

Arkiv

för

nordisk filologi

Utgivet genom

Göran Hallberg och Christer Platzack

under medverkan av

**Lars-Erik Edlund Lennart Elmevik Britta Olrik Frederiksen
Eyvind Fjeld Halvorsen Poul Lindegård Hjorth
Ann-Marie Ivars Ernst Håkon Jahr Mirja Saari**

113 * 1998

Lund University Press

Utgivet med understöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi

Art nr 20546
ISSN 0066-7668
ISBN 91-7966-543-8

Satt med Berling Antikva av
Rätt Satt Hård & Lagman HB, Bjärka Säby

Tryckt av
Berlings, Arlov 1998

Innehåll

<i>Andrew Breeze</i> , An Irish etymology for <i>kjafal</i> 'hooded cloak' in <i>Porfinns Saga</i>	5
<i>Jürg Glauser</i> , Textüberlieferung und Textbegriff im spätmittelalterlichen Norden: Das Beispiel der <i>Riddarasögur</i>	7
<i>Lotte Motz</i> (†), The Great Goddess of the north	29
<i>Herbert Edlis</i> , <i>Anna Motz</i> , <i>Rudolf Simek</i> , <i>Lotte Motz</i> †. August 16th 1922 – December 24th 1997	58
<i>Herbert Edlis</i> & <i>Rudolf Simek</i> , <i>Lotte Motz</i> : A Personal Bibliography	61
<i>Peter Richardson</i> , "Vera varð ek nökkur": The reader, the women, and the berserks in <i>Grettir's saga</i>	65
<i>Julia Zernack</i> , Vorläufer und Vollender. Olaf Tryggvason und Olaf der Heilige im Geschichtsdenken des Oddr Snorrason munkr	77
<i>Kristian Emil Kristoffersen</i> , Forholdet mellom tematiske roller og syntaktiske funksjonar i norrønt, jamført med tysk og islandsk	97
<i>Bengt Sigurd</i> , Analyzing Runic Swedish by a computerized grammar	151
<i>Lars Wollin</i> , Mognande lagspråk. Stilskikt i Kristoffers landslag	175
<i>Sven Benson</i> , Poul Lindegård Hjort †	199
<i>Erik Andersson</i> , <i>Göran Hallberg</i> , <i>Bengt Pamp</i> , <i>Christer Platzack</i> och <i>Barbro Söderberg</i> , Litteraturkrönika 1997	201
Författarna	243
Meddelande	244

ANDREW BREEZE

An Irish etymology for *kjafal* ‘hooded cloak’ in *Porfinns Saga*

The account of the discovery of America in *Porfinns Saga Karlsefnis*, sometimes called the *Saga of Eric the Red*, is found in the fourteenth-century Hauksbók and another, fifteenth-century manuscript (respectively Copenhagen, University Library, MSS 371, 544, and 675; and MS 557).¹ It describes how a Scottish man and woman, called Haki and Hekja, who had been given to Leifr Eiríksson by Óláfr Tryggvason, are taken on the voyage. They can run very fast and return with grapes and wheat when sent to explore.

Haki and Hekja wore a garment described as follows. “Þau váru svá búin at þau höfðu þat klæði er þau kǫlluðu *kjafal*; þat var svá gort at hǫttrinn var á upp, ok opit at hliðum ok engar ermar á, ok knept á milli fóta. Helt þar saman knappr ok nezla, en ber váru þau annars staðar.”² (‘They were dressed in the garment they called a *kjafal*; it was made with a hood at the top, and was open at the sides and without sleeves, but fastened between the legs with a toggle and loop; they wore nothing on the rest of the body.’)

Gordon notes *kjafal* of Hauksbók appears as *bjafal* in AM 577. He comments that both may be corrupt, and that Gaelic *cabhail* ‘the body of a shirt’ and *gioball* ‘garment’ have been compared, but that direct connection with either is difficult.³

It is not difficult to eliminate *cabhail* and *giobal* here. The first of these means ‘trunk, torso; frame (of a structure, vessel); body (of garment), bodice’. Poorly attested in early texts, it can be ruled out as the

¹ H. M. Chadwick and Nora Chadwick, *The Growth of Literature: The Ancient Literatures of Europe* (Cambridge, 1932), 536; E. V. Gordon, *An Introduction to Old Norse*, 2nd edn (Oxford, 1957), lxxvii, 39.

² Gordon, 48–9; cf. Gwyn Jones, *El primer descubrimiento de América* (Barcelona, 1965), 240, 252.

³ Gordon, 215.

source of *kjafal* on semantic grounds.⁴ *Giobal* 'rag, clout' is also unsuitable as regards meaning, and is in any case hardly attested before the seventeenth century, when it figures in the Irish Protestant Bible (of the swaddling of the Infant Jesus), and the Catholic devotional text *Parrthas an Anma* ('Paradise of the Soul'), published at Louvain in 1645.⁵

It seems better to take Gordon at his word on the corruption of *kjafal* (still more *bjafal*). There are strong reasons for deriving *kjafal* from early Irish *cochall* 'cowl, hood, hooded cloak'. Deriving from Latin *cucullus*, this is well attested at all periods of Irish.⁶ The tenth-century scriptural poem *Saltair na Rann* refers to the *cochall* of the priest Aaron.⁷ The heroic tale "The Destruction of Da Derga's Hostel" in the twelfth-century Book of the Dun Cow describes how Da Derga's warriors wore "short cloaks (*gerrchochail*) to their buttocks".⁸ In modern Irish, *cochall* means 'hood; mantle; pod; landing net; muffler', etc., while *cochall gaoithe* is a 'windsock'.⁹

There are three reasons for taking *kjafal* as a corruption of Middle Irish *cochall*. The words are tolerably close, the Norse labial fricative [f] presumably being substituted for the Irish unvoiced velar fricative [x], since in Norse of this period [x] no longer existed except internally before *s* or *t*, or at the beginning of words.¹⁰ Second, *cochall* is a common word, which might easily be come across. Third, the description of the *kjafal* as having a hood, but going down to leg-height, corresponds to descriptions of the *cochall* (it will be seen that Haki and Hekja's *cochall* was longer than the "short" ones worn by Da Derga's men, which went down just to their buttocks).

If this explanation is correct, we solve a crux in an important Old Norse text, as well as revealing some rare evidence for the clothing of ordinary Scottish people a thousand years ago.¹¹

⁴ *Foclóir Gaeilge-Béarla*, ed. Niall Ó Dónaill (Baile Átha Cliath, 1977), 165.

⁵ *Dictionary of the Irish Language* (Dublin, 1913-76), s.v. *gibal*; Ó Dónaill, 632.

⁶ *Dictionary*, s.v. *cochall*; Joseph Vendryes, *Lexique étymologique de l'irlandais ancien: Lettre C* (Paris, 1987), 138.

⁷ *Saltair na Rann*, ed. Whitley Stokes (Oxford, 1883), 65.

⁸ *Togail Bruidne Da Derga*, ed. Eleanor Knott (Dublin, 1936), 16; cf. *Ancient Irish Tales*, ed. T. P. Cross and C. H. Slover, 2nd edn (Dublin, 1969), 107.

⁹ Ó Dónaill, 259.

¹⁰ Gordon, 269, 279.

¹¹ On the subject of Celtic dress, cf. H. F. McClintock, *Old Irish and Highland Dress* (Dundalk, 1950); K. H. Jackson, *The Oldest Irish Tradition: A Window on the Iron Age* (Cambridge, 1964), 15, and his *The Gododdin: The Oldest Scottish Poem* (Edinburgh, 1969), 32 n. 1, 33-4; A. A. M. Duncan, *Scotland: The Making of the Kingdom* (Edinburgh, 1975), 127. I thank Professor Desmond Slay of Aberystwyth for advice on *kjafal*.

JÜRIG GLAUSER

Textüberlieferung und Textbegriff im spätmittelalterlichen Norden: Das Beispiel der Riddarasögur

1. 'Nachklassik' in der Sagaliteratur

Ausgangspunkt der folgenden Überlegungen zur Textüberlieferung und zum Textverständnis im spätmittelalterlichen Norden bilden zwei vor einigen Jahren erschienene Beiträge von Vertretern der jüngeren isländischen Literaturwissenschaft. Auf diese Weise soll gleich von Beginn weg deutlich gemacht werden, daß es sich bei der vorliegenden Arbeit hauptsächlich um eine Auseinandersetzung mit einer bestehenden Forschungstradition handelt.¹

¹ Der vorliegende Beitrag geht auf ein Paper zurück, das an der „10th International Saga Conference“, 3.–9.8.1997, in Trondheim, gehalten wurde. Die auf die mündliche Form ausgerichtete Thesenhaftigkeit der Argumentation wurde hier im wesentlichen beibehalten. Einzelne Teile waren zuvor an der Universität München („5. Münchener Arbeitsgespräch. 'Übersetzung — Adaption — Rezeption: Zur Aufnahme fremder Stoffe, Formen und Ideen ins Altnordische und ihr Weiterwirken“, 23.–25.2.1995), Stanford University („Stanford Colloquium on the Skald Sagas“, 2.–4.5.1995), Harvard University (Gastvortrag, 8.5.1995) sowie an der Universität Zürich („1. Workshop des Forschungsprojekts 'Transmission/Textüberlieferung'", 9.11.1996) vorgestellt worden. Für die Möglichkeiten, in diesen unterschiedlichen Zusammenhängen die hier zusammengefaßten Überlegungen kontrovers bzw. zustimmend zu diskutieren, danke ich insbesondere Theodore M. Andersson, Ole Bruhn, Margaret Clunies Ross, Helle Degnbol, Matthew J. Driscoll, Joseph Harris, Odd Einar Haugen, Jónas Kristjánsson, Susanne Kramarz-Bein, Lars Lönnroth, Preben Meulengracht Sørensen, Stephen A. Mitchell, Barbara Sabel, Kurt Schier, Vésteinn Ólason, Stefanie Würth.

Drei Keltologie-Kolloquien des Projekts A 5 („Die *Táin Bó Cuailnge* in der Neuzeit zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit“) des Freiburger Sonderforschungsbereichs 321 („Übergänge und Spannungsfelder zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit“) boten zwischen 1992 und 1996 willkommene Gelegenheiten, Fragen, die sich in Verbindung mit „Text und Textualität, Medialität und Zeittiefe“, mit „(Re)Oralisierung“, also in ganz zentraler Weise mit den vielfältigen Aspekten der Transmission mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Texte stellen, über die nordistischen Fachgrenzen hinweg interdisziplinär zu erörtern. Ich bin Hildegard L. C. Tristram für die Einladungen zu diesen Kolloquien zu Dank verpflichtet.

Den ersten Bezugspunkt stellt die Besprechung von Preben Meulengracht Sørensen's Buch *Fortælling og ære* (Meulengracht Sørensen 1993) dar, die Viðar Hreinsson in der Zeitschrift *Skáldskaparmál* publizierte und in der er unter anderem den Umstand kritisiert, daß Meulengracht Sørensen sich der traditionellen Bewertung der Entwicklung der Gattung Isländersaga vom 13. zum 14. Jahrhundert ohne Vorbehalte angeschlossen habe. Viðar Hreinsson zitiert aus Meulengracht Sørensen's Buch, wo dieser schreibt:

Et par generationer efter systemskiftet 1262–64 var islændingesagaerne ikke længere en produktiv genre, og allerede fra slutningen af det trettende århundrede får de nye sagaer, der forfattes, et mere fantastisk indhold end sagaerne fra fristatstiden. En del af forklaringen er, at tilknytningen til det oprindelige ikke længere blev oplevet som noget aktuelt. Litteraturhistorisk set hører genre's ophør sammen med et skift fra en historisk og realistisk litterær mode, repræsenteret af islændingesagaer og kongesagaer, til en mere fiktiv og fantastisk, repræsenteret af fornaldarsagaer, riddersagaer og *rimur*. (Meulengracht Sørensen 1993: 90–91)

(‘Ein paar Generationen nach dem Systemwechsel 1262/64 waren die Isländersagas keine produktive Gattung mehr, und schon vom Ende des 13. Jahrhunderts an erhalten die neuen Sagas, die verfaßt werden, einen phantastischeren Gehalt als die Sagas aus der Freistaatszeit. Ein Teil der Erklärung liegt darin, daß die Beziehung zum Ursprünglichen nicht mehr als etwas Aktuelles empfunden wurde. Literaturgeschichtlich betrachtet hängt das Ende der Gattung mit einem Wechsel von einer historischen und realistischen literarischen Mode, die durch die Isländersagas und Königssagas vertreten wurde, zu einer fiktiveren und phantastischeren, vertreten durch die Vorzeitsagas, Rittersagas und *Rímur*, zusammen.’)

Viðar Hreinsson's Kommentar zu dieser Stelle lautet:

Þetta er tekið úr hinni gömlu flokkun Sigurðar Nordals og riti Jürg Glauers um ævintýrasögur. Þessi bókmenntasögulega einföldun er úrelt og það er beinlínis rangt að greinin hafi orðið ófrjó fljótlega eftir fall þjóðveldisins. Það er heldur alls ekki útilokað að elstu fornaldarsögur hafi mótast samhliða hinum sigildu Íslendingasögum. (Viðar Hreinsson 1994: 241)

(‘Dies stammt aus der alten Kategorisierung von Sigurður Nordal und dem Buch von Jürg Glauser über die Märchensagas. Diese literaturgeschichtliche Vereinfachung ist veraltet, und es ist geradezu falsch,

daß die Gattung [Isländersagas] rasch nach dem Fall des Freistaats unfruchtbar geworden sei. Es ist vielmehr keineswegs ausgeschlossen, daß die ältesten Vorzeitsagas gleichzeitig wie die klassischen Isländersagas entstanden.)

Was an den Bemerkungen Viðar Hreinssons hier interessant und wichtig erscheint, ist die Bewertung der Rolle, die er dem 14. und 15. Jahrhundert für die Geschichte der isländischen Literatur des Mittelalters zuweist, geht sie doch weit über das hinaus, was ihr von der Textphilologie wie von der Literaturgeschichtsschreibung traditionellerweise zugestanden worden ist. Für letztere stellten die spätmittelalterlichen Handschriften in der Regel lediglich den Ausgangspunkt für die Rekonstruktion einer verlorenen, vermeintlich um die Mitte des 13. Jahrhunderts entstandenen Fassung der Saga bzw. der Handschrift dar. Die überlieferten Handschriften aus dem 14. und 15. Jahrhundert und späterer Zeit interessierten demzufolge ausschließlich in ihrer Eigenschaft als Träger von Informationen über eine weiter zurückliegende Epoche, während die darin aufgezeichneten Texte nicht als spätmittelalterliche Phänomene gelesen wurden. Viðar Hreinsson geht dagegen mit neueren Bemühungen konform, wenn er sich für eine 'Ästhetik der Saga' des 14. und 15. Jahrhunderts interessiert, denn eine solche ist bisher von der Forschung erst in Ansätzen in den Mittelpunkt der Aufmerksamkeit gerückt worden.

Vier Jahre vor Viðar Hreinssons Rezension erschien in derselben Zeitschrift, *Skáldskaparmál*, ein Beitrag von Örnólfur Thorsson, der sich sehr eng mit den folgenden Ausführungen berührt und deshalb den zweiten Ausgangspunkt darstellen soll (Örnólfur Thorsson 1990). Örnólfur Thorsson beschreibt darin das Projekt der norrönen Textkritik ironisch-polemisch als 'Suche nach dem verlorenen Land'. Gleich den Rittern der arturischen Tafelrunde seien die isländischen Philologen aufgebrochen, um nach der ältesten Form, dem Archetyp einer Erzählung zu suchen. Dabei war es die unausgesprochene Hoffnung dieser Ritter, hinter oder in den verderbten Abschriften die reine, klare Form, den 'Urtex', zu finden. Aus heutiger Perspektive stellt sich diese Verehrung des Ursprünglichen, die die Beschäftigung mit der isländischen Literatur des Mittelalters noch immer weitgehend prägt, als forschungsgeschichtlich begründete, vorwiegend ahistorische Bemühung, mithin eine eigentliche Gralssuche, dar.

Nach einem Überblick über einige der fundamentalen Implikationen traditioneller Editionsprinzipien geht Örnólfur Thorsson zu einer

Erörterung der Möglichkeiten über, welche eine Überlieferungsgeschichte („*varðveislusaga*“) der Isländersagas bieten könnte. Zentrale Fragen, die sich im Anschluß an Örnólfur Thorssons Auseinandersetzung mit der isländischen Philologie stellen, lauten unter anderem: Stimmt die traditionelle, das heißt ausschließlich produktionshistorische Einteilung des Gattungssystems der altisländischen Prosaliteratur denn überhaupt mit den rezeptionshistorischen Gegebenheiten überein? Wie ist insbesondere das Verhältnis von Entstehungs-/Verschriftungs-Prozeß und Überlieferung/Rezeption in diesem Zusammenhang zu bewerten?

Die herkömmliche Meinung lautet bekanntlich, daß die chronologische Ausgliederung der isländischen Prosaerzählungen im 12. und 13. Jahrhundert mit religiösen und wissenschaftlichen Texten und Königssagas begann, daß im 13. und 14. Jahrhundert Isländersagas und Gesetzestexte, im 14., 15. und teilweise 16. Jahrhundert schließlich originale Rittersagas und Vorzeitsagas der unterschiedlichsten Art verschriftet wurden. Dieses Schema, das auch von einer Periode des Aufblühens einer Gattung, einer Blüte- und einer Verfallsperiode ausging, war in der älteren Literaturgeschichtsschreibung weit verbreitet. Für die isländische Sagaliteratur wurde es in zahlreichen Schriften vor allem von Sigurður Nordal propagiert. Wie viele andere Wissenschaftler der 'isländischen Schule' aus dem Beginn und der Mitte unseres Jahrhunderts sah er die Hauptursache des Niedergangs der Sagaliteratur (denn nichts anderes war für ihn die literarhistorische Entwicklung vom 13. über das 14. zum 15. Jahrhundert) in dem Untergang des isländischen Freistaats. Daß es sich dabei um einen Mythos handelte, der sich nicht zuletzt vortrefflich für die Herausbildung einer isländischen nationalen Identität instrumentalisieren ließ, ist die eine Seite des Problems. Die andere Seite sind die Konsequenzen, die diese Koppelung von nationalistisch-politischer Geschichtskonstruktion und ästhetisch-sozialer Bewertung literarischer Phänomene für die Konzeption der Geschichte der isländischen Mittelalterliteratur bis in die unmittelbare Gegenwart gehabt haben.

Wie Örnólfur Thorsson und Viðar Hreinsson am Beispiel der Isländersagas deutlich machen konnten, ergeben demgegenüber rezeptionshistorische Aspekte ein bedeutend weniger einheitliches Bild, ein Bild, das zu den geradlinigen Verläufen, wie sie Nordal und andere zeichneten, in einem deutlichen Widerspruch steht. Nach dem Zeugnis der Überlieferung — vorwiegend den erhaltenen Handschriften — werden Isländersagas bis ins 15. Jahrhundert und länger geschrieben.

Sverrir Tómasson hat einmal die in diesem Zusammenhang sehr interessante Frage gestellt, ob ein Text wie die *Bandamanna saga* im 14. und 15. Jahrhundert als Gegenwartsliteratur rezipiert wurde (Sverrir Tómasson 1978). Diente die handschriftliche Überlieferung als alleinige oder vorrangige Grundlage, müßte, so Örnólfur Thorsson, als Blüteperiode der Isländersagas viel eher das 14. Jahrhundert und das erste Viertel des 15. Jahrhunderts als das 13. Jahrhundert mit seinem sogenannten Sturlungen-Chaos vor '1262' angesetzt werden (Örnólfur Thorsson 1990: 36).

Örnólfur Thorsson richtet seine zum Teil brillante Polemik vor allem gegen die philologische Fixierung der Altnordistik in Island. Die folgenden Ausführungen knüpfen an Örnólfur Thorssons Überlegungen zu den *Íslendingasögur* an und versuchen, an einem weiteren Bereich der altnordischen Literaturgeschichte — den übersetzten und originalen *Riddarasögur* — auf einige allgemeine Probleme aufmerksam zu machen. Dabei läßt sich zugleich ein Bezug zu einer augenblicklich höchst aktuellen Diskussion über vor-moderne Textualität herstellen, denn es handelt sich hier um eine paradigmatische Auseinandersetzung, die — wie Bewegungen von der Art der *New Philology* zeigen (vgl. Nichols et al. 1990) — keineswegs nur für die Altnordistik Gültigkeit hat.

2. Zur Überlieferung der *Riddarasögur* oder die Furcht vor der Textveränderung

In der von Viðar Hreinsson und Örnólfur Thorsson kritisch referierten traditionellen altnordischen Literaturgeschichtsschreibung nimmt das Auftreten der höfischen Übersetzungsliteratur im Norwegen des 13. Jahrhunderts eine Schlüsselposition ein. Solange die Geschichte der altnorwegischen und altisländischen Erzählprosa unter dem bipolaren Deutungsmuster der erwähnten Blüte-Verfall-Metaphorik betrachtet werden konnte, solange auf die „zuchtvolle Realistik jener großen Bauernromane“, wie etwa Josef Dünninger 1931 die Isländersagas charakterisierte, die „ungeformte Weitschweifigkeit und üppige Phantasie“ von 'Machwerken' wie die *Fornaldarsögur* folgten (Dünninger 1931; für eine wissenschaftsgeschichtliche Einordnung dieser und ähnlicher Positionen vgl. Glauser 1983: 1–10), war es natürlich, daß Texte wie die *Riddarasögur* von einer kanonisierenden Ausgrenzung seitens der Altnordistik betroffen waren.

Für den norwegischen Schriftsteller und Essayisten Hans E. Kinck (1865–1926) etwa leitete der Übergang von der oralen zur schriftlichen Saga im 13. Jahrhundert geradezu einen generellen Kulturzerfall ein, wenn er in seinem 1922 veröffentlichten Essay *Storhetstid* schreibt:

Det nye arbeider sig frem umerkelig. Det er tilfældet med selve det *oldnorske sprog* i denne overgangstid, da sproget som mundtlighet og sproget som læsning første gang møtes. [...] Han [Thorgils] sat altså og *læste*. I og med det begynder lumskelig og snikende en ny tid for prosaen. Det sætter simpelthen skille. Og det er desværre ingen opgang; det er forfald, idet synet trænger sig ind i ordets kunst [...]. (Kinck 1982: 335–336, Hervorhebungen im Original; vgl. dazu auch Berulfsen 1948: 25–33).

(‘Das Neue arbeitet sich unbemerkt vor. Dies ist sogar der Fall bei der *altnordischen Sprache* in dieser Übergangszeit, als die Sprache der Mündlichkeit und die Sprache des Lesens zum ersten Mal aufeinandertreffen. [...] Er [Thorgils] war also *am Lesen*. Damit beginnt heimtückisch und schleichend für die Prosa eine neue Zeit. Das markiert ganz einfach eine Grenze. Und leider ist es kein Fortschritt; es ist Verfall, denn das Sehen drängt sich in die Kunst des Wortes hinein [...].’)

Dabei wird in Kincks Sicht die fatale Entwicklung hin zur nationalen Auflösung durch das Moment des Kulturimports beschleunigt: „Kjendsgjerningen er og blir derfor forfald.“ (‘Die Tatsache ist und bleibt somit Verfall.’ Kinck 1982: 350) Daß diese Erklärungsschablone keineswegs auf populärwissenschaftliche Publikationen wie die Kincks beschränkt blieb, lehrt ein Blick in die maßgeblichen literaturgeschichtlichen Darstellungen der Zeit, zum Beispiel jene von Andreas Heusler, Jan de Vries oder Sigurður Nordal, welche durchwegs den klassischen, einheimisch-nordischen Gattungen epigonale, weil auch fremdländische gegenüberstellten und die kulturhistorische unmittelbar mit der politischen Entwicklung in Verbindung brachten: Genau wie im Norwegen der „storhetstid“ des 13. Jahrhunderts der beginnende Niedergang im 14. Jahrhundert mit der Hansa-Fremdherrschaft und der Einleitung der Union folgte, stellte für die isländische (Kultur-)Geschichte die Unterordnung unter Norwegen 1262/64 einen Sündenfall dar. Das hier kurz skizzierte Deutungsmuster wird zum Teil bis heute verwendet: Wenn beispielsweise James E. Knirk im vorliegenden Zusammenhang von einem ‘Goldalter’ spricht („Literary production flowered under King Håkon Håkonsson, and the mid-

thirteenth century can be considered the golden age of medieval Norwegian literature“ [Knirk 1993: 33]), zitiert er eine noch durchaus gängige Betrachtungsweise.

Niedergang und Verfall äußern sich — so die bestimmte Überzeugung der Vertreter der 'älteren' Philologie — jedoch keineswegs nur auf der Ebene der gesellschaftlichen und kulturellen Makrostruktur; sie lassen sich vielmehr als scheinbar zivilisationserklärendes Muster auch an kleinsten Veränderungen sprachstilistischer und rhetorischer Elemente ablesen. Da ist denn etwa 1902 bei Rudolf Meissner von der 'Zerstörung' der Alliterationen einer Riddarasaga durch die isländischen Schreiber die Rede (Meissner 1902: 226–234, über die *Elis saga ok Rosamundu*) — eine ästhetische und stilistische Wertung, die noch 1959 von Eyvind Fjeld Halvorsen (Halvorsen 1959: 26–29, „The decline of the Court literature“) übernommen und 1965 von Thorkil Damsgaard Olsen (Damsgaard Olsen 1965: 114–115) repetiert wird. Zur Vorstellung vom erstrebenswerten Archetyp tritt dabei häufig eine gewisse Anthropomorphisierung der Saga hinzu. Ihr wird in diesen Darstellungen eine eigenständige, nahezu dem menschlichen Leben vergleichbare Existenz zugeschrieben. Folglich gilt es ihre Integrität — wie etwa jene der reinen isländischen Sprache des klassischen Sagazeitalters — zu schützen und zu pflegen. Als negativ vor allem anderen wird dabei jede Veränderung der ursprünglichen Gestalt eines Textes wahrgenommen, läßt sich eine solche doch lediglich als Nichterfüllen einer rigiden Norm in Begriffe bringen.

Aber auch neuere Untersuchungen zu Übersetzungsstrategien, Handschriftenüberlieferung und Gattungsentwicklung machen deutlich, daß die Riddarasögur-Forschung ihre Aufgabe vor allem als eine „Lehre von den Fehlern“ (Karl Stackmann über die traditionelle Textkritik [Stackmann 1964: 256]; vgl. auch Bumke 1996: 125) verstanden hat: Der vielschichtig-komplexe Translations- und Transmissionsprozeß, den die Texte in ihrer Adaptionbewegung vom französischen Artusroman über die altnorwegische Rittersaga unter anderem zur isländischen Märchensaga durchmachen, wird als einsträngiger Abbau beschrieben, so daß am Ende voraussagbar triviale Verfallsprodukte entstehen (vgl. mit ganz unterschiedlicher Ausgangslage, Zielsetzung und Methodik etwa Kalinke 1981: bes. 46–96, Kretschmer 1982, Weber 1986; ein Forschungsbericht mit einschlägiger Diskussion findet sich bei Barnes 1989).

Ein Grund für diese nach wie vor ausgeprägte Präferenz der Forschung, in den übersetzten und originalen Riddarasögur uninteres-

sante, da ästhetisch anspruchslose Texte zu sehen, dürfte darin liegen, daß sie ihr Interesse mit wenigen Ausnahmen der Phase der Übersetzung und damit verbunden der Frage nach der Zuverlässigkeit der späteren Handschriften in bezug auf die Originalfassungen der Übersetzungen gewidmet hat (Barnes 1989). Erst allerneueste Übersetzungs- und Rezeptionsanalysen scheinen sich vom Zwang des vorgegebenen Deutungsmusters befreien zu können. So hat Jonna Kjær neulich eine hervorragende Untersuchung vorgelegt, in der sie unter anderem die bisherige Übersetzungsforschung im Bereich der Riddarasögur kritisiert. Kjær kann zeigen, daß keineswegs von einem starren Übersetzen ausgegangen werden darf. Am Beispiel der Gattung 'Feudalepos' kann sie deutlich machen, wie diese Texte im Altnordwegischen die Grenze zur Gattung 'Höfischer Roman' überschritten (Kjær 1996; vgl. in diesem Zusammenhang auch die Untersuchung von Stefanie Würth über die altnordischen Antikenromane, in der zahlreiche der hier nur kurz erwähnten Punkte ausführlich diskutiert werden [Würth im Druck a]).

Beispielsweise spricht Marianne E. Kalinke (Kalinke 1981) in ihrer umsichtigen und minutiösen Darstellung der Rezeption arturischer Versromane im norwegischen und isländischen Mittelalter, insbesondere der Veränderungen, die die jüngeren isländischen Manuskripte am ursprünglichen Wortlaut der ältesten Pergamente vornehmen, immer wieder von 'Fehlern' („error“), 'Textverschleiß' („textual attrition“), 'Korruption' („corruption“). Nun geht es Kalinke in den hier erwähnten Abschnitten ihrer Arbeit *King Arthur North-by-Northwest* hauptsächlich um eine Beurteilung des Quellenwerts der jüngeren Papierhandschriften. Ihre Untersuchung der Handschriftenverhältnisse führt sie zum überzeugenden Schluß, daß die 'originalen' Übertragungen von Riddarasögur textnah — 'getreu' — an den Ausgangssprachen übersetzten und mithin eine Aufwertung der ästhetischen Leistungen der norwegischen Übersetzer angezeigt sei, daß jedoch sehr rasch im anschließenden Abschreibeprozess Veränderungen an deren Textformen vollzogen worden seien. Da der Großteil der Riddarasögur-Überlieferung in Island stattfand, sollte diese spätere Phase vermehrte Beachtung finden. Doch begründet Kalinke diese Forderung ausschließlich mit den Möglichkeiten, die die jüngere handschriftliche Überlieferung für die Rekonstruktion der verlorenen, originalnahen Übersetzungen bereithält. So ergibt sich auch hier der Eindruck, daß die Veränderung des ursprünglichen Textes vorwiegend als eine Verschlechterung betrachtet wird.

Eine Alternative bestünde jedoch darin, den bisher fast ausschließlich auf den Übersetzungsprozeß gerichteten Blick für einmal weg vom 13. Jahrhundert und hin in das 14. und 15., vielleicht sogar in das 17. und 18. Jahrhundert zu lenken. Nicht nur die originalen, isländischen Riddarasögur wie die *Bærings saga*, *Mírmanns saga*, *Konráðs saga*, sondern auch die übersetzten Riddarasögur ließen sich dann in den bewahrten Fassungen als Texte der literarischen Kultur des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit in Island lesen, und das hieße auch, daß sie nicht mehr nur als epigonale Ausläufer einer großen kontinentalen Tradition und als ebenso stigmatisierte späte Nachkömmlinge der klassischen Sagakunst zu verstehen wären, sondern als Intertexte in einem literarischen Feld, das sich daneben aus Gattungen wie den theologischen Übersetzungen, Königssagas, Isländersagas, Vorzeitsagas, Märchensagas, Rímur usw. zusammensetzte.

Es besteht in der Forschung weitgehende Einigkeit darüber, daß der Großteil der Übersetzungen von höfischer Literatur aus dem französischen, anglo-normannischen und evtl. norddeutschen Raum im Lauf des 13. Jahrhunderts angefertigt wurde. Die meisten Riddarasögur dürften in den Jahrzehnten um 1250 verfaßt sein, wobei für einige Erzählungen eher mit einer späteren Datierung zu rechnen ist. So ist u. U. die *Flóres saga ok Blankiflúr* erst in Zusammenhang mit der altschwedischen Eufemiavisa *Flores och Blanzeflor* entstanden und wäre auf einen Zeitraum um 1300 zu datieren (Degnbol 1985). Die ältesten bewahrten Handschriften, die — zum Teil nur fragmentarisch — Riddarasögur bewahren, stammen aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (vgl. hierzu summarisch Damsgaard Olsen 1964: 111–117). Die meisten Riddarasögur-Handschriften datieren aus dem 14., vor allem jedoch aus dem 15. und zum Teil dem frühen 16. Jahrhundert. Obwohl sich die Editions kritik des letzten Jahrhunderts früh intensiv um die Riddarasögur kümmerte (vgl. Namen wie Unger, Storm, Kölbing, Cederschiöld, Meissner usw.), ist aus dieser Textüberlieferungslage bisher noch in keiner Weise jene literaturwissenschaftliche Konsequenz gezogen worden, wie das inzwischen in den mediävistischen Nachbarfächern der Fall ist.

Dies dürfte nicht zuletzt damit zusammenhängen, daß für so zentrale, gattungskonstitutiv relevante Texte wie die *Tristrams saga*, *Karlamagnús saga*, *Piðreks saga*, *Elis saga*, *Bevis saga*, *Flóvents saga*, *Flóres saga ok Blankiflúr*, *Mágus saga* oder *Bærings saga* noch immer nur völlig inadäquate Ausgaben zur Verfügung stehen. Doch wenn es für die Riddarasögur-Interpretationen gleichgültig ist, welche Ausgaben zu-

grundegelegt werden, „dann scheint es keinen essentiellen Zusammenhang zwischen philologischer und interpretatorischer Arbeit mehr zu geben“ (Bumke 1996: 121, über die *Tristan*-Interpretationen in der germanistischen Mediävistik, was vielleicht andeutet, daß die Situation in bezug auf die editorische Erschließung der höfischen Epik des deutschen Mittelalters in diesem Punkt jener der altnordischen nicht unähnlich ist). Zu untersuchen wäre jedoch nicht lediglich der Text einer Riddarasaga in seiner gesamten diachronischen Verbreitung vom 13. bis ins 19. und evtl. frühe 20. Jahrhundert. Vielmehr sollte — wiederum in Anlehnung an entsprechende Studien aus dem alt- und mittellenglischen, mittelhochdeutschen und inzwischen auch dem altschwedischen Bereich — der individuelle Riddarasaga-Text im unmittelbaren Überlieferungskontext der Handschrift und damit gleichzeitig in seiner synchronen, intertextuellen Verflechtung analysiert werden. Gunhild Zimmermann hat dies beispielsweise für die altenglische poetische Überlieferung unternommen: „Discontentment with the sole application of this method of Old English studies [the quest for the ‘roots’ of texts] has induced some scholars to look at the manuscripts in their entirety [...] and thus reconstitute the extant, undisputed contexts. F.C. Robinson’s request that ‘when we read Old English literary texts we should take care to find out what precedes it in its manuscript state and what follows it’ [...] is programmatic in that respect.“ (1995: 2–3; für die mittelhochdeutsche Überlieferung vgl. etwa Holznagel 1995, Schiewer 1996; für die altschwedische Überlieferung das Forschungsprojekt „Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv“ an der Universität Stockholm [Söderberg/Larsson 1993] sowie nun vor allem Carlquist 1996 [dazu Wollin 1997] und Johansson 1997; für die Balladenforschung Solberg 1996). Im hier interessierenden Bereich sollten beispielsweise die wichtigsten Rittersaga-Sammelhandschriften (etwa DG 4–7 fol, AM 180 fol, Perg 4:0 nr 6) zu den Kompilationshandschriften mit Königs- und Isländersagas des 14. und 15. Jahrhunderts (*Flateyjarbók*, *Bergsbók* usw.) in Beziehung gebracht werden. Eine Reihe von Faksimileausgaben früher Riddarasögur-Manuskripte, einige kritische Ausgaben jüngerer Datums, die vorhandenen Handschriftenverzeichnisse (vgl. Kalinke/Mitchell 1985) lassen erste Untersuchungen in diese Richtung durchaus zu.²

² Moderne Faksimileausgaben existieren beispielweise von folgenden altnordischen Sammelhandschriften, die u.a. Ritter- und Märchensagas enthalten: Doppelkodex DG 4–7 fol / AM 666 b 4to aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (Tveitane 1972): *Óláfs saga*

3. Der unfeste Sagatext

Unter den eben erwähnten Gesichtspunkten ist Örnólfur Thorssons Forderungen hinsichtlich der Editionszielsetzungen vollumfänglich zuzustimmen:

Það ætti að gefa út sem flestar 'gerðir' eða tilbrigði af hverri sögu og eftir sem flestum handritum og með sem minnstum leiðréttingum og lagfæringum; í stað þess að flétta saman gömlum handritum og ungum á að gefa út varðveitta texta í heild sem vitnisburð um sagnaritun á tilteknum tíma. (Örnólfur Thorsson 1990: 34)

(‘Man sollte so viele „Redaktionen“ oder Varianten von jeder Saga und nach so vielen Handschriften und mit so wenigen Verbesserungen und Veränderungen wie möglich herausgeben; anstatt alte und junge Handschriften zu vermengen, müssen überlieferte Texte in ihrer Gesamtheit als Belege für die Sagaproduktion zu einer bestimmten Zeit herausgegeben werden.’)

Es ist jedoch zu betonen, daß eine textüberlieferungsgeschichtliche Betrachtungsweise ihr Interesse keineswegs ausschließlich oder auch nur in erster Linie auf neue und andere Textausgaben zu beschränken

Tryggvasonar, *Pamphilus ok Galathea*, Dialog zwischen *Ædra* und *Hugrekki*, *Elis saga*, *Strengleikar*; Perg 4:0 nr 6 von ca. 1400 (Slay 1972): *Amicus saga*, *Bevis saga*, *Ívens saga*, *Parcevals saga*, *Valvers þáttur*, *Mírmanns saga*, *Flóvents saga*, *Elis saga*, *Konráds saga*, *Þjalar Jóns saga*, *Móttuls saga*, erotisches Gedicht, *Clári saga*; AM 586 4to, AM 589 a-f 4to, beides Sammelhandschriften aus dem 15. Jahrhundert (Loth 1977): *Ævintýri*, Kirchengeschichte, *Flóres saga konungs*, *Bösa saga*, *Vilmundar saga*, *Hálfðanar saga Eysteinsonar*, *Hrings saga ok Tryggva*, *Þórðar saga hreðu*, *Kröka-Refs saga*, *Ásmundar saga kappabana*, *Kirjalax saga*, *Samsons saga*, *Valdímars saga*, *Clári saga*, *Ectors saga*, *Stúfs þáttur*, *Þorsteins þáttur bæjarmagns*, *Egils saga einhenda*, *Hálfðanar saga Þronufóstra*, *Ála flekks saga*, *Hákonar þáttur Hárekssonar*, *Sturlaugs saga starfsama*, *Göngu-Hrólfs saga*; AM 489 4to, 15. Jahrhundert (Blaisdell 1980): *Bárðar saga*, *Kirjalax saga*, *Hrings saga ok Tryggva*, *Flóres saga ok Blankiflúr*, *Tristrams saga ok Ísoddar*, *Ívens saga*; AM 180 a, 180 b fol, 15. Jahrhundert (Halvorsen 1989): *Karlagnús saga*, *Konráds saga*, *Dunstanus saga*, *Katrinar saga*, *Bærings saga*, *Knytlínga saga*, *Vitus saga*, *Laurentius saga*.

Wenn oben beklagt wurde, daß von wichtigen Texten des *Riddarasögur*-Korpus brauchbare Ausgaben fehlen, so muß andererseits erwähnt werden, daß von folgenden Ritter- und Märchensagas gute Editionen greifbar sind: *Strengleikar* (Cook/Tveitane 1979), *Erex saga* (Blaisdell 1965), *Ívens saga* (Blaisdell 1979), *Móttuls saga* (Kalinke 1987), *Partalopa saga* (Præstgaard Andersen 1983), *Konráds saga* (Zitzelsberger 1987), *Sigurðar saga þögla* (Driscoll 1992), *Mírmanns saga* (Slay 1997), *Dínus saga drambláta* (Jónas Kristjánsson 1960), *Viktors saga ok Blánius* (Jónas Kristjánsson 1964). Diesen Editionen geht es allerdings auch um den jeweils besten ältesten Text, der in der Regel aus seinem spezifischen Überlieferungszusammenhang losgelöst und isoliert präsentiert wird. Eine Vorstellung von den realen Transmissionsgegebenheiten können somit auch sie nur bedingt vermitteln.

braucht. Für den Stand der Altnordistik ist es jedoch symptomatisch, daß die zwei bisher deutlichsten Reaktionen auf die Herausforderung des mediävistischen Textverständnisses, die spätestens durch die internationale Diskussion über Bernard Cerquiglinis Buch *Éloge de la variante* hervorgerufen wurde, hauptsächlich auf die editionstechnischen Aspekte des Komplexes eingingen (Cerquiglini 1989, Nichols et al. 1990, Jorgensen 1993, Wolf 1993), während die mehr texttheoretischen Implikationen der *New Philology* bisher ausgeklammert wurden (vgl. nun allerdings den Aufsatz von Stefanie Würth über einige prinzipielle Aspekte der *New Philology* und des *New Historicism* und deren Applikationsmöglichkeiten in der altnordischen Literaturwissenschaft [Würth im Druck]). Da es hier wie erwähnt nicht zur Hauptsache um Editionsfragen geht, werden Arbeiten, die sich vor allem diesen Problemen widmen, nicht berücksichtigt (vgl. etwa Fidjestøl/Haugen/Rindal 1988; Hunosøe/Kielberg 1994, darin ein hervorragender Beitrag von Britta Orlík Frederiksen [Orlík Frederiksen 1994]). Die starke Beschäftigung der Altnordistik mit editionspraktischen Fragen läßt sich wenigstens teilweise wohl auch mit der spezifischen Forschungstradition erklären, daß altnordische Literaturgeschichte bis in die jüngste Vergangenheit häufig von Editoren aus ihrer dezidierten Sichtweise geschrieben worden ist.

Obschon wie erwähnt die Revision des mittelalterlichen Textbegriffes nicht unmittelbar mit Editionsfragen verbunden ist, wären vermehrt Ausgaben altnordischer Texte zu wünschen, die die jeweiligen Kontexte, in denen die Texte stehen, mitberücksichtigten. Editionen sollten nicht nur einzelne, isolierte Sagas bieten, über deren Textform positiv nur gesagt werden kann, daß sie so, wie sie in den Ausgaben vorliegen, nie existiert haben; handschriftennahe Editionen sollten vielmehr eine Vorstellung von der gesamten 'Handschrift' vermitteln, Kontexte statt nur Texte oder besser Texte in den Kontexten, das heißt den Überlieferungszusammenhängen, bieten (vgl. dazu auch Zimmermann 1995).

Dabei ist natürlich, wie Hans-Jochen Schiewer es noch in einer jüngst veröffentlichten Studie formuliert hat, die „text- und überlieferungsgeschichtliche Untersuchung eines breit überlieferten Textes: [...] durchaus nichts Originelles mehr“ (Schiewer 1996: 20). Viele der zentralen Konzepte der 'neuen' Philologie werden in der älteren Germanistik, die sich seit geraumer Zeit mit vergleichbaren Aspekten — Autor, Werk, Handschriften, Varianz, Editionen usw. — befaßt, inzwischen akzeptiert oder haben zumindest in repräsentativem Umfang;

Eingang in die Diskussion gefunden (letzteres dokumentieren beispielsweise die Sammelbände von Busby 1993, Tervooren/Wenzel 1997 oder Gleßgen/Lebsanft 1997 [darin besonders Schnell 1997]; vgl. auch Bein 1997). So schreibt etwa Karl Stackmann:

Will man in allgemeinsten Form angeben, was sich verändert hat, so wird man sagen dürfen, daß wir heute ein sehr viel besseres, weil genaueres, Bild von unserem Gegenstand haben als die Begründer unserer Disziplin vor nun bald zweihundert Jahren. Die verbesserten Kenntnisse über das Verhältnis von Mündlichkeit und Schriftlichkeit, über die Bedingungen für Produktion, Distribution und Rezeption von Texten, über die Bedeutung der Überlieferungsgeschichte zeigen uns die mittelalterliche Literatur in ihrer Eigenart, sie befreien uns von falschen Analogien zur Literatur anderer Epochen und ermöglichen uns damit eine bessere Annäherung an die historische Wahrheit. (Stackmann 1994: 423)

Mittelalterliche Texte, auch und nicht zuletzt Riddarasögur, die ja in ihrer Textgestalt zu keinem Zeitpunkt kanonisiert waren, sind prinzipiell 'unfest' (Joachim Bumke). Man hat diese Qualität einer epischen Variation als 'strukturelle Offenheit' (Joachim Heinze), als 'tradition vivante' (Jean Rychner), als 'mouvance' (Paul Zumthor) oder als 'variance' (Bernard Cerquiglini) umschrieben und diese von moderner Textualität wesentlich sich unterscheidende Struktur auf die spezifische „Kommunikation und Sinnvermittlung“ der mittelalterlichen Gesellschaft zurückgeführt (vgl. zu diesen und anderen Konzepten im Zusammenhang Bumke 1996: 125–126). Russell Poole hat in einem höchst illustrativen Aufsatz über die gleitenden, sich einer Festlegung entziehenden Textformen der Skaldik gezeigt, wie fruchtbar die Applikation neuer text- und literaturwissenschaftlicher Ansätze auch für die altnordische Literatur sein kann (Poole 1993).

Ein ganz zentrales Element mittelalterlicher Textualität ist somit diesen Vorgehensweisen zufolge ihre Unfestigkeit, eine Qualität, die sich, wie A. N. Doane es formuliert, als „strange, inconvenient, and often puzzling“ darstellt und deshalb „is for the most part totally disregarded in critical discussions and reformatted out of existence in modern editions, textual variants being eliminated by emendation or compromise between preserved versions [...]“. Ein von Doane lanciertes Konzept, das im vorliegenden Zusammenhang m. E. äußerst aufschlußreich ist, sieht den mittelalterlichen Schreiber als „performer“, der noch beträchtliche Ähnlichkeiten mit dem improvisie-

renden Erzähler vorschriftlicher Kulturen hat. Doanes Vorstellung vom Schreiber als Performer erlaubt es, diesem „a dynamic and determinative role“ zuzuweisen, „that he is normally denied“ (Doane 1994: 430). Auch für den Kontext der mittellenglischen Überlieferung ist festgehalten worden, daß sich mittelalterliche Handschriftlichkeit hervorragend mit gewissen Grundannahmen der *Oral Theory* in Übereinstimmung bringen läßt:

[...] oral theory, especially the concepts of *mouvance* and the non-repeatability of a performance, contribute to insights about the manuscript's physical and semiotic dimensions and modern representations of manuscript materials. These discussions force us to question within yet another realm the concepts of authorship, originality, and the inviolability of the text. [...] The vernacular scribe retained some of the freedom of oral poets to re-create the texts in its transmission. Hence, differences among manuscripts represent improvisation, not corruption of an original. (Pasternack 1991: 227; für die Überlieferung der altenglischen Dichtung vgl. besonders Pasternack 1995)

Exakt identische Phänomene sind von Matthew J. Driscoll in einer Pionierarbeit über die Herstellung, Verbreitung und Rezeption populärer, handschriftlich überlieferter Literatur am Beispiel der nachmittelalterlichen Romances (Lygisögur) im Island des 18. und 19. Jahrhunderts beschrieben worden (nun vor allem Driscoll 1997a und die dort verzeichneten früheren Arbeiten Driscolls; für eine gelungene Fallstudie über die Rímur vgl. Driscoll 1997).

Aus rein mediävistischer Optik werden Fragestellungen von der hier vorgeschlagenen Art auf den ersten Blick allerdings wohl kaum als lohnende Aufgabe erscheinen. Die Erkenntnisse, die sich aus überlieferungsgeschichtlichen Analysen des frühneuzeitlichen isländischen Sagamaterials gewinnen ließen, hätten jedoch auch einen unmittelbaren Einfluß auf die Beschäftigung mit der mittelalterlichen Literatur selbst. Gerade die Transmission isländischer Sagas in der Frühen Neuzeit würde sich für Untersuchungen der oben skizzierten Art — Handschriftenüberlieferung, Kontextanalysen, Ausgaben, die eine Vorstellung vom Leben der Texte vermitteln — eignen. Da das Gesamtmaterial trotz allem relativ begrenzt ist, bleibt es übersichtlich. Dennoch bietet die isländische Handschriftentradition in ihrer Zeittiefe Gewähr für eine ausreichende Stoffgrundlage und die notwendige Breite der Überlieferung. Bisher ist die Gesamttransmission, also die Totalität sämtlicher bewahrter Handschriften eines bestimmten

Textes allerdings erst für ganz wenige Sagas systematisch unter den hier genannten Aspekten untersucht worden. Ein frühes Beispiel stellt Sture Hast's Untersuchung der späten Handschriften der *Hardar saga* dar (Hast 1960); mein Beitrag über die Überlieferung der *Dinus saga drambláta* verfolgte vor allem das Ziel, die lange Dauer der Manuskript-Transmission im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Island zu illustrieren (Glaser 1994).

Eine überlieferungshistorische Betrachtungsweise der altisländischen Literaturgeschichte hätte mithin zur Folge, daß sich die Aufmerksamkeit wenigstens teilweise vom Prozeß der Entstehung weg und hin zu dem der Rezeption und Überlieferung verlagern würde. Die Aufmerksamkeit würde notwendigerweise auf das Spätmittelalter gelenkt, denn die Erzählungen müßten konsequenter als bisher in ihrem Überlieferungskontext gelesen werden. Da mittelalterliche Literatur aus instabilen Texten bestand — 'Varianz' war, nicht aus Varianten bestand (Cerquiglini) —, ist die Vorstellung, daß es einen Archetyp gab, der die beste, weil ursprünglichste Gestalt einer Erzählung bot, unter diesen Gesichtspunkten obsolet geworden. Eine Folge einer solchen Umorientierung wäre die Dezentrierung des Textbegriffs, wie sie andernorts seit längerer Zeit rege diskutiert wird. In Übereinstimmung mit den literaturtheoretischen Prämissen der *New Philology* ließe sich dann analog zum 'Tod des Autors', den die Textwissenschaft diagnostiziert hat, mit einer Metapher vom 'Tod des Archetyps' als abstraktem Konstrukt sprechen. Der Logozentrismus der traditionellen Stemmologie, die Gottesgleichheit des einen Textes, der am 'Anfang' stand, würden sich auflösen, so daß tatsächlich jeder Text im Prozeß der langen Überlieferung eine ihm gemäße Stimme erhielte. An dieser Stelle wäre natürlich auch auf Derridas umstrittenes Konzept der Schrift hinzuweisen, was Ward Parks mit folgender Formulierung tat: „As Derrida and his followers would have it, writing becomes the champion in a battle against logocentrism and metaphysics that oral-based thought has been imposing on humanity for several millennia.“ (Parks 1991: 49)

Jan-Dirk Müller resümierte als Ergebnis eines mediävistischen Symposions zu Fragen mittelalterlicher Textualität unter anderem, daß sich in der „Wissenschaft von der älteren Literatur“ seit längerem eine Wende vorbereitet habe, und zwar:

in Untersuchungen zur literarischen Kommunikation im Mittelalter, in der Oralitätsforschung, in Interpretationen höfischer Liedkunst,

zuletzt sogar in der Editionsphilologie. Es handelt sich um eine Wende vor allem innerhalb der Mediävistik, die die besonderen Bedingungen für 'Literatur' in einer semioralen Gesellschaft — vor der Erfindung des Buchdrucks — thematisierte; doch stellte sich heraus, daß jene Bedingungen auch noch in den ersten Jahrhunderten danach fortgalten. [...] Es geht einmal um eine Besonderheit der Literatur vor dem Zeitalter des Buchdrucks und in den ersten Jahrhunderten nach seiner Erfindung, es geht aber auch um ein grundsätzlich anderes Verständnis von Literatur überhaupt. [...] Es kristallisierte [...] sich vor allem [...] heraus [...] eine Revision des Textbegriffs, und zwar auf allen Ebenen, von der philologischen Herstellung eines verantworteten Textes (Edition) bis zur Textanalyse. Zur Disposition steht der Text als geschlossenes Gebilde, von einem Autor verantwortet, auf allen Ebenen kontrolliert und ein für alle Male fixiert, ein Gebilde, dem dann auf Rezipientenseite eine abschließbare Interpretationstätigkeit entspricht. Philologisch erweist sich dieser feste Autortext [...] für die ältere Literatur als eine Fiktion, die nicht nur unmöglich rekonstruiert werden kann, sondern den Blick verstellt auf das Transitorische des in wechselnden Aufführungen realisierten und jedes Mal neu und unverwechselbar zu Papier gebrachten Textes, den Blick auf seine 'mouvance' (Zumthor). [...] (Müller 1996: XIV–XV)

*

Es waren im Island des 14. und 15. Jahrhunderts die prinzipiell gleichen Kreise wie im 13. Jahrhundert, die Literatur produzieren ließen und sie rezipierten. Auch in dieser Hinsicht ist Island kein Einzelfall in der europäischen Literaturgeschichte. Selbstverständlich hatten sich die ästhetischen Vorstellungen seit dem frühen 13. Jahrhundert gewandelt. Die Bewertungskriterien, die die philologisch orientierte Forschung an der Norm der klassischen Sagaerzählweise des 13. Jahrhunderts ('Snorri') entwickelte, gehen auf die psychologisierend-ästhetisierenden Konzepte des 19. Jahrhunderts zurück. Sie können, was in diesem Zusammenhang entscheidend ist, die spätmittelalterliche Ästhetik beispielsweise der Riddarasögur nicht erfassen. Der überwiegende Teil der isländischen Prosaliteratur des Mittelalters — nicht nur die jüngeren Gruppen wie Riddarasögur und Fornaldarsögur, sondern auch zahlreiche Isländer- oder Königssagas — ist aus der Zeit 'nach 1262/64' überliefert. In den heute vorliegenden Textformen ist allen diesen Erzählungen immer auch die Sicht des sie überliefernden Spätmittelalters eingeschrieben. Wenn wir Sagas aus dem '13. Jahrhundert' wie die *Hallfredar saga* oder die *Tristrams saga*

lesen, haben das 14. und 15. Jahrhundert immer — vor und für uns — mitgelesen und mitgeschrieben.

Literaturverzeichnis

- Barnes, G. 1989: „Some current issues in *riddarasögur* research“. *Arkiv för nordisk filologi* 104, S. 73–88.
- Bein, T. 1997: „Der 'offene' Text — Überlegungen zu Theorie und Praxis“. A. Schwob, E. Streitfeld, K. Kranich-Hofbauer (Hrsg.), *Quelle — Text — Edition. Ergebnisse der österreichisch-deutschen Fachtagung der Arbeitsgemeinschaft für germanistische Edition in Graz vom 28. Februar bis 3. März 1996*, Beihefte zu editio 9. Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1997, S. 21–35.
- Berulfsen, B. 1948: *Kulturtradisjon fra en storhetstid. En kulturhistorisk studie på grunnlag av den private brevlitteratur i første halvdel av det 14. hundreår*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Blaisdell, F. W. (ed.) 1965: *Erex saga Artuskappa*, Editiones Arnarnagnæanæ B, 19. Munksgaard, Copenhagen.
- Blaisdell, F. W. (ed.) 1979: *Ivens saga*, Editiones Arnarnagnæanæ B, 18. C. A. Reitzels Boghandel A/S, Copenhagen.
- Blaisdell, F. W. (ed.) 1980: *The Sagas of Ywain and Tristan and other Tales. AM 489 4to*, Early Icelandic Manuscripts in Facsimile XII. Rosenkilde & Bagger, Copenhagen.
- Bumke, J. 1996: „Der unfeste Text. Überlegungen zur Überlieferungsgeschichte und Textkritik der höfischen Epik im 13. Jahrhundert“. J.-D. Müller (Hrsg.), *'Aufführung' und 'Schrift' in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Germanistische Symposien. Berichtsbände XVII. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, Weimar, S. 118–129.
- Busby, K. (ed.) 1993: *Towards a Synthesis? Essays on the New Philology*, Faux titre. Études de langue et littérature françaises 68. Rodopi, Amsterdam.
- Carlquist, J. 1996: *De fornsvenska helgonlegenderna. Källor, stil och skriftmiljö*. Akademisk avhandling, Stockholms universitet, Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-sällskapet, Heft 262, Band 82. Graphic Systems, Stockholm.
- Cerquiglini, B. 1989: *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*. Éditions du Seuil, Paris.
- Cook, R./Tveitane, M. (eds.) 1979: *Strengleikar. An Old Norse Translation of Twenty-one Old French Lais. Edited from the Manuscript Uppsala De la Gardie 4-7 — AM 666 b, 4°*, *Norrøne tekster* 3. Norsk Historisk Kjelde-skrift-institutt, Oslo.
- Damsgaard Olsen, T. 1965: „Den høviske litteratur“. H. Bekker-Nielsen, T. Damsgaard Olsen, O. Widding (udg.), *Norrøn Fortællekunst. Kapitler af*

- den norsk-islandske middelalderlitteraturs historie*. Akademisk Forlag, København, S. 92–117.
- Degnbol, H. 1985: „Flóres saga ok Blankiflúr“. *Dictionary of the Middle Ages* 5, S. 108–109.
- Doane, A. N. 1994: „The Ethnography of Scribal Writing and Anglo-Saxon Poetry: Scribe as Performer“. *Oral Tradition* 9/2, S. 420–439.
- Driscoll, M. J. (ed.) 1992: *Sigurðar saga þögla. The shorter redaction. Ed. from AM 596 4to*, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 34. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Driscoll, M. J. 1997: „Words, Words, Words: Textual variation in *Skikkju-rimur*“. *Skáldskaparmál* 4, S. 227–237.
- Driscoll, M. J. 1997a: *The Unwashed Children of Eve. The Production, Dissemination and Reception of Popular Literature in Post-Reformation Iceland*. Hisarlik Press, Enfield Lock, Middlesex.
- Dünninger, J. 1931: „Untersuchungen zur Gøngu-Hrólf's Saga. I–II“. *Arkiv för nordisk filologi* 47, S. 309–346.
- Fidjestøl, B./Haugen, O. E./Rindal, M. (red.) 1988: *Tekstkrítisk teori og praksis. Nordisk symposium i tekstkrítikk. Godøysund 19.–22. mai 1987*. Novus forlag, Oslo 1988.
- Glauser, J. 1983: *Isländische Märchensagas. Studien zur Prosaliteratur im spätmittelalterlichen Island*, Beiträge zur nordischen Philologie 12. Helbing & Lichtenhahn Verlag AG, Basel, Frankfurt am Main.
- Glauser, J. 1994: „Spätmittelalterliche Vorleseliteratur und frühneuzeitliche Handschriftentradition. Die Veränderungen der Medialität und Textualität der isländischen Märchensagas zwischen dem 14. und 19. Jahrhundert“. H. L. C. Tristram (Hrsg.), *Text und Zeittiefe*, ScriptOralia 58. Gunter Narr Verlag, Tübingen, S. 377–438.
- Gleßgen, M.-D./Lebsanft, F. (Hrsg.) 1997: *Alte und neue Philologie*, Beihefte zu editio 8. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Halvorsen, E. F. 1959: *The Norse Version of the Chanson de Roland*, Bibliotheca Arnamagnæana XIX. Ejnar Munksgaard, København.
- Halvorsen, E. F. (ed.) 1989: *Karlamagnús saga and Some Religious Texts. AM 180 a and b fol.*, Early Icelandic Manuscripts in Facsimile XVIII. Rosenkilde & Bagger, Copenhagen.
- Hast, S. 1960: *Pappershandskriftena till Harðar saga*, Bibliotheca Arnamagnæana XXIII. Ejnar Munksgaard, København.
- Holznagel, F.-J. 1995: *Wege in die Schriftlichkeit. Untersuchungen und Materialien zur Überlieferung der mittelhochdeutschen Lyrik*, Bibliotheca Germanica 32. Francke Verlag, Tübingen, Basel.
- Hunosø, J./Kielberg, E. (red.) 1994: *I tekstens tegn*, Ord & Tekst. Skriftserie udgivet af DSL 1. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C. A. Reitzels Forlag, København.
- Johansson, K. G. 1997: *Studier i Codex Wormianus. Skriftradition och avskrifts-verksamhet vid ett isländskt skriptorium under 1300-talet*, Nordistica Gothoburgensia 20. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg.

- Jónas Kristjánsson (ed.) 1960: *Dinus saga drambláta*, Riddarasögur I. Handritastofnun Íslands, Reykjavík.
- Jónas Kristjánsson (ed.) 1964: *Viktors saga ok Blávus*, Riddarasögur II. Handritastofnun Íslands, Reykjavík.
- Jorgensen, P. A. 1993: „Producing the Best Text Edition. Herculean and Sisyphean“. *Scandinavian Studies* 65, S. 329–337.
- Kalinke, M. E. 1981: *King Arthur North-by-Northwest. The matière de Bretagne in Old Norse-Icelandic Romances*, Bibliotheca Arnarnagæana XXXVII. C. A. Reitzels Boghandel A/S, Copenhagen.
- Kalinke, M. E./Mitchell, P. M. (comps.) 1985: *Bibliography of Old Norse-Icelandic Romances*, Islandica XLIV. Cornell University Press, Ithaca, London.
- Kalinke, M. E. (ed.) 1987: *Mottuls saga. With an Edition of Le Lai du cort mantel by Philip E. Bennett*, Editiones Arnarnagæanæ B, 30. C. A. Reitzels Forlag, Copenhagen.
- Kinck, H. E. 1982: „Storhetstid. Om vårt åndsliv og den litterære kultur i det trettende århundrede.“ *Samlede essays*. I. Med forord av E. Beyer. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, S. 323–402 [ursprünglich 1922].
- Kjær, J. 1996: „La réception scandinave de la littérature courtoise et l'exemple de la Chanson de Roland / Af Rúnzivals bardaga. Une épopée féodale transformée en roman courtois?“ *Romania* 114, S. 50–69.
- Knirk, J. E. 1993: „Old Norwegian Literature“. H. S. Naess (ed.), *A History of Norwegian Literature, A History of Scandinavian Literatures* 2. The University of Nebraska Press, Lincoln, London, S. 1–38.
- Kretschmer, B. 1982: *Höfische und altwestnordische Erzähltradition in den Riddarasögur. Studien zur Rezeption der altfranzösischen Artusepik am Beispiel der Erex saga, Ívens saga und Parcevals saga*, Wissenschaftliche Reihe 4. Verlag Dr. Bernd Kretschmer, Hattingen.
- Loth, A. (ed.) 1977: *Fornaldarsagas and Late Medieval Romances. AM 586 and AM 589 a–f 4to*, Early Icelandic Manuscripts in Facsimile XI. Rosenkilde & Bagger, Copenhagen.
- Meissner, R. 1902: *Die Strengleikar. Ein Beitrag zur Geschichte der altnordischen Prosalitteratur*. Max Niemeyer, Halle a. S.
- Meulengracht Sørensen, P. 1993: *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*, Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Müller, J.-D. 1996: „Vorbemerkung“. J.-D. Müller (Hrsg.), *'Aufführung' und 'Schrift' in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Germanistische Symposien. Berichtsbände XVII. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, Weimar, S. XI–XVIII.
- Nichols, S. G. et al. 1990: „The New Philology“. *Speculum. A Journal of Medieval Studies* 65, S. 1–108.
- Olrik Frederiksen, B. 1994: „Håndskriftet og stamtræet“. J. Hunosøe/F. Kielberg (red.) 1994, S. 33–64.
- Örnólfur Thorsson 1990: „Leitin að landinu fagra'. Hugleiðing um rannsóknir á íslenskum fornþekningum“. *Skáldskaparmál* 1, S. 28–53.
- Parks, W. 1991: „The Textualization of Orality in Literary Criticism“. A. N.

- Doane, C. B. Pasternack (eds.), *Vox intexta. Orality and Textuality in the Middle Ages*. The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, S. 46–61.
- Pasternack, C. B. 1991: „Oral Principles in Manuscript Facts. Introduction“. A. N. Doane, C. B. Pasternack (eds.), *Vox intexta. Orality and Textuality in the Middle Ages*. The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, S. 227–228.
- Pasternack, C. B. 1995: *The Textuality of Old English Poetry*, Cambridge Studies in Anglo-Saxon England 13. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne.
- Poole, P. 1993: „Variants and Variability in the Text of Egill's *Hofudlausn*“. R. Frank (ed.), *The Politics of Editing Medieval Texts. Papers given at the twenty-seventh annual Conference on Editorial Problems. University of Toronto, 1–2 November 1991*. AMS Press, Inc., New York, S. 65–105.
- Præstgaard Andersen, L. (ed.) 1983: *Partalopa saga*, Editiones Arnarnagnæanæ B, 28. C. A. Reitzels Forlag, Copenhagen.
- Schiewer, H.-J. 1996: 'Die Schwarzwälder Predigten'. *Entstehungs- und Überlieferungsgeschichte der Sonntags- und Heiligenpredigten. Mit einer Musteredition, Münchener Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters* 105. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Schnell, R. 1997: „Was ist neu an der 'New Philology'? Zum Diskussionsstand in der germanistischen Mediävistik“, M.-D. Gleßgen/F. Lebsanft (Hrsg.) 1997: *Alte und neue Philologie*, Beihefte zu editio 8. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, S. 61–95.
- Slay, D. (ed.) 1972: *Romances. Perg. 4:0 nr 6 in The Royal Library, Stockholm*, Early Icelandic Manuscripts in Facsimile X. Rosenkilde & Bagger, Copenhagen.
- Slay, D. (ed.) 1997: *Mírmanns saga*, Editiones Arnarnagnæanæ A, 17. C. A. Reitzels Forlag, Copenhagen.
- Söderberg, B./Larsson, I. 1993: *Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv*, Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS 39. Stockholms universitet, Stockholm.
- Solberg, O. 1996: „Treg vi ei vitskapleg utgåve av norske mellomalderballadar?“ *Maal og Minne*, S. 129–138.
- Stackmann, K. 1964: „Mittelalterliche Texte als Aufgabe“. W. Foerste, K.-H. Borck (Hrsg.), *Festschrift für Jost Trier zum 70. Geburtstag*. Böhlau Verlag, Köln, Graz, S. 240–267.
- Stackmann, K. 1994: „Neue Philologie?“ J. Heinzle (Hrsg.), *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*. Insel Verlag, Frankfurt am Main, Leipzig, S. 398–427.
- Sverrir Tómasson 1977: „Bandamanna saga og áheyrendur á 14. og 15. öld“. *Skírnir* 151, S. 97–117.
- Tervooren, H./Wenzel, H. (Hrsg.) 1997: *Philologie als Textwissenschaft. Alte und neue Horizonte*, Sonderheft *Zeitschrift für deutsche Philologie* 116.
- Tveitane, M. (ed.) 1972: *Elis saga, Strengleikar and Other Texts*. Uppsala Uni-

versity Library Delagardieska samlingen Nos. 4–7 folio and AM 666b quarto. With an introduction by M. Tveitane, Corpus Codicum Norvegicorum Medii ævi. Quarto Series 4. Selskapet til utgivelse af gamle norske håndskrifter, Oslo.

- Viðar Hreinsson 1994: [Rezension] „P. Meulengracht Sørensen, *Fortælling og ære* (1993)“. *Skáldskaparmál* 3, S. 232–241.
- Weber, G. W. 1986: „The decadence of feudal myth — towards a theory of *riddarasaga* and romance“. J. Lindow, L. Lönnroth, G. W. Weber (eds.), *Structure and Meaning in Old Norse Literature. New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*, The Viking Collection. Studies in Northern Civilisation 3. Odense University Press, Odense, S. 415–454.
- Wolf, K. 1993: „Old Norse–New Philology“. *Scandinavian Studies* 65, S. 338–348.
- Wollin, L. 1997: „Helgonlegender och klosterkultur“ [= Rezension von Carlquist 1996]. *Arkiv för nordisk filologi* 112, S. 153–182.
- Würth, S. (im Druck): „New Historicism und altnordische Literaturwissenschaft.“ J. Glauser, A. Heitmann (Hrsg.), *Verhandlungen mit dem New Historicism. Das Text-Kontext-Problem in der Literaturwissenschaft*. Königshausen & Neumann, Würzburg.
- Würth, S. (im Druck a): *Der „Antikenroman“ in der isländischen Literatur des Mittelalters. Eine Untersuchung zur Übersetzung und Rezeption lateinischer Literatur im Norden*, Beiträge zur nordischen Philologie 26. Helbing & Lichtenhahn Verlag AG, Basel, Frankfurt am Main.
- Zimmermann, G. 1995: *The Four Old English Poetic Manuscripts. Texts, Contexts, and Historical Background*, Anglistische Forschungen 230. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg.
- Zitzelsberger, O. J. (ed.) 1987: *Konráðs saga keisarasonar*, American University Studies. Series I. Germanic Languages and Literature 63. Peter Lang, New York, Bern, Frankfurt am Main, Paris.

LOTTE MOTZ (†)

The Great Goddess of the north

In studies of religion and mythology the figure of a Great Goddess is frequently discussed. She is often recognized in the imperious and violent deities of Middle Eastern tradition: Anat, Ishtar-Inanna, Cybele, or Astarte.¹ Another form of the Great Goddess has also been postulated as an archetype. She is said to have existed in a pre-patriarchal society and to have embodied the prime forces of life, birth, death, and regeneration. She ruled supremely, but she was robbed of her powers by a male-dominated group of warrior gods.²

In the present study the term Great Goddess does not pertain to the reconstructed archetype but to a female godhead of great stature, as exemplified by the Mediterranean divinities. In the definition of this essay such a goddess is a many-layered creature who does not belong to the faith of simple men. She arises when smaller communities have been gathered to form a kingdom or a state, and many local deities have merged in her persona. From the close protectress of a village lad she would become the companion of a king. The entrance of foreign forces and influences from abroad would have worked their way upon the figure. Intellectuals and priests would have left their impact on her shape.

In this paper I wish to trace the presence of this kind of deity among the Germanic peoples and to explore her composition. Scholars of Germanic myth have, on the whole, paid little attention to female godheads, and a study, as the one at hand, has as yet not been undertaken.

A superficial view does not reveal the existence of a Great Goddess in the Germanic realm. Tacitus of the first century speaks of the three great, male gods Hercules, Mars, and Mercury;³ Adam of Bremen

¹ See, for instance, Helck.

² See, for instance, Gimbutas.

³ Tacitus, ch. 40.

(eleventh century) names the male gods Óðinn, Þórr, and Freyr.⁴ Yet Tacitus describes the ritual of the goddess Nerthus more fully than the ritual of other gods;⁵ a day of the week bears the name of the goddess Frigg; place names in Scandinavia testify to honor rendered to the goddess Freyja.⁶ It may be that the features of a Great Goddess are merely obscured. Closer examination indeed reveals a female deity of great stature in three main forms and in three main areas of the Germanic world: Freyja linked with areas of Sweden, Þorgerðr Hölgabrúðr with the Hlaðir Jarls of Norway, and Percht-Holda with the peoples of the continental mainland.

The lands which were inhabited by the Germanic nations are by no means uniform. The plains of northern Germany stretch from a central mountainous region to the North Sea and the Baltic, and were employed for agriculture since the Neolithic. And Denmark shares the ecological and geographic conditions of her German neighbor. The southern part of the Scandinavian peninsula is fertile and the coast is favorable to seafaring. Much trade developed in harbors, such as Birka on the Mälars lake of Sweden and in the Oslo Fjord. Agriculture ceases further north while the coastal regions still offer grazing ground for flocks and herds. Yet more northerly the land becomes hostile to human habitation, and frost and cold more menacing and deadly, while the heavy woods of the northern regions provide a home for animals of many kinds. We may expect that more people entered and settled the southern, fertile areas and here the godheads would bear the imprint of many cultures.

The goddess Freyja of Eddic myth

She is the most complex of the potent female forces.⁷ She herself, her brother Freyr, and her father Njörðr belong to a sub-group of the gods: the Vanir who came to dwell with the Æsir in Ásgarðr (gyl 23). She has one (gyl 35) or two daughters (HKR I, ch. 10), both named 'jewel', whom we never meet. Her husband Óðr left her and she searches for him in many lands. Tears she sheds for her lost husband

⁴ *Magistri Adam IV*, 26.

⁵ Tacitus, ch. 44.

⁶ de Vries II, 308–11.

⁷ See also: Motz 1993 a, 93–101.

turn to gold (sk 36). Thus she is not presented as a wife or mother and she is, essentially, unmated.

She clearly is the most important of the female godheads, and she alone is the heroine of an Eddic lay — *Hyndluljóð*.⁸ She is desired more than others for her beauty; a giant mason and the giant Þrymr demand Freyja, rather than another woman, as the payment for a precious gift (gyl 42, þrym). And Snorri Sturluson calls her the noblest of the goddesses (gyl 24).

Myths

According to one account she was the mistress of Óðinn who, in this story, was a human chieftain. In this myth she beheld one day a necklace of great beauty which had been crafted by four artisans. She was so entranced by the splendid jewel that she paid the demanded price: a loving embrace for each of the four craftsmen-smiths. In this way she gained her attribute: the necklace Brisingamen. When later it was stolen from her by the crafty Loki she instigated an unceasing battle to regain her possession (sor).

In the poem *Hyndluljóð* the goddess forces the cave-dwelling Hyndla to reveal the ancestry of Óttarr, Freyja's human lover. This knowledge would help him to claim his paternal heritage, i.e., the kingship of the land. This lore is disclosed as the two, Freyja on a boar and Hyndla on a wolf, travel together on the 'road of the dead' — *valsinni*.

Goddess of Love

While Freyja is not shown as a wife or mother she is clearly drawn in her sexual encounters. She is accused by Loki of having been the 'whore' of all the Æsir and Elves who are assembled in the festive hall (ls 30). Hyndla compares her to a goat in heat:⁹

⁸ The *Hyndluljóð* — song of Hyndla — appears with other mythical poems in the so-called *Poetic Edda*. Together with the *Prose Edda* of Snorri Sturluson (thirteenth century) it provides one of the most important sources of Germanic myth.

⁹ hdl 47;

Rannt at Æði	ey þreyiandi
scutuz þér fleiri	und fyrirscurto
hleypr þú, eðlvina	úti á náttom,
sem með hōfrom	Heiðrún fari.

Always in heat	you ran to Óðr
and many crept	beneath your skirt.
Sister, you run	out at night
even as Heiðrún	runs after bucks.

And once she was discovered in her brother's arms (such unions were the custom in her family) (ls 32). She offered herself to each one of the artisans who made Brisingamen, and she had a human lover — Óttarr. Snorri names her the 'Goddess of Love' — *ástaguð* — and declares that she is pleased by songs of love (sk 20). Surely she is a creature of strong sexual desires.

Relation to war

She is also allied with the craft of war. Daily she rides to strife to receive half of those who were slain (gr 14); she instigated an unceasing fight to regain her jewel and her manor bears the name: *folcvangr* 'battlefield'; she rides the boar Hildisvíni 'boar of battle' (hdl 7).

Relation to kingship

She is instrumental in gaining Óttarr's kingship and she is the mistress of the chieftain Óðinn (sor). Her name Freyja marks her as a ruler and a queen.

Relation to riches

The tears she sheds for her husband turn to gold and gold may be defined in poetic diction as 'shower of Freyja's eyes' (sk 36). Her daughters' names both mean 'jewel'; and she owns a precious gem.

Character

We gain the impression of an emotional and imperious being. She wanders in bitter sorrow as she searches for her husband and she is strong and loyal to her lover Óttarr. She alone has the courage to pour ale for a threatening giant who had invaded the stronghold of the gods (sk 17). She also explodes in fury when it is suggested that she be married to the giant Pymr (pym 13). She instigates unceasing warfare to regain Brisingamen. Turning in anger against Hyndla she threatens her

with death by fire. Thus she is strong in her protectiveness and strong and fierce in her hostility.

* * *

It is often claimed that Freyja is a power of fertility.¹⁰ Yet she has no impact on the fruitfulness of women or on the fruitbearing powers of the land and of the flocks. Her strongest links are with sexuality, wealth, and war. In these aspects she has counterparts in female divinities of the ancient Middle East.

Middle eastern analogies

Ishtar-Inanna

The Sumerian Inanna and the Akkadian Ishtar have fused in the texts and cannot be truly separated. Both are strong in their sexuality. It is so vital an element in their make-up that all desire ceases when the godhead descends into the underworld:¹¹

The bull springs not upon the cow, the ass impregnates not the jenny. / In the street the man impregnates not the maiden. The man lies in his (own) chamber, / The maiden lies down on her side.

Inanna herself is consumed by longing for sexual embraces, as expressed in her love songs to Dumuzi, the husband of her youth.¹² And the list of lovers, enumerated by Gilgamesh is long. Like Freyja, the goddess is mistress of a ruler, and, like Freyja, she helps him to the throne. He will be king because he has assuaged her erotic longing, and she declares:¹³

Since by his fair hand my loins were pressed
since on my pure vulva he laid his hands . . .
the shepherdship of the land . . . I will declare
for him . . .

¹⁰ As by Turville-Petre 177; Polomé: entry Freyja; de Vries II, 307.

¹¹ ANET 108; "The Descent of Ishtar."

¹² The love poems are probably the most striking feature of Sumero-Akkadian literature. In ever varying images the poems describe the goddess' courtship; they dwell on her beauty, her sexual longing, and her fulfilment.

¹³ Klein 137.

And King Shulgi claims that he was chosen 'for the vulva of Inanna'.

Like Freyja, Inanna-Ishtar is a goddess of many jewels. These are taken from her, one at every portal, as she descends into the underworld: her rings, her crown, her necklace, hand and ankle rings, breast ornaments, as if they were elements of life.¹⁴ She is also a harlot, the hierodule of the gods. A hymn describes her going to the ale house to search for a lover:¹⁵

O, harlot you set out for the ale house . . .
to solicit for a lover . . . you my lady dress
as one of no repute . . . the beads of a harlot
you put around your neck.

She is also the patron goddess of the harlots and a girl of pleasure may be called 'daughter of Inanna'.¹⁶ Inanna's necklace bears the name: 'Come man, come'. If we note that this necklace is the sign of the harlot's calling, and if we remember that Freyja received her jewel as wages for her love we may find yet another parallel between the two divinities and another element of significance for Freyja's attribute.¹⁷

Like Freyja, Inanna-Ishtar is linked with human warfare: in a hymn of self-praise she proclaims herself a warrior.¹⁸

When I stand in the front line of battle /
I am the leader of all the lands, / . . .
when I stand in the midst of battle / I am
the heart of the battle.

Hammurabi designates her as 'Mistress of the Battlefield'.

Ishtar-Inanna is a vengeful creature; she wishes to destroy Gilgamesh who spurned her love; she sends Dumuzi to the underworld because he had not sufficiently mourned her disappearance, and she creates plagues in a country where she had been violated in her sleep.¹⁹ Yet, like Freyja, she feels deep sorrow at the loss of a beloved

¹⁴ The Akkadian version of the descent, related of Ishtar, notes: a crown, earrings, necklaces, breast ornaments, belt of birth stones, hand and ankle rings; Winter 304.

¹⁵ Jacobsen 140; BE XXXI, no 12-20.

¹⁶ Winter 342, citing Falkenstein 1964, 116.

¹⁷ Another Eddic goddess was said to have received wages for her love: Gefion obtained a bracelet for embracing a young lad, ls 22.

¹⁸ Jacobsen 137, SBH no. 56, obv. 16-38.

¹⁹ Dietz 89; entry: Inanna 6, citing Kramer 1949, 399-405.

being, as she weeps for the "sweet husband, who went away, who . . . looking for pasture was killed in the pasture."²⁰

Anat

A goddess of the younger generation is also prominent among the Canaanites, as sister of the mighty Baal and as the daughter of El and Ascherah.²¹ She is not as sexual a creature as Inanna, and her emotions center on her brother, a weather god and a force of fruitfulness. When this divinity is slain she wanders in violent sorrow through the country, gashing her forehead and her arms, and she cries in anguish: "Baal is dead."²² When she comes upon his slayer she hacks him to pieces and throws the bits across the fields. This action appears to be effective in Baal's return to life. And once, like Freyr, the brother held the sister in his arms.²³

The goddess is of overwhelming violence. She threatens her own father with assault when he does not accede to her wishes.²⁴

I shall smash him to the ground like a lamb /
I shall make his grey hair to blood . . .

When a young prince obtains a bow which she claims as her own she descends on him in fury and inadvertently takes his life.²⁵ She slaughters 'people from the shore of the sea and from the west' to wade knee-deep in their blood. In Egyptian iconography she is seen with a helmet, spear, and battle axe, as the protectress of the Pharaoh.²⁶ Ramses III speaks of Anat as his 'shield'.

* * *

The resemblances between Freyja and her eastern goddesses are strong. All three are essentially unmated, married only temporarily, and their links with motherhood are weak. They care deeply and deeply mourn the loss of a beloved; yet they are also vengeful and

²⁰ Jacobsen 50, RA VIII (1911) 161ff.

²¹ Pope and Rölling, entry: Anat; Motz 1993 a, 103-04.

²² Gaster 194, Tablets IAB in the enumeration of Virrolleaud 1931, 1934.

²³ Lipinski 68.

²⁴ Winter 232, citing Beyerlin 200 CT 13 IV/V, 6-13.

²⁵ Gaster 294, Tablets VAB; *La légende phénicienne de Danel*; Virrolleaud 1936.

²⁶ Stele ANEP 473 in the British Museum; Pope and Rölling, entry: Anat 1.

impetuous. Theirs is a close, protective alliance with a human king. All three show vestiges of an earlier form as Mistress of Wild Beasts: Anat swoops as a bird upon the prince;²⁷ Inanna-Ishtar is often stationed on a lion, and Freyja rides a woodland beast. All three are placed within a family as members of the younger generation. Freyja's relation to her brother has a parallel in Anat's relation to her brother Baal, and Freyja's sexuality a parallel in Inanna's erotic adventures and the selling of her love. Both Freyja and Inanna are in possession of 'many names', indicating a fusion of many local deities. All three are creatures of the air: Freyja and Anat owning wings,²⁸ and Inanna as the 'Queen of Heaven'.²⁹

The many resemblances between Freyja and the eastern goddesses cannot have arisen by accident. I suggest that the Indo-European tribes had experienced the cultural impact of the Mediterranean nations, from whom they had also learned their agricultural techniques.³⁰ This heritage was brought by the tribes, such as the Germanic people, to the various places in which they settled. A Bronze Age statuette, found in Denmark, represents a naked female figure with a marked vulva, wearing a torque. She fully fits the image of the sexual goddess (statuette from Farø; Brøndsted II, ill. 225).

The northern form

While Freyja shares aspects with Mediterranean divinities she exhibits others that make her a creature of the North.

Goddess of Seafarers

This quality of Freyja is not usually noted. She is, however, the daughter of Njörðr, a seafaring god, who dwells in the 'place of ships', the 'harbor' — Nóatún. To him one prays for good fortune in seafaring and fishing (gyl 23). Freyja, too, was born in Nóatún, and thus she also

²⁷ As in footnote 25; Pope and Rölling, entry: Anat 5.

²⁸ Freyja has a feather garment which enables her to fly (Prym 3); Pope and Rölling, entry: Anat 6; she is shown with wings on an ivory plate from the palace of Ugarit.

²⁹ The name In-anna actually means: Queen of Heaven; Dietz, entry: Inanna-līstar, I, a; Ishtar is symbolized by a star.

³⁰ It is usually believed that the Indo-Europeans were nomadic cattleherders, as by Bruce Lincoln. It is quite clear, however, that they knew agriculture, possessing words for 'furrow', 'barley', 'grinding'; see Gramkrelidze.

is a creature of the harbor. Her habitation is Sessrúmnir and this name appears in Snorri's list of ships. The noun *rúm* has, in fact, a meaning of 'room on a ship, rowing bench', and Sessrúmnir would mean 'place of rowing benches'. Freyja's by-name Mardöll — *mar* 'ocean' — would relate her to the sea.

We know that Freyja's brother also owns a mighty boat — Skíðblaðnir — and that he too was born in 'the place of ships' (gyl 24). Thus the Vanir gods all have a linkage with travel of the sea. These deities are also rich: Freyr and his father are the 'wealth giving gods' (sk 6, 7), and all three are linked with the royal office. Thus Freyr's by-name Yngvi also has the meaning 'king'. Just these affiliations of the Vanir: wealth, seafaring, and royal rule, were noted by Tacitus as characteristic elements in the life of the Suiones, inhabitants of Sweden. These sent their swift boats across the sea, were ruled by mighty kings, and it 'was an honor to be rich' (Tacitus, ch. 44).

In the area of Uppland, Sweden, sea trading had indeed been vital since the Bronze Age and through harbors and market towns much wealth was created.³¹ Here too kings arose who were able to consolidate their powers and eventually unite the provinces of Sweden. We find indeed a massing of Vanir names in inscriptions and locations of the area of the Uppland kings; into this region the Vanir gods were placed by medieval mythographers.³² Freyja thus became the priestess of the temple of Uppsala which had been established by her brother (HKR I, chs. 4, 10). We may conclude that Freyja and her family were shaped in some measure by their stay in the domain of a rich, seafaring nation and its mighty kings.

Priestess and Witch

Freyja was made a priestess at the temple of Uppsala and she kept up the sacrificial rites (HKR I, chs. 4, 10). The saga also relates that she knew the magic skill, called *seiðr*, which she imparted to the Aesir. In *Sörla þátr* she instigated unceasing strife by bewitching a young warrior with a potion of forgetfulness:³³

³¹ Jones 34, 78, 79; such towns were Birka on the Mälars lake and Hedeby in Denmark. In the sixth century Jordanes speaks of the Suihones as a mighty nation which sends its wares to southern markets; cited by Jones 25.

³² He is called 'God of the Swedes' in *Íslendingabók* ch. 12; personal appellations containing the name Frey- occur most numerous in runic inscriptions in the Uppland region of Sweden; Beck 92.

³³ *Sörla þátr* — sor, ch. 7.

Heðinn was seized so forcefully by his bewilderment and lack of remembrance through the ale which he had drunk, that he could do nothing else but follow her counsel; and he did not remember that he and Högni had been joined as blood brothers.

The fight between the warring factions never ceased because the goddess raised, through her magic powers, the dead to life and to continued carnage. She also was derided by Loki as a witch — *fordæða* (Is 32).

Freyja's magic skills indeed belong with her northern environment. The *seiðr*, as described in some sagas, is a performance conducted by a gifted individual, man or woman, who attains a state of heightened emotions by various means, and in this state is able to foresee or even influence the future.³⁴ The practice resembles the magic séance of a shaman, as it is widely performed among arctic and subarctic nations.

The drink of forgetfulness — *óminnisveig* — poured by Freyja, matches the drink *óminnisveig* — poured by Grímhildr for Gúðrún which was full of 'evil and noisome' things and which induced Gúðrún to her disastrous marriage (Gudr II, 22, 23). The effectiveness of the magic potion is very visible in the Norse texts, and in its positive form it brings wisdom, inspiration, and immortality.³⁵

The poem *Hyndluljóð* portrays Freyja fully in tune with Norse beliefs. She gains wisdom from a chthonic creature, Hyndla, who dwells in a cave, as Óðinn gains knowledge from a prophetess, lying in her tomb (bd), and as he gains wisdom from a sibyl who rises through the nine realms of the underworld (vsp 2). This scenario is based on the belief which underlies the phenomenon of shamanism, that to obtain wisdom, healing, or salvation one must leave the world of men, and one must visit the chthonic and celestial spheres.³⁶ In the Eddic poem Freyja indeed engages in a journey to Valhall, Óðinn's habitation; she rides on the 'road of the dead' — *valsinni* — (hdl 6), on the 'road of the gods' — *goðveg* — (hdl 5), to the 'sacred dwelling' — *vé heilag* — (hdl 1).

In the poem Freyja also functions as a priestess. She will offer a sacrifice to Þórr, ask him to be friendly towards Hyndla (hdl 4); she is accused by Hyndla of wishing to 'question' or to 'test' her (hdl 6). The

³⁴ Such a performance is described in *Eiríks saga rauða*, ch. 4 and in *Hrólfs saga kraka*, ch. 3.

³⁵ See: Motz 1993 b.

³⁶ See: Findeisen; Merkur.

verbs denoting her activities are: *blóta*, *biðia*, *freista*. All three belong to the cultic activities enumerated in the Eddic poem *Hávamál* (144): "... do you know how to test?/do you know how to pray? do you know how to render sacrifice?"³⁷ And, in the manner of a priest or priestess, Freyja praises the gifts bestowed by Óðinn on the world of men: the gift of song on the poet, arms and victory on the warrior, good sailing wind on the sailor (hdl 2, 3).

The Dog Affinity of the Goddess

The name Hyndla has the meaning 'small dog'; she and Freyja are closely related; the goddess names her 'sister' (hdl 1), and Hyndla addresses Freyja as 'relative' — *eðlvina* (hdl 46, 47). It is difficult to assess Freyja's relation to the animal. We may consider that Freyja's action in the poem resembles a shaman's journey. In such an undertaking shamans are dependent on the assistance of their helping spirits and these are often in the form of beasts. In order to gain the support of his animal familiar the shaman would imitate his behavior, the wriggling of a snake, the grunting of a bear, or the barking of a dog. It is possible that Hyndla represents Freyja's animal helper whose action is vital to the undertaking. If we accept this explanation we might find an understanding for the blasphemous ditty concerning Freyja.³⁸

I do not want a deity who barks
Freyja seems a bitch to me.

The Warrior Goddess

In her warlike aspect Freyja blends with the Valkyries, the battlemaids of northern myth.³⁹ Like these she rides to strife to receive the bodies of dead heroes (or to choose who is to be slain). In *Sörla þáttur* (sor) Freyja bears the Valkyrie's name: Göndul. Freyja's steed, a boar, in turn belongs with Norse symbolism of warfare: a helmet may be designated as *hildigöltr*, *valgöltr*, *hildisvín* 'boar of battle' and it may be crested by a boar.

³⁷ For a full discussion of the verb *freista*, see: Ruggnerini 159–62; for a discussion of *senda*, see: Liberman.

³⁸ Hjalti Skeggjason, skj I, 131.

³⁹ Motz 1993 a, 73–4.

The Eddic Goddess

The *Hyndluljóð* exhibits a pattern which also appears in other Eddic poems.⁴⁰ A frame is set; much information is brought forth, in monologue or dialogue, and occupies the bulk of the composition; then the frame closes. The frame has been compared to a stage on which a performance is enacted; the bulk of poem thus would contain the vestiges of a play, of probably a ritual nature.⁴¹ A close look, however, reveals that no clearly dramatic action is unfolded on the 'stage'. What we find instead is a pronouncement: a prophecy (*Baldrs Draumar*), a curse (*Fgr Scírmis*), a disclosure of wisdom (*Vafbrúðnismál*, *Grimnismál*), information on esoteric speech (*Alvissmál*). The action, the clash of forces and its resolution, is accomplished within the frame.⁴² The pronouncement is of magical or religious significance, and we may wonder why it is enveloped and enclosed.

It may be observed that in the poems cited a ruling god meets a member of a different race: a sibyl, a giantess, a human king, a giant, a dwarf, and the god always subjugates his opponent. The frame thus affirms the power of the dwellers of *Ásgarðr*. In the *Hyndluljóð* Freyja forces her 'sister in the cave' to disclose knowledge which she does not wish to give and to travel on a journey on which she does not wish to go. In the end Hyndla explodes in anger, possibly because she understands that she has been used against her will (hdl 46, 47).

The scenario of *Hyndluljóð* is also met in the poem *Baldrs Draumar*. Óðinn seeks and wakes a dead sibyl and questions her against her will about events fated for his son. She answers, but in the end, like Hyndla, she turns in wrath against the deity.⁴³ The frame poems cited appear to have complex functions; they convey or preserve numinous lore and they affirm the superior powers of the ruling gods. The god achieves his victory through speech, through certain poetic formulae, hence through his power over the spoken word. Þórr thus declares in the poem *Alvissmál*: "With many words I have ensnared you (alv 35)." We may interpret the poems as expressions of an Eddic theology: the quest to establish the

⁴⁰ Beck 7–27.

⁴¹ As by Phillpotts.

⁴² Motz 1996 (forthcoming).

⁴³ It is usually believed that the wrath of the prophetess arises on her recognition of the god, as by Fleck: but in the *Hyndluljóð* there is no sudden recognition.

legitimacy of the ruling divinities.⁴⁴ Through the *Hyndluljóð* Freyja has become a missionary of this faith.

* * *

We have encountered the following components of the goddess Freyja: a divinity of sexuality and war, such had arisen in the Middle East, is also a deity of seafaring kings, a creature steeped deeply in the magical and ritual practices of the North, who shares the warlike nature of the northern battlemaids, and a promoter of Eddic theology.

Þorgerðr Hölgabrúðr — the northern goddess

Þorgerðr does not belong to the family of Eddic gods. One sentence only is devoted to her in Snorri's Edda. He states that she was the daughter of King Hölg after whom Hálogaland is named and that she as well as her father received sacrifice in their honor (sk 44). Thus we know that she belongs to the northern part of Norway and that she was worshipped as a divinity. References in sagas show her close alliance with the Hlaðir Jarls who held sway over the northern areas or Norway.⁴⁴

Her temple stands in a clearing of the forest; it is surrounded by a wooden fence and richly decorated with gold and silver carvings. The image of the goddess, in turn, is adorned in a costly manner. Into this sanctuary Jarl Hákon leads his friend, Sigurðr Brestason, before the latter sets out on a dangerous journey. Through gifts the Jarl shows his devotion to the goddess and advises his friend to do the same. If she is kindly inclined she will allow it that a ring is taken from her finger. And, indeed, the lady is, eventually, gracious to Sigurðr.⁴⁵

In a bitter moment of his life, when the Jarl must face his enemy in battle (at Hjörungavágr) the Jarl prostrates himself before his *fulltrúa* — his fully faithful — friend and implores her for her help. She is not moved by his promise of gold and silver, nor by his promise of the

⁴⁴ During the ninth century the Jarls of Hlaðe rose to prominence from their base in Hálogaland, and extended their rule southwards. They attained virtual sovereignty over northern Norway during the reign of Harald hárfagri and Hakon góði. After 974 A.D. Jarl Hákon executed full sovereignty over almost all of Norway. He was the last of the pagan rulers and a staunch upholder of pagan faith until he was defeated by Óláfr Tryggvason and killed by his own thrall. Davidson.

⁴⁵ Flat I, 144–45; *Færeyinga þáttur* ch. 23.

lives of many men, but she yields to his entreaties when he offers her the life of his young son, aged seven. As the battle starts the sky darkens, lightning flashes, thunder sounds, and Þorgerðr and her sister are apparent in the midst of carnage. It seems, as if an arrow issued from every finger and every arrow took a man.⁴⁶

Then I heard the storm of Hölgabrúðr / raging grimly
from the North / rained hail unto men's shields, / here sky
stones battered the fierce eyed warriors / to cause
bitter death.

In another episode the Jarl turns to the goddess when he wishes to avenge a slight. Through her magic powers she endows a piece of wood with life, equips the man with a spear and sends him on his journey. And indeed he kills the offender and thus avenges the insult to the Jarl.⁴⁷

The worship of Þorgerðr was also brought to Iceland. Here also a sanctuary was erected for her in a clearing, and here she was honored together with Þórr in his carriage and her sister Irpa. This temple was later burned by an angry settler.⁴⁸

Þorgerðr's importance to pagan faith is affirmed by the fury of Óláfr Tryggvason, the Christian king who defeated Jarl Hakon. He set fire to her temple and her image and dispersed her treasure in his missionary zeal.⁴⁹

Since the divine stature of Þorgerðr is assured by her sanctuaries, her acceptance of sacrifices, her powerful help, and the wrath of the Church, and since she was not a goddess of the Eddic pantheon, we must assume that Eddic myth does not encompass all there is to north-Germanic religion. The study of Þorgerðr thus would allow us a glimpse into beliefs which are ignored in the poems and prose of Eddic myth and show us the godhead of a different faith.⁵⁰

⁴⁶ *Jomsvíkinga saga*, ch. 34. The poem is by Bjarni Kolbeinsson, skj II, 7, 32. The battle of Hjörungavágr was between Jarl Hákon and Danish and Wendish troops. Legendary tradition transformed these forces into the 'Jomsvíkings', supposedly a group of professional warriors.

⁴⁷ Flat I, 213; Óláfs s. *Tryggvasonar*, ch. 173.

⁴⁸ *Harðar s. ok Hólmverja*, ch. 19; her sanctuary in Norway also was destroyed by an angry man, according to *Njáls s.* ch. 88.

⁴⁹ Óláfs s. *helga*, ch. 112; HKR.

⁵⁰ The figure of Þorgerðr has been discussed by Norah Chadwick. She believes that the Jarl had relations with two women, one human, Þora (who was in fact his mistress) and one superhuman: Þorgerðr, for such was the pattern of archaic faith. Gro Steins-

While Þorgerðr is not a member of the family of the gods she clearly is a member of the family of giants. Her name is listed by Snorri in his enumeration of giantesses;⁵¹ *Ketils saga hængs* relates that she hastens to attend a meeting of the trolls — *trollaþing* — where the mightiest of the trolls will meet (the terms for trolls — *troll* — and giants — *jötnar* — interchange in the texts).⁵² Sometimes she also bears the designation: Hörgatroll.⁵³ A giantess may be incorporated into the household of the gods through marriage, as were Skaði and Gerðr; Þorgerðr was not assimilated in this way.

Neglected, as she is, by Eddic myth we only know her in a cultic aspect, i.e., in her relationship with men. We do not know of her dealings with other gods or her adventures. In the sagas, conversely, we frequently encounter giantesses, outside of a cultic context and embedded in story matter, who are vividly described. It is possible that myths of the goddess-giantess Þorgerðr were retained in a literary setting concerning other members of her family; these too might have had a place in faith, and a location might bear the name of a troll-woman.⁵⁴ We shall now try to ascertain if any of Þorgerðr's qualities may be affirmed and more fully shown through her sisters in the sagas.

Habitation

Like Þorgerðr, giantesses of the sagas are usually related to a specific dwelling place and usually, like Þorgerðr's, it lies in the North. Some giantesses are stationed in the very lands of the Hlaðir Jarls: Gandriðr, Friðr, Flaumgerðr in Dofrafjall (Trondelag) and Gúðrún, Þordís, Eimyrja, Eisa, Glöð in Hálogaland. Yet more giantesses have their homes in the northern regions: Brana, Hrimgerðr, Sleggja in the Polar

land finds a different context: according to this the king or god must marry a giantess in order to create a royal line. To her Þorgerðr and Helgi are the original ancestors of the Hlaðir Jarls, later supplanted by Óðinn and Skaði; Steinsland 220–225. Gustav Ström believes that Þorgerðr was a goddess rather than a giantess. Since she was a figure of the North she was fused with trolls and giants in later time because these live traditionally in the North. He deduces her importance from the many places in which she is remembered, i.e., skaldic poems by Tindr Hallkelsson, Þorkell Gíslason, Bjarni Kjölbainsson, the Norwegian ballad of Aasmund Frægðagævar, the Icelandic tale of Flagða-æva hölda.

⁵¹ *Edda Snorra: Pulur, trollkvinna heiti.*

⁵² *Ketils s. hængs*, ch. 3.

⁵³ The name *Hörga-troll* is given to her in *Jomsvikinga s.* and in *Ketils s. hængs*; she is named Torgerd Hukebrud in a later ballad, cited by Steinsland 222.

⁵⁴ Such as Hítardalr in Iceland, home of Hít; *Bárðar saga Snæfellsáss*, ch. 13; for giantesses as part of faith, Motz 1984 b; 1993 a, 60–87.

lands, Gnípa, Geit, Syrpa, Glámdís, Hergerðr in Greenland, Töglð,, Geirriðr, Griðr on the shores of the White Sea, Hrafnhildr, and Hildigunnr in Finmark. Few giantesses dwell in the South, and the Arctic Ocean received the name: Trolle-botn 'sea of the trolls';⁵⁵ here: Þorgerðr finds her residence according to a later ballad.⁵⁶

Names

The name Gerðr recurs among the appellation of the spirits. We find Gerðr, Ámgerðr, Flaumgerðr, Hergerðr, Hrímgrerðr, Ímgrerðr,, Margerðr, Skjaldgerðr, Skrámgrerðr, Ungerðr.⁵⁷ The name Lathgertna is cited by Saxo Grammaticus in his book on Danish history: and this name may be rendered as 'Gerðr of the Hlaðir'.⁵⁸ The name Gerðr may be traced to an IE root *gherd- with a basic meaning of 'to enclose', as apparent in the ON noun *garðr* 'enclosure' and Norwegian *gierde* 'fence'. On the basis of this root the name may be interpreted as 'the one enclosed' or as 'encloser, i.e., protector'.⁵⁹ Þorgerðr's name strongly affirms her closeness to the saga spirits.

The Weather

Þorgerðr's storm rages from the North and hailstones fall from heaven when she aids her human friend in battle. Powers over the elements, especially the elements of storm and cold, are also held by others of her race: a troll-woman sends her friends good sailing wind (*Sturlaugss s. starfsama*); snow begins to fall when Grímr is approached by giant-women (*Gríms s. loðinkinna*); Illugi experiences an intensity of cold as he meets a giantess (*Illuga s. Gríðarfóstra*); a river is whipped by hail and lashed by tempests sent by giant-women (Þd 5, 8). A giantess may herself bear the name of an element of wintertime, such as Mjöll, Drífa, and Fönn, all meaning 'snow', and thus be identified with a phenomenon of winter.⁶⁰

⁵⁵ Motz 1987 a, 472, fn 18.

⁵⁶ Steinsland 222.

⁵⁷ Motz 1981 a, for a systematic listing of giantesses' names.

⁵⁸ Saxo, Book IX, as cited by Chadwick 414.

⁵⁹ In 1909 Olsen suggested the meaning 'fenced in field, fertile earth' as interpretation of the name. He sees the giantess Gerðr as the personification of the fertile earth. Yet the meaning of 'fertility' cannot be detected in the noun or in any of its congeners. Motz 1981 b, 124–26.

⁶⁰ These women are the daughters of King Snær 'Snow'.

Skills in warfare

In the battle of Hjörungavágr Þorgerðr herself stands in the midst of bloodshed. Her sisters in the sagas are indeed skilled and gifted fighters: they wield such arms as a sword — *skálm* — (*Sörla s. sterka*), a pike — *atgeirr* — (*Sturlaug's s. starfsama*), a spiked club — *gaddakylfa* — (*Illuga s. Tagldarbana*), a knife — *sax* — (*Hálfðanar s. Brönufóstra*).⁶¹ The battle against a troll-woman is sometimes fiercer and more difficult than the battle against a giant, as in the case of Mána (*Sörla s. sterka*) or Sleggja (*Hálfðanar s. Brönufóstra*). And battle-axes are equated with troll-women — *öxar kalla menn tröllkvinna heitum* (sk 48). A giantess' name, such as Gunnlöð — *gunnr* 'battle', or Hrafnhildr — *hildr* 'battle', point to the warlike nature of the spirits.⁶²

Alliances and magic powers

The second part of Þorgerðr's name — *brúðr* — has the meaning 'bride', and it marks her as a young woman and as an erotic being though we find her in no overtly erotic relationship in the texts.⁶³ In the sagas a giantess is frequently related in sexual union to a human hero, and she may bear the hero's child. Such is the fate of Friðr who dallies with Búi (*Kjalnesinga s.*) and of Hildigunnr who is embraced by Örvar-Oddr (*Örvar-Odds s.*). Snorri cites Þorgerðr together with her father; and this too, a father-daughter pair emerges in tales about the family of giants.⁶⁴ We thus meet Dofri and his daughter Friðr (*Kjalnesinga s.*) or Brúni and his daughter Hrafnhildr (*Ketils s. hængs*). As Þorgerðr employs her magic powers to endow a piece of wood with life, so a giantess may employ her magic powers to restore a mortally wounded man to health (*Þorsteins s. Geirneffufóstra*), or to protect him through her gifts (*Hálfðanar s. Brönufóstra*).⁶⁵

⁶¹ Motz 1987, 469, fn 58; Motz 1984 a, 93–95.

⁶² Motz 1981 a, 500–01.

⁶³ Only one poem may show a reference to erotic dealings between the Jarl and the giantess. Tindr Hallkelsson skj I, 136 states, describing the Jarl's station in battle: 'It is not as if Gerðr made a bed for you in her arms'.

⁶⁴ Motz 1984 a, 86–7.

⁶⁵ 1984 a, 90–91.

Protectress of human hero

Strongly marked in the life pattern of a giantess is her protective alliance with a human hero whom she may guide through life. He usually meets her in the travels of his youth in great distance from his home. Sometimes she tests his strength through her physical assault, and when she is defeated and she has been granted mercy she becomes his loyal friend. Sometimes she finds him in agony or close to death and she heals his wounds. A troll-woman, riding on a wolf, offered Heðinn her help in combat as he was passing through a forest (HHj, prose). She may become his mistress or support him only as a friend. When he leaves her dwelling she may bestow on him rich parting gifts. Thus Mána offered Sörli armor which could not be out by weapons and a sword which could pierce steel and stone. Brana built a boat for Hálfðan, the father of her child, which was always followed by a favorable wind.⁶⁶

Sometimes the alliance is sealed with a formal promise as between Ásmundr and Hergerðr; she declared: "Spare my life and I will be your friend."⁶⁷ Thus she saved Ásmundr from drowning when his ship was broken in a storm (*Ásmundar s. Atlasonar*). A man's name sometimes indicates that he has gained the guidance and protection of a giantess, as did Þorsteinn Geirnefjufóstri. In alliances of this kind we find the most striking of the analogies to the life pattern of Þorgerðr and her loyalty to her human friend.

* * *

Þorgerðr might share yet more aspects with her sisters of the tales. Like these she might have the ability to transform herself into a beast. Like these she might be connected with the flocks and herds of pastoral existence. These features are, however, not presented; she might have, like Freyja and Ishtar, lost many of her animal alliances.⁶⁸

We have found that the elements which make up the persona of Þorgerðr Hólgabrúðr possess a counterpart in the giantesses of the tales. These are presented in a story context, but they must have been

⁶⁶ Motz 1993 a, 60–4.

⁶⁷ *Ásmundar saga Atlasonar*, ch. 4.

⁶⁸ Forað of *Ketils saga hængs* may change into a whale; *Skinnhúfa* and *Vargeisa turm* into vultures (*Hjalmþérs saga ok Ólvi*); Motz 1984 a, 96–97; *Arinnefja* is the mistress of a flock of goats: *Egils saga einhenda*; Motz 1987 fn 53.

modeled on the daimons of the landscape which were revered by the local population.⁶⁹ When the communities were united to form a kingdom, governed by a single ruler, one spirit rose to national stature. She no longer lived in a mountain or a mountain cave but in a temple built by men. That her sanctuary was stationed in a forest may be a testimony to her origin in the wilderness. Much gold and silver was rendered to the deity and she herself was represented through a man-made form. We do not know that sacrifice was given to the woodland spirits, but it is clear that Þorgerðr received as offering besides gold and treasure also the lives of men.

The North of Norway was less open to foreign influences than the southern parts of Scandinavia. Here we may expect to meet a more archaic, more northern, kind of religion. We have been able to ascertain one element of such a faith: a Great Goddess who arose out of the local spirits of the North, deeply embedded in the northern landscape, a fierce fighter, a recipient of human sacrifice, and the loyal protectress of a king.

The continental Goddess

The goddess Nerthus, described by Tacitus, was revered by seven tribes. Thus already in the first century of our era we meet a divinity which has transcended the boundaries of local worship. Church documents of the Middle Ages vigorously protest against the belief in a deity who is often equated with Diana: "*Diana quæ vulgariter dicitur fraw Percht.*"⁷⁰ We have no written documents, besides the protests of the Church, to tell us about this mighty creature. But she has been so well remembered through folktradition in the provinces of the Germanic world that we gain a clear and vivid image.⁷¹ The knowledge comes to us from many regions and she is known by many names. It may be argued that this finding points to the existence of many local spirits; yet the persona behind the names is so unified and the characteristics so clearly marked that they seem to have arisen in one mighty being, and the Church speaks consistently of the honor rendered to

⁶⁹ Such spirits have recently been designated as Owners and guardians of Nature; Hultkrantz 1961; Motz 1984 b.

⁷⁰ As stated in a fifteenth century Bavarian sermon, cited by Waschnitius 64.

⁷¹ I base myself on the systematic and extensive collection by Victor Waschnitius=Wasch. See also Motz 1984 c.

one goddess. Our information must come from many quarters because we have no unifying mythology.

A multitude of names is recorded; 34 names are listed for North Germany alone in the collection of North German tales by Kuhn and Schwartz.⁷² In Switzerland we find such names as Streggele and Frau Selden; Frau Perchta rules the Alpine regions and Frau Holle prevails in Central Germany.⁷³ The goddess, a spirit of the woodland, closely interacts with the human population through her visits. In her yearly rounds she inspects the order of the household and these take place, most usually, in the winter season. Thus the Christian feast day of Epiphany is the 'Night of Perchta' — *Perchtennacht* — in Styria;⁷⁴ in the twelve days between Christmas and Epiphany Frau Holle roams the countryside near Weimar,⁷⁵ Perht comes to Tiers in the Tyrol in advent time and in the night before Epiphany.⁷⁶

The Lady is awaited in great fear and hope, for she may set the fate and fortune of the household for the entire year. Offerings are prepared for her arrival: eggs and dumplings placed on the roof tops of houses in Tyrolia and the *Gstampanudeln* 'Gstampa dumplings' baked for her in Wälschnoven.⁷⁷ Sometimes a dish is eaten in her honor, such as the *Bachlkoch*, a porridge, covered with a layer of honey of which all, master as well as servants, must partake.⁷⁸ The Church declares:⁷⁹

They are sinners who leave food for Perchta
in the *Perchtennacht*.

The most rousing celebration of the year, the *Perchtenlauf*, is performed in her honor in the towns and villages of Salzburg and Tyrolia.⁸⁰ In this custom the young men of the communities appear in the role of the 'handsome' (*schöne*) or the 'hideous' (*schiache*): Perchten, and the 'hideous' are by far more visible. Cloaked in fur, wearing frightening masks, carrying bells and whips, they race in

⁷² Kuhn and Schwartz 413–18.

⁷³ We thus also find a Frau Rupfa, a Streggele, a Chunkle, etc.

⁷⁴ Wasch. 19.

⁷⁵ Wasch. 106.

⁷⁶ Wasch. 133.

⁷⁷ Wasch. 43.

⁷⁸ Wasch. 57.

⁷⁹ Wasch. 64, quoting: *der gewissen spiegel*, a fourteenth century manuscript.

⁸⁰ Wasch. 37; Wasch. 57.

frenzy through the fields and towns, amidst the deafening noise of their instruments, and leap wildly, for it is believed that as high as their leaps will grow the produce of the earth. The divinity herself may lead a procession. The Church condemns those who join a 'crowd of demons' to follow *fraw Percht* in her sacred night;⁸¹ in the seventeenth century Rhineland still speaks of the 'menads' in the train of *Werra* of the *Voigtland*.⁸²

The Lady greatly concerns herself with women's duties, and especially, with the task of spinning. In Tyrolia the girls must finish with their set amount of work before Christmas or else their distaff will be destroyed.⁸³ In Salzburg the flax is tied around the arm of the neglectful spinner and then burned off with a flame.⁸⁴ In Thuringia wool or flax is placed on the distaff at Christmas time when *Frau Holle* starts her rounds and it must be worked off by Epiphany when she returns. A jingle states:⁸⁵

For every thread (left behind) / a bad year
shall be had.

While diligence is demanded by the Lady there are also times when all labor must cease. In *Zwettl* of Lower Austria all spinning must rest between Christmas and Epiphany,⁸⁶ in *Naussau* *Frau Holle* is honored in this way on the last day before Christmas, the *Frauholleabend* 'Dame Holle's Eve'.⁸⁷ When a woman near Halle twists her thread during the twelve days of Christmas her distaff will be fouled by *Frau Harre*.⁸⁸

The Lady also supervises other labors of the household. On Christmas Eve *Perchta* inspects the cleanliness of Styrian homes. If she finds that dirt has been swept into the corners she opens up the stomachs of the servant girls, fills them with the rubbish, and sews them back together. For this reason she always carries scissors, thread, and a broom.⁸⁹ But near *Hasloch* on the *Main* *Frau Holle*

⁸¹ Wasch. 83-84; quoting Burchardt of Worms.

⁸² Wasch. 103, citing Tomas Reinesius: *Werra cum comitatu sua*.

⁸³ Wasch. 33.

⁸⁴ Wasch. 56.

⁸⁵ Wasch. 105.

⁸⁶ Wasch. 53; here the *Spinnweibl* will come to twist the flax.

⁸⁷ Wasch. 93.

⁸⁸ Wasch. 109.

⁸⁹ Wasch. 20.

helps tired girls with their loads and shows compassion to the old and weak.⁹⁰

The department of children also matters to the deity. In Göttingen Frau Holle rewards the well-behaved with presents on Christmas Eve,⁹¹ but she may also take those who do not please her to her forest dwelling, as in Heidermoos of Upper Austria.⁹² In some areas Frau Perchta is surrounded by a swarm of children, those who cannot enter hell or heaven because they were too young, when they died, to be received in the Christian faith.⁹³ Milk is set out in some households for Frau Perchta and her throng — the *Perschtmilch*. The milk is thirstily consumed and what is left is fed to cattle to give it health.⁹⁴ The explanation of the theme must be a Christian interpretation of the role of the pagan goddess as a nurturer of children.⁹⁵

The goddess may also assume the leadership of the Wild Hunt, a ghostly throng which rides in fury through the sky, especially during the nights of wintertime, and which explodes with deafening clamor of barking dogs, squealing pigs, or squeaking fiddles. There is also evidence that the phenomenon was enacted in folktradition. Thus a man was convicted at a witch's trial (1630) for having followed Frau Holle's retinue into her mountain on New Year's Eve.⁹⁶ A woman was exiled from the town of Bern for having ridden with Frau Selden.⁹⁷ A fifteenth century Bavarian manuscript declares:⁹⁸

... many believe that in the sacred nights between
the day of the birth of Christ and the night of
Epiphany women come to their houses whose leader
is the Lady Perchta.

The Codex of Augsburg, also of the fifteenth century, remarks:⁹⁹

⁹⁰ Wasch. 81–88; in this area the goddess (Frau Holle) is more fully developed than in other places; she rides on a white horse, takes baths in a pond, sings in the moonlight; 81–83.

⁹¹ Wasch. 111.

⁹² Wasch. 54.

⁹³ As in Styria; Wasch. 18.

⁹⁴ Wasch. 48.

⁹⁵ The role of a nurturer of children who is not their biological mother is well marked in Greek myth. The function may be performed by an important goddess, such as Hera or Artemis; she then receives the by-name: *kourotrophos*. Price.

⁹⁶ Wasch. 86–87; this took place in Hesse.

⁹⁷ Beitzl, entry: *Wilde Jagd*.

⁹⁸ Wasch. 62; manuscript of Tegernsee of 1448.

⁹⁹ Wasch. 64.

... Diana, who is commonly known as *fraw Percht*, is in the habit of wandering at night with her army.

It seems that women were highly noticeable among the devotees of the goddess.

While the deity is not encountered in all the areas of Germanic settlement she appears in a large number of provinces from the northern shores to Italy and Switzerland. No other godhead is so well remembered or so vividly and consistently described. It is clear that a powerful female divinity had been worshipped among the Germanic nations of the Continent.

It also appears that the goddess left her mark on iconography. A female figure appears among amulets ascribed to the time of tribal migrations (about 400–600 A.D.). The artifacts are small, coin-shaped, and made of gold; they were discovered in large numbers, especially in Denmark and North and North-west Germany.¹⁰⁰ They bear images which are apparently of magical or religious significance. Five of these 'bracteates' show the picture of a woman (IK 2; 350b: unknown site in south-west Germany; 389b: Welschingen, Kr. Konstanz, Baden-Württemberg; 311b: Oberwerschen, Kr. Hohenmölsen, Bezirk Halle; 259b: Grossfahner, Kr. Erfurt, Bezirk Erfurt; IK 3; 391b: Gudme, south-east Fyn). She is uniformly presented and we cannot doubt that we meet in her a single being though the finds themselves derive from widely separated regions.¹⁰¹

She is shown full face and wears a crown; she seems seated on throne which sometimes merges into her skirt. On one amulet her hands are empty; on others she holds staff-shaped instruments, some of them ending in a cross; they appear to be symbols of royal power. The image of an imperial woman is also drawn into a horse ornament from Eschwege in Thuringia. She too wears a crown, is frontally presented, flanked by heraldic animals, and she too carries a staff-like object which is probably a scepter (horse ornament; Eschwege, Kr. Werra-Meissen; Hauck, ill. 17).

These women clearly represent ruling powers; yet no mighty queen has come forward in the Germanic provinces of Europe. The amulets,

¹⁰⁰ These artifacts have been systematically reproduced, arranged, discussed, and interpreted by Karl Hauck, Morton Axboe, and Klaus Düwel = IK.

¹⁰¹ Two of the bracteates belong to central Germany found near towns of Erfurt and Halle of the former GDR; one bracteate appeared in Fyn, another near the Swiss border and one in an unknown place of south-west Germany.

moreover, as apotropaic objects, would portray the superhuman forces. Karl Hauck assumes that the bracteates picture Óðinn's wife, the goddess Frigg.¹⁰² Yet no traces of a Frigg sanctuary were discovered in the regions. Three of the images (IK 2:259b, IK 3:391b and Eschwege, see above) were discovered in the very heartland of the Lady's traditions. The creature of Welschingen near Switzerland is obviously the same as that of Gudme in Fyn. We may assume that we meet here the Great Goddess of this discussion who appears throughout the provinces of the Germanic nations. The amulets testify mainly to her imperial position; stars and horseshoe-shaped objects, probably crescents, recur among the images and these would point to a celestial aspect, as it is also held by Freyja and Inanna.

* * *

We may assume that a powerful female divinity had developed in some areas of the Germanic world; she was a creature of the wilderness and also a visitor to human houses. This goddess was taken along by the tribes who moved onwards to conquer and to settle in new lands, and thus her cult was widely spread. We know, for instance, that the Nerthus worshipping Anglii and Varini settled in Central Germany and were later known as Thuringi.¹⁰³ The Thuringians indeed exhibit great devotion to the goddess. It is only natural that the deity brought by immigrating tribes blended with the local spirits of the woodland. Thus she married the 'wild man' — 'l'om salvadegh' — in the southern parts of Tyrolia,¹⁰⁴ and she became Wechtra-Baba in Slovenian regions.¹⁰⁵ With the triumph of the Church she lost her status in official, national religion and she sank back into the sphere of local belief in which, in very archaic time, she had originated.

Unlike her northern sisters the continental goddess shows no affinities with battles and her contact with the women's world is

¹⁰² Michael Enright thinks that the Lady represents a weaving goddess; he interprets a staff-like object in the hand of the Oberwerschen bracteate as a spindle, and the crosses at the end of some of the staves as yarnwinders. He speaks of distaff, spindle and flax as symbols of a weaving being; these entities, however, belong to the craft of spinning.

¹⁰³ As noted by Tacitus, *Germania*, ch. 40; a sixth century law code designates them as Thuringians: *lex Angorum et Werinorum quid est Thuringiorum*. Cited by the Tacitius edition of Jankuhn-Much, 445-46; see also: Motz 1992.

¹⁰⁴ Wasch. 44.

¹⁰⁵ Wasch. 27.

marked. These phenomena may be explained by the fact that she was remembered mainly in farmers' households and not at the courts of conquering kings. Similar affiliations were noted with the Latvian goddess of fate, Laima, whose memory was kept alive through centuries of christian dominance, by the rural population.¹⁰⁶ On the other hand, Percht-Holda developed or retained elements apparent in a spirit of a pastoral environment. Her followers, the Perchten, are masked as goats; their leaping imitates the leaps of goats; the Lady herself is sometimes seen in the shape of this beast.¹⁰⁷ She also retained the features of a creature of the wilderness, so that the Schnabelpercht possesses the beak of a bird of prey, remembered in her 'iron nose',¹⁰⁸ and Frau Harke of the Havelland leads her ferine beasts to their cave.¹⁰⁹

* * *

Let us state in conclusion that it was possible to reconstruct and probe the nature of a Great Germanic Goddess through three main sources: Freyja through Old Norse myth; Þorgerðr Hölgabrúðr through Old Norse tales, and Percht-Holda through German folktradition.

Bibliography

- Beck, Heinrich. 1965. *Das Ebersignum im Germanischen. Ein Beitrag zur Tiersymbolik*. Berlin.
- Beitl, Oswald A. and Richard. 1974. *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Stuttgart.
- Beyerlin, Walter. 1978. *Near Eastern Religious Texts*. London.
- Biezais, Haralds. 1955. *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*. Uppsala.
- Brøndsted, Johannes. 1838-40. *Danmarks Oldtid*. Copenhagen.

¹⁰⁶ Biezais.

¹⁰⁷ A similar figure appears in Crete, also in a pastoral environment; the Mountain Mother Rhea dwells on Mt. Aigeon 'goat mountain'; the name Kitzbühel of Perchta celebrations also means 'goat hill'; the Kouretes are urged to leap high so that the crops will grow.

¹⁰⁸ The fifteenth century Tyrolean poet Thomas Vintler speaks of 'Precht with the iron nose'; Wasch. 35.

¹⁰⁹ Höttges 156.

- Chadwick, Nora K. 1950. "Þorgerðr Hölgabrúðr and the Trolla-Ping." In: *The Early Cultures of North-West Europe. H.M. Chadwick Memorial Studies.* Cyril Fox, ed. Cambridge: 397–417.
- Davidson, Daphne. 1984. *Jarl Hakon and his Poets.* Oxford Univ. Dissertation.
- Dietz, Otto Edzard. 1965. *Mesopotamien. Die Mythologie der Sumerer und Akkader.* In: Haussig: 19–139.
- Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern.* 1968. Gustav Neckel – Hans Kuhn, eds. Heidelberg.
- Edda Snorra Sturlusonar.* 1907. Finnur Jónsson, ed. Reykjavík.
- Enright, Michael. 1990. "The Goddess Who Weaves. Some Iconographic Aspects of Bracteates of the Fürstenberg Type." *Frühmittelalterliche Studien* 24: 57–70.
- Falkenstein, A. 1964. "Sumerische religiöse Texte 6. Ein sumerischer Liebeszauber." *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 56: 113–29.
- Findeisen, Hans. 1957. *Schamanentum.* Stuttgart.
- Fleck, Jere. 1969. "Drei Vorschläge zu Baldrs draumar." *Arkiv för nordisk filologi* 84: 19–37.
- Gaster, Th. H. 1950. *Thespis; ritual, myth and drama in the ancient near East.* New York.
- Gimbutas, Marija. 1993. *The Civilization of the Goddess.* San Francisco.
- Gramkrelidze, Thomas V. 1988. "Ex Oriente Lux. On the problem of the Asiatic homeland of the Proto-Indo-Europeans." In: *Languages and Cultures. Studies in Honor of Edgar C. Polomé.* Mohammed Ali Jazayeri – Werner Winter, eds. New York–Berlin: 161–63.
- Hauck, Karl. 1987. "Gudme in der Sicht der Brakteatenforschung." *Frühmittelalterliche Studien* 21: 147–81.
- Hauck, Karl et al. eds. 1985–89. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit.* München = IK.
- Haussig, Hans Wilhelm. 1965. *Götter und Mythen im vorderen Orient.* Stuttgart.
- Helck, Wolfgang. 1971. *Betrachtungen zur grossen Göttin und den ihr verbundenen Gottheiten.* Wien–München.
- Höttges, Valerie. 1937. *Typenverzeichnis der deutschen Riesen- und riesischen Teufelssagen.* Helsinki. *Folklore Fellows Communications* 122.
- Hultkrantz, Åke, ed. 1961. *The Supernatural Owners of Nature.* Stockholm.
- Jacobsen, Thorkild. 1976. *The Treasures of Darkness.* New Haven.
- Jones, Gwyn. 1984 (reprint). *A History of the Vikings.* Oxford–New York.
- Klein, Jacob. 1981. *Three Šulgi Hymns.* Barl–Ilan.
- Kuhn, Adalbert – Wilhelm Schwartz. 1848. *Norddeutsche Sagen, Märchen und Gebräuche.* Leipzig.
- Lieberman, Anatoly. 1978. "Germanic *sendan*: to make a sacrifice." *Journal of English and Germanic Philology* 77: 473–88.
- Lincoln, Bruce. 1981. *Priests, Warriors, Cattle.* Berkeley.
- Lipinski, E. 1955. "Les conceptions et couches merveilleuses de 'Anath.'" *Syria* 42: 45–73.

- Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*. Bernhard Schmeidler, ed. 1917. Hannover.
- Merkur, Daniel. 1985. *Becoming half-hidden. Shamanism and initiation among the Inuit*. Stockholm.
- Motz, Lotte. 1981 a. "Giantesses and their Names." *Frühmittelalterliche Studien* 15: 495–511.
- 1981 b. "Gerðr; a new interpretation of the Lay of Skirnir." *Maal og Minne*: 121–46.
- 1984 a. "Giants and Giantesses." *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 22: 83–108.
- 1984 b. "Gods and Demons of the Wilderness; a study in Norse tradition." *Arkiv för nordisk filologi* 99: 175–87.
- 1984 c. "The Winter Goddess; Percht, Holle and Related Figures." *Folklore* 95: 151–66.
- 1987. "The Divided Image; a Study of the Giantesses and Female Trolls in Norse Myth and Literature." *The Mankind Quarterly* 27: 463–78.
- 1992. "The Goddess Nerthus." *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 30: 1–19.
- 1993 a. *The Beauty and the Hag; Female Figures of Germanic Faith and Myth*. Wien.
- 1993 b. "Gullveig's Ordeal; a New Interpretation." *Arkiv för nordisk filologi* 108: 80–92.
- 1996. "The Power of Speech; a Study of the Eddic Frame." *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 46: 105–17.
- Olsen, Magnus. 1909. "Fra gammelnorsk myte og kultus." *Maal og Minne* 1: 17–36.
- Phillpotts, Bertha. 1920. *The Elder Edda and Ancient Scandinavian Drama*. Cambridge.
- Polôme, Edgar C. 1987. "Freyja." In: *Encyclopedia of Religion*. Mircea Eliade, et al., eds. New York.
- Pope, Marvin–Wolfgang Rölling. 1965. *Syrien. Die Mythologie der Ugariter und Phönizier*. In: Haussig: 217–312.
- Price, Theodora Hadzisteliou. 1978. *Kourotrophos. Cult and Representations of the Greek Nursing Deities*. Leiden.
- Ruggerini, Maria Elena. 1994. A Stylistic and Typological Approach to *Vafþrúðnismál*. In: McKinnell, John. *Both One and Many. Essays on Change and Variety in Norse Heathenism*. Rome: 139–87.
- Saxo Grammaticus. 1979. *The History of the Danes*. P. Fischer, trs. – H. E. Davidson, ed. Cambridge.
- Steinsland, Gro. 1991. *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi*. Oslo.
- Ström, Gustav. 1885. "Om Thorgerd Hölgebrud." *Arkiv för nordisk filologi* 2: 124–35.
- Tacitus — *Die Germania des Tacitus*. 1967. Rudolf Much – Herbert Jankun, eds. Heidelberg.
- Turville-Petre, E. O. G. 1964. *Myth and Religion of the North*. London.

- Virrolleaud, Charles. 1931. Tablets I AB. *Syria* 12: 193–224; 350–57.
 — 1934. Tablets I AB. *Syria* 15: 226–43
 — 1936. *La légende phénicienne de Danel*. Paris.
 de Vries, Jan. 1956–57. *Altgermanische Religionsgeschichte*. Berlin.
 Waschnitius, Victor. 1913–14. *Perht, Holda und verwandte Gestalten*. In:
Akademie der Wissenschaften. Wien. Sitzungsberichte. Hist.-philos. Klasse
 174.
 Winter, Urs. 1983. *Frau und Göttin; exegetische und ikonographische Studien*
zum weiblichen Götterbild im alten Israel und dessen Umwelt. Freiburg.

Texts

- Ásmundar s. Atlasonar; Bárðar s. Snæfellsáss; Eiriks s. rauða; Harðar s. ok*
Hölmverja; Illuga s. Tagldarbana; Kjalnesinga s.; Njáls s.; Þorsteins s.
Geirnefjufóstra; Ketils s. hængs; Sturlaugs s. starfsama; all in: *Íslendinga*
Sögur. 1947. Guðni Jónsson, ed. Reykjavík.
Gríms s. loðinkinna; Halfdánar s. Brönufóstra; Hjálmpérs s. ok Ölvis; Hrólf s.
kraka; Hversu Noregr byggðist; Illuga s. Gridarfóstra; Ketils s. hængs; Stur-
laugs s. starfsama; Sörla s. sterka; Örvar-Odds s.; all in: *Fornaldar Sögur*
Nordurlanda. 1959. Guðni Jónsson, ed. Reykjavík.
Íslendingabók. 1968. Jacob Benedictsson, ed. Reykjavík.
Jomsvíkinga s. 1969. Ólafur Halldórsson, ed. Reykjavík.
Ólavs s. Tryggvasonar. In: Flat.

Abbreviations

- ANEP — *The Ancient Near Eastern Texts in Pictures*. 1954. J. B. Pritchard, ed.
 Princeton.
 ANET — *Ancient Near Eastern Texts*. 1969. J. B. Pritchard, ed. Princeton.
 bd — *Baldur's Draumar*. In: *Edda. Die Lieder*.
 BE — *The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania*. 1896. Series
 A. Cuneiform Texts. Philadelphia.
 Flat — *Flateyjarbók*. 1860–68. Kristiania.
 Guðr II — *Guðrúnarkviða önnur*. In: *Edda. Die Lieder*.
 gyl — *Gylfaginning*. In: *Edda Snorra*.
 hdl — *Hyndluljóð*. In: *Edda. Die Lieder*.
 HHJ — *Helgaqvíða Hjorvarðzsonar*. In: *Edda. Die Lieder*.
 HKR — *Heimskringla Snorra Sturlusonar*. 1946. Páll Eggert Ólason, ed. Reyk-
 javík.
 IK — Hauck et al. eds.
 ls — *Locasenna*. In: *Edda. Die Lieder*.
 RA — *Revue d'assyriologie orientale*.

- SBH — G. H. Reisner. 1896. *Sumerisch-babylonische Hymnen und Thontafeln griechischer Zeit*. Berlin.
- sk — *Skáldskaparmál*. In: *Edda Snorra*.
- skj — *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. 1912–15. Finnur Jónsson, ed. Copenhagen.
- sor — *Sörla þattr*. In: *Fornaldar Sögur Norðurlanda*. 1959. Guðni Jónsson, ed. Reykjavík.
- vsp — *Völuspá*. In: *Edda. Die Lieder*.
- þd — *Þórsdrápa*, skj B I, 139–44.
- þrym — *Þrymskviða*. In: *Edda. Die Lieder*.

Lotte Motz †

August 16th 1922 – December 24th 1997

Lotte Motz, née Edlis, was born in Vienna, where she also attended school, but at the time of the Nazi takeover she was forced to leave the Gymnasium along with other Jewish students. In 1941, with her mother and two younger brothers, she was able to escape to America. She adapted quickly to her new circumstances and always considered herself American, even though she was to spend long periods of time outside the country. While completing High School and attending college at night she worked at various odd jobs. Afterwards she became a full-time student at Hunter College, City University of New York, where, in 1949, she graduated with honours and a BA in German. She also wrote short stories and poetry, which appeared in the college literary publication. She then did a year of graduate work at Stanford University, and completed her graduate studies at the University of Wisconsin, where she obtained a Ph.D. in German in 1958. In 1959 she married Hans Motz, an eminent physicist at Oxford University, who likewise was originally from Vienna. She moved to Oxford in 1959 and even though she found the city beautiful, her desire to teach became increasingly frustrated and she disliked the role of faculty wife.

In 1971 she returned to America with her daughter Anna and obtained an academic position in the German Department at Brooklyn College. It was then that her scholarly career began. Later she taught German at Hunter College. When, in 1983, she became ill with a lung condition, she had to give up teaching. She returned to Oxford where Anna was now an undergraduate, and continued with her scholarly activities.

Lotte Motz's field was Icelandic and Germanic mythology and religion, but in recent years her research spanned a much vaster field, covering most of Indo-European religion. In her four books and approximately fifty papers she became increasingly dedicated to exploring the role of female mythological figures, and no one has written more fully or inspiringly on Germanic giantesses. Two of her

books, namely *The Beauty and the Hag* (Vienna: Fassbaender, 1993) and her most ambitious work, *The Faces of the Goddess* (New York: Oxford University Press, 1997), were dedicated to examining the female in mythology, the former in its Germanic background, the latter in various archaic cultures, challenging the notion of a unitary mother goddess archetype. Her second major interest was in the relations between gods — or families of gods — in Germanic religion, with their function and cult in respect to the social strata. She was probably the first scholar in our field to take a serious step past the Three-Function-Theory developed by Georges Dumézil nearly four decades ago. These views were developed in her third book, *The King, the Champion and the Sorcerer* (Vienna: Fassbaender, 1996) and in one of her last articles on "The Germanic Thunderweapon" (Saga Book 24, October 1997). Her research in this direction was sadly interrupted by her death, and it is left to others to take up the often provocative thoughts she has presented us with.

At the time of her death she had just completed another paper, had collected material for several more, and was full of new ideas. Her productivity was especially impressive since her scholarly career began relatively late in life and despite her phobia regarding electronic gadgets, especially computers. All her work was typed out on her old portable non-electric typewriter.

Lotte was a true scholar in her desire to find the truth. She was not afraid to take unpopular views if that was what the evidence warranted. She was rich in creative insights and original thoughts and frequently challenged generally accepted notions. She could also drive the editors of her books and papers to tears with her generosity regarding merely formal details and the enthusiasm in which she tried to include new material right up to the date of publication. Her scholarship received international acclaim; she presented numerous papers at international conferences and gave seminars and lectures at various universities including New York, London and Vienna. Her unusual gift as a lecturer, full of wit, enthusiasm and the insight in the human nature of her audience, drew full lecture halls. She was also a gifted and poetic writer with the ability to move people with words.

Lotte Motz was an exceedingly kind and generous person. She had a great capacity for friendship and loyalty. She enjoyed company, in which she was animated, witty and fun. She was also an idealist with a strong sense of justice and she had the courage to act on her convictions.

It is perhaps surprising for those of us who knew her only in the years during her illness, that Lotte Motz had a passionate love of nature. She had always been physically active, enjoying skiing, hiking, swimming and even climbing in New England. Her illness was therefore especially difficult, but she accepted it with grace and courage. She maintained her household and continued to write papers, and lecture and travel, even though this was often a struggle. In the early hours of 24th December, 1997, after having seen her family, she died, unexpectedly and peacefully, in her sleep.

Lotte herself had said that she wanted the words of Chaucer, describing the Clerk of Oxenforde, to be on her gravestone, as they so fitted her and her desire for truth:

And gladly wolde he lerne, and gladly teche.

Herbert Edlis, Anna Motz, Rudolf Simek

Lotte Motz: A Personal Bibliography

- "Female Characters of the Laxdoela Saga." *Monatshefte* [University of Wisconsin] 55.4 (Apr.–May 1963): 162–166.
- "New Thoughts on Dwarf-Names in Old Icelandic." *Frühmittelalterliche Studien* 7 (1973): 100–117.
- "Withdrawal and Return: A Ritual Pattern in the Grettis Saga." *Arkiv för Nordisk Filologi* 88 (1973): 91–110.
- Review of *Kings, Beasts, and Heroes*, by Gwyn Jones. *Medieval Scandinavia* 6 (1973): 208–211.
- "Of Elves and Dwarfs." *Arv* 29/30 (1973/74): 93–127.
- "The King and the Goddess: An Interpretation of Svipdagsmál." *Arkiv för Nordisk Filologi* 90 (1975): 133–150.
- "Burg-Berg, Burrow-Barrow." *Indogermanische Forschungen* 81 (1976): 204–220.
- "The Craftsman in the Mound." *Folklore* (1977): 46–60.
- "Snorri's Story of the Cheated Mason and its Folklore Parallels." *Maal og Minne* (1977): 115–122.
- "The Hero and His Tale. Response to Whitaker", *Arkiv för Nordisk Filologi* 93 (1977): 145–148.
- "Driving Out the Elves: An Euphemism and a Theme of Folklore." *Frühmittelalterliche Studien* 13 (1979): 439–441.
- "The Rulers of the Mountain: A Study of the Giants of the Old Icelandic Texts." *The Mankind Quarterly* 20 (1979–80): 393–416.
- "Old Icelandic Völva: A New Derivation." *Indogermanische Forschungen* 85 (1980): 196–206.
- "Sister in the Cave: the Stature and the Function of the Female Figures of the Eddas." *Arkiv för Nordisk Filologi* 95 (1980): 168–182.
- "Gerðr: A New Interpretation of the Lay of Skírnir." *Maal og Minne* (1981): 121–136.
- "Giantesses and their Names." *Frühmittelalterliche Studien* 15 (1981): 495–511.
- "Aurböða-Eyrgjafa: Two Old Icelandic Names." *The Mankind Quarterly* 22 (1981): 93–105.
- "Giants in Folklore and Mythology: A New Approach." *Folklore* 93 (1982): 70–84.

- "The Chanter at the Door." *The Mankind Quarterly* 22 (1982): 237–256.
- "Freyja, Anat, Ishtar and Inanna: Some Cross-Cultural Comparisons." *The Mankind Quarterly* 23 (1983): 195–212.
- "The Northern Heritage of Germanic Religion." *The Mankind Quarterly* 23 (1983): 365–382.
- The Wise One of the Mountain: Form, Function and Significance of the Subterranean Smith. A Study in Folklore.* Göppingen: Kümmerle, 1983 (= GAG 379).
- "Giants and Giantesses: A Study in Norse Mythology and Belief." *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 22 (1984): 83–108.
- "Gods and Demons of the Wilderness: A Study in Norse Tradition." *Arkiv för Nordisk Filologi* 99 (1984): 175–187.
- "The Winter Goddess: Percht, Holda, and Related Figures." *Folklore* 95; (1984): 151–166.
- "Trolls and Æsir: Lexical Evidence concerning North-Germanic Faith." *Indogermanische Forschungen* 89 (1984): 179–195.
- "Óðinn and the Giants: A Study in Ethno-Cultural Origins." *The Mankind Quarterly* 25 (1985): 387–418.
- "New Thoughts on Völundarkviða." *Saga Book* 22 (1986): 50–68.
- "The Divided Image: A Study of the Giantesses and Female Trolls in Norse Myth and Literature." *The Mankind Quarterly* 27 (1987): 463–478.
- "Old Icelandic Giants and their Names." *Frühmittelalterliche Studien* 21 (1987): 295–317.
- "The Families of Giants." *Arkiv för Nordisk Filologi* 102 (1987): 216–236.
- "The Storm of Troll-Women." *Maal og Minne* (1988): 31–41.
- "The Conquest of Death: the Myth of Baldr and its Middle Eastern Counterparts." *Collegium Medievale* 4 (1991): 99–116.
- "The Cosmic Ash and Other Trees of Germanic Myth." *Arv* 47 (1991): 127–141.
- "The Goddess Nerthus: A New Approach." *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 36 (1992): 1–19.
- "The Goddess Freyja." *Snorrastefna* 1990, ed. Úlfar Bragason, Reykjavík, 1992. 163–178.
- "New Thoughts on an Archaic Artifact." *The Mankind Quarterly* 32 (1992): 231–240.
- "The Host of Dvalinn. Thoughts on Some Dwarf-Names in Old Icelandic." *Collegium Medievale* 6 (1993): 81–96.
- "Gullveig's Ordeal: A New Interpretation." *Arkiv för Nordisk Filologi* 108 (1993): 80–92.

The Beauty and the Hag: Female Figures of Germanic Faith and Myth.

Wien: Fassbaender, 1993 (= *Philologica Germanica* 15).

"Þórr's River Crossing." *Saga Book* 23 (1993): 469–487.

"Supernatural Beings 1. Elves, Dwarfs and Giants." *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York: Garland, 1993. 622–623.

"Svipdagsmál." *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York: Garland, 1993. 629.

"The Magician and His Craft." *Collegium Medievale* 7 (1994): 5–31.

The King, the Champion, and the Sorcerer: A Study in Germanic Myth.

Wien: Fassbaender, 1996 (= *Studia Mediaevalia Septentrionalia* 1).

"The Power of Speech: Eddic Poems and their Frames." *Amsterdamer Beiträge zur Älteren Germanistik* 46 (1996): 105–117.

"Kingship and the Giants." *Arkiv för Nordisk Filologi* 111 (1996): 73–88.

The Faces of the Goddess. New York: Oxford University Press, 1997.

"The Germanic Thunderweapon." *Saga Book* 24 (1997): 329–350.

"The Hammer and the Rod: A Discussion of Þórr's Weapons." *Germanic Studies in Honor of Anatoly Liberman*. Odense: Odense University Press, 1997. 243–252.

"The Great Goddess of the North." *Arkiv för Nordisk Filologi* 113 (1998): 29–57.

"Óðinn's Vision." *Maal og Minne* (1998): 11–19.

Submitted:

"Enslavement and Revenge"

Unpublished papers:

"Thor and the Thunder Weapon"

"The Wild Hunt".

Herbert Edlis & Rudolf Simek

PETER RICHARDSON

“Vera varð ek nokkur”:
The reader, the women, and the berserks
in *Grettir's Saga*¹

Though widely regarded as the finest vernacular prose narratives of the Middle Ages, the Icelandic family sagas have been ignored by most standard works on narrative theory. A notable exception is Scholes and Kellogg's *The Nature of Narrative*, which describes the sagas as “almost miraculously precocious” (43); but even here the discussion is confined to questions of orality and saga origins rather than the subtle, controlled, and sometimes wickedly comical effects of the family sagas. When a work such as *Grettir's Saga* does become the object of scholarly attention, it is often mined for *Beowulf* analogues rather than appreciated for its deft narration.

Occasional efforts to remedy this neglect have been repaid. A good example is Robert Cook's article, “The Reader in *Grettis saga*,” which argues that the reader's own uncertainty about the protagonist is a key element in the saga's design. “The reader of *Grettla*,” Cook notes, “has an exciting role to play: faced with a confusion of fragmentary perspectives on the hero's actions, both the contradictory actions of Grettir himself and the comments and attitudes of others, he has a hard time making up his mind about Grettir” (133). Cook's article traces the psychic reception of the text as the reader “moves from bewilderment and uncertainty about Grettir to a position of relative clarity by the time Grettir begins his outlawry” (133). Although Cook's nomenclature reflects his interest in reader-response and New Criticism, his conclusions chime well with W.P. Ker's view of saga technique offered almost eight decades earlier:

¹ This essay was made possible by a research grant from the Fulbright Commission, which I thank for its support. I also thank Robert Cook for his reading of an earlier draft, and Robert Kellogg for helpful discussion.

The story for [the Icelandic authors] is not a thing over and done with; it is a series of pictures arising in the mind, succeeding, displacing, and correcting one another; all under the control of a steady imagination, which will not be hurried, and will not tell the bearing of things till the right time comes. The vivid effect of the Saga, if it be studied at all closely, will be found to be due to this steadiness of imagination which gives first the blurred and inaccurate impression, the possibility of danger, the matter for surmises and suspicions, and then the clearing up (236–37).

What Ker claims for the sagas generally, or at least the better ones, Cook explicates in detail by tracing the reader's developing attitude toward Grettir.

But how exactly does a narrator create and then slowly clear up these inaccurate impressions and suspicions? The question does not lend itself to summary treatment; as Ker points out, "it is not possible to do much by way of illustration, or to exhibit piecemeal what only exists as a complete thing, and can only be understood as such" (235). Nor is a more sustained effort recommended by Ker, who thought it "laborious and superfluous to follow each of [the sagas] with an exposition of the value of each stroke in the work" (236). Cook's exposition of *Grettir's Saga* is neither laborious nor superfluous, however, and one might reasonably hope that an even more focused investigation would prove worthwhile. I propose to take a closer look at one part of Cook's study, his explication of Grettir's encounter with the berserks, with a special interest in the narrative techniques employed in this pivotal episode. By doing so, I hope to show that these effects are crucial to our understanding of both Grettir and saga narration generally.

Cook himself attributes special significance to the berserk episode, which narrates the arrival of Thorir Paunch and his brother Ogmund the Evil, as well as Grettir's deception and subsequent slaying of the berserks. The episode is interesting for many reasons, not the least of which is the way it parodies both medieval chivalry and the hospitality topos. The man of the house, Thorfinn, is away, while Grettir remains behind with Thorfinn's wife, daughter, and household help. In a droll sendup of saga hospitality, Grettir receives the berserks warmly despite their announced desire to seek vengeance against Thorfinn for having had them outlawed. Grettir's cordial reception, which extends to an implied offer of female company for the night, provokes a round of denunciations and lamentations from the women of the house.

Cook relates the reader's response to that of the women: "In this episode, the question of the reader's response is paramount, for the reader is in a position comparable to that of Thorfinn's wife and daughter — he doesn't know for certain what Grettir is up to" (142). The pattern of the housewife's response — initial shock, subsequent suspicion and sarcasm, and eventual gratitude — does indeed offer an excellent example of "the inaccurate impression, the possibility of danger, the matter for surmises and suspicions, and then the clearing up" mentioned by Ker. Cook further argues that the cruelty and incorrigibility of the earlier chapters is better understood as a reflection of Grettir's just sense of his own worth, which "is an attractive quality, though it is often taken for arrogance by lesser men" (141). Lesser women as well, one might add, with Thorfinn's wife serving as the prime example.

Lingering uncertainty about Grettir's character is no doubt displaced to the women in this chapter. Long before the episode's denouement, however, the reader knows very well that the women have misjudged Grettir; indeed, this knowledge is a major source of the episode's humor. Consider the moment when Thorir gallantly offers his sexual services:

Pórir mælti þá: "Ver eigi stygg, húsfreyja; engi missir skal þér í verða, þó at bóndi sé eigi heima, því at fá skal mann í stað hans, ok svá dóttur þinni ok öllum heimakonum." "Slíkt er karlmannliga talat," sagði Grettir; "megu þær þá eigi yfir sinn hlut sjá." Nú stukku fram konur allar, ok sló á þær óhug miklum ok gráti (64–65).²

[Then Thorir said, "Don't be upset, lady. You won't lack anything, even though your husband isn't home, because you'll get a man in his place — and so will your daughter and all the other women." "Spoken like a true man," said Grettir. "They can't be dissatisfied with their lot." Then all the women rushed away in great despair and wept.]

Certainly the reader does not think, even this early in the episode, that Thorir's offer enjoys Grettir's approbation. Grettir's response is clearly parodical, and the women's panic only heightens the comic effect.

A similar scene occurs after Grettir offers the berserks plenty of Thorfinn's beer:

² All citations are from the Íslenzk Fornrit edition unless otherwise noted; translations are my own.

Þá sér Grettir, at þeir gerask moeddir nokkut af drykknum. Hann mælti þá: “Þykkir yðr eigi mál at fara til svefns?” Þórir kvað svá vera skyldu, — “ok skal efna þat, er ek hét húsfreyju.” Grettir gekk fram ok mælti hátt: “Gangið til sængr, konur,” segir hann; “svá vill Þórir bóndi skipa.” Þær báðu honum ills á móti; var inn mesti úlfabytr til þeira at heyra (66).

[Then Grettir sees that they stupefy themselves somewhat with the drink. Then he said, “Don’t you all think it’s time to go to sleep?” Thorir said that is was — “And I shall do what I promised for the housewife.” Grettir walked out and said in a loud voice, “Go to bed, women,” he says, “for Farmer Thorir will have it so.” They cursed him in reply; there was a great howling from them.]

Again, the reader is not likely to miss the beginnings of Grettir’s plan to do in the berserks. (This recognition may be related to the horizon of expectations created by berserk episodes in earlier sagas; for discussion, see Sprenger 1991: 285.)

What is less apparent, perhaps, is the method by which the narrator subtly reveals Grettir’s intentions without suggesting that the women’s view is groundless. Two narrative cues in particular help set up the dramatic irony in this episode. The first cue concerns narrative perspective; the relevant question in this passage, as so often in the sagas, is not “who speaks?” but “who sees?” (cf. Genette 1980: 186). The second cue is central to the linguistic structure of saga narrative. Scholars have long observed that saga narrators manipulate the verbal category of tense to signal the relative significance of different events and descriptions. Discourse analysts investigating the same phenomenon in modern conversational narrative have labeled such signaling “internal evaluation” (Schiffrin 1981: 59); this sort of directed perception is usually contrasted with external evaluation, which consists of the narrator’s direct commentary on the action. The sagas are notorious for their lack of such commentary, a characteristic that makes internal evaluation all the more crucial to their narrative effects.

Taking the question of perspective first, we notice that this episode is narrated exclusively from Grettir’s point of view and not the women’s. Point of view is established with a relatively small repertory of perception verbs, as can be seen in the description of the berserks’ arrival:

Þá sá Grettir, at skip reri at eyjunni; þat var ekki mikit ok skarat skjöldum milli stafna; skipit var steint fyrir ofan sjá. Þeir reru knáliga

ok stefndu at naustum Þorfinns, ok er skipit kenndi niðr, hljópu þeir fyrir borð, sem á váru. Grettir hafði tólu á mǫnnum þessum, at þeir váru tólf saman. Ekki *bótti* honum þeir friðliga láta. Þeir tóku upp skip sitt ok báru af sjá. Eptir þat hljópu þeir at naustinu; þar stóð inni karfinn Þorfinns, sá inn stóri. Hann settu aldri færi menn á sjá en þeir tígir, en þeir tólf rykkðu honum þegar fram á fjörugrjótit. Síðan tóku þeir upp sitt skip ok báru inn í naustit. Þá *þóttisk* Grettir *sjá*, at þeir myndi ætla at bjóða sér sjálfir beina (63).

[Then Grettir *saw* a ship making for the island. It wasn't big, and it had a line of overlapping shields from stem to stern; the ship was painted above the water line. The men were rowing fast toward Thorfinn's boat shed, and when the ship grounded they jumped overboard. Grettir counted the men, and they were twelve altogether. They did not *seem* to him to comport themselves peacefully. They took up their ship and carried it off the water. After that they ran to the boat shed where Thorfinn's big ship was standing. It had never been launched by fewer than thirty men, but the twelve pulled it quickly to the shingle. Then they took up their own ship and carried it into the shed. Then Grettir *thought* he *saw* that they were planning to offer themselves hospitality.]

This passage in particular relies heavily on focalization (Genette 1980: 189), or what Ker calls "indirect description." The perception verbs here (*sjá* and *þykkir*) do not merely report what Grettir sees and registers; they also require the reader to envision the action from Grettir's perspective. According to Ker, this technique is characteristic of the saga. "No medieval writers, and few of the modern, have understood the point of view as well as the authors of the story of *Njal* or of *Kjartan*," Ker points out (236). Indirect description "is really the most vivid of all narrative forms, because it gives the point of view that is wanting in an ordinary continuous history...In that way the important things of the story may be made to come with the stroke and flash of present reality, instead of being prosed away by the historian and his good grammar" (239).

The decision to narrate from Grettir's point of view naturally has important consequences for the reader's response. Such indirect description is often an invitation for the reader to identify — however partially or temporarily — with the characters who occupy those same points of view (see Renoir 1962, Lumiansky 1952, and Richardson 1997; for cinematic analogues, see Clover 1992: 8, and Metz 1982: 55–56). In the berserk episode, this would mean identifying with a

character who has already exhibited the supposed incorrigibility, cruelty, and arrogance mentioned by Cook. Although the previous chapters may have instilled in the reader a budding trust in Grettir, Cook maintains that the blurred impressions and suspicions still surround Grettir in this episode: "With respect to basic questions about his character, his potential for good or evil, his range of possible action, we are still feeling our way" (143). The invitation to identify with an unlikely hero is not peculiar to *Grettir's Saga*; *Egil's Saga* also asks its audience to warm up to an unconventional (stingy, ill-mannered, ugly) protagonist. That the sagas frequently succeed at forging such identifications is no small part of their achievement.

Ker's passing comments about "present reality," "pictorial vividness," and even "good grammar" suggest the second factor in this analysis, the use of the historical present tense, which is also characteristic of — but not unique to — the family sagas. As in many narrative traditions, tense alternation is used to structure and ground sagas by dividing them into scenes and signaling the relative importance of the narrated events (Lehmann 1939, Sprenger 1951, Kossuth 1980, and Richardson 1994). This account squares well with similar tense phenomenon in a wide range of narrative traditions, contexts, periods, and genres (for examples, see Wehr 1984, Fleischman 1991, Richardson 1991, Wolfson 1981, Silva-Corvalán 1983).

Tense alternation in *Grettir's Saga* conforms to what Sprenger regards as the late pattern, in which the historical present is used to highlight and accent (1951: 75). If Sprenger is correct, what is accented by historical present verbs in the berserk episode is not the fighting; in fact, the slaying of the berserks is narrated in the preterite. Instead, the present tense is used to frame and stage less obvious events, observations, and exchanges. For example, a good deal of the passage describing Grettir's offer of beer is narrated in the present tense:

Grettir *spyr*, hvárt þeir vildi hlita hans forsjá ok umgangi; berserkirnir létusk þat gjarna vilja. Grettir *ferr* til ok *sækir* ǫl ok *gefr* þeim at drekka; þeir váru mjök móðir ok sulgu stórum. *Lætr* hann óspart ǫlit, þat er áfengast var til, ok gekk því lengi; hann *segir* þeim ok margar kátligar sǫgur; varð af þessu ǫllu saman háreysti til þeira at heyra (65).

[Grettir *asks* whether they wanted to trust him to oversee and manage things. The berserks said they would gladly do so. Grettir *goes* away and *fetches* beer and *gives* it to them to drink. They were very tired and drank heavily. He *grants* them the strongest beer unspar-

ingly, and this went on for a long time. He *tells* them lots of funny stories, so that altogether there was a lot of racket from them.]

The berserks' diminished state is crucial to Grettir's plan, and this consideration probably accounts for the cluster of present verbs here. This probability is increased by the fact that the present tense is used later to describe Grettir's observation that the berserks are getting drunk: "Þá sér Grettir, at þeir *gerask* mæddir nokkut af dryknum" (66) [Then Grettir *sees* that they *stupefy* themselves somewhat with the drink]. This sentence combines Grettir's point of view with the present tense to highlight this perception. Although previous lines have hinted at Grettir's disposition toward the berserks — consider the rich understatement that the berserks did not seem to comport themselves peacefully — this sentence provides the first solid clue that Grettir is trying to incapacitate the berserks, not join their ranks.

The passage cited by Lehmann is perhaps just as illustrative and even more important to Cook's argument. After Grettir locks the berserks in the storehouse (a key event also narrated in the present), he returns to the farmhouse and addresses Thorfinn's wife:

Grettir *flytir* ferðinni heim at boenum, ok þegar hann *kemr* í dyrrnar, *kallar* hann hátt ok *spyr*, hvar húsfreyja væri. Hon þagði, því at hon þorði eigi at svara. Hann mælti: "Hér er næsta veiðarefni, eða eru nokkur vápn, þau sem neyt eru?" Hon *svarar*: "Eru vápnin, en eigi veit ek, til hvers þér koma." "Tölum síðar um þat," *segir* han; "dugi nú hverr, sem má; eigi mun síðar vænna." Húsfreyja mælti: "Nú væri gud i garði, ef nokkut mætti um boetask várn hag. Yfir sæng Þorfinns hangir krókaspjót it stóra, er átt hefir Kárr inn gamli; þar er ok hjálmr ok brynja ok saxit góða, ok munu eigi bila vápnin, ef þér dugir hugrinn." Grettir *þrifr* hjálminn ok spjótit, en *gyrðir* sik með saxinu ok *gengr* út skjótt. Húsfreyja *kallar* á húskarla ok bað þá fylgja svá göðum dreng (67).

[Grettir *hurries* back to house, and when he *comes* in the door he *calls* in a loud voice and *asks* where the housewife was. She kept silent because she didn't dare to answer. He said, "There's a chance to make a good catch here. Are there any usable weapons around?" She *answers*, "There are weapons, but I don't know what use they would be to you." "We'll talk about that later," he *says*; "Now each should do as he can; the opportunity will not come again." The housewife said, "It would be God's mercy if this situation could be put right. Over Thorfinn's bed hangs a big barbed spear that used to belong to Kar

the Old, and there's also a helmet, coat of mail, and the good short sword. The weapons won't fail if your courage is sufficient." Grettir *seizes* the helmet and the spear, *straps on* the short sword, and *goes* out quickly. The housewife *calls* to her servants and ordered them to follow so good a man.]

If tense alternation is used for internal evaluation, this passage should be especially important. Certain narrative exigencies obviously obtain here; Grettir must procure weapons in order to kill the berserks, for example. But the historical present verbs also highlight the exchange between Grettir and the housewife, whose sarcasm shades into an inchoate hope that Grettir will save the day.

The dialogue between Grettir and the housewife after the killings shows a similar pattern of tense alternation:

En er hann kom í dyrnnar, gekk húsfreyja at honum ok bað hann vera velkominn, — "ok hefir þú," *segir* hon, "mikla frægð unnit ok leyst mik ok hjú mín frá þeiri skemmð, er vér hefðim aldri bót fengit, nema þú hefðir borgit oss." Grettir *segir*: "Ek þykkjumk nú mjök inn sami ok í kveld, er þér tölðuð hrakliga við mik." Húsfreyja mælti svá: "Vér vissum eigi, at þú værir slíkr afreksmaðr sem nú höfu vér reynt; skal þér alt sjálfboðit innan bæjar, þat sem höfir at veita, en þér soemð í at þiggja; en mik varir, at Þorfinnr launi þér þó betr, er hann kemr heim." Grettir *svarar*: "Lítills mun nú við þurfa fyrst um launin, en þiggja mun ek boð þitt, þar til er bóndi kemr heim; en þess væntir mik, at þér megid sofa í náðum fyrir berserkjunum" (69–70).

[And when he came in the door, the housewife went toward him and welcomed him. "You have won great fame," she *says*, "and kept me and my household from disgrace. We never would have gotten any help if you had not saved us." Grettir *says*, "I seem to myself now very much the same as I was in the evening, when you spoke to me so harshly." The housewife said, "We didn't know until now that you were so brave. You shall have anything you want in the house that is fitting for us to give and honorable for you to accept. And I expect Thorfinn will reward you better when he comes home." Grettir *answers*, "There is little need to discuss rewards now, but I accept your offer until the farmer comes home. As for the berserks, I think you can sleep in peace."]

The tense shifts suggest the importance of this exchange, which clears up any lingering suspicion about Grettir's character and standing. The

chapter concludes with one last historical present verb when Thorfinn's wife acknowledges Grettir's new status: "Setr hún hann í öndugi ok gerði til hans alla hluti vel; leið nú svá fram, unz Þorfinns var heim van" [She *puts* him in the seat of honor and treated him well in every way; and so it went on until it was time for Thorfinn to return].

Two caveats regarding tense alternation: it varies slightly across manuscripts, and scribes often abbreviated common verbs of speech and motion, a practice that occasionally requires modern editors to infer the intended form of a verb. This scribal practice certainly makes tense analysis more difficult and provisional than in other narrative traditions. Some scholars will no doubt be dissatisfied with the uncertainty surrounding these abbreviations. Not all abbreviations are ambiguous, however, and even the stubbornly indeterminate forms do not finally disrupt the general correspondence between tense and grounding in *Grettir's Saga* and the saga corpus generally. (For discussion, see Richardson 1995.)

Here this correspondence between the verbal category of tense and narrative grounding suggests that the relationship between Grettir and Thorfinn's wife is a primary concern in this episode. The reason for this is surely related to Cook's point. The housewife's transformation parallels that of the reader, who is initially put off by Grettir's anti-social behavior only to be reminded that first impressions can be deceptive. When the housewife expresses relief and gratitude at this realization, Grettir rightly points out that it is she who has changed and not he. The reader has also changed — or been changed — though this transformation begins slightly prior to the housewife's, and is concluded long before Thorfinn's doubts about Grettir are put to rest in the next chapter.

This episode's spare, sophisticated narration would be admirable but not extraordinary if it did not serve some larger purpose. I have already mentioned the episode's parodical elements, especially the play on medieval chivalry and the hospitality topos. Still another concern in this episode is related to — but distinguishable from — what Ker calls "the habit of correcting the heroic ideal by the ironical suggestion of the other side" (242). In the berserk episode, this habit is reversed; it is "the other side" that stands in need of correction, while the hero waits patiently for his due recognition from the reader and the other characters. This recognition is orchestrated in part through the manipulation of narrative perspective and tense.

Much later in *Grettir's Saga*, Thorbjörg asks Grettir why he com-

mits violence against her men. "Eigi má nú við öllu sjá; vera varð ek nokkur," he replies (169) ["I can't anticipate everything; I have to be somewhere"]. This response encapsulates Grettir's problem, which the saga succeeds in extending to its readers. Saga technique demands that we readers be somewhere too, which means that we also cannot anticipate everything. We are strongly encouraged, however, to do the next best thing: displace and correct the pictures arising in our minds, and enjoy the dramatic enactments of this same activity.

Works Cited

- Clover, C. 1993: *Men, Women, and Chainsaws*. Princeton University Press, Princeton.
- Cook, R. 1984–85: "The Reader in *Grettis saga*". *Saga-Book* 21, pp. 133–54.
- Fleischman, S. 1991: *Tense and Narrativity*. University of Texas Press, Austin.
- Genette, G. 1980: *Narrative Discourse*. Cornell University Press, Ithaca.
- Guðni J. (ed). 1936: *Grettis saga Ásmundasonar*. Íslenzk Fornrit VII. Hið Íslenzka Fornritafélag, Reykjavík.
- Ker, W.P. 1908 (rpt. 1957): *Epic and Romance*. Dover, New York.
- Kossuth, K. 1980: "The Linguistic Basis of Saga Structure; Toward a Syntax of Narrative". *Arkiv för nordisk filologi* 95, pp. 126–41.
- Lehmann, W. 1939: *Das Präsens historicum in den Íslendinga sögur*. Konrad Triltsch, Bonn.
- Metz, C. 1982: *The Imaginary Signifier*. Indiana University Press, Bloomington.
- Renoir, A. 1962: "Point of View and Design for Terror in *Beowulf*". *Neuphilologische Mitteilungen* 63, pp. 154–67.
- Richardson, P. 1991. "Tense, Discourse, and Style: The Historical Present in *Sir Gawain and the Green Knight*". *Neuphilologische Mitteilungen* 92, pp. 343–49.
- 1995: "Tense, Structure, and Reception in *Þorsteins þátr stangarhöggs*". *Arkiv för nordisk filologi* 110, pp. 41–55.
- 1997: "Point of View and Identification in *Beowulf*". *Neophilologus* 81, pp. 289–98.
- Schiffirin, D. 1981: "Tense Variation in Narrative". *Language* 57, pp. 45–62.
- Scholes, R. & R. Kellogg 1966: *The Nature of Narrative*. Oxford University Press, New York.
- Silva-Corvalán, C. 1983: "Tense and Aspect in Oral Spanish Narrative: Context and Meaning". *Language* 59, pp. 760–80.
- Sprenger, U. 1951: *Praesens historicum und Praeteritum in der altisländischen Saga*. Benno Schwabe, Basel.
- 1991: "Die rhetorische Kunst von Grettir Ásmundarson". *The Audience of the Sagas* II, pp. 277–86. Gothenburg University, Gothenburg.

- Wehr, B. 1984: *Diskurs-Strategien im Romanischen*. Gunter Narr, Tübingen.
- Wolfson, N. 1982: *CHP: The Conversational Historical Present in American English Narrative*. Foris, Dordrecht.

JULIA ZERNACK

Vorläufer und Vollender

Olaf Tryggvason und Olaf der Heilige im Geschichtsdenken des Oddr Snorrason Munkr

Die *Óláfs saga Tryggvasonar* des Oddr Snorrason vom Ende des 12. Jahrhunderts wäre wohl ein weitgehend unbeachteter Text, enthielte sie nicht — gleich am Anfang des Prologs — einen berühmten Vergleich. Im fünften Jahr seiner Regierungszeit, heißt es hier, habe der norwegische König Óláfr Tryggvason (995–1000) seinen Namensvetter Óláfr Haraldsson (1016–1030), den späteren Heiligen, über die Taufe gehalten, so wie Johannes der Täufer Christus getauft habe. Und so wie Johannes der Vorläufer Christi gewesen sei, so müsse der ältere Óláfr als der *fyrirrennari* des jüngeren angesehen werden (Finnur Jónsson 1932: 1). Diese zurecht so prominente Passage wird gern als Beispiel dafür zitiert, daß auch den mittelalterlichen Geschichtsschreibern des Nordens das hermeneutische Verfahren der Typologie geläufig war (von See 1985: 16; Harris 1986: 201; Weber 1987: 126; Bagge 1992: 23). Zwar wäre zu diskutieren, ob der genaue Wortlaut tatsächlich auf typologisches Denken oder nicht eher auf eine bloß typologie-analoge Argumentation schließen läßt¹ — in jedem Fall aber dürfte es sich bei dem Johannes-Vergleich um eine Schlüsselstelle für das Verständnis der Saga handeln. In dieser Hinsicht scheint er freilich bislang

¹ Die grundsätzliche Debatte, inwieweit für das Mittelalter mit halb- und außerbiblischer Typologie zu rechnen ist und ob Ereignisse des Mittelalters selbst typologisch gedeutet wurden, kann hier nicht aufgenommen werden (eher skeptisch beurteilen dies etwa Schröder 1977 und Jentzmk 1973; eine positive Einschätzung dagegen z.B. bei Ohly 1977, Weber 1987 u.a.). Es ist aber darauf hinzuweisen, daß eine typologische Deutung des Johannes-Vergleichs in der *Óláfs saga Tryggvasonar* einigen Schwierigkeiten begegnet, so etwa der Frage, ob Johannes als *praefiguratio* Christi aufgefaßt werden kann, obwohl beide dem Neuen Testament angehören und somit die historische bzw. heilsgeschichtliche Abfolge (Typus *ante legem* — Antitypus *sub lege*), die der Typologie eignet, fehlt. Ähnliches gilt für die Parallelisierung Johannes — Óláfr Tryggvason.

noch nicht ausgeschöpft.² Dies dürfte zum einen damit zusammenhängen, daß man ihn kaum je in seinem Kontext interpretiert hat. Das Verhältnis der beiden norwegischen Könige wird jedoch schon an dieser Stelle ausführlicher und in spezifischer Weise charakterisiert; die biblische Parallele ist dabei nur ein Aspekt. Darauf ist noch zurückzukommen. Zum anderen aber hat wohl eine gewisse Irritation durch die starke hagiographische Prägung der Saga als ganzer den Zugang zu einer differenzierteren Deutung der Passage verstellt: Die meisten Äußerungen über Odds Olafsbiographie kreisen um die Frage, ob der herkömmlicherweise als Konungasaga aufgefaßte Text nicht eher Legendencharakter habe.³ Am weitesten geht dabei die jüngste Untersuchung: Sverrir Tómasson votiert dafür, die Saga nicht mehr als Konungasaga, sondern als Heiligenvita, genauer gesagt als Königsmärtyrerlegende, aufzufassen. Unter diesen wurde der Text denn auch in der neuen *Íslensk bókmenntasaga* (1992) plaziert.⁴ Zu den traditionellen Merkmalen der Legende gehört die Beschreibung des Heiligenlebens als *imitatio Christi*, und dieses Prinzip sieht man — zurecht — auch in der *Óláfs saga Tryggvasonar* wirksam (vgl. vor allem Baetke 1970). Deswegen wird oft nicht erkannt, daß die *imitatio Christi* hier von dem Johannes-Vergleich förmlich überlagert wird: Das Leben Óláfr Tryggvasons ist a u c h nach dem biographischen Vorbild des Täufers gestaltet. Dieses war den Isländern nicht nur aus der *Vulgata*, sondern zudem aus der Johannes-Legende, wie sie die *Jóns saga baptista* überliefert, und aus der Predigtliteratur bekannt.⁵

² Erste Überlegungen zu diesem Problem habe ich im September 1995 im Arbeitskreis Mediävistik (*Geschichtsdenken und Geschichtsbild im nordischen Mittelalter*) der 12. Arbeitstagung der deutschsprachigen Skandinavistik in Greifswald vorgetragen.

³ Die Saga ist sehr viel stärker als die meisten anderen Konungasögur mit hagiographischen und volkstümlich-märchenhaften Motiven angereichert und darüberhinaus weitgehend nach dem Muster der Legende strukturiert. Die Anspielungen auf Bibelstellen und Bibelzitate sind gesammelt bei Indrebø 1917: 159ff. und Gordon 1938: 38–43. — „Legende“ wird hier vorläufig synonym mit den Begriffen „Vita“ und „Heiligenleben“ gebraucht; zu einer differenzierteren Terminologie und ihrer Diskussion in der Forschung vgl. von der Nahmer 1994: 131–145.

⁴ Nämlich (zusammen mit den „helgisögur um Ólaf helga“) unter den „píslarsögur“ (Bd. 1, 454ff.). Vgl. Sverrir Tómasson 1988: 261–279. Er argumentiert im Anschluß an Gad 1961: 151–169. — Auf den Legendencharakter der Saga hatten aber auch schon Indrebø 1917: 162, Lönnroth 1963: 67 u.a. hingewiesen.

⁵ Die Johannes-Homilie des norwegischen Homilienbuchs befaßt sich u.a. ausführlich mit dem Verhältnis zwischen Johannes und Christus; Johannes wird hier ebenfalls als *fyrirrennari* Christi bezeichnet, vgl. Unger 1864: 144. Noch breiter wird das *fyrirrennari*-Motiv im isländischen Homilienbuch entfaltet: „Segia mon ek yþr fyr hui greopareN kallape ioan liosker epa fyr hui hann villde senda hann fyrer sik i heim þeNa. af þui er hann en kallapr fyrer reNare domini. Ioan er sva sendr fyr gupe sem rodd fyr

Die Forschung hat in der Johannes-Parallele meist eher äußere Zutat gesehen. Überdies rückte durch die Deutung der Saga als Heiligenvita oder jedenfalls als eine weitgehend nach dem Legendenschema strukturierte Königsbiographie ein ganz anderes Problem in den Vordergrund: die Frage nämlich, warum eigentlich ein isländischer Mönch Ende des 12. Jahrhunderts eine lateinischsprachige Heiligenvita des niemals kanonisierten norwegischen Bekehrerkönigs Óláfr Tryggvason geschrieben haben könnte.⁶ Das Problem stellt sich um so dringlicher, als nur wenig später im selben Milieu, dem Benediktinerkloster Pingeyrar, ein nahe verwandter Text entstanden ist. Diese ursprünglich ebenfalls lateinisch geschriebene Olafsvita des Gunnlaugr Leifsson (†1218 oder 1219) war — nach den erhaltenen Resten einer norrönen Übersetzung zu urteilen — noch stärker hagiographisch ausgerichtet als Odds Saga (Turville-Petre 1953: 194f.; Bjarni Aðalbjarnarson 1937: 85–135).

Bis zu Jonna Louis-Jensens Untersuchungen (1970) über die Überlieferung der sogenannten *Ältesten Saga* über Óláfr helgi durfte man annehmen, daß die lateinischen Biographien über Óláfr Tryggvason durch diese — die lange als die erste auf Island geschriebene Saga überhaupt galt (z.B. de Vries 1967: 240) — angeregt worden seien: Während die den jüngeren Óláfr behandelnde Tradition ihren Ursprung im Kultus hatte (was u.a. liturgische Olafstexte bezeugen), sollte die Überlieferung über den älteren Óláfr gewissermaßen auf literarische Anregung durch diese frühe, angeblich ebenfalls hagiographisch geprägte Saga zurückgehen (z.B. de Vries 1967: 240; Turville-Petre 1953: 191; Finnur Jónsson 1924: 385). Damit schien zugleich eine

orþe. líós fyr sólo. kallere fyr dómaNda. þræll fyr drótne. vinr fyr brúþgvma", *Wisén* 1872: 14. Die *Jóns saga baptista*, die Oddr möglicherweise als Vorbild diente (vgl. Sverrir Tómasson 1988: 275), nennt Johannes „fyrirrennari domarans“; vgl. Unger 1874 (Bd. 3): 927.

⁶ Die ursprüngliche, lateinische Fassung der Saga ist nicht erhalten; wir kennen den Text nur in altwestnordischer Übersetzung. Daß er ursprünglich lateinisch war, bezeugen neben der *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta* („Suo segir brodir Oddr er flest hefir komponat a latinu, annarr madr en Gunnlaugr af Olafi konungi Tryggvasyni“, *Flat-eyjarbók* I: 516) einzelne Latinismen, die in den Übersetzungen, vor allem in AM 310, 4to, stehengeblieben sind. Zu letzteren vgl. Holtsmark 1974: 12f. — Die drei unvollständig erhaltenen Handschriften repräsentieren jeweils eigene Fassungen der um 1200 entstanden „Urübersetzung“: Fassung A (AM 310, 4to) ist vielleicht norwegischer Provenienz, S (SKB perg. 18, 4to) ist isländisch. Aus nur zwei Blättern besteht das Fragment U (DG 4–7 fol.). Das Verhältnis der Handschriften zu ihrer Vorlage ist umstritten, möglicherweise steht ihr A am nächsten (vgl. Sverrir Tómasson 1988: 347–350). — Die vorliegende Analyse folgt in der Hauptsache der Fassung A, berücksichtigt aber Abweichungen in S.

Erklärung dafür gefunden, daß über eine niemals kanonisierte historische Gestalt dennoch ein legendenhafter Text entstanden ist: Mit diesem nämlich habe der isländische Mönch Oddr nach dem Beispiel der *Ältesten Saga* dem norwegischen Nationalheiligen Óláfr Haraldsson den 'isländischen Missionskönig' Óláfr Tryggvason entgegenstellen wollen. Louis-Jensens Erkenntnisse, welche die überkommene frühe Datierung der *Ältesten Saga* ebenso fragwürdig erscheinen lassen wie ihren Legendencharakter, machen diese an sich einleuchtende Erklärung zwar nicht gänzlich unwahrscheinlich, sie schwächen sie aber in wesentlichen Punkten. Vor allem wird man für Oddr nicht mehr mit einem legendarischen Vorbild einheimischer Provenienz rechnen können, so daß nicht nur die Ansichten vom Ursprung der Óláfr Tryggvason-Tradition insgesamt der Überprüfung bedürfen, sondern auch die Frage, welchen Platz gerade die beiden 'lateinischen Sagas' Odds und Gunnlaugs im Verhältnis zu der frühen volkssprachlichen Historiographie, vor allem zu den Konungasögur, einnehmen.

Wenn für diese beiden Königsviten keine einheimischen Parallelen auszumachen sind,⁷ so argumentiert Theodore M. Andersson, wird man sie möglicherweise als Repräsentanten einer „eccentric school of saga-writing“ interpretieren und so aus dem *mainstream* der norrönen historiographischen Tradition ausgliedern müssen. Als Begründung nimmt Andersson nicht nur die hagiographische Tendenz der Texte in Anspruch, sondern auch den Umstand, daß ihre beiden Autoren wieder zur lateinischen Sprache zurückkehrten, nachdem sich mit Ari Þorgilsson (1068–1148), Eiríkr Oddsson (12. Jh.), Karl Jónsson (†1213) u.a. bereits eine volkssprachliche Tradition etabliert hatte (Andersson 1985: 213f.). Der mittelalterlichen Rezeption scheint sich dieses Problem im übrigen gar nicht gestellt zu haben, denn sie hat beide Sagas in ihren Übersetzungen in die volkssprachliche Tradition inkorporiert; die lateinischen Vorlagen sind hingegen verloren. Um so heftiger hat sich indessen die neuzeitliche Forschung von der offensichtlichen Ahsistorizität der Saga Odds frappieren lassen.

Der *Óláfs saga Tryggvasonar* fehlt es nicht nur an historischer Glaubwürdigkeit; sie läßt darüber hinaus die kritische Verwendung der Quellen ebenso wie eine halbwegs objektive Darstellungsweise vermessen und fällt daher — wie man meint — gegenüber der übrigen historiographischen Literatur Norwegens und vor allem Islands stark

⁷ **Hryggjarstykki* könnte hierzu möglicherweise eine Ausnahme gebildet haben. Vgl. (im Anschluß an Bjarni Guðnason) Andersson 1985: 214.

ab: „Hvilket skridt bort fra Are og Eiríkr og deres måde at arbejde og skrive på betegner ikke Oddr!“ kritisiert beispielsweise Finnur Jónsson die „uhistorische munke-oppfattelse“ Odds (1924: 390, 389f.). Dieser ist später sogar der „Geschichtsklitterung“ bezichtigt worden (Gimmler 1986: 6947; das Verdikt schließt die gesamte *Óláfs saga Tryggvasonar* ein). Solche Vorwürfe können sich seit 1963 auf einen bahnbrechenden Aufsatz von Lars Lönnroth stützen, der detailliert nachweist, wie Oddr nicht nur zahlreiche Vorbilder aus der europäischen Hagiographie verarbeitet (vor allem die im Mittelalter weitverbreitete Martinsvita des Sulpicius Severus (†411), aber auch die englische Königslegende über Edward den Bekenner (um 1005–1066) und Motive aus der Charlemagne-Tradition), sondern überdies seine Olafsdarstellung nach dem Bild Óláfr Haraldssons modelt und dem älteren Óláfr Ereignisse zuschreibt, die historisch dem jüngeren zukommen (Lönnroth 1963 und 1975). Eben dies scheint aber den lange gehegten Verdacht zu erhärten, daß Odds *Óláfs saga* weniger als Konungasaga denn als Heiligenvita aufgefaßt werden müsse. Ist es doch ein lange bekanntes Verfahren der Hagiographen, Elemente aus einem Heiligenleben, etwa Exempel oder Wunderberichte, auf andere zu übertragen. Dieses Vorgehen wurde legitimiert durch die (biblisch verbürgte) Auffassung von der *communio sanctorum*, nach der die Heiligen *per mysterium unius corporis* so miteinander verbunden sind, daß sie alle Eigenschaften und Taten teilen (Schreiner 1968: 138f., zuvor schon Graus 1965: 67).

Der Umstand, daß die hagiographische Óláfr Tryggvason-Tradition ihren Ursprung gerade in Island hat, wird von der Forschung meist mit einer Art spezifisch isländischem Interesse an Óláfr Tryggvason erklärt, in dessen Regierungszeit Island zum Christentum übergetreten ist: Angeregt durch die Legenden über den norwegischen Nationalheiligen Óláfr Haraldsson habe man den älteren Óláfr zum 'isländischen Bekehrerkönig' und heiligen Landespatron stilisieren wollen. Oddr Snorrason und auch sein Klosterbruder Gunnlaugr Leifsson hätten, so Jan de Vries, mit ihren Sagas die förmliche Etablierung eines Olafskultes angestrebt und in Rom die offizielle Kanonisierung Óláfr Tryggvasons betreiben wollen (de Vries 1967: 242, 245; eine ähnliche Vermutung auch bei Sverrir Tómasson 1988: 277). Diese Argumentation bietet zwar eine Erklärung für den auffälligen Umstand, daß beide Texte auf Latein und nicht in der Volkssprache verfaßt wurden. Davon abgesehen enthält sie aber eine Reihe von Schwierigkeiten. So kennt die europäische Legendenliteratur zwar Viten über

erfundene Heilige, und — in seltenen Fällen — auch über nicht kanonisierte Personen (vgl. Schreiner 1968; Graus 1965: 61; außerdem von der Nahmer 1994: 124–130). Solche Texte hatten meist die Aufgabe, die Einrichtung eines Heiligenkultes etwa an einem bestimmten Kloster zu befördern. Wo aber hätte ein Olafskult — zumal auf Island — seinen Platz finden sollen angesichts der Tatsache, daß nicht einmal ein Grab, geschweige denn Reliquien des Königs existierten, der vermutlich in einer Seeschlacht umgekommen ist? Den Mönchen Oddr und Gunnlaugr dürfte dies ohne weiteres bewußt gewesen sein.

Ebenfalls eher unwahrscheinlich erscheint die Begründung Lönnroths für seine an sich plausible Annahme, daß das um 1200 plötzlich aufblühende Interesse an Óláfr Tryggvason weniger religiös als politisch motiviert gewesen und im Zusammenhang mit der historischen Situation Norwegens am Ende des 12. Jahrhunderts zu sehen sein könnte: Die thröndischen Bauern, welche eine ausgeprägte Feindschaft gegen Olaf den Heiligen gehegt haben sollen, und mit ihnen König Sverrir (reg. 1184–1202), dessen Machtbasis der Tröndelag war, hätten sich ebenso wie die Isländer mit Óláfr Tryggvason eine eigene, nationalkirchliche Tradition verschaffen und einen eigenen Bekehrer gewissermaßen als 'Gegenkönig' aufbauen wollen. Es soll mithin die Absicht der Saga gewesen sein, Óláfr Tryggvason zum Missionar der Thrönder und der Isländer zu stilisieren, ein Vorhaben, hinter dem Lönnroth — etwas anachronistisch — thröndisch-isländischen Nationalismus entdecken zu können glaubt. Obwohl es eine ganze Reihe von Einwänden gegen Lönnroths These gibt — so wird beispielsweise Óláfr helgi bei Oddr keineswegs negativ gesehen, und auch die thröndisch-isländische Verbindung kann kaum sicher nachgewiesen werden —, trotzdem also gilt seine Ansicht in der Forschung heute als *communis opinio*. Dies schlägt sich besonders in der Behauptung nieder, Oddr habe Óláfr Tryggvason als „Apostel Islands“ darstellen wollen (vor Lönnroth schon bei Turville-Petre 1953: 191, 194; Holtsmark 1974: 22). Die Saga argumentiert freilich anders, wenn sie zu dem Schluß gelangt, Óláfr könne „at rettu [...] *postoli Norðmanna*“ genannt werden (243; Hervorhebung von mir, J.Z.). Dies wird man wörtlich zu nehmen haben, denn das 'Amt' des *postoli Íslands* kannte das Mittelalter ebenfalls; es war mit dem ersten einheimischen Heiligen Islands, Bischof Þorlákr (1133–1193), besetzt. Über ihn heißt es in der *Hungrvaka*: „Hann má at sonnu kallask postuli Íslands, svá sem hinn helgi Patrekr byskup kallask postuli Írlands“ (Jón Helgason 1938: 115; generell zur Funktion des Apostelepithetons im Mittelalter Rudolf 1971).

Es scheint mithin, als lohne es den Versuch, Odds Königsvida noch einmal genauer zu lesen. Vielleicht liegt ihr doch eine andere Absicht zugrunde als die der Etablierung eines Olafskultes oder der Legitimierung isländischer bzw. thröndisch-isländischer Partikularinteressen.

Der Autor selbst gibt im Prolog ausführlich Auskunft über sein Vorhaben. Danach ist es ihm in erster Linie um das Herrscherlob zu tun: „[...] *dyrð at vinna enom heilsamligsta Olavi konunge TryGva s. [...]*“ (Finnur Jónsson 1932: 1). Hierfür stellte die mittelalterliche Theorie rhetorische Mittel zur Verfügung (vgl. Kleinschmidt 1974: 11–90), die Oddr in seiner Saga mit hagiographischen Zügen anreichert: Er präsentiert den König als *rex iustus* und gleichzeitig im Stil der Legende als heiligmäßige Person. Das 'Projekt' Óláfs ist nach dieser Schilderung ein doppeltes: die Christianisierung und Reichseinigung Norwegens. Religiöse und politische Motive sind dabei so stark verquickt, daß sich dies auch auf die Form der Darstellung auswirkt: In ihr greifen hagiographische und historiographische Verfahren ineinander. Diese Verschränkung erhält ihre Legitimation zum einen aus dem Geschichtsdenken des Mittelalters, für das historische Zuverlässigkeit nur im Sinne heilsgeschichtlicher Wahrheit überhaupt denkbar war.⁸ Nicht von ungefähr sah das Mittelalter als das „bedeutendste historische Werk aller Zeiten“ die Bibel an (Keen 1982: 125), und da die Erkenntnis Gottes ebenso wie aus dem „Buch der Bücher“ auch aus dem „Buch der Welt“ möglich war, waren die an der Bibelexegese geschulten Verfahren mittelalterlicher Hermeneutik prinzipiell auf jede Ding- und Textauslegung übertragbar, so bekanntlich auch auf Natur- und Geschichtsdeutung. Allein darum kann die Diskussion über die Hybridität der Saga Odds nicht bei der Gattungsfrage stehenbleiben. Zum anderen gilt letzteres schon deshalb um so mehr, als wir es hier nicht mit einem einzigen, in sich abgeschlossenen Werk zu tun haben, sondern mit einem Textkomplex, der an sich schon zwischen Geschichtsschreibung und Hagiographie gewissermaßen zu changieren scheint: Mag die (rekonstruierte) lateinische Fassung Odds auch tatsächlich der Königsmärtyrerlegende nahegestanden haben, erhalten sind uns jüngere Zeugnisse, die offenbar schon wieder stärker säkularen Charakter haben (dazu auch Sverrir Tómasson 1988: 276ff.) und vielleicht gleich-

⁸ Zu der grundsätzlichen Übereinstimmung von mittelalterlicher Historiographie und Hagiographie im Hinblick auf ihren Begriff der Geschichte vgl. Schmale 1985: 113f. Das Geschichtsbild der Hagiographie wird ausführlich und anhand zahlreicher Beispiele erörtert bei von der Nahmer 1994: 80–123.

zeitig mit der Übertragung in die Volkssprache — mithilfe von Interpolationen und stilistischen Verfahren — an eine volkssprachliche Gattung gebunden werden sollten. Vor allem aber scheint das Ineinander der beiden Verfahrensweisen inhaltlich begründet zu sein. Denn im Zentrum des Textes steht eben jener Vorgang, der eine Durchdringung der religiösen und weltlichen Sphären geradezu bedingt: Reichseinigung und Bekehrung stehen in einem so unmittelbaren politischen Zusammenhang (Gschwantler 1976: 198), daß sie sich literarisch in der Projektion auf die Vita eines Königs als ihres zentralen Protagonisten gestalten lassen.⁹ (Dies gilt durchaus nicht nur für Oddr.) In der literarischen Verarbeitung spiegelt sich dann auch formal jene Verschränkung geistlicher und weltlicher Motive, die das mittelalterliche, vor allem von Augustinus (354–430) propagierte Ideal des *rex iustus* kennzeichnet. Diesem wird — „unabhängig von jeglicher historischen Realität“ — die Fähigkeit zugewiesen, Recht zu sprechen und den Frieden zu wahren (*iustitia et pax*-Formel), eben weil er Verkörperung der Weltordnung Gottes ist (Kleinschmidt 1974: 56–57; Sverrir Tómasson 1988: 271). Aus diesen Gründen kann die Wechselwirkung von Geschichtsschreibung und Hagiographie mit den Mitteln der Gattungsästhetik kaum adäquat erfaßt werden. Über die Intentionalität des Textes dürfte dies eher möglich sein, doch muß man einschränkend hinzufügen, daß gerade diese der Überlieferungslage wegen nur schwierig zu rekonstruieren ist. Zudem richtet die vorliegende Untersuchung ihren Blick ausschließlich auf die Darstellung der beiden Missionskönige. Dies scheint freilich deshalb gerechtfertigt, weil deren Verhältnis als das zentrale Thema der Saga angesehen werden kann: Sie will zeigen, daß es erst im Zusammenwirken der beiden christlichen Bekehrerkönige gelingen konnte, die Alleinherrschaft Harald Schönhaars (†933) wiederzuerrichten und endgültig zu etablieren.

Die große Bedeutung, welche die Saga der Reichseinigung zumißt, ergibt sich bereits aus dem ersten (nur in S erhaltenen) Kapitel, das noch vor dem eigentlichen Beginn der Vita die Machtverhältnisse in Norwegen vor der Geburt Óláfs beschreibt. Das Land, *Noregs veldi*,

⁹ Dabei scheint sich dann allerdings an der Schnittstelle von Helden- und Heiligenleben mit der Biographie ein literarisches „Genre“ herauszubilden, das die herkömmlichen Grenzen der altwestnordischen Gattungen offenbar überschreitet. Dies alles bedürfte indes einer ausführlicheren Untersuchung. Hier sei nur darauf hingewiesen, daß sich der Zusammenhang von Heldenbiographie und Heiligenleben beispielsweise in der Formel *sapientia et fortitudo* kristallisiert, in der das Mittelalter das antike (homerische) Heldenideal aufnahm und für sein christliches Heldenbild, etwa im Herrscherlob, verfügbar machte (dazu s. Curtius 1993: 183f.). Vgl. außerdem Graus 1976: 383f.

das noch ganz heidnisch ist, wird von Haraldr gráfelldr und Guðröðr, den Söhnen von Eiríkr blóðöx und Gunnhildr konungamóðir, regiert, die zwar in England die Taufe empfangen haben, aber das Christentum in Norwegen nicht unterstützen. Den Küstenstreifen beherrscht Haraldr, während Oppland die *fylkiskonungar* unter sich haben, denen das Land nach der Reichseinigung durch Haraldr hárfagri wieder zugefallen ist. Es wird betont, daß dieser Zustand bis zu Óláfr helgi ange-dauert habe: „en fylkis konungar voro allt a Upplöndvum et efra þegar er Haralldr let af rikino en harfagri oc voro þa fylkis konungar allt til Olafs ens helga“ (Finnur Jónsson 1932: 2). Für Norwegen ist dieses Interregnum eine harte Zeit wirtschaftlicher Not („halleri mikit ok v aʌld“, Finnur Jónsson 1932: 3). In Ringerike regieren zur gleichen Zeit Nachkommen von Haraldr hárfagri: Haraldr grenski, der Vater von Óláfr helgi, und sein Verwandter Tryggvi Ólafsson, der Vater Óláfr Tryggvasons. Beide erheben denselben aus der Abstammung abgeleiteten Anspruch auf das Reich wie die Gunnhildsöhne („þeir þottvz eigi siðr til rikis bornir en Gvnhildar ss.“, Finnur Jónsson 1932: 3), scheitern aber an seiner Durchsetzung: Die Reichseinigung gelingt erst den getauften Nachfahren Haraldr hárfagris, Óláfr Tryggvason und Óláfr Haraldsson, die sie mit der Mission verbinden. Auch unmittelbar vor dem Bericht über die Thronerhebung Óláfr Tryggvasons (Finnur Jónsson 1932: 85–87), der übrigens keinerlei hagiographische Züge trägt und offensichtlich ganz bewußt als nüchterne Darstellung eines Rechtsaktes konzipiert ist, werden die drei Könige gemeinsam als Exponenten des *einvaldsriki* genannt (Finnur Jónsson 1932: 84–85). Im Anschluß an den — ganz legendenhaft geschilderten — Tod Óláfr Tryggvasons in der Schlacht von Svölðr allerdings wird die Vollendung von Reichseinigung und Christianisierung sodann aus dem besonderen Verhältnis der beiden Bekehrerkönige begründet, welches biblisch legitimiert ist. Hier heißt es, daß viele, die Óláfr Tryggvason bekehrt hatte, doch nur dem Namen nach Christen geworden seien; die Saga fährt fort:

oc sua myndi oc orðit hava. nema comit hefði annarr at styrkia hana oc undir sek at briota folkít. Oc var sa með sama nafni. er var Olafur Haralldr s. er þo hafði engu *minni crapta til at styrkia guðs cristni. en stundina miclu lengri. En firir þui at starvit var mikít oc stundin scom at samna saudum iguðs almattugs sauða hus. þa var sua sem vangert stóþi eptir guðs verk. firir þui at fallbygþir lagu eigi undir Noregs konunga er með sionum ricðu. þui at Uplendinga konungar er fylkiom reðu þionuðu til Suia konungs. þa tocu þeir fair við cristni.

[...] Oc þat gerðiz til tíþenda eptir frafall Olafs konungs T. s. at ahinu XV ari. síþan com Olafur konungr Haraldz s. a Uplond. oc toc a einu hausti v konunga isitt valld. oc cristnaði hann Uplond. oc let briota fiolþa scurðguða. Sua ær at virþa sem Olafur konungr hinn fyrri æfnaði oc setti grunduollinn cristninnar með sinu starfi. En hinn síþarri Olafur reisti ueggi Oc Olafur T. s. setti uin garðin En hinn helgi Olafur pryddi hann oc aucaði. með miclum avexti. Oc eigi at eins gerði Olafur hinn helgi sina nauðsyn. helldr oc allra þeira er hann bar ahyggio firir En þar a ovan helde han ut síþan sinum dreyra til hialpar allu sinu folki ihelgu liflati sinu. oc nu bera vitni um margar iartegnir hans at hann er ihiminrikis dyrð. með almatkum guði. oc allir Norðmenn hava hann sinn foringia. oc arnanda bæði við guð oc við menn. hialpar oc miscunnar. (A, Finnur Jónsson 1932: 155–157)

In diesem Zitat erscheint der jüngere Óláfr als der Vollender des Werks, welches der ältere Óláfr unvollendet hinterlassen hatte. Der Passus ist mithin ein Pendant zu dem eingangs erörterten Vergleich mit Johannes dem Täufer, in dem Óláfr Tryggvason als der Vorläufer Óláfr Haraldssons charakterisiert wird. An beiden Stellen wird das Verhältnis der norwegischen Missionskönige 'biblisch' gedeutet; einmal — im Prolog — unter Bezug auf das Johannesevangelium (3, 30), das andere Mal — in der eben zitierten Passage — im Rückgriff auf den ersten Brief des Paulus an die Korinther (3, 6 und 10): So wie Johannes der Täufer Vorläufer (*praecursor, fyrirrennari*) Christi war, so war der ältere Óláfr der Vorläufer des jüngeren. Und so wie Paulus mit einem Nachfolger rechnet, der sein Werk nach Gottes Willen vollendet — „ego plantavi, Apollo regavit, sed Deus incrementum dedit“; „secundum gratiam Dei, quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superaedificat“ —, so hat Óláfr Tryggvason seinen Nachfolger in Olaf dem Heiligen.

Ausgangspunkt des vielschichtigen Vergleichs ist eine Bemerkung des Prologs über die Taufe Olafs des Heiligen, in der Óláfr Tryggvason — merkwürdigerweise zweimal — als sein Pate bezeichnet wird: „oc a env fimta ari hans rikis hellt O. konungr nafna *sinom vndir skirn oc tók hann af þeim helga brvnnu“ (Finnur Jónsson 1932: 1).¹⁰ Damit wird die Johannes-Parallele motiviert, so daß Lönnroth vermutet hat, Oddr

¹⁰ Möglicherweise ist diese Doppelung beim Übersetzen entstanden. Die Formulierung scheint zuerst die übliche altwestnordische Bezeichnung für das Patenamnt zu verwenden (*halda undir skirn*), um anschließend denselben Sachverhalt in einer Lehnübersetzung der lateinischen Formel (etwa *ex sacro fonte suscipere* o.ä., vgl. Angenendt 1984: 92f.) zu wiederholen. Zur altnordischen Terminologie der Patenschaft vgl. Kahle 1890: 366.

habe den Bericht von der Taufe nur aufgenommen, um seiner typologischen Deutung des Königsverhältnisses eine Anknüpfungsmöglichkeit zu geben (Lönnroth 1963: 66). Es wird jedoch zu zeigen sein, daß das Taufmotiv ebensowenig 'äußerlich' ist wie seine Verbindung mit der Taufe Christi topisch. Vielmehr will es scheinen, als eröffne sich der genauen Analyse gerade hier ein Zugang zum Geschichtsbild der Saga.

Johannes der Täufer ist als Parallele zu Óláfr Tryggvason ausgesprochen 'passend' gewählt. Zwar mag es sein, daß für die Geschichtsschreiber des Mittelalters diese biblische Figur als Pendant zu den Missionskönigen der eigenen Epoche nahelag. Auch Karl der Große wird im Hinblick auf die Sachsenbekehrung einmal mit Johannes verglichen (in den *Annales Petaviani* für das Jahr 777; vgl. Angenendt 1984: 5, Anm. 35). Doch hat Oddr seinen Vergleich eben nicht auf das Moment der Bekehrung als 'Taufe' gemünzt, sondern ihn ganz auf die individuelle Situation des 'Vorläuferkönigs' Óláfr Tryggvason abgestimmt und in die Beschreibung seines Lebens verwoben: Wie die beiden norwegischen Herrscher sind auch Johannes und Christus entfernte Verwandte, wie Óláfr Tryggvason hat der Missionar Johannes besondere Fähigkeiten als Prediger, wie Óláfr wird Johannes in seiner Kindheit verfolgt, Leben und Taten Óláfs werden ebenso wie diejenigen des Johannes von Propheten vorausgesagt usw. Vor allem aber eignet sich die Figur des Johannes, um zu erklären, warum Óláfr Tryggvason nicht wie der jüngere Óláfr nach seinem Tod Wunder gewirkt hat, ein Umstand, der die Heiligmäßigkeit Óláfr Tryggvasons zweifelhaft erscheinen lassen könnte (vgl. Prolog). Auch von Johannes dem Täufer heißt es jedoch: „Johannes quidem signum fecit nullum, omnia autem quaecumque dixit Iohannes de hoc vera erant“ (Joh. 10, 41). So ist denn Óláfr wie Johannes „Gottes Engel“ („guðs engill“; Finnur Jónsson 1932: 154), der vor Christus bzw. dem Heiligen Olaf hergesandt ist. Der ältere Óláfr wird also dem jüngeren nicht gleichgesetzt, sondern stets in seiner Rolle als *fyrirrennari* gezeigt, dem es nicht vergönnt war, Gottes Werk zu vollenden. Wie ein Motto steht daher das Bibelzitat des Prologs über der Königsvita. Hier beschreibt Johannes sein Verhältnis zu Christus mit den bekannten Worten: „illum oportet crescere, me autem minui“ (Joh. 3, 30) — „þær hefir at vaxa en mer at þverra“ (Finnur Jónsson 1932: 1). Dies erklärt auch, daß Óláfr Tryggvason nicht, wie man von der mittelalterlichen Darstellung eines Königs, zumal eines *rex iustus*, erwarten könnte, typologisch auf einen der alttestamentlichen Könige David, Salomon oder Melchise-

dek bezogen wird,¹¹ denn ein solcher Antitypus dürfte nach dem Verständnis der Saga ausschließlich Óláfr helgi zustehen.

Wenn nun die Parallele zu Johannes dem Täufer so weitreichende Konsequenzen für Odds Herrscherbild hat, dann wird man annehmen müssen, daß auch hinter der Bemerkung, der ältere habe den jüngeren Óláfr aus der Taufe gehoben, eine tiefere Bedeutung zu suchen ist. Dies gilt um so mehr, als sich Oddr hier für eine von mehreren konkurrierenden zeitgenössischen Auffassungen über die Taufe Óláfs des Heiligen entscheidet.¹² So findet sich denn auch unmittelbar nach der Taufbemerkung ein Hinweis darauf, daß durch die Patenschaft Óláfr Tryggvasons zwischen den beiden Königen ein besonderes Verhältnis entstanden sei: „Oc heldv þeir sinar sífiar sem allir skyldv [...]“ (Finnur Jónsson 1932: 1). Wichtig ist hier der Terminus *sifjar*. Er meint nicht die Blutsverwandschaft (*frændsemi*), sondern eine, etwa durch Heirat, gewissermaßen künstlich entstandene Verwandschaft oder Schwagerschaft. Es ist daher anzunehmen, daß hier ein spezielles Verwandtschaftsverhältnis intendiert ist, nämlich die aus dem Patenamnt resultierende geistliche Vater- bzw. Sohnschaft.¹³ Dieser besonderen Bindung der Taufverwandschaft kam im mittelalterlichen Taufverständnis große Bedeutung zu. Daher haben sich zahlreiche Aufforderungen erhalten, die *cognitio spiritualis* zu pflegen. Caesarius von Arles (469/470–542) beispielsweise predigte: „Sowohl wer [aus der Taufe] aufnimmt wie auch wer aufgenommen ist, also die Väter wie die Söhne, müssen sich deshalb bemühen, den Vertrag zu halten, den sie mit Christus im Sakrament der Taufe unterschreiben“ (zitiert nach Angenendt 1984: 95). Daß das isländische Mittelalter die Taufverwandschaft Olaf Tryggvasons und Olaf Haraldssons tatsächlich in dieser Weise deutete, geht aus einer Interpolation hervor, in der der Redaktor von AM 61, fol. dem Taufbericht der *Óláfs saga helga* einen Dialog zwischen den beiden Königen folgen läßt, der sich während der Taufhandlung entsponnen haben soll; in diesem Gespräch bezeichnen sie sich gegenseitig als Vater und Sohn (Johnsen, Jón Helgason 1941 (Bd. 2): 739).

Was Oddr beabsichtigt, wenn er das Verhältnis der beiden Könige

¹¹ U. a. aus diesem Umstand leitet Sverrir Tómasson 1988: 271 seine These ab, daß es Oddr um die Darstellung eines Heiligen und nicht eines weltlichen Königs von Gottes Gnaden zu tun war.

¹² Daß Óláfr Tryggvason Óláfr helgi habe taufen lassen, gilt als die Ansicht der Isländer; nach konkurrierenden Auffassungen soll der Heilige Olaf in Rouen oder in England die Taufe empfangen haben. Vgl. Theodoricus 1880: 22f. mit Anm. 2.

¹³ Und nicht, wie Sverrir Tómasson 1988: 275 annimmt, die *communio sanctorum*.

in dieser Weise ausgestaltet, wird klarer, wenn man sich vor Augen hält, welche große Rolle das herrscherliche Taufpatronat in der Bekehrungsgeschichte gespielt hat (Angenendt 1984). Dabei machten sich die missionierenden Fürsten die politischen Möglichkeiten zunutze, die sich aus der durch die Taufe und vor allem durch die Patenschaft entstehenden geistlichen Verwandtschaft ergaben. So ließ sich für einen christlichen Herrscher, der einen konvertierenden König aus der Taufe hob, die Patenschaft zum einen mit der Lehnshoheit verbinden (Unterwerfungstaufe). Zum anderen war er als *pater spiritualis* des fremden Fürsten zugleich verantwortlich „für dessen Volk: Der herrscherliche Pate entsandte die Missionare, wodurch sich die Möglichkeit auftat, das neubekehrte Land der eigenen Landeskirche einzugliedern. Die Mission wurde dadurch 'imperial'" (Angenendt 1984: 164). Von diesem Muster weicht der Taufbericht der *Óláfs saga Tryggvasonar* in dem entscheidenden Punkt ab, daß der Taufpatron hier gerade kein fremder, sondern ein einheimischer Herrscher ist. Damit scheint der Verfasser auf die Unabhängigkeit Norwegens vor allem von dem deutschen Kaiser zu reflektieren, dessen Unterwerfung und Christianisierung Dänemarks ausführlich geschildert werden.¹⁴ In Norwegen indes verläuft nicht nur die Bekehrung ohne Einwirkung eines auswärtigen Fürsten, sondern sie bringt im Gegenteil mit der Reichseinigung die Befreiung von der Fremdherrschaft durch Vasallen des schwedischen und des dänischen Königs (die opländischen *fylkiskonungar* und die Jarle von Hlaðir).¹⁵ Ihre Legitimation aber bezieht diese Unabhängigkeit des christlichen norwegischen *einvaldsríki* nach dem Geschichtsbild der *Óláfs saga Tryggvasonar* geradewegs aus der Bibel, genauer gesagt aus der 'Verwandtschaft' Óláfr Tryggvasons mit Johannes dem Täufer. Denn diese stellt den Heiligen Olaf als *rex perpetuus Norwegiae* vermittelt über seinen *fyrirrennari* in die Kontinuität der biblischen Geschichte.

Vielleicht läßt dies darauf schließen, daß Odds Werk tatsächlich im Zusammenhang mit dem Widerstand König Sverrirrs gegen die An-

¹⁴ Freilich nur in der Fassung A (Kap. 15). Während dieses Kapitel zunächst als Interpolation aus der *Jómsvíkinga saga* aufgefaßt wurde, führt man es heute auf Gunnlaugs *Óláfs saga Tryggvasonar* zurück. Die sich daraus ergebenden Probleme können hier nicht weiter verfolgt werden. Vgl. aber Baetke 1970. Zur Christianisierung Norwegens s. auch Wolf 1959.

¹⁵ Auch die Gunnhildsöhne waren im übrigen eng mit dem dänischen König Harald Blauzahn verbunden; Harald Graumantel war sein Ziehsohn.

sprüche der Kirche zu sehen ist,¹⁶ wie Lönnroth dies angenommen hat. Es hätte dann allerdings nicht separatistische, gegen den Heiligen Olaf gerichtete thröndisch-isländische Interessen verfolgt. Vielmehr dürfte es das Ziel der Saga gewesen sein, das norwegische Königreich mit einer unabhängigen christlichen Tradition zu versehen, die Sverrir Kurs gegenüber den Bischöfen zu legitimieren vermochte (zu dieser Strategie des Königs vgl. Loescher 1984, hier besonders 2). Zu diesem Zweck hat Oddr ein Geschichtsbild entworfen, aus dem die Berechtigung nationalkirchlicher Interessen vor universalkirchlichen Ansprüchen abgeleitet werden konnte. Womöglich stellt die ebenfalls in Þingeyrar entstandene *Sverris saga* ihren Protagonisten eben darum in eine Linie mit dem *rex perpetuus Norwegiae*. Dieser Umstand läßt sich mit Lönnroths These nicht erklären, denn man müßte danach wohl eher erwarten, daß sich Sverrir auf den 'thröndischen Missionskönig' Óláfr Tryggvason berufen hätte. Doch Sverrir war bekanntlich bemüht, seine — nicht zuletzt der Abstammung wegen — unsichere politische Position gerade durch die Berufung auf Óláfr helgi zu stabilisieren. Seine Saga weiß von einem symbolischen Traum Sverrir zu berichten, in dem sein Verhältnis zu Óláfr Haraldsson u.a. als zweifaches Verwandtschaftsverhältnis ausgelegt wird: Im Traum sieht Sverrir, wie Óláfr sich wäscht und ihn auffordert, sich in demselben Wasser zu waschen. Zuvor nennt ihn der Heilige „Magnus“, womit er ihm nicht nur den Karlsnamen gibt, sondern ihn zudem indirekt als seinen Sohn bezeichnet. Anschließend übergibt Óláfr Sverrir sein Schwert und sein Banner und bietet ihm den Schutz seines Schildes (Indrebø 1920: 4f.). Hier scheint in dem Motiv des Waschens eine Taufszene symbolisiert zu sein, die überdies mit dem Akt der Namensgebung verbunden ist — Óláfr wird in doppelter Weise zum Vater — und so indirekt zum Vorläufer — Sverrir stilisiert.¹⁷

¹⁶ Der einzige Hinweis auf Sverrir, den die Saga selbst gibt, steht im Zusammenhang der Svolder-Schlacht. Hier wird von einer Äußerung König Sverrir berichtet, welcher von keinem anderen König wisse, der sich dem Gegner so offen auf dem Deck gestellt habe wie Óláfr Tryggvason (Finnur Jónsson 1932: 226).

¹⁷ Daß schon im Mittelalter Taufe und Namensgebung miteinander verbunden wurden, wird des öfteren berichtet. Die *Sverris saga* nutzt hier in propagandistischer Absicht die besondere Bedeutung der Namensgebung: „Die Namensgebung ist ein in verschiedener Hinsicht bedeutsamer Akt. Im Namen wollte man bereits jene Wesensart vorgezeichnet sehen, die das künftige Leben prägen werde; die Benennung kam dann einer präfigurativen Handlung gleich, bei der man einen bestimmten Namen wählte, um dadurch auf die Wesensart und Zukunft eines Menschen einzuwirken.“ Angenendt 1984: 110. Manche Fürsten haben anlässlich ihrer Bekehrungstaufe den Namen gewechselt. Auch in Odds *Ólafs saga* scheint im übrigen das Namen-Motiv eine Rolle zu spielen. Zweimal wird die Namensgleichheit der beiden Könige hervorgehoben,

Ein (noch gänzlich unsystematischer) Blick in die Überlieferung von den heiligen Königen Europas im 10. und 11. Jahrhundert zeigt, daß sich die Verfasser von *Sverris saga* und *Óláfs saga Tryggvasonar* offenbar eines verbreiteten Motivs bedienen. In ähnlicher Weise gestaltet z.B. Ælnoth um 1120 das Verhältnis des dänischen Heiligenkönigs Knud († 1086) zu seinem Vater Svend Estridsen (ca. 1020–1074), den er unter typologischem Bezug auf König David zu Knuds Vorläufer erhebt (vgl. Damsholt 1992: 22). Dem Heiligen Wenzel (†929) in Böhmen geht seine Großmutter Ludmilla (860–921) voran.¹⁸ Besonders ausführlich wird das Thema aber in der altrussischen *Povest' vremennych let*, der sogenannten *Nestorchronik*, entfaltet, die als einziges Beispiel etwas näher betrachtet werden soll. Das Vorläufer- und Vollendermotiv wird hier auf drei Herrscher ausgedehnt. Im Mittelpunkt steht der „Apostel Rußlands“, Vladimir der Heilige (nach 962–1015), der 988 das Christentum zur Staatsreligion erhob. Darin ging ihm nach dem Bericht des Chronisten seine Großmutter Ol'ga (†969) voran, die erste christliche Großfürstin auf dem Kiever Thron. Ihr Taufname war Helena, und dieser deutete auf den „neuen Konstantin des großen Rom“ Vladimir voraus. Obwohl Ol'ga die Christianisierung des Kiever Reiches nicht gelang — unter ihrem Sohn Svjatoslav gab es eine scharfe heidnische Reaktion —, preist der Chronist sie nach ihrem Tod mit den bezeichnenden und sehr berühmten Worten: „Sie ging dem christlichen Lande voran wie der Morgenstern der Sonne, wie die Morgenröte dem Tageslicht“ (Tschizewskij 1969: 66, die Übersetzung bei Hellmann 1965: 232). Erst Ol'gas Enkel Vladimir setzte dann die Christianisierung durch und verstand es, diese auch zu einer weitgehenden herrschaftlichen Konsolidierung des Reiches zu nutzen. Damit wird er in der Sicht der Chronik seinerseits zum Vorläufer seines Sohnes Jaroslav, der 1036 die Alleinherrschaft antrat. Unter

einmal im Kontext des Taufberichts, das andere Mal in seinem Pendant (s. obenstehendes Zitat). In der *Flateyjarbók* folgt in der *Óláfs saga helga* auf die Schilderung der Taufe Olafs des Heiligen eine interpolierte Rede Óláfr Tryggvasons, in der dieser das Verhältnis zwischen sich und seinem Patensohn mithilfe des Namen-Arguments deutet: „suo seger mer hugr at hann mun verda æinualldz konungr æztr efter mig yfer Noregi ok suo sem vit hofum æitt nafn suo munu vit hafua æinn konung dom yfer þessu Ríki“ (Johnsen, Jón Helgason 1941 (Bd. 2): 736).

¹⁸ Dies legt jedenfalls der Umstand nahe, daß der Mönch Christian (vermutlich kurz vor der Wende zum 11. Jh.) die Viten der beiden Heiligen zu einer einzigen Legende *Vita et passio s. Vanceslai et s. Ludmile ave eius* verarbeitete, die einer umfassenden Konzeption folgt; dazu Pekař 1906. In seiner aus dem 14. Jh. stammenden Wenzels-Legende bezeichnet Karl IV. Ludmilla als „die erste Perle und die erste Blume von Böhmens Aue“ (Blaschka 1956: 114).

Jaroslav kam es dann in der Rus' zu jener kulturellen Blüte, die ihm den Beinamen „der Weise“ eingetragen hat. Der *Nestorchronik* kommt es darauf an, Jaroslav als den Vollender des Werkes darzustellen, das mit O'lgä und Vladimir begonnen hatte. Über das Verhältnis von Vater und Sohn schreibt der Chronist: „Denn so wie jemand die Erde aufpflügt und ein anderer sät, wieder andere ernten und Nahrung in Fülle haben, so war es auch bei ihm: sein Vater Vladimir pflügte die Erde und lockerte sie auf, d.h. er machte sie hell durch die Taufe. Dieser aber säte das Wort der Schrift in die Herzen der Gläubigen, wir aber ernten die Früchte, indem wir die Lehre der Schrift empfangen“ (Tschizewskij 1969: 148; dazu Hellmann 1965).

Der Vergleich dieser Parallelen mit der *Óláfs saga Tryggvasonar* läßt in der Geschichtskonzeption Oddr vor allem das Taufmotiv hervortreten. Denn die Vorläuferkönige in den genannten Quellen stehen alle in einem engen genealogischen Verhältnis zu ihren Vollendern. Sie sind deren leibliche Väter oder Großmütter. In Norwegen waren die dynastischen Verhältnisse komplizierter. Der erste christliche Herrscher war mit dem Heiligenkönig nur entfernt verwandt. Mithilfe der Taufbemerkung konnte diese Lücke geschlossen werden; durch die Taufverwandschaft wurde Óláfr Tryggvason zum — obgleich geistlichen — Vater Olafs des Heiligen. Die so entstandene 'Dynastie' konnte sich, wie zu zeigen war, aus der biblischen Geschichte legitimieren.

Offenbar enthält die *Óláfs saga Tryggvasonar* also eine politische Konzeption der norwegischen Geschichte. Für diese wußte Oddr die gängigen historiographischen Methoden und Motive seiner Zeit ebenso geschickt zu nutzen wie hagiographische Verfahren. Sollte es tatsächlich im Interesse König Sverrirs oder seines Umfeldes gelegen haben, den *rex perpetuus Norwegiae* im Streit zwischen *regnum* und *sacerdotium* als Exponenten einer unabhängigen nationalkirchlichen Tradition zu vereinnahmen, dann hat Oddr mit seiner Saga ein Geschichtsbild geliefert, das die Legitimität dieser Tradition absichern konnte. Geschrieben in lateinischer Sprache war es überdies auch für deren äußere Widersacher zu verstehen, die vor allem in der Papstkirche zu suchen sein dürften. Wenn König Sverrir Karl Jónsson, den Abt des Klosters Pingeyrar, mit der *Sverris saga* als einer politischen Propagandaschrift beauftragen konnte, warum dann nicht auch den Klosterbruder Oddr Snorrason mit einem Geschichtsentwurf, aus dem die Unabhängigkeit Norwegens als historische Notwendigkeit abgeleitet werden konnte?

Quellen:

- Blaschka, A. (Hg.) 1956: *Kaiser Karls IV. Jugendleben und St.-Wenzels-Legende*. Weimar (= Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit 83).
- Finnur Jónsson (Hg.) 1932: *Saga Óláfs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk*. Kopenhagen.
- Flateyjarbók* 1860–1868. Bde. 1–3. Christiania.
- Holtmark, A. (Hg.) 1974: *Olav Tryggvasons saga etter AM 310 QV*. Oslo (= CCN 5).
- Indrebø, G. (Hg.) 1920: *Sverris saga etter Cod. AM 327 4°*. Kristiania (Nachdruck 1981).
- Johnsen, O.A., Jón Helgason (Hg.) 1941: *Saga Óláfs konungs hins helga. Den store saga om Olav den hellige*. Bde. 1–2. Oslo (Nachdruck 1988).
- Jón Helgason (Hg.) 1938: *Byskupa sögur*. 1. Hefte. Kopenhagen.
- Theodoricus Monachus 1880: „Historia de antiquitate regum Norwagiensium“. In: Storm, G. (Hg.): *Monumenta historica Norvegiæ. Latinske Kildeskrifter til Norges historie i middelalderen*. Kristiania, 1–68.
- Tschizewskij, D. (Hg.): *Die Nestor-Chronik*. Wiesbaden (= Slavistische Studienbücher 4).
- Unger, C.R. (Hg.) 1864: *Gammel norsk homiliebog (Codex Arn. magn. 619 Qv.)*. Christiania.
- Unger, C.R. (Hg.) 1874: *Postola sögur. Legendariske Fortællinger om Apostlernes Liv, deres Kamp for Kristendommens Udbredelse samt deres Martyrdød*. Christiania.
- Wisén, Th. (Hg.) 1872: *Homiliu-bók. Isländska Homilier efter en handskrift från tolfte århundradet*. Lund.

Literatur:

- Andersson, Th. M. 1985: Kings' sagas (Konungasögur). In: Clover, C., Lindow, J. (Hg.): *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*. Ithaca und London (= Islandica 45), 197–238.
- Angenendt, A. 1984: *Kaiserherrschaft und Königstaufe. Kaiser, Könige und Päpste als geistliche Patrone in der abendländischen Missionsgeschichte*. Berlin, New York (= Arbeiten zur Frühmittelalterforschung 15).
- Baetke, W. 1970: Die Óláfs saga Tryggvasonar des Oddr Snorrason und die Jómsvikinga saga. In: Werner, O., Naumann, B. (Hg.): *Formen mittelalterlicher Literatur*. Siegfried Beyschlag zum seinem 65. Geburtstag von Kollegen, Freunden und Schülern. Göppingen, 1–18.
- Bagge, S. 1992: Helgen, helt og statsbygger — Olav Tryggvason i norsk historiskrivning gjennom 700 år. In: Supphellen, S. (Hg.): *Kongsmenn og krossmenn*. Festskrift til Grethe Authén Blom. [Flatåsen] (= Det kongelige norske videnskabers selskab 1), 21–37.
- Bjarni Aðalbjarnarson 1937: *Om de norske kongers sagaer*. Oslo.

- Curtius, E.R. 1993: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. 11. Auflage. Tübingen und Basel.
- Damsholt, N. 1992: Tiden indtil 1560. In: *Danmarks historie* Bd. 10: Historiens historie. Kopenhagen, 11–52.
- Ellehøj, S. 1965: *Studier over den ældste norrøne historieskrivning*. Kopenhagen (= BA 26).
- Finnur Jónsson 1920–1924: *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie*. Bde. 1–3. 2. Ausgabe. Kopenhagen.
- Gimmler, H. 1986: Óláfs saga Tryggvasonar. In: *Kindlers Literaturlexikon*. Bd. 9. München, 6947.
- Gad, T. 1961: *Legenden i dansk middelalder*. Kopenhagen.
- Gordon, E. 1938: *Die Olafssaga Tryggvasonar des Odd Snorrason*. Berlin.
- Graus, F. 1965: *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit*. Prag.
- Graus, F. 1976: Hagiographische Schriften als Quellen der „profanen“ Geschichte. In: *Fonti medioevali e problematica storiographica*. Atti del congresso internazionale tenuto in occasione del 90° anniversario dell'istituto storico italiano (1883–1973), Roma 22–27 ottobre 1973, Bd. 1. Rom, 375–396.
- Gschwantler, O. 1976: Bekehrung und Bekehrungsgeschichte. Der Norden. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 2, 2. Auflage, 193–204.
- Harris, J. 1986: Saga as historical novel. In: Lindow, J. u.a. (Hg.): *Structure and Meaning in Old Norse Literature. New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*. Odense, 187–219.
- Hellmann, M. 1965: Das Herrscherbild in der sogenannten Nestorchronik. In: Bauer, C. u.a. (Hg.): *Speculum historiale. Geschichte im Spiegel von Geschichtsschreibung und Geschichtsdeutung*. Festschrift für Johannes Spörl. München, 224–236.
- Indrebø, G. 1917: *Fagrskinna*. Kristiania.
- Jentzmik, P. 1973: *Zu Möglichkeiten und Grenzen typologischer Exegese in mittelalterlicher Predigt und Dichtung*. Göppingen (= Göppinger Arbeiten zur Germanistik 112).
- Kahle, B. 1890: *Die altnordische Sprache im Dienste des Christentums*. Teil 1: Die Prosa. Berlin.
- Keen, M. 1982: Mittelalterliche Geschichtsauffassungen. In: *Propyläen Geschichte der Literatur*. Bd. 2: Die mittelalterliche Welt 600–1400. Frankfurt, Berlin, Wien, 124–142.
- Kleinschmidt, E. 1974: *Herrscherdarstellung*. Zur Disposition mittelalterlichen Aussageverhaltens, untersucht an Texten über Rudolf I. von Habsburg. Bern und München.
- Lönnroth, L. 1963: Studier i „Olaf Tryggvasons saga“. In: *Samlaren* 84, 54–94.
- Lönnroth, L. 1975: Charlemagne, Hrolf Kraki, Olaf Tryggvason. Parallels in the Heroic Tradition. In: *Les relations littéraires franco-scandinaves au moyen âge*. Actes du Colloque de Liège, 1972. Paris, 29–46.

- Loescher, G. 1984: Die religiöse Rhetorik der Sverrissaga. In: *skandinavistik* 14, 1–20.
- Louis-Jensen, J. 1970: „Syvende og ottende brudstykke“. Fragmentet AM 325 IV α 4to. In: *Opuscula* 4, 31–60.
- Nahmer, D. von der 1994: *Die lateinische Heiligenvita*. Eine Einführung in die lateinische Hagiographie. Darmstadt.
- Nordal, G. u. a. (Hg.) 1992: *Íslensk bókmenntasaga*. Bd. 1. Reykjavík.
- Ohly, F. 1977: *Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungsforschung*. Darmstadt.
- Pekář, J. 1906: *Die Wenzels- und Ludmilla-Legenden und die Echtheit Christians*. Prag.
- Rudolf, H.U. 1971: *Apostoli gentium. Studien zum Apostelepitheton unter besonderer Berücksichtigung des Winfried Bonifatius und seiner Apostelbeinamen*. Göppingen (= Göppinger akademische Beiträge 42).
- Schmale, F. J. 1985: *Funktion und Formen mittelalterlichen Geschichtsschreibung*. Eine Einführung. Darmstadt.
- Schreiner, K. 1968: Zum Wahrheitsverständnis im Heiligen- und Reliquienwesen des Mittelalters. In: *Saeculum* 17, 131–169.
- Schröder, W. 1977: Zum Typologie-Begriff und Typologie-Verständnis in der mediävistischen Literaturwissenschaft. In: Scholler, H. (Hg.): *The Epic in Medieval Society*. Aesthetic and Moral Values. Tübingen, 64–85.
- See, K. von 1985: Das Frühmittelalter als Epoche der europäischen Literaturgeschichte. In: ders. (Hg.): *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft* Bd. 6: Europäisches Frühmittelalter. Wiesbaden, 5–70.
- Sverrir Tómasson 1988: *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum*. Rannsókn bókmenntahefðar. Reykjavík.
- Turville-Petre, G. 1953: *Origins of Icelandic Literature*. Oxford.
- Vries, Jan de 1964–1967: *Altnordische Literaturgeschichte*. Bde. 1–2. Zweite, völlig neubearbeitete Auflage. Berlin.
- Weber, G.W. 1987: Intellegere historiam. Typological perspectives of Nordic Prehistory (in Snorri, Saxo, Widukind and others). In: Hastrup, K., Meulengracht Sørensen, P. (Hg.): *Tradition og historieskrivning*. Kilderne til Nordens ældste historie. Århus (= Acta Jutlandica LXIII: 2, Humanistisk Serie 61), 95–141.
- Wolf, A. 1959: Olaf Tryggvason und die Christianisierung des Nordens. In: Klein, K.K., Thurnher, E. (Hg.): *Germanistische Abhandlungen*. Innsbruck (= Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 6), 9–32.

Forholdet mellom tematiske roller og syntaktiske funksjonar i norrønt, jamført med tysk og islandsk¹

I denne artikkelen presenterer eg ein analyse av transitive verb i dei tre germanske språka norrønt, islandsk og tysk. Følgjande to problemstillingar vil stå i fokus:

- Kva er forholdet mellom tematiske roller og syntaktiske funksjonar ved transitive verb i norrønt?
- Korleis kan ein gjøre greie for skilnader mellom norrønt, islandsk og tysk som gjeld nettopp forholdet mellom rolle og funksjon?

Analysen av norrønt vil få vesentleg større plass enn analysen av islandsk og tysk.

Norrønt, islandsk og tysk viser store morfologiske likskapar når det gjeld transitive verb, som i alle tre språka tar objekt i ulike kasus. På den andre sida finn me ein del syntaktiske skilnader, særleg mellom islandsk på ei side og norrønt og tysk på den andre. Desse skilnadene vil nedanfor bli sett som ei følgje av at kasus på nominale argument har ulik funksjon i norrønt, islandsk og tysk.

Den teoretiske ramma for artikkelen er ei nyare utvikling innanfor Leksikalsk Funksjonell Grammatikk (LFG), "Lexical Mapping Theory", som eg vel å kalle teorien om leksikalsk assosiering (TLA) på norsk.

¹ Takk til Kirsti Koch Christensen, Helge Lødrup, Kjartan G. Ottósson og Ingebjørg Tonne for kommentarar til tidlegare versjonar av denne artikkelen. Materiale frå artikkelen har også vore presentert på eit hovudfagsseminar i norrøn syntaks, som eg heldt ved Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, Universitetet i Oslo, våren 1993, og på "Arbeidsseminar i syntaks", Det Historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, hausten 1993. Artikkelen har også profitert på dei svært grundige kommentarane og endringsforslaga til ANF-redaktør Christer Platzack. Ansvar for feil og manglar er sjølv sagt mitt.

Artikkelen har 6 hovudavsnitt: Avsnitt 1 gir eit oversyn over relevante data og presenterer sentrale problemstillingar; avsnitt 2 presenterer teorien om leksikalsk assosiering; avsnitt 3 er ei drøfting av eit problematisk aspekt ved TLA som har direkte relevans for sentrale problemstillingar i dette arbeidet. Avsnitt 4 presenterer analysar av transitive verb i norrønt. Avsnitt 5 tar utgangspunkt i ein alternativ analyse av tysk og islandsk. Det blir vist at denne analysen møter problem med norrøne data, problem som kan løysast innanfor min analyse. Det sjette og siste avsnittet oppsummerer resultatata frå analysen.

1 Presentasjon av data

1.1 Norrønt

Transitive verb i norrønt fell i to hovudgrupper, monotransitive verb, som tar eitt objekt, jf. (1), og ditransitive verb, som tar to objekt, jf. (2).

(1)

- a. Þá skar Rognvaldr jarl hár hans. (HKI 130.11)
Dá skar Ragnvald Jarl-NOM háret-AKK hans
- b. Hon fagnaði vel skáldunum. (HKII 116.5)
ho-NOM helsa vel skaldane-DAT
- c. Hon gat Óláfs. (HKII 136.13)
Ho-NOM nemnde Olav-GEN

(2)

- a. (...) skipaði konungr hana hraustum drengjum. (Fritzner 1973/III: 335)
(...) skipa konge-NOM henne-AKK (med) djerve menn-DAT
- b. Þórir eggjaði hann (...) þessar ferðar. (Nygaard 1905: 145)
Tore-NOM eggja han-AKK (...) denne ferda-GEN
- c. Hann hafði (...) veitt Óláfi konungi lið. (HKII 95.10–11)
han-NOM hadde gitt Olav konge-DAT hjelp-AKK
- d. Konungr játti henni þessu. (HKI 266.14–15)
konge-NOM tillot henne-DAT dette-DAT
- e. Hann skyldi afla sér himneskrar dyrðar. (BJS 60.12–13)
han-NOM skulle skaffe seg-DAT himmelsk ære-GEN
- f. (...) konungr (...) hjó hann banahogg. (HKI 118.21)
(...) kongen hogg han-AKK banehogg-AKK

Monotransitive verb tar objekt i akkusativ, dativ eller genitiv, mens

ditransitive verb viser seks ulike kombinasjonar av desse tre kasusa på dei to objekta.

Skilnaden mellom akkusativ på den eine sida og dativ og genitiv på den andre sida blir ofte referert til ved termane STRUKTURELL og LEKSIKALSK (eller idiosynkratisk) kasus. Dativ og genitiv kasus på objekt blir rekna som leksikalsk kasus, der det styrande verbet i kvart tilfelle avgjør kasus. Strukturell kasus er nominativ kasus på subjekt og akkusativ kasus på direkte objekt (sjå Zaenen et al. 1990: 115f.,² Anderson 1992: 118ff.).

Skiljet mellom strukturell og leksikalsk kasus har relevans for mange språk. I islandsk har for eksempel aktivsetningar med monotransitive verb to ulike passivtypar, avhengig av om aktivobjektet har strukturell eller leksikalsk kasus. Dei islandske passivsetningane i (3) illustrerer denne skilnaden.

(3)

- a. Þeir voru slegnir.
dei-NOM blei slått
- b. Þeim var hjálpað.
dei-DAT blei hjelpte
- c. Hennar var saknað.
ho-GEN blei sakna

(3a) har passiv av eit verb som tar akkusativobjekt; dette svarar til passivsubjektet, som står i nominativ. I (3b–c) svarar dei oblike subjekta,³ *þeim* og *hennar*, til aktivobjekt i dativ (3b) og genitiv (3c). Objekt med leksikalsk kasus held altså på kasus når dei blir subjekt i passiv, mens dette ikkje skjer med objekt med strukturell kasus.⁴

² Strukturell kasus blir hos Zaenen et al. (1990) kalla "functional case".

³ Sjå avsnitt 1.2 for ei drøfting av oblike subjekt i islandsk.

⁴ Også akkusativ kan ved enkelte verb vere leksikalsk tilordna. Dette ser me klart i moderne islandsk ved akkusativ med infinitiv. (i)a viser aktiv og passiv av ein ordinær akkusativ med infinitiv:

- (i) a. Hann telur mig hafa skrifað ritgerðina.
b. Ég er talinn hafa skrifað ritgerðina.

Akkusativleddet i (i)a svarar til nominativsleddet i (i)b, og er dermed eksempel på eit ledd med strukturell kasus. Men viss eit verb som *vanta*, som tar to akkusativledd, står som underordna verb i denne konstruksjonstypen, får me ein ny situasjon, jf. (ii):

- (ii) a. Hann telur mig vanta peninga.
b. Mig er talið vanta peninga.

På dette punktet skil norrønt seg frå islandsk, ved å mangle oblike subjekt (sjå Faarlund 1990, Mørck 1992, Kristoffersen 1994 og 1996).⁵ Dei viktigaste argumenta for å hevde dette er knytt til refleksivering, kontroll, utelating av imperativsubjekt og subjektsløfting. For det første er det slik i norrønt at det refleksive pronomenet *sik* ('seg') bare kan vere referensielt bunde av eit argument med nominativ kasus, altså eit ledd som tradisjonelt har blitt oppfatta som subjekt, jf. følgjande eksempel:⁶

(4)

- a. Þá sýndi hann; sik; glaðan. (BJS 8.36–37)
då framstilte han seg (som) glad
- b. Hann; hafði gort sér; hús. (BJS 9.19–20)
han hadde laga seg eit hus
- c. Þá kallaði hann; til sín; fōður hennar. (BJS 67.42)
då kalla han til seg far hennar

Det andre argumentet mot oblike subjekt går på at det logiske subjektet for kontrollinfinitevar bare kan svare til nominativsubjekt i ei tilsvarende finitt setning, jf. (5). I slike konstruksjonar kan me dermed ikkje ha infinitevar av typen *dreyma* ('drøyme'), fordi desse manglar nominativsubjekt i finitte setningar.

(5)

- (..) at engi maðr leitaði at flýja. (HKII 404. 20)
(..) at ingen mann prøvte å flykte

Eit tredje argument mot oblike subjekt i norrønt er at nominativsubjekt i langt større grad enn argument med oblik kasus blir utelatne i imperativsetningar, jf. følgjande eksempel:

(6)

- Gakk ok bið hann biða úti. (Nyggaard 1905: 8)
gå og be han vente ute

Aktivsetninga (ii)a ser ut som den tilsvarende i (i)a; men kontrasten mellom dei to b-setningane viser at akkusativen i (ii)a har ein annan status enn den i (i)a, ved at han held på kasus ved passiv; dette leddet har altså leksikalsk kasus.

⁵ Ikkje alle forskarar er samde i dette; Rögnvaldsson (1991) argumenterer for at norrønt har oblike subjekt. Denne oppfatninga finst også hos Holmberg og Platzack (1995: 112).

⁶ *sik* skil seg på dette punktet frå refleksive possessivpronomen i norrønt, som også kan vere bundne av ikkje-subjekt (jf. Kristoffersen (1991: 81ff.)

Rögnvaldsson (1991) hevdar som nemnt at norrønt har oblike subjekt. Eit av dei sterkaste argumenta hans er knytt til akkusativ med infinitiv-konstruksjonen, som f.eks. den i (7).

(7)

Hann sá sína menn reiða sverdin. (HKI 449.7–8)
han såg sine menn svinge sverda

Akkusativleddet *sína menn* i (7) er det logiske subjektet for infinitiven *reiða*, og svarar til nominativssubjektet i ei tilsvarande finitt setning med *reiða*. Dersom norrønt bare tillet ledd som kan svare til nominativssubjekt i posisjonen til *sína menn* i (7), blir dette rekna som eit argument for at norrønt manglar oblike subjekt. Omvendt vil oblike argument til infinitiven i posisjonen til *sína menn* i (7) kunne tolkast som belegg for påstanden om at norrønt har oblike subjekt. Og Rögnvaldsson viser til norrøne eksempel som kan tolkast nettopp slik, jf. (8), der dativledda *sér* (8a) og *Þorgeiri* (8b) står på same plass som *sína menn* i (7).

(8)

- a. Gunnar sagði sér þat vera nær skapi.
Gunnar-NOM sa REFL.DAT det vere nær sinn
'Gunnar sa at det var kva han ønska'
- b. Þórður (...) kvað Þorgeiri mjög missynast.
Þórður sa Þorgeirr-DAT mykje mis-sjá
'Þórður sa at Þorgeirr tok svært feil'
- (Rögnvaldsson 1991: 373)

Setningane i (8) kan ut frå dette fungere som evidens for at norrønt har oblike subjekt. Eit forhold som imidlertid må avklarast før ein kan godta dette, er spørsmålet om kva kasus eventuelle andre argument til infinitiven ber. Følgjande setning er eit relevant eksempel:

(9)

(...) at láta ýðr slíka hluti sóma. (Fritzner 1973/III: 477)
(...) á la dykk-DAT slike ting-AKK passe

(9) er ei setning med same struktur som dei i (8), men med verbet *láta* i staden for *segja/kveðja*. Etter Rögnvaldssons analyse skal dativ-NP-en *ýðr* svare til akkusativ-NP-en i (7). Men dette skapar problem for analysen av den andre NP-en i (9), *slíka hluti*. Ei finitt setning med verbet

(12)

- a. Jón drakk vínið.
Jon-NOM drakk vinen-AKK
- b. Ég hjálpaði honum.
Eg-NOM hjalp te han-DAT
- c. Ég mun sakna hennar.
eg-NOM vil sakne ho-GEN

(13)

- a. Þeir leyndu Ólaf sannleikanum.
dei-NOM skjulte Ólaf-AKK sanninga-DAT
Dei skjulte sanninga frá Olav
- b. Jón bað mig bónar.
Jon-NOM bad meg-AKK ei teneste-GEN
- c. Ég sagði þér (DAT) söguna.
eg-NOM fortalde deg-DAT historia-AKK
- d. Ólafur lofaði Mariu þessum hring.
Ólav-NOM lova Maria-DAT denne ringen-DAT
- e. María óskaði Ólafi alls goðs.
Maria-NOM ønska Ólav-DAT alt godt-GEN
- f. slá einhvern kinnhest.
gi nokon-AKK ørefik-AKK

Ein viktig syntaktisk skilnad mellom islandsk og norrønt er knytt til passiv, ved at islandsk som nemnt har ei rekke passivsetningar med oblike subjekt, jf. (3b, c), der norrønt har upersonlege passivsetningar, jf. (10b, c). Oblike subjekt finn me også i islandske aktivsetningar, jf. (14).

(14)

- a. Mig (AKK) þyrstir.
eg-AKK tørstar
- b. Mér hitnaði.
eg-DAT blei varm
- c. Gunnars getur oft í fornum sögum.
Gunnar-GEN er ofte omtala i sogene

NP-ane med akkusativ, dativ og genitiv kasus i desse setningane oppfører seg som syntaktiske subjekt, og ikkje som objekt. (Sjå Sigurðsson 1989: 204f. for eit oversyn over dei syntaktiske testane som skil dei oblike ledda i (14) ut som subjekt.)

Passiv av dei monotransitive verba *hjálpa* og *sakna* i (12b,c) er vist i (15), der dei pronominala NP-ane *honum* og *hennar* er eksempel på oblike subjekt.

(15)

- a. Honum var hjálpað.
han-DAT blei hjelpt
- b. Hennar var saknað.
ho-GEN blei sakna

Ein annan viktig skilnad mellom islandsk og norrønt finst ved ei gruppe av ditransitive verb. Verb som tar dativ- og akkusativobjekt, (16a) har to passivvariantar, ein med oblikt dativsubjekt, (16b), og ein med nominativsubjekt, (16c). Norrønt har som nemnt ein passiv her, jf. diskusjonen rundt (10)–(11) ovanfor,

(16)

- a. Ég gaf konunginum ambáttir.
eg-NOM gav kongen-DAT trælkvinner-AKK
- b. Konunginum voru gefnar ambáttir.
kongen-DAT blei gitt trælkvinner-NOM
- c. Ambáttir voru gefnar konunginum.
trælkvinner-NOM blei gitt kongen-DAT

Ved dei andre gruppene av ditransitive verb i islandsk kan bare eitt av objekta svare til subjekt i passiv, i (17) illustrert ved *skila* 'levere tilbake'.

(17)

- a. Ég skilaði henni peningunum.
eg-NOM returnerte henne-DAT pengene-DAT
Eg returnerte pengene til henne
- b. Henni var skilað peningunum.
ho-DAT (SUBJEKT) blei returnert pengene-DAT
Ho blei returnert pengene
- c. *Peningunum var skilað henni.

Også passiv av *skila* skil seg frå tilsvarande norrøne eksempel, som vil ha ein upersonleg passiv der (17b) er personleg med oblikt subjekt i dativ.

1.3 Tysk

Tysk liknar på overflata norrønt og islandsk ved å ha objekt i ulike kasus; hovudgruppene er illustrert i (18)–(19) (frå Askedal 1976).

(18)

- a. Er schüttelte den Kopf.
han-NOM rista (på) hovudet-AKK
- b. Wir halfen ihm.
me-NOM hjelpte han-DAT
- c. Sie gedachten ihrer Toten.
dei-NOM minnest sine døde-GEN

(19)

- a. Peter schenkte seiner Frau ein neues Kleid.
Peter-NOM gav kona si-DAT ein ny kjole-AKK
- b. Man beschuldigte den Angeklagten des Diebstahls.
Ein skulda den anklaga-AKK (for) tjuveriet-GEN
- c. Sie lehrte ihren Sohn ein kleines Lied.
ho-NOM lærte sonen sin-AKK ein liten song-AKK

To aspekt ved transitive verb i tysk har interesse i denne samanhengen. Det første gjeld talet på grupper av ditransitive verb. Som (19) viser, finn me i tysk bare tre grupper, mens islandsk og norrønt begge har seks grupper.

For det andre manglar tysk, likt norrønt og ulikt islandsk, oblike subjekt. Ei setning som den i (20) er med andre ord upersonleg:

(20)

Mir ist übel.
eg-DAT er kvalm

Som eitt argument mot oblike subjekt i tysk peiker Reis (1982: 188) på at det utelatne leddet i infinitivsfrasar i tysk kan svare til eit argument i nominativ, men ikkje til eit med oblik kasus, jf. følgjande kontrast:

(21)

- a. Gretchen glaubt, unterstützt zu werden.
Gretchen trur støtta å bli
'Gretchen trur ho vil bli støtta'
- b. *Gretchen glaubt, geholfen zu werden.
Gretchen trur hjelpt å bli
Gretchen trur ho vil bli hjelpt

(Reis 1982: 188)

Fordi det utelatne leddet i (21a) svarar til eit nominativssubjekt, er denne setninga akseptabel. Det som på den andre sida gjør (21b) uakseptabel, er at det utelatne leddet er eit dativargument.

Mangelen på oblike subjekt får følgjer for passiv i tysk; variasjonen her liknar den me finn i norrønt, ved at bare akkusativobjekt kan svare til passivsubjekt. Følgjeleg har (18a), men ikkje (18b, c) personleg passiv. Ved dei ditransitive verba svarar alle dei tre typane i (19) til ein personleg passiv kvar, der akkusativobjektet i aktiv svarar til passivsubjektet. I (19c) kan bare det første akkusativobjektet bli passivsubjekt (Zaenen et al. 1990: 128).

2 Teorien om leksikalsk assosiering

Teorien om leksikalsk assosiering (TLA) spring ut av Leksikalsk-funksjonell grammatikk (LFG),⁸ og er ein teori om systematiske korrespondansar mellom tematiske roller og syntaktiske funksjonar på tvers av ulike grammatiske konstruksjonar, og på tvers av språkgrenser. Utgangspunktet er ein formell representasjon av dei tematiske rollene (eller argumenta) til eit predikat, ARGUMENTSTRUKTUREN (a-strukturen), og eit viktig mål innanfor teorien er å stille opp forholdet mellom denne og det representasjonsnivået der syntaktiske funksjonar er representerte, FUNKSJONSSTRUKTUREN (f-strukturen). TLA er presentert i fleire arbeid gjennom dei siste åra, mellom andre Bresnan og Moshi (1990), Bresnan og Zaenen (1990), Bresnan og Kanerva (1992), Alsina (1992) og (1996) og Bresnan (1994). Kritiske merknader til teorien er sette fram i Schachter (1992) og Keach og Rochemont (1993).

Eit grunnleggjande drag ved TLA er at syntaktiske funksjonar blir dekomponerte i primitive trekk.⁹ Vidare reknar ein med eit universelt sett med tematiske roller og ei hierarkisk ordning av desse, og eit sett med prinsipp som assosierer roller og primitive trekk. Teorien inneheld også ein komponent som gjør greie for forholdet mellom aktiv og passiv og andre grammatiske prosessar, og dessutan vilkår som må vere oppfylte for at ein derivert f-struktur skal gjelde som velforma. I det følgjande skal eg kort sjå på dei enkelte komponentane.

⁸ Bresnan (1982a) gir ein grundig presentasjon av ulike aspekt ved LFG, slik modellen såg ut først på 1980-talet. Dalrymple et al. (1995) inneheld artikkelar av nyare dato, med særleg fokus på formelle aspekt ved teorien.

⁹ Her representerer TLA ei vidareutvikling i forhold til tradisjonell LFG (f.eks. Bresnan 1982a), der det er dei grammatiske funksjonane sjølve som blir rekna som primitivar.

2.1 Dekomponering av syntaktiske funksjonar

Syntaktiske funksjonar blir dekomponerte i to primitive trekk, [avgrensa] og [objektiv], som begge kan ha positiv eller negativ verdi:

(22)

[+/-avgrensa]	([+/-a])
[+/-objektiv]	([+/-o])

Dei to trekka legg restriksjonar på kva funksjonar ulike tematiske roller kan bli knytte til. Funksjonar som er [+avgrensa], kan bare realisere ei bestemt tematisk rolle, knytt til den aktuelle funksjonen; eit eksempel på dette finn me ved adverbial uttrykke ved preposisjonsfrasar, der preposisjonen i mange tilfelle avgjør den tematiske rolla til adverbialet. Funksjonar som er [-avgrensa] kan i prinsippet knytte til seg fleire ulike eller ingen roller. Subjektet er eksempel på ein slik semantisk uavgrensa funksjon. I (23a) uttrykker subjektet agentiv rolle, i (23b) perseptiv rolle.

(23)

- a. Per kasta ballen.
- b. Per såg ballen.

Trekket [objektiv] refererer til om ei tematisk rolle kan realiserast av eit syntaktisk komplement til eit transitivt verb eller ein preposisjon; den rolla som objektet uttrykker, får positiv verdi for dette trekket. Andre funksjonar, som subjekt og subkategorisert adverbial, får negativ verdi for dette trekket.

Innanfor LFG (og TLA) reknar ein med eit universelt sett med syntaktiske funksjonar. (Sjå Bresnan (1982b: 287) for eit oversyn, og Levin (1987: 4) for ein modifikasjon av dette.) Dei funksjonane som er relevante i det følgjande er subjekt (SUBJ), objekt (OBJ), avgrensa eller sekundært objekt (OBJ_θ) og subkategorisert adverbial (OBL_θ). Med utgangspunkt i trekka [avgrensa] og [objektiv] blir desse syntaktiske funksjonane klassifiserte som i (24).

(24)

SUBJ = [-a, -o]	OBJ = [-a, +o]
OBL _θ = [+a, -o]	OBJ _θ = [+a, +o]

To av funksjonane i (24) er som nemnt semantisk avgrensa funksjonar: OBL_θ og OBJ_θ. Desse skil seg frå dei uavgrensa funksjonane SUBJ og

OBJ, som er spesifikke funksjonar karakteriserte ved sett med eigen-skapar. OBL_Ø og OBJ_Ø er på den andre sida ikkje symbol for bestemte syntaktiske funksjonar, men forkortingar for mengder med syntaktiske funksjonar, der kvar medlem skil seg frå dei andre ved den semantiske rolla han realiserer (Bresnan og Kanerva 1992: 25). Eit avgrensa objekt som f.eks. uttrykker benefaktiv rolle, kan ut frå dette representerast slik: OBJ_{BEN}. Dette skil seg frå eit avgrensa objekt som uttrykker per-septiv rolle: OBJ_{PER}. Felles for begge desse objekta er at dei hører til mengda av funksjonar som er representert ved symbolet OBJ_Ø.

2.2 Tematiske roller

Dei tematiske rollene til eit predikat er representerte ved argument-strukturen (a-strukturen). A-strukturen til eit verb som *gefa* er vist i (25):¹⁰

(25)
gefa <ag ben te>

Lesen frå venstre mot høgre gir a-strukturen uttrykk for den relative prominensen til dei enkelte rollene.¹¹ Graden av prominens til ei gitt tematisk rolle blir bestemt ut frå i kor stor grad denne rolla kan bli knytt til den syntaktiske funksjonen subjekt, og slik sett speglar a-strukturen eit hierarki av tematiske roller, vist i (26).

(26)
agentiv > benefaktiv > perseptiv > mål > instrument > tema > lokativ

Innanfor TLA er den viktigaste oppgåva til dette hierarkiet å definere det logiske subjektet til eit predikat: Det logiske subjektet til eit predikat er identisk med den mest prominente rolla til dette predikatet, og blir i det følgjande representert slik: *Ø*. (Sjå avsnitt 4.1.4 nedanfor for ein nærmare karakteristikkk av det logiske subjektsomgrepet i TLA.)

¹⁰ Følgjande forkortingar er nytta for dei tematiske rollene: "ag" = agentiv; "te" = tema; "ben" = benefaktiv; "per" = perseptiv; "instr" = instrumental.

¹¹ Dei mest prominente rollene blir av Bresnan og Moshi (1990: 169) karakteriserte som "[...] those of the more causally active or topical participants in events".

2.3 Klassifisering av tematiske roller

Dei tematiske rollene blir vidare klassifiserte ut frå kva syntaktiske funksjonar dei blir assosierte med i umarkerte tilfelle. Blant anna bygger ein her på forhold som at agentiv rolle ikkje blir assosiert med funksjonen objekt i noko språk, og at temarolla normalt blir assosiert med ein semantisk uavgrensa funksjon (altså SUBJ eller OBJ i (24)).¹²

Sentralt i TLA-litteraturen står klassifiseringa av såkalla interne roller. Ei intern rolle står i opposisjon til ei ekstern, som blir definert på følgjande måte (jf. Bresnan og Zaenen 1990: 50): Den eksterne rolla til eit predikat, er (i) det logiske subjektet, (θ), og (ii) samstundes eit argument som er [-o]. Eit internt argument har ein av dei to spesifikasjonane [-a] eller [+o]. Ut over dette blir ikkje spørsmålet om kva ei intern rolle er, i særleg grad drøfta, men Alsina (1992) refererer til Dowty (1991), som stiller opp ein teori om tematiske roller der to einingar, "Proto-agens" og "Proto-patiens", spelar ei grunnleggande rolle. Dowty (1991) skal eg vende tilbake til i avsnitt 3 nedanfor.

(27) viser klassifikasjonen av tematiske roller som er nytta i Bresnan og Zaenen (1990: 49).¹³

(27) Klassifisering av tematiske roller

Patiensliknande roller:	θ [-a]
Sekundære patiensliknande roller:	θ [+o]
Andre roller:	θ [-o]

¹² Men temarolla kan også bli assosiert med ein semantisk avgrensa funksjon, slik eg drøftar nedanfor (jf. også Zaenen et al. 1990: 117).

¹³ Bresnan og Moshi (1990) og Alsina (1992) knyter særskilte restriksjonar til sekundære interne roller. Bresnan og Moshi hevdar at benefaktiv universelt ikkje kan vere [+o], mens Alsina med sine prinsipp krev at ei intern rolle bare kan vere [+o] viss ho er lik eller lågare enn "mål" på hierarkiet. Helge Lødrup har gjort meg merksam på at dette ikkje kan vere universelt. I fleire språk ser me at benefaktiv rolle er assosiert med ikkje-passiverbare objekt, og dermed må vere [+o]. Dette gjeld mellom anna tysk, jf. (13), og, som me skal sjå, norrønt. Vidare må benefaktiv vere [+a], og ikkje [-a] i moderne norsk i setningar som *Per gav ballen til Marit*. Som eit alternativ hevdar Bresnan og Zaenen (1990: 49) i sin analyse av engelsk at spørsmålet om kva roller som kan vere sekundære (dvs. [+o]) er gjenstand for parametrisk variasjon, og dei utelet restriksjonen i sine prinsipp for engelsk. Rolla benefaktiv vil bli drøfta nærmare i hovudavsnitt 3 nedanfor, med særleg referanse til forholda i norrønt.

I det følgende vil termen INHERENT rolleklassifisering bli nytta om prinsippa i (27).

2.4 Assosieringsprinsipp

Teorien føreset vidare to assosieringsprinsipp som bind saman roller og funksjonar. Det første av desse er subjeksprinsippet, gjengitt i (28).

(28) *Subjeksprinsippet*

Tilordne subjektstrekka ([-a], [-o]) til

- a. det eksterne argumentet, viss det finst; elles, til
- b. eit internt argument

På grunnlag av inherent klassifisering og subjeksprinsippet blir f-strukturen til eit predikat avvleia frå a-strukturen. I f-strukturen skal alle tematiske roller vere spesifiserte for begge dei to trekka [avgrensa] og [objektiv], noko som blir sikra ved følgjande defaultprinsipp (jf. Alsina 1992: 546):

(29) *Defaultprinsippet*

Fullfør ein delvis spesifisert syntaktisk funksjon ved å tilordne ein positiv verdi til det uspesifiserte syntaktiske trekket ([a] eller [o]).

Etter diskusjonen av tematiske roller i avsnitt 3 nedanfor, presenterer eg ein noko annleis versjon av TLA enn den som er representert ved prinsippa i (27)–(29). Den sistnemnde versjonen ligg til grunn for analysane av norrønt.

2.5 Passiv

Passiv blir i TLA analysert som ein av fleire morfoleksikalske operasjonar, operasjonar som kan endre a-strukturar ved å undertrykke, leggje til eller binde visse tematiske roller. Passiv er eksempel på ein operasjon som *undertrykker* ei rolle, nærmare bestemt den mest prominente rolla til eit predikat. Dette kan formaliserast som i (30).

(30) *Passiv*

$$\begin{array}{c} \emptyset \\ | \\ \emptyset \end{array}$$

Meir uformelt kan me seie at forholdet mellom aktiv og passiv er slik at det logiske subjektet (dvs. den mest prominente rolla) i aktiv endrar status i passiv, ved at det ikkje blir realisert av eit syntaktisk argument av verbet.

2.6 Vilkår på leksikalske former

Intern klassifisering, subjekts- og defaultprinsippa og morfoleksikalske operasjonar som f.eks. passiv, verkar på a-strukturar og gir f-strukturar som resultat. TLA stiller to krav til ein velforma f-struktur: For det første gjeld det for alle predikat at ei av dei tematiske rollene skal vere knytt til subjektsfunksjonen. For eit språk som norrønt er dette problematisk, fordi ei rekke norrøne verb manglar subjekt. Eg skal på dette punktet følgje Bresnan og Zaenen (1990: 51) i å rekne med at dette vilkåret er språkavhengig, og at det ikkje gjeld for norrønt. Dette spørsmålet er også drøfta i Kristoffersen (1991: 130 og 145).¹⁴

Det andre vilkåret krev at det skal vere eit ein-til-ein-forhold mellom tematisk rolle og grammatisk funksjon ved eit gitt predikat (Function-Argument Biuniqueness, FAB). Dette skal hindre at ei og same rolle blir assosiert med fleire funksjonar, og at ein grammatisk funksjon realiserer meir enn ei rolle.

2.7 Eit eksempel

Med utgangspunkt i det norrøne verbet *kasta* skal eg nå kort demonstrere korleis TLA verkar. Dette verbet deler ut to semantiske roller, agentiv og tema, og a-strukturen blir som i (31).

(31)
kasta <ag te>

I (32) ser me korleis dei ulike prinsippa sikrar assosieringa mellom argumentstrukturen og f-strukturen.

¹⁴ Alternativt kan ein tenke seg å la subjektsprinsippet gjelde universelt, og rekne med at norrønt har oblike subjekt (noko eg har argumentert eksplisitt mot ovanfor, jf. avsnitt 1.2); eit problem som uansett gjenstår er meteorologiske verb, f.eks. *rigna* ('regne'), som fullstendig manglar subjektskandidat.

(32)				
a-struktur	<i>kasta</i>	< ag	te>	
Inherent klassifisering		[-o]	[-a]	jf. (27)
Subjektsprinsippet		[-a]		jf. (28)
Defaultprinsippet			[+o]	jf. (29)
f-struktur		SUBJ	OBJ	

Etter (27) skal ei temarolle ha spesifikasjonen [-a], som i linje 2 i (32). Skiljet mellom primære og sekundære interne roller er her irrelevant fordi *kasta* bare deler ut ei intern rolle. Subjektsprinsippet i (28) sikrar at agentiv rolle, som det logiske subjektet, får spesifikasjonen [-a,-o], og defaultprinsippet (29) fullfører spesifikasjonen av temarolla. F-strukturen, altså representasjonen av syntaktiske funksjonar, blir nå gitt ved (24). F-strukturen i (32) fortel at dei to argumenta til *kasta* er knytte til funksjonane SUBJ og OBJ.

TLA har som nemnt vist seg som eit godt verkty i skildringa av ei rekke bantuspråk (f.eks. Alsina (1992), Bresnan og Kanerva (1992), og Bresnan og Moshi (1990), og dessutan er aspekt ved engelsk (Bresnan og Zaenen 1990), nederlandsk (Zaenen 1994) og norsk (Lødrup 1995) analyserte i modellen. Likevel er ikkje modellen utan problem. Eit av desse gjeld det semantiske grunnlaget for dei tematiske rollene. Når er det f.eks. grunn til å rekne med at eit argument har agentiv rolle? Enn tema? Dette problemet blir meir framtrudande når ei større gruppe verb blir dregne inn, slik som tilfellet er i dette arbeidet. I neste hovudavsnitt skal eg derfor drøfte dette spørsmålet i detalj.

3 TLA, tematiske roller og norrøn syntaks

3.1 Det semantiske grunnlaget for tematiske roller

Tilnærminga til tematiske roller i TLA har røter i tradisjonen etter Gruber (1976) og Jackendoff (1972). Bresnan og Kanerva (1992: 76) karakteriserer frå ein LFG-synsstad, med referanse til m.a. Dowty (1979) og Jackendoff (1987), roller som “abstractions over the finer-grained semantic structures of verbs”, mens Bresnan (1994: 90; fotnote 27) skriv følgjande: “The theta-role labels used here informally are assumed to be eliminable given the appropriate semantics.” Det semantiske grunnlaget for tematiske roller som er nemnt i desse sitata, blir normalt ikkje eksplisert i LFG-litteraturen. Denne mangelen har blitt kritisert av mellom andre Dowty (1989, 1991), som presenterer ei til-

nærming til tematiske roller som tar utgangspunkt i semantisk prototypeteori. Det semantiske grunnlaget for si oppfatting av tematiske roller uttrykker Dowty slik:

[W]hen I say that a thematic role system distinguishes one argument from another semantically, I mean that it permits (real-world, non-linguistic) objects to be distinguished from each other by virtue of the distinctive properties they have as they participate in an event named by a verb, properties that can be identified (“in the real world”) independently of a language or its “semantic representations.” (Dowty 1989: 73)

Desse eigenskapane (“distinctive properties”) får altså deltakarane frå verbet i eigenskap av å vere deltakarar i ei hending denotert av dette verbet. Den semantiske basisen i tematiske roller blir på denne måten ein del av tydinga til verbet som “deler ut” rollene. Denne delen oppfatar Dowty som leksikalske implikasjonar til verb, fordi desse alltid vil gi informasjon om deltakarane i den hendinga som verbet denoterer (1989: 75): “Indeed, it is impossible to imagine how to describe the meaning of *x builds y* without saying something that directly or indirectly identifies the subject as Agent and the object as Patient.” Dei leksikalske implikasjonane inngår i Dowtys karakteristikk av tematiske roller, og han argumenterer for at to roller er tilstrekkeleg for å gjøre greie for argumentseleksjon (i engelsk). Dei to rollene er prototypiske einingar, og han kallar dei PROTO-AGENS og PROTO-PATIENS. Dowtys (1991: 572) liste over implikasjonar assosierte med desse rollene er vist i (33).

(33)

Contributing properties for the Agent-Proto-Role:

- a. volitional involvement in the event or state
- b. sentience (and/or perception)
- c. causing an event or change of state in another participant
- d. movement (relative to the position of another participant)
- e. exists independently of the event named by the verb

Contributing properties for the Patient Proto-Role

- a. undergoes change of state
- b. incremental theme
- c. causally affected by another participant
- d. stationary relative to movement of another participant
- e. does not exist independently of the event, or not at all

'Incremental theme', på norsk INKREMENTALT TEMA, dreier seg om argument til teliske predikat som refererer til tilstandsendingar, f.eks. eit verb som *byggje*, illustrert i følgjande setning:

- (34)
Per byggjer nytt hus.

Slike predikat har ei tyding som på ein bestemt måte svarar til denotasjonen til det argumentet som er assosiert med inkrementalt tema. Denotasjonen til eit inkrementalt tema-argument kan delast inn i avgrensa delar, som kvar svarar til ulike aspekt ved hendinga som verbet denoterer. Eit slikt argument har med andre ord ein denotasjon som heile tida viser kor langt hendinga som verbet referer til, er framskriden, og utmåler hendinga; i (34) svarar graden av ferdigstilling av huset til kor langt bygginga er framskriden.¹⁵

Fordi proto-agens og proto-patiens er prototypiske einingar, kan argument til ulike predikat vere assosierte med forskjellig antal og kombinasjonar av implikasjonar; implikasjonane er med andre ord uavhengige av kvarandre, og kan opptre separat. Dette er vist for utvalde proto-agenseigenskapar i (35) og proto-patienseigenskapar i (36):¹⁶

- (35)
a. Bare MEDVIT ('sentience'):
Pessum hlútum trúum vér staðfastlega. (BJS 40.11)
desse ting-DAT trur me-NOM hugfast
b. Bare SANSING ('perception'):
Hér sér engi maðr okkar samvist (BJS 80.36–37)
her ser ingen mann-NOM vårt samvære-AKK

- (36)
a. Bare TILSTANDENDRING:
Ef hval rekr út. (Fritzner 1973/III: 74)
om kval-AKK driv ut
b. Bare ÅRSAK ('causation'):
Andlig skilning (...) gleðr huginn himneskri huggun.
ándeleg innsikt-NOM gleder hug-AKK himmelsk-DAT trøst-DAT

¹⁵ Andre som har drøfta objektsroller i eit liknande perspektiv er Tenny (1994) og Tonne (1993, 1994).

¹⁶ Dei norske termene "viljing", "sansing" osv. for implikasjonane i (32)–(33) blei først presenterte av Kjartan G. Ottósson på eit seminar ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, våren 1993.

Ándeleg innsikt gleder hugen med himmelsk trøst
(Hreinn Benediktsson 1980: 11)

Dowty nyttar proto-rollene i karakteristikken av argumentsleksjon, altså forhold som gjeld assosiering av semantiske argument med syntaktiske funksjonar, og gjør framlegg om eit prinsipp for argumentseleksjon, (37), som refererer til proto-rollene (eller til dei implikasjonane som konstituerer proto-rollene).

(37)

ARGUMENT SELECTION PRINCIPLE: In predicates with grammatical subject and object, [...] the argument for which the predicate entails the greatest number of Proto-Agent properties will be lexicalized as the subject of the predicate; the argument having the greatest number of Proto-Patient entailments will be lexicalized as the direct object.

Virkemåten til seleksjonsprinsippet (37) kan illustrerast med utgangspunkt i (34), der *Per* har alle proto-agenseigenskapane, men ingen proto-patiens-eigenskapar. *hus* har på den andre sida alle proto-patiens-eigenskapane, men ingen proto-agenseigenskapar. Etter (37) er *Per* subjekt og *hus* direkte objekt.

Dowty demonstrerer vidare (1991: 577) korleis han tenker seg forholdet mellom proto-roller og tradisjonelle rollenemningar: Her er hovudpoenget at ulike knippe av proto-rolleeigenskapar svarar til tradisjonelle roller. AGENS svarar til kombinasjonen av viljing, årsak, medvit og rørsle. PERSEPTIV svarar til medvit utan viljing eller årsak. Vidare kan den tradisjonelle rolla INSTRUMENT karakteriserast ved kombinasjonen av årsak og rørsle, minus viljing eller medvit. TEMA, som klart er den vanskelegaste å definere, er typisk kombinasjonen av tilstandsending, inkrementalt tema og avhengig eksistens.

3.2 Problemet benefaktiv

Dowtys teori medfører eit problem som ikkje er like framtrédande i meir tradisjonelle oppfatningar av tematiske roller, t.d. den i TLA. I Dowtys system finn me to einingar, proto-agens og proto-patiens, og det er vanskeleg å sjå korleis dei impliserte eigenskapane ved desse rollene også dekker benefaktive argument. Slike argument finn me i setningar som dei i (38) og (39).

(38)

Einn auðigr maðr átti tvá sonu. (BJS 38.4)
ein rik mann-NOM eigde to søner-AKK

(39)

Hann hafði (...) veitt Óláfi konungi lið. (HKII 95.10–11)
han-NOM hadde (...) gitt Olav konge-DAT hjelp-AKK

I (38) er subjektet benefaktivt, i (39) er dativobjektet benefaktivt. Grunnlaget for ein slik semantisk klassifisering kjem til uttrykk mellom andre hos Dyvik (1986: 95):

'Benefaktiv' er rollen for den deltakar som situasjonen er til fordel eller ulempe for; eller mer generelt: Det som skjer, skjer innenfor interessesfæren til den benefaktive deltakeren.

Den generelle karakteristikken av dette passar for dei nemnte argumenta i (38)–(39). Spørsmålet er om det også er mogleg å nytte Dowtys teori i ein karakteristikk av dei. Med omsyn til proto-agens-eigenskapane er det for det første vanskeleg å hevde at viljing er ein sentral eigenskap ved desse argumenta. Ein kan godt eige eller få noko utan å vilje det. For det andre er det vanskeleg å sjå at medvit er ein nødvendig eigenskap ved den benefaktive deltakaren; det er fullt mogleg å få eller eige noko utan å vere merksam på det (jf. Dyvik 1986: 95). Heller ikkje årsak til ei hending eller ei tilstandsending, eller rørsle, kan vere essensielle eigenskapar ved den benefaktive deltakaren. Konklusjonen blir at denne deltakaren manglar proto-agens-eigenskapar.

Når det gjeld proto-patienseigenskapar er det klart at den benefaktive deltakaren ikkje er inkrementalt tema. Heller ikkje tilstandsending synest aktuelt. Legg først merke til at denne eigenskapen ikkje er relevant ved statiske verb som *eiga* og *hafa*. For dei andre verba i denne gruppa, som f.eks. *gefa* eller *fá*, kan me argumentere for at det at noko kjem inn i interessesfæren til den benefaktive deltakaren impliserer ei tilstandsending. Det som talar imot ei slik oppfatting er at så lenge deltakaren i prinsippet ikkje treng vere klar over denne endringa, er det liten grunn til å rekne med at ho representerer ei essensiell endring i deltakaren. Ut frå dette er det heller ingen grunn til å rekne med at deltakaren er kausalt påverka av ein annan deltakar.

Ein proto-patienseigenskap ser det likevel ut til at den benefaktive deltakaren har; han er i ro i forhold til ein annan deltakar, gjenstanden

som går inn i interessessfæren hans. Trass i dette må konklusjonen bli at benefaktive deltakarar, som dei i (38)–(39) ovanfor, har få eller ingen proto-patiens- og agens-eigenskapar, og at dei dermed fell utanfor teorien om proto-roller. Grunnen til at dette problemet oppstår, er etter mi oppfatting at denne teorien først og fremst er innretta på å karakterisere argumentsleksjon ved “primære transitive verb” (Andrews 1985), altså prototypiske transitive verb, mens han ikkje er like godt eigna til å predikere seleksjon ved verb der eitt eller fleire argument manglar protorolle-eigenskapar, som f.eks. dei som deler ut benefaktiv rolle. Me har altså ein situasjon der eit av argumenta til fleire grupper av verb manglar protorolle-implikasjonar.

For å bøte på dette problemet, skal eg gjøre framlegg om å utvide Downtys system med ei tredje protorolle, “proto-benefaktiv”, som tar utgangspunkt i interessessfæren til den benefaktive deltakaren. Det som ser ut til å vere det sentrale, er forholdet mellom denne interessessfæren og ein annan deltakar. Denne andre deltakaren kan anten VERE I interessessfæren til den benefaktive deltakaren, som i (38), eller KOMME INN I interessessfæren, som i (39) (jf. Pinker 1989: 220). Men også andre ledd blir rekna som benefaktive; i (40a) refererer objektet til ein deltakar som GÅR UT AV interessessfæren til subjektsreferenten; i (40b) refererer genitivsobjektet til ein deltakar som blir HALDEN TILBAKE FRÅ interessessfæren til referenten til dativobjektet.

(40)

- a. Ef hverr þjófr eða vikingr misti auga síns. (Hom. 35.18)
hvis kvar tjuv-NOM eller viking-NOM missa augo sitt-AKK
- b. Hon synjaði fám síns vilja. (BJS 80.24)
ho-NOM nekta fá-DAT si vilje-AKK

Ut frå dette kan me stille opp følgjande eigenskap for proto-benefaktiv:

Interessessfære relevant for ein annan deltakar

Denne formuleringa dekkjer tre aspekt ved den benefaktive deltakaren: For det første er det bare menneske som har interessessfære; det er også det vanlegaste at benefaktive argument refererer til menneske.¹⁷ For

¹⁷ I den grad “benefaktive” argument ikkje refererer til menneske, refererer dei til deltakarar som får menneskelege eigenskapar gjennom ei metaforisk utviding. F.eks. kan ein slik deltakar referere til organisasjonar: *Han gav Røde kors heile tippemien sin*; på same måte som eit menneske kan ein organisasjon gjøre nytte av slike gåver.

det andre kan interessesfæren påverkast på mange ulike måtar, f.eks. kan handlinga som verbet denoterer, vere både til fordel og ulempe for den benefaktive deltakaren. For det tredje at den benefaktive deltakaren er avhengig av ein annan deltakar. Dette ser me av eksempel som

(41)

- a. *Per har.
- b. *Per gav Ola.

Den einaste moglege tolkinga av (41b) er med *Ola* som den deltakaren i situasjonen som skiftar eigar; han kan ikkje vere mottakar i dette tilfellet. I fråveret av ei patiensrolle her blir den benefaktive rolla tolka som patiens.

Pinker (1989: 82–84) oppfattar “benefaktive” deltakarar annleis, og eg skal derfor kort drøfte hans alternativ. For Pinker er “mottakar”-argumentet ved ditransitive verb ei form for patiens. Pinkers hovudpoeng er å vise at argumentstrukturen ved slike verb er forskjellig frå argumentstrukturen til dei tilsvarende verba med objekt og oblik funksjon. Det skal altså vere ein skilnad mellom mottakar-argumentet i (42a) og (42b).

(42)

- a. Petter ga Marit boka.
- b. Petter ga boka til Marit.

Pinker viser til to argument for dette. For det første er mottakaren, når han er uttrykt ved det indirekte objektet, “affected by the transaction rather than simply being its target” (Pinker 1989: 83). Dette ser ein av kontrasten mellom *teaching French to the students*, moglegvis utan effekt, og *teaching the students French*, som impliserer at studentane nødvendigvis lærer fransk. Det andre argumentet Pinker gir for patiens-statusen til mottakaren i ditransitivar, har å gjøre med idiom. Idiom som er bygd på dette mønsteret, har eit mottakar-argument som er patiens i ein alternativ ikkje-idiomatisk uttrykksmåte, jf. kontrasten

(43)

- a. give John a kiss/give John a punch.
- b. kiss John/punch John.

Etter mitt syn er ikkje desse argumenta gode nok til å rekne med to atskilte argumentstrukturar for “dativ-alternasjonen”. For det første finst det fleire verb der det faktisk er vanskeleg å sjå nokon klar skilnad mellom mottakaren som objekt og som oblikt argument. Dette gjeld først og fremst verb som *gi*; dette er Pinker klar over, og han peiker også på at det er usemje om dette i litteraturen.

Pinkers andre argument er heller ikkje godt nok. Han hevdar at *John* i (43a og b) har “an identical semantic role”; dette er så vidt eg kan sjå ikkje heilt riktig, i og med at *John* i ein eller annan forstand er meir totalt (i Pinkers terminologi “holistic”) påverka i b-eksempla enn i a-eksempla. Ut frå dette reknar eg med at mine argument for å inkludere ei tredje proto-rolle benefaktiv ikkje er vesentleg svekka.

3.3 TLA og proto-roller

Zaenen (1994: 146ff.) nyttar Downtys proto-rolleteori i ein TLA-analyse av skiljet mellom uakkusative og uergative verb i nederlandsk. I avsnitt 2.3 ovanfor blei tematiske roller klassifiserte etter følgjande prinsipp:

- (44)
a. Patiensliknande roller:	θ
	[-a]
b. Sekundære Patiensliknande roller:	θ
	[+o]
c. Andre roller	θ
	[-o]

Mens Downtys seleksjonsprinsipp tilordnar proto-roller til syntaktiske funksjonar, tilordnar Zaenens versjon protoroller til verdier av trekka [a] og [o], jf. (45).

- (45)
- Viss ein deltakar har fleire patiensegenskapar enn agenseigenskapar, blir den merka [-a] (jf. (44a)).
 - Viss ein deltakar har fleire agenseigenskapar enn patiensegenskapar, blir den merka [-o] (jf. (44c)).

Subjekts- og defaultprinsippet (jf. (28)–(29) ovanfor) blir erstatta av dei generelle assosieringsreglane i (46).

(46)

- (i) Ordne deltakarane på følgjande måte etter inherent klassifisering:
-o < -a < +o < +a.
- (ii) Ordne dei syntaktiske funksjonane på følgjande måte:
SUBJ < OBJ < OBJ_θ (< OBL).
- (iii) Assosier frå venstre kvar deltakar med ein syntaktisk funksjon som er kompatibel med denne.

Zaenens prinsipp refererer ikkje til benefaktiv rolle. Kva slags klassifisering skal eit benefaktivt argument ha? Frå (45a) veit me at eit argument med fleire patiens- enn agenseigenskapar er [-a]. Grunnen til dette er at slike argument kan realiserast som anten subjekt eller objekt, jf. avsnitt 2.1 ovanfor. Likeeins er det med eit argument med fleire agens- enn patiens eigenskapar. Dette kan kome til uttrykk anten som subjekt eller som oblik funksjon (dvs. passiv agensfrase), og blir dermed [-o]. Benefaktiv rolle kan, som eg har vist ovanfor, kome til uttrykk som subjekt eller objekt; også denne kan derfor bli merka [-a].¹⁸ (45) kan dermed omskrivast til (47), som saman med (46) utgjør grunnlaget for analysane i hovudavsnitt 4.

(47)

- a. Viss ein deltakar har fleire patiens eigenskapar enn agenseigenskapar, blir den merka [-a].
- b. Viss ein deltakar har fleire agenseigenskapar enn patiens eigenskapar, blir den merka [-o].
- c. Viss ein deltakar har ein interesssfære som er relevant for ein annan deltakar, blir den merka [-a].

I tillegg til dei to modifikasjonane representerte ved (46) og (47) skal eg følgje Zaenen i å rekne med at argument med leksikalsk kasus er spesifiserte [+avgrensa] i språk der "SUBJ (and (OBJ?)) is encoded through case-marking and agreement" (1994: 152).¹⁹

¹⁸ Ei slik klassifisering er ikkje uproblematisk. Viss me ser på andre språk enn norrønt, f.eks. norsk og engelsk, kan benefaktiv også uttrykkast ved ein oblik funksjon, jf. *Per gav ei bok til Ola*. Samtidig er benefaktiv som subjekt svært sjeldan i desse språka (jf. Lødrup 1995).

¹⁹ Zaenen formulerer dette som eit typologisk prinsipp (1994: 152):

In languages in which SUBJ (and OBJ?) is encoded through case-marking and agreement (and not via word order) lexically case marked participants are always +r.

Zaenen analyserer nederlandsk som eit slikt språk, og peiker på at argumenta for dette ikkje er dei beste. Når det gjeld norrønt, er det på den andre sida vanskeleg å kome bort frå at subjektet nettopp har dei eigenskapane som prinsippet peiker ut.

(48)

Argument med leksikalsk kasus er [+a].

Hovudpoenget med (48) er at eit argument som er semantisk avgrensa (altså [+a]) er bunde til ei bestemt tematisk rolle (for å halde på terminologien i klassisk LFG). Dette medfører at argument med dativ eller genitiv kasus uttrykker bestemte tematiske relasjonar til det styrande verbet. Gjennom analysane som følgjer, skal eg forsøke å vise at det faktisk er eit slikt semantisk grunnlag til stades ved objekt med leksikalsk kasus.

4 Analyse av transitive verb i norrønt

I den følgjande analysen av transitive verb i norrønt vil det formelle oppsettet vere slik: Argumentstrukturen til verba blir framstilt slik at argumenta ikkje ber rollenemningar som agens, benefaktiv osv., men vilkårlege namn som x, y og z (jf. Pinker (1989: 71), Levin og Rappaport Hovav (1995)). Argumentstrukturen for *kasta* blir dermed som i (49).

(49)

kasta <x y>

Ein slik a-struktur dannar utgangspunkt for derivasjon av leksikonoppslag, som i (50).

(50)

<i>kasta</i>	<x	y>
Inherent klassifisering	-o	-a
Default	SUBJ	OBJ

For kvar gruppe av verb som blir drøfta nedanfor skal eg gjennom eit slikt skjema vise korleis TLA gjør greie for tilordning av rolle til funksjon.

4.1 Objekt til monotransitive verb

(51) repeterer dei tre hovudmønstra som monotransitive verb i norrønt inngår i. I dei følgjande underavsnitta vil tilordning av rolle til funksjon bli diskutert for kvar av desse gruppene.

(51)

- a. Þá skar Rognvaldr jarl hár hans. (HKI 130.11)
 då skar Ragnvald jarl-NOM hár-AKK hans
- b. Hon fagnaði vel skáldunum. (HKII 116.5)
 ho-NOM helse vel skaldene-DAT
Ho helse skaldane vel
- c. Hon gat Óláfs. (HKII 136.13)
 Ho-NOM nemnde Olav-GEN

4.1.1 *Nominativ–Akkusativ*

Den største gruppa av verb med akkusativobjekt i norrønt kan med Andrews (1985: 68) karakteriserast som PRIMÆRE TRANSITIVE VERB. Slike verb denoterer ein situasjon der verbhandlinga på ulike måtar verkar på objektsreferenten. (52) viser eit utval av slike verb i norrønt.

(52)

ausa ('ause'), binda ('binde'), bíta ('bite'), blanda ('blande'), brjóta ('bryte'), draga ('dra'), eta ('ete'), flytja ('flytte'), gripa ('gripe'), hefja ('heve'), hoggva ('hogge'), kemba ('kjemme'), lypta ('løfte'), rjóða ('gjere el. farge raud'), senda ('sende'), slá ('slá'), snúa ('snu'), spinna ('spinne'), stöðva ('stanse'), þvá ('vaske'), vega ('drepe; felle'), yrkja ('arbeide med')

Ved desse verba impliserer x-argumentet følgjande proto-agens (P-A)-eigenskapar: Viljing, medvit og årsak til tilstandsendring i y-argumentet; på den andre sida manglar dette argumentet proto-patiens (P-P)-eigenskapar. Y-argumentet impliserer følgjande P-P-eigenskapar: Tilstandsendring, påverknad frå x-argumentet, og for ein del av verba Inkrementalt tema. Analysen av desse verba blir som i (53).

(53)

A-struktur	<i>binda</i>	(x	y)
Inherent klassifisering		-o	-a
Default		SUBJ	OBJ

Etter (47) blir argumentet med flest P-A-eigenskapar [-o], mens argumentet med flest P-P-eigenskapar blir [-a]. Defaultprinsippet (46) sørgjer deretter for at x-argumentet blir knytt til SUBJ og y-argumentet til OBJ.

Ei mindre gruppe verb med akkusativobjekt denoterer ein situasjon der subjektsreferenten er årsak til ein bestemt psykologisk tilstand i objektsreferenten. Kristoffersen (1991) tar med to verb av denne

typen, *gleðja* ('glede') og *hræða* ('skremme'). X-argumentet impliserer her årsak til tilstandsending i y-argumentet. Referenten til dette argumentet ser ut til å kunne vere både animat og inanimat, jf. (54), og det er derfor ikkje rimeleg å rekne sansing og medvit som proto-genseigenskapar ved subjekta til desse verba.

(54)

- a. Gott er (...) at gleðja svá gamlan karl í elli sinni. (BJS 112.8–9)
 godt er (...) á glede så gamal mann-AKK i alderdomen sin
 b. Andlig skilning (...) gleðr huginn himneskri huggun.
 åndeleg innsikt-NOM gleder hug-AKK himmelsk-DAT trøst-DAT
Ándeleg innsikt gleder hugen med himmelsk trøst
 (Hreinn Benediktsson 1980: 11)

Andre P-A-eigenskapar har x-argumentet ikkje. Y-argumentet har P-P-eigenskapen tilstandsending, og er kanskje i ei viss meining kausalt påverka av x-argumentet. Analysen blir i så fall

(55)

A-struktur	<i>gleðja</i>	(x	y)
Inherent klassifisering		-o	-a
Default		SUBJ	OBJ

Ei tredje gruppe verb som tar akkusativobjekt er sanseverb, som dei i (56).

(56)

heyra ('høre'), kenna ('sjå, skjøne'), líta ('sjå'), muna ('hugse'), sjá ('sjå')

Ved desse verba impliserer x-argumentet sansing/medvit, og har ingen P-P-eigenskapar. Y-argumentet representerer eit problem fordi det manglar proto-rolleeigenskapar (jf. Dowty 1991: 573). Dowty seier ingenting om korleis slike argument skal behandlast i forhold til seleksjonsprinsippet. Zaenen (1994: 150), som bare drøftar intransitive verb, vel å stipulere klassifiseringa [-o] for det eine argumentet til intransitive verb som korkje har P-A- eller P-P-eigenskapar. Dette er klart ikkje tenleg i ein analyse av verba i (56), fordi y-argumentet faktisk blir realisert som objekt i akkusativ, og derfor umogleg kan bli [-o].

På den andre sida denoterer eit verb som *sjá* ein relasjon mellom to deltakarar, på same måte som dei primære transitive verba gjør det. Den typiske realiseringa av y-argumentet i slike dyadiske relasjonar er objekt. (Med mindre y-argumentet har eit klart lokativt innhald, som

ved *búa*, der det typisk blir realisert som ein oblik funksjon.) Ut frå dette skal eg rekne med at viss y-argumentet i ein slik dyadisk relasjon manglar P-eigenskapar, og det heller ikkje ber leksikalsk kasus, så blir det klassifisert som [-a]. Dette kan me sjå som ein slags default innanfor systemet av inherent rolleklassifisering. Viss ingenting anna er spesifisert, blir y-argumentet i ein dyadisk relasjon klassifisert [-a]; alternativt kan P-P-eigenskapar vere til stades, noko som også gir [-a], eller argumentet kan ha leksikalsk kasus, og dermed [+a] etter (48). Analysen av *sjá* blir etter dette som i (57).

(57)

A-struktur	<i>sjá</i>	(x	y)
Inherent klassifisering		-o	-a
Default		SUBJ	OBJ

4.1.2 *Nominativ–Dativ*

Den første gruppa av verb med dativobjekt denoterer hendingar som får bestemte positive eller negative følgjer for objektsreferenten, jf. (58).

(58)

bleza ('velsigne'),	bólva ('forbanne'),	eira ('skåne, spare'),	hjálpa ('hjelpe'),	hóta ('truge'),	standa ('hjelpe, støtte'),	þakka ('takke'),	þjóna ('tene'),	þyrma ('spare, skåne'),	veita ('hjelpe')
---------------------	---------------------	------------------------	--------------------	-----------------	----------------------------	------------------	-----------------	-------------------------	------------------

Her impliserer x-argumentet P-A-eigenskapane viljing og medvit. Y-argumentet er på den andre sida klart benefaktivt, gjennom at dei fleste verba impliserer at interesseområdet til denne deltakaren blir berørt på ein positiv eller negativ måte. Leksikalsk kasus, i dette tilfellet dativ, blir direkte tilordna dei tematiske argumenta til verbet (jf. Zaenen et al. 1990 og Yip et al. 1987). Formelt skal eg representere tilordning av leksikalsk kasus gjennom eit eige nivå, kalla "L-kasus", mellom a-struktur og inherent rolleklassifisering. Denne plasseringa er nødvendig for å få fram at det som bestemmer den inherente rolleklassifiseringa i dette tilfellet, [+a], nettopp er leksikalsk kasus, jf. (48). Analysen av verba i (58) blir etter dette som i (59).

(59)

A-struktur	<i>hjálpa</i>	(x	y)
L-kasus			DAT
Inherent klassifisering		-o	+a
Default		SUBJ	OBJ \emptyset

Funksjonstilordninga OBJ følger av defaultprinsippet (46), ved at OBJ θ er den første funksjonen i hierarkiet i (46ii) som er kompatibel med spesifikasjonen [+a].

Vidare finst ei stor gruppe verb med dativobjekt som viser til ein årsak-verknadrelasjon mellom x- og y-argumentet, vist i (60).

(60)

dreifa ('drive bort'), eyða ('ødelegge'), fleygja ('kaste'), fleyta ('setje på sjøen'), flota ('setje på vatnet'), fylkja ('fylke'), hleypa ('drive, jage'), hnekkja ('drive tilbake'), létta ('løfte opp'), lóga ('gjøre ende på'), lúka ('fullføre noko'), lypta ('løfte'), skipa ('ordne'), skipta ('skifte, dele'), snýta ('drepe'), staka ('skubbe'), steypa ('støyte ned'), sveifla ('svinge'), sveipa ('kaste'), þrýsta ('klemme'), þrøngva ('klemme'), veifa ('kaste'), velta ('velte'), venda ('vende'), verpa ('kaste'), víkja ('flytte'), vinda ('slengje, kaste')

X-argumentet til verba i (60) impliserer viljing og årsak til tilstandsending i y-argumentet, mens y-argumentet impliserer tilstandsending, verknad, og for nokre verb (f.eks. *eyða*) inkrementalt tema. Analysen for verba i (60) blir som i (61).

(61)

A-struktur	<i>eyða</i>	(x	y)
L-kasus			DAT
Inherent klassifisering		-o	+a
Default		SUBJ	OBJ θ

Verba i (62) representerer ein variant av det som i litteraturen blir kalla psykologiske predikat.

(62)

fagna ('glede seg ved'), gleyma ('gløyme'), grimmask ('bli sint på'), kviða ('vere redd for'), reidask ('bli sint på'), trúa ('tru'), úfagna ('bli sorgfull for noko')

Ved desse verba er referenten til y-argumentet årsak til ein bestemt psykologisk tilstand (f.eks. sinne, glede) i referenten til x-argumentet, medan x-argumentet er medvite om dette årsaksforholdet. Me ser at begge argumenta har ein P-A-eigenskap kvar. Dowty uttrykker det slik om ein tilsvarande klasse av verb i engelsk, der hans "Experiencer" svarar til x-argumentet ved verba i (62), og "Stimulus" svarar til y-argumentet ved desse verba.

(i) the Experiencer is entailed to be sentient/perceiving, though the Stimulus is not — and (ii) the Stimulus causes some emotional reaction or cognitive judgment in the Experiencer. The first of these is a P-Agent entailment for the Experiencer, while the second is a P-Agent entailment for the Stimulus argument. [footnote utelaten] Moreover, these predicates have no OTHER entailments for either argument that are relevant to argument selection [...] which leaves a situation in which each argument has a weak but apparently equal claim to subjecthood. (Dowty 1991: 579)

Viss det er så at både x- og y-argumentet har eit like stort (eller lite) krav på å bli subjekt, korleis har det seg at nettopp x-argumentet ved desse verba blir valt som subjekt? Den teoretiske løysinga er enkel: Y-argumentet har leksikalsk kasus og kan ikkje bli subjekt; x-argumentet er dermed den einaste subjektskandidaten. Denne analysen er uttrykt i (63).²⁰

(63)			
A-struktur	<i>fagna</i>	(x	y)
L-kasus			DAT
Inherent klassifisering		-o	+a
Default		SUBJ	OBJ _θ

Inherent rolleklassifisering gir [+a] ved leksikalsk kasus; x-argumentet er dermed det einaste argumentet som er tilgjengeleg for ei klassifisering som er kompatibel med subjektsprinsippet.

I analysen vist i (63), blir mykje avhengig av leksikalsk dativ på y-argumentet. Er det mogleg å etablere eit semantisk grunnlag for denne klassifiseringa av dativleddet ved verba i (62)? Etter Nygaard (1905: 114) uttrykker dativ ved desse verba "årsak", som er ein svært konkret semantisk relasjon. Sett i forhold til skiljet mellom semantisk uavgrensa og semantisk avgrensa funksjonar, ligg det nær å rekne med at dativleddet ved desse verba uttrykker ein avgrensa funksjon. Noko som underbygger dette synet, er at det ved enkelte av desse verba er

²⁰ I språk som manglar morfologisk kasus, som f.eks. dei moderne fastlandsskandinaviske språka eller engelsk, vil eit verb som svarar semantisk til *fagna* vere eitt av to prinsipielt moglege leksikalske uttrykk for den same argumentstrukturen fordi både x- og y-argumentet har same antal proto-agenseigenskapar. Det engelske verbparet *please/like* kan sjåast som to instansieringar av den same argumentstrukturen, jf. sitatet frå Dowty (1991: 579) over.

mogleg å uttrykke y-argumentet ved ein oblik funksjon, jf. Kristoffersen (1991: 45).

Også verba i (64) kan kallast psykologiske predikat. Dei uttrykker den same relasjonen som dei i (62), men forholdet mellom argument og funksjonar er omvendt i forhold til desse.

(64)
 hugna ('glede'), líka ('glede'), mislíka ('mishage'), misþökkask ('mishage'),
 þökkask ('glede'), virðask ('glede')

Referenten til x-argumentet er her årsak til ein bestemt psykologisk tilstand i referenten til y-argumentet, som på den andre sida impliserer sansing og medvit i forhold til situasjonen. Me kan argumentere for analysen i (65) på same måte som ovanfor. Fordi protorolle-implikasjonar ikkje kan danne grunnlaget for inherent rolleklassifisering blir leksikalsk kasus og subjektspriinsippet igjen det sentrale.

(65)			
A-struktur	<i>líka</i>	(x	y)
L-kasus			DAT
Inherent klassifisering		-o	+a
Default		SUBJ	OBJ θ

Ved verba i (64) er det ikkje like enkelt å argumentere for at leksikalsk kasus spelar ei så sentral rolle i tilordning rolle-funksjon. Me kan likevel rekne med at det faktisk er leksikalsk kasus som er avgjerande også her, særleg fordi dette vil vere ein klar formell måte å markere avvikande subjektseleksjon på.

Me har i dette avsnittet sett at objekt med dativ kasus kan uttrykke ulike relasjonar til det styrande verbet. For det første kan dei referere til ein deltakar som verbalhandlinga skjer til fordel eller ulempe for, jf. (58); for det andre kan dei vise til ein deltakar med mange P-P-eigen-skapar, jf. (60). For det tredje kan dativobjektet uttrykke eit av to argument til psykologiske verb, jf. (62) og (64). Når eit objekt har dativ kasus, er imidlertid funksjonstilordninga den same uansett kva relasjon objektet uttrykker, nemleg sekundært objekt (OBJ θ). Legg merke til at dette er eit særdrag for objektssystemet i norrønt; i moderne islandsk kan dativobjekt vere primærobjekt, jf. (108a, b) nedanfor.

4.1.3 *Nominativ–Genitiv*

Mellom verb som tar genitivsobjekt er det to grupper som skil seg ut. Verb frå den første er nemnt i (66).

(66)

afla ('skaffe'), beiðask ('krevje'), biða ('vente'), freista ('prøve'), kosta ('prøve'), leita ('søkje')

Desse verba har x-argument med forholdsvis mange P-A-eigenskapar (frå 2 til 4). Y-argumentet er på den andre sida karakterisert ved svært få eller ingen P-P-eigenskapar. Desse verba denoterer situasjonar der subjektsreferenten på ulike måtar prøver å bøte på ein mangel, jf. eksempla i (67).

(67)

- a. Fór hon (...) niðr til Helvítis at leita hans. (BJS 128.22)
for ho-NOM (...) ned til helvete å søkje han-GEN
- b. Hvi freistar þú þess (...). (BJS 185.13)
kvifor prøver du-NOM det-GEN (...)

Eit liknande forhold finn me att ved neste gruppe i denne klassen, jf. (68).

(68)

fýsask ('lengte etter'), girnask ('ha lyst på'), missa ('sakne'), sakna ('sakne'), þarfnask ('sakne'), þermlask ('sakne'), þurfa ('trenge'), vána ('håpe på'), vilnask ('ønske'), vænask ('håpe på'), vænta ('håpe på'), óeskja ('ønske')

X-argumentet har EIN P-A-eigenskap, sansing, mens y-argumentet manglar P-P-eigenskapar. Det interessante er at også desse verba viser til ein situasjon der mangel er eit sentralt element, men i motsetnad til verba i (66) gjør ikkje subjektsreferenten her noko for å bøte på mangelen. Dette har samanheng med lågare tal på proto-agenseigenskapar.

Verba i (66) og (68) blir analyserte som i (69).

(69)

A-struktur	<i>afla/sakna</i>	(x	y)
L-kasus			GEN
Inherent klassifisering		-o	+a
Default		SUBJ	OBJ \emptyset

4.1.4 Passiv av monotransitive verb

Det sentrale i analysen av passiv i TLA er at det logiske subjektet blir undertrykt (sjå avsnitt 2.5 ovanfor). La oss karakterisere det logiske subjektet som i (70).²¹

(70)

Det logiske subjektet til eit predikat er det argumentet som har flest proto-agenseigenskapar; viss eit slikt ikkje finst, er det argumentet med færrest proto-patienseigenskapar logisk subjekt.

I dette kapitlet har eg drøfta tre grupper av monotransitive verb, dei som tar akkusativobjekt, dei som tar dativobjekt og dei som tar genitivobjekt. Ved desse tre klassane blir passiv realisert på ulikt vis, ved at bare akkusativobjekt svarar til subjekt i passiv, mens dativ- og genitivverba har upersonlege passiv, jf. (71)–(73).

(71)

- a. Finnur Árnason drap þegar Þorstein. (HKII 493.19–20)
Finn Arnason-NOM drap straks Torstein-AKK
- b. (...) at maðrinn sé eigi drepinn. (HKII 253.16–17)
(...) at mannen-NOM er ikkje drepenn

(72)

- a. Hon fagnaði vel skáldnum. (HKII 166.5)
Ho-NOM helsa vel skaldane-DAT
- b. Var þeim þar vel fagnat. (HKII 107.7–8)
Blei dei-DAT der vel helsa

(73)

- a. Menn söknuðu nú Skeggja ór flokkinum. (Fritzner 1973/III: 160)
menn-NOM sakna nú Skjegge-GEN av flokken
- b. Um morguninn var saknat þeira. (Hanssen et al. 1976: 120)
Om morgonen blei sakna dei-GEN

I (71) svarar akkusativobjektet *Þorstein* i aktiv (a) til subjektet *maðrinn* i passiv (b); i (72) og (73) endrar ikkje objekta funksjon frå aktiv til passiv. Så lenge norrønt ikkje har oblike subjekt, blir ikkje dativleddet i (72b) og genitivleddet i (73b) subjekt.

²¹ Denne karakteristikken av logisk subjekt skil seg frå den som er presentert ovanfor; grunnen er at den tradisjonelle karakteristikken føreset eit hierarki av tematiske roller, noko analysane i dette avsnittet ikkje gjør.

Passivverba i (71)–(73) er analyserte i (74)–(76). Legg merke til at desse analysane ikkje introduserer nye teoretiske prinsipp.

(74)			
A-struktur	<i>drepinn</i>	(x	y)
Inherent klassifisering		-o	-a
Passiv		Ø	
Default			SUBJ
(75)			
A-struktur	<i>fagnat</i>	(x	y)
L-kasus			DAT
Inherent klassifisering		-o	+a
Passiv		Ø	
Default			OBJ _θ
(76)			
A-struktur	<i>saknat</i>	(x	y)
L-kasus			GEN
Inherent klassifisering		-o	+a
Passiv		Ø	
Default			OBJ _θ

Ved *drepinn* i (74) blir x-argumentet som det høgste argumentet undertrykt. Subjektsprinsippet har dermed bare eitt argument å verke på, nemleg y-argumentet, som då blir subjekt, jf. (32b). I (75) og (76) gir leksikalsk kasus [+a] på y-argumentet. Når passiv undertrykker x-argumentet, er y-argumentet igjen det einaste subjektsalternativet. Men dette går ikkje, fordi subjektsprinsippet ville innføre ein klassifisering, [-a], som står i konflikt med den interne klassifisering [+a] på argument med leksikalsk kasus. Av defaultprinsippet følgjer det at argumentet er spesifisert [+a, +o], som er klassifiseringen til eit avgrensa objekt.

4.2 Objekt til ditransitive verb

Ditransitive verb i norrønt kan som nemnt delast i seks grupper. Desse gruppene er illustrerte i (77).

- (77)
- Hann hafði (...) veitt Óláfi konungi lið. (HKII 95.10–11)
han-NOM hadde gitt Olav konge-DAT hjelp-AKK
 - Hann skyldi afla sér himneskrar dyrðar. (BJS 60.12–13)
han-NOM skulle skaffe seg-DAT himmelsk ære-GEN

- c. Konungr jätti henni þessu. (HKI 266.14–15)
konge-NOM tillot ho-DAT dette-DAT
- d. (...) skipaði konungr hana hraustum drengjum. (Fritzner 1973/III: 335)
(...) skipa konge-NOM ho-AKK djerne menn-DAT
- e. Þórir eggjaði hann (...) þessar ferðar. (Nygaard 1905: 145)
Tore-NOM eggja han-AKK (...) denne ferda-GEN
- f. (...) konungr (...) hjó hann banahogg. (HKI 118.21)
(...) kongen hogg han-AKK banehogg-AKK

4.2.1 Nominativ–Dativ–Akkusativ

(78) viser eit utval av ditransitive verb som tar objekt i dativ og akkusativ.

- (78)
banne ('nekte'), bera ('bere'), bjóða ('tilby'), eigna ('gi til eige'), fá ('gi'), fastna ('love fast'), fœra ('føre, bringe'), gefa ('gi'), gjalda ('betale'), selja ('selje'), senda ('sende'), skipa ('gi'), sverja ('love med eid'), veita ('gi'),

Verba i (78) tar tre argument, x, y og z. X-argumentet impliserer viljing, medvit, kontroll over og årsak til tilstandsendring i ein annan deltakar (z). Y-argumentet er benefaktivt, og har leksikalsk kasus, og z-argumentet impliserer påverknad frå ein annan deltakar, og tilstandsendring. Dette gir følgjande analyse:

(79)				
A-struktur	<i>veita</i>	(x	y	z)
L-kasus			DAT	
Inherent klassifisering		-o	+a	-a
Default		SUBJ	OBJ _θ	OBJ

Me ser at analysen gir dette verbet to objekt, der det eine er semantisk avgrensa, det andre semantisk uavgrensa.

4.2.2 Nominativ–Dativ–Genitiv

Verb som tar objekt i dativ og genitiv kan på grunnlag av dei semantiske relasjonane mellom verb og argument delast inn i to hovudtypar. Den eine gruppa, med representantar i (80), liknar verb med dativ- og akkusativobjekt i at dei refererer til situasjonar der z-argumentet kjem innanfor interessessfæren til det benefaktive y-argumentet. Her har

begge objektsargumenta leksikalsk kasus, og analysen av verb i denne gruppa blir som i (81).

(80)

afla ('skaffe'), fá ('gi', 'valde'), leita ('skaffe'), ljá ('låne bort'), unna ('tillate'), væna ('love')

(81)

A-struktur	<i>afla</i>	(x	y	z)
L-kasus			DAT	GEN
Inherent klassifisering		-o	+a	+a
Default		SUBJ	OBJ θ	OBJ θ

Som me ser, tar verba i (80) to semantisk avgrensa objekt. Her er det viktig å hugse på kva status symbolet OBJ θ har i forhold til OBJ. OBJ er symbolet for ein bestemt funksjon, "semantisk uavgrensa objekt", mens OBJ θ er symbolet for ei mengd funksjonar, som skil seg frå kvarandre i kva tematisk rolle dei realiserer, jf. avsnitt 2.1 ovanfor. I (80) står me ikkje overfor to identiske funksjonar, OBJ θ , men to skilde funksjonar.

Tre verb med kasuskombinasjonen dativ-genitiv denoterer situasjonar der y-argumentet blir halde tilbake frå interessesfæren til z-argumentet. Dette gjeld verba *fyrirmuna*, *synja*, *varna*. Tilordning mellom argument og funksjon blir som i (81) over.

Det som er karakteristisk for relasjonen mellom genitivobjektet og verbet ved desse tre verba, er at genitiv kasus konkret uttrykker at referenten til y-argumentet manglar referenten til z-argumentet, og at det er referenten til x-argumentet som er ansvarleg for denne mangelen ved å halde tilbake referenten til z-argumentet. Det dreier seg om å halde tilbake kontrollen over ein deltakar, i staden for å overføre kontrollen. Dette kjenner me igjen frå dei monotransitive genitivsverba, der objekta på same måte uttrykker ein mangel hos subjektsreferenten, som denne anten forsøker å skaffe seg eller ikkje gjør det.

4.2.3 *Nominativ–Dativ–Dativ*

Ei tredje gruppe ditransitive verb i norrønt tar to dativobjekt. Eit oversyn over desse verba finst i (82).

(82)

boeta ('bøte'), heita ('love'), játa ('tillate'), launa ('løne'), lofa ('love'), neita ('nekte'), ógna ('truge'), svara ('svare')

X-argumentet impliserer her viljing og sansing/medvit. Den semantiske relasjonen mellom desse verba og y- og z-argumenta er på den andre sida ikkje like innlysande som ved andre grupper. Men også her er interessesfæren til y-argumentet involvert, sjølv om denne relasjonen er meir abstrakt enn ved f.eks. *gefa*. Etter Nygaard (1905: 107) har dativ på objektet som realiserer z-argumentet ved desse verba, utvikla seg frå indoeuropeisk instrumental kasus, og det er mogleg å identifisere eit instrumentalt innhald ved fleire av dei. Men korleis skal ein analysere dette argumentet i forhold til Dowtys proto-patients? Ved *lofa* uttrykker x-argumentet eit løfte (z-argumentet), som er i y-argumentets interesse. Likedan med dei andre verba, der produktet er ei bot, ei tillating, løn, ei nekting, eit trugsmål og eit svar. Me står her overfor produkt av den verbalhandlinga som x-argumentet utfører, altså ein type "effected object", som dermed kan tilskrivast patients-eigenskapar. Analysen av desse verba blir som i (83).

(83)

A-struktur	<i>bæta</i>	(x	y	z)
L-kasus			DAT	DAT
Inherent klassifisering		-o	+a	+a
Default		SUBJ	OBJ _θ	OBJ _θ

Som ved verb som tar dativ- og genitivobjekt, får også verba i denne gruppa to semantisk avgrensa objekt.

4.2.4 Nominativ–Akkusativ–Dativ

Den fjerde gruppa av ditransitive verb tar eit objekt i akkusativ og eitt i dativ. Eksempel på slike verb er viste i (84).²²

(84)

auka ('auke'), ausa ('ause'), blanda ('blande'), búa ('pryde'), draga ('kle'), dreifa ('smørje'), gyrða ('spenne'), hlaða ('fylle, laste'), hverfa ('kringsetje'), leggja ('dekke, kle'), setja ('setje inn'), skipa ('skipe, utstyre'), spenna ('spenne'), stökkva ('skvette, dynke, stenke'), sveipa ('sveipe, omvikle'), tjalda ('kle med teppe'), troða ('fylle'), vefja ('sveipe')

²² Det finst i tillegg til desse ei gruppe verb der akkusativobjektet har benefaktiv rolle: *afeira, affletta, afdæma, firra, fletta, halda, leynd, nema, næma, ræna, stela, svikja*. Dativleddet her kan først tilbake på IE ablativ kasus (Nygaard 1905: 122). Desse blir ikkje drøfta nærmare her.

Også ved disse verba er det eit instrumentalt innhald knytt til dativ-objektet, mens akkusativobjektet denoterer resultatet av verbalhand-linga. Parallellen til verb av *spray/load*-klassen i engelsk med midlet uttrykt som oblik funksjon, er innlysande, jf. (85).

(85)

- a. Mary loaded the truck with (the) hay.
- b. Mary sprayed the wall with (the) paint.

Dowty (1991: 588) peiker på at når *the truck/the wall* er direkte objekt impliserer desse argumenta inkrementalt tema. Det same ser ut til å vere tilfelle med verba i (84), jf. følgjande eksempel:

(86)

- a. (...) skipaði konungr hana hraustum drengjum. (Fritzner 1973/III: 335)
(...) skipa konge-NOM ho-AKK djerne menn-DAT
- b. Hann stökkvir blóði himin ok lopt þll. (Fritzner 1973/III: 594)
han-NOM skvetter blod-DAT himmel og luft all-AKK
Han skvetter all jord og himmel med blod
- c. (...) treðr hann síðan lyngvi ok mosa. (Fritzner 1973/III: 722)
(...) fyller han-AKK [= ein belg] síðan lyng-DAT og mose-DAT

I eksempla i (86) impliserer x-argumentet viljing og medvit, og vidare årsak til tilstandsending i y-argumentet. Y-argumentet impliserer i tillegg inkrementalt tema og rørsle i forhold til eit anna argument (z-argumentet). Z-argumentet har følgjande P-P-eigenskapar: Tilstandsending — i form av å bli flytt inn i y-argumentet, og kausalt påverka av x-argumentet. Y-argumentet har dermed fleire P-P-eigenskapar enn z-argumentet, og blir etter seleksjonsprinsippet [-a]. Analysen blir sjå-ande ut som i (87).

(87)

A-struktur	<i>skipa</i>	(x	y	z)
L-kasus				DAT
Inherent klassifisering		-o	-a	+a
Default		SUBJ	OBJ	OBJ _θ

4.2.5 *Nominativ–Akkusativ–Genitiv*

Ei gruppe verb som ikkje så lett lar seg karakterisere ved eit tradisjonelt sett med tematiske roller er dei i (88) (jf. Kristoffersen 1991: 55–56).

(88)

- a. eggje nokon (AKK) til noko (GEN)
eggja, fýsa, hvetja, æsa
- b. spørje/be nokon (AKK) om noko (GEN)
spyrja, fréttá, fregna, biðja
- c. krevje nokon (AKK) for noko (GEN)
beiða, krefja, kveðja, æsta

Verba i (88a) har eit x-argument med P-A-eigenskapane viljing, sansing/medvit og årsak til tilstandsending i y-argumentet (direkte påverknad); y-argumentet impliserer tilstandsending (blir eggja) som følgje av kausal påverknad frå x-argumentet. Eg vender tilbake til z-argumentet etter at eg har drøfta dei andre verba i denne klassen.

Ved verba i (88b og c) er det ikkje så enkelt å tale om noka tilstandsending. Likevel finst eit slikt element også her, ved at x-argumentet på ulike måtar (gjennom talehandlingar som *be/krevje*) forsøker å påvirke y-argumentet til å gi frå seg noko, anten ei handling, ei teneste eller meir konkrete gjenstandar. Det er altså mogleg å forsvare ei klassifisering som proto-patiens.

Z-argumentet ved alle tre gruppene i (88) denoterer ei eller anna form for mangel. (Ved *eggja* og *biðja* noko ugjort, ved *krefja* ein meir konkret mangel.) Dette er med andre ord heilt parallelt med den semantiske relasjonen til genitivobjekt ved monotransitive verb, jf. diskusjonane rundt (66)–(69) ovanfor. Analysen av verb i denne gruppa er vist i (89).

(89)

A-struktur	<i>eggja</i>	(x	y	z)
L-kasus				GEN
Inherent klassifisering		-o	-a	+a
Default		SUBJ	OBJ	OBJ \emptyset

4.2.6 Nominativ–Akkusativ–Akkusativ

For norrøne ditransitive verb som tar to objekt i akkusativ, er det vanleg å rekne det første tingobjektet som eit såkalla “indre objekt”, dvs eit argument som alt ligg i semantikken til det styrande verbet (Nygaard 1905: 89). For eksempel viser *banahogg* i (77f) ovanfor til noko som alt er spesifisert av verbet *hoggva*. Andre verb av denne typen er *ljóstá* (‘slå’), *senda* (‘sende’), *slá* (‘slå’).

I utgangspunktet kan desse verba analyserast på to ulike måtar. For

det første kan dei to akkusativobjekta begge sjåast som instansieringar av funksjonen OBJ, altså primært objekt. Denne analysen kan imidlertid forkastast på teori-internt grunnlag, fordi han bryt med kravet i LFG om *function-argument biuniqueness*, jf. avsnitt 2.6 ovanfor.

Alternativt kan ein rekne med at akkusativ kasus ved dei to objekta ikkje har lik status, men istaden har henholdsvis strukturell og leksikalsk akkusativ. Ein slik analyse har ei viss empirisk forankring, i og med at bare det eine objektet, nemleg personobjektet, kan svare til subjekt i passiv (Nygaard 1905: 89), jf. følgjande setning:²³

(90)

(...) þá var hverr þeira sleginn límahögg. (HKIII 252.14–15)

(...) då blei kvar-NOM av dei slått limeslag-AKK

Analysen av *höggva* blir etter dette slik:

(91)

A-struktur	<i>höggva</i>	(x	y	z)
L-kasus				AKK
Inherent klassifisering		-o	-a	+a
Default		SUBJ	OBJ	OBJ _θ

4.2.7 *Passiv av ditransitive verb*

Ovanfor har eg presentert analysar av forholdet mellom argument og funksjonar ved 6 grupper av ditransitive verb. Desse verba finst også i passivvariantar, jf. (92) og (90).²⁴

(92)

- a. Heldr verðr hann oss ástsamliga gefinn. (Hom. 130.32–33)
heller blir han-NOM oss-DAT kjærleiksfullt gitt
- b. (Þeir eru sumir,) er lítills lánshér er lét i heimi. (Hom. 178.16)
(dei er nokon,) som lite gods-GEN her er gitt i verda
- c. Skálinn var allr skipaðr skjöldum. (*Norrøn ordbok*, s. 380)

²³ Dette svarar til situasjonen i tysk, jf. Zaenen et al. (1990: 128).

²⁴ Eg har dessverre ikkje funne eksempel på passiv av akkusativ+genitiv- og dativ+dativverb. Eg ser likevel ingen grunn til å rekne med at slike ikkje finst, og stiller derfor opp analyseforslag også for desse to gruppene. Legg førøvrig merke til at typane er representerte: Akkusativ+genitivverba styrer funksjonar av same type som dativ-akkusativverba (eit semantisk uavgrensa og eit semantisk avgrensa objekt); dativ+dativverba styrer funksjonar av same type som dativ-genitivverb (to semantisk avgrensa objekt).

skålen-NOM var heile skipa skjold-DAT
Heile skålen var skipa med skjold

Analysar av passiv i dei seks gruppene er viste i (93)–(98).

(93)				
A-struktur	<i>gefinn</i>	(x	y	z)
L-kasus				DAT
Inherent klassifisering		-o	+a	-a
Passiv		Ø		
Default			OBJ θ	SUBJ

(94)				
A-struktur	<i>lét</i>	(x	y	z)
L-kasus			DAT	GEN
Inherent klassifisering		-o	+a	+a
Passiv		Ø		
Default			OBJ θ	OBJ θ

(95)				
A-struktur	<i>svarat</i>	(x	y	z)
L-kasus			DAT	DAT
Inherent klassifisering		-o	+a	+a
Passiv		Ø		
Default			OBJ θ	OBJ θ

(96)				
A-struktur	<i>skipaðr</i>	(x	y	z)
L-kasus				DAT
Inherent klassifisering		-o	-a	+a
Passiv		Ø		
Default			SUBJ	OBJ θ

(97)				
A-struktur	<i>eggjaðr</i>	(x	y	z)
L-kasus				GEN
Inherent klassifisering		-o	-a	+a
Passiv		Ø		
Default			SUBJ	OBJ θ

(98)				
A-struktur	<i>sleginn</i>	(x	y	z)
L-kasus				AKK
Inherent klassifisering		-o	-a	+a
Passiv		Ø		
Default			SUBJ	OBJ θ

Etter tilordning av leksikalsk kasus til y-argument og undertrykking av det logiske subjektet (x-argumentet) har *gefinn* i (93) eitt argument som er [-a] (z-argumentet). Etter defaultprinsippet blir z-argumentet, som er [-a], knytt til SUBJ, mens y-argumentet, med leksikalsk kasus, blir OBJ θ . *lét* i (94) har to argument med leksikalsk kasus. Når x-argumentet som logisk subjekt blir undertrykt, er det ingen argument som kan bli subjekt. F-strukturen i (94) viser at dette verbet har upersonleg passiv, jf. (92b). Tilsvarende analyse gjeld for *svarat* i (95), jf. (92c). Ved *skipaðr* og *eggjaðr*, (96) og (97), er det z-argumentet som har leksikalsk kasus; x-argumentet blir som logisk subjekt undertrykt ved begge verba. Igjen står y-argumentet, som ved inherent rolleklassifisering blir [-a], og dermed den einaste subjektscandidaten. Til slutt *sleginn* (98) som har same argumentstruktur som *hoggva* (91), der z-argumentet har leksikalsk akkusativ og blir sekundært objekt, mens y-argumentet blir subjekt pga. strukturell akkusativ.

4.3 To notar: Intransitive og upersonlege verb

I det følgjande skal eg kort sjå korleis teorien handterer intransitive og upersonlege verb. Med intransitive verb meiner eg verb med eitt semantisk argument, som er knytt til subjektet til dette verbet. Eg ser bort frå toverdige intransitive verb av typen *búa*, der y-argumentet blir uttrykt ved ein oblik funksjon.

Upersonlege verb er verb som tar eitt eller fleire argument, utan at nokon av dei blir assosierte med subjektfunksjonen.

4.3.1 *Intransitive verb*

(99) viser eksempel på intransitive verb i norrønt; den tematiske relasjonen til det einaste argumentet er ulik i dei to eksempla: I (99a) er det klart proto-agens, i (99b) like klart proto-patiens.

(99)

- a. *Gizurr hljóp báðum fótum upp (. . .)*. (Fritzner 1973/II: 3)
Gizurr-NOM hoppa opp med begge fõtene
- b. *Søkk hon niðr með øllum farminum*. (Fritzner 1973/III: 653)
sokk ho-NOM ned med all lasta

Etter TLA-prinsippa blir dette eine argumentet anten [-o] (99a) eller [-a] (99b). Slik predikerer teorien korrekt at i begge desse tilfella blir

det eine argumentet realisert som subjekt; i begge tilfella gir subjektsprinsippet verdi for det manglande trekket.

4.3.2 Upersonlege verb

Norrønt har også fleire grupper upersonlege verb. Eit eksempel er vist i (100).

(100)

- a. Mik kell. (Fritzner 1973/II: 247)
eg-AKK frys

Eg reknar med at upersonlege verb har argument med leksikalsk kasus. Analysen av f.eks. *kala* blir dermed som i (101).

(101)

A-struktur	<i>kala</i>	(x)
L-kasus		AKK
Inherent klassifisering		+a
Default		OBJ θ

4.4 Objekt og objektseigenskapar

Eg har ovanfor presentert ein analyse av transitive verb i norrønt som sorterer objekt i dette språket i to hovudkategoriar, semantisk uavgrensa objekt (OBJ) og semantisk avgrensa objekt (OBJ θ). Dei to objektstypane skil seg frå kvarandre morfologisk ved at OBJ har strukturell kasus (akkusativ) mens OBJ θ har leksikalsk kasus (dativ eller genitiv). Framstillinga ovanfor skulle vise at dativ og genitiv kasus uttrykker meir spesifikke semantiske relasjonar enn det akkusativ gjør. Genitiv er det enklaste tilfellet, ved at objekt i genitiv kasus både ved monotransitive og ditransitive verb uttrykker ein mangel. Dativ kan på den andre sida realisere ulike tematiske relasjonar. Her er det særleg to relasjonar som trer tydeleg fram. Den første er knytt til proto-benefaktiv, slik denne blei presentert ovanfor (avsnitt 3.2), den andre til ulike gradar av proto-patiens.

Dativ kasus skil seg frå akkusativ ved at dativ kasusmarkering direkte uttrykker den semantiske relasjonen leddet har, i motsetnad til akkusativ kasus, som uttrykker underordning under transitivt verbal, og ikkje ein spesifiserbar semantisk relasjon (Dyvik 1986: 82). Akkusativ kasusmarkering er derfor uspesifisert med omsyn til den semantiske

relasjonen akkusativleddet har til verbet; denne relasjonen er uttrykt gjennom det styrande verbet. Dyvik (1986: 236) reknar på den andre sida med at dativ kasus ikkje er uspesifisert, men fleirtydig mellom dei ulike tydingane. Denne kategorien uttrykker i seg sjølv eit spesifiserbart innhald som rett nok varierer med konteksten ledda står i, men som etter Dyviks syn likevel kan isolerast uavhengig av det styrande verbet.

Sidan syntaktiske funksjonar i LFG blir rekna som abstraksjonar over forholdet mellom morfosyntaktiske uttrykk og tematiske relasjonar (jf. Bresnan og Moshi 1990: 166), er det rimeleg å vente at det semantiske skiljet mellom dei to objektstypene korresponderer med syntaktiske skilnader. Andrews (1985: 120) drøftar dette spørsmålet, og peiker på at

[o]bjects are generally more problematic than subjects because there are fewer grammatical processes applying exclusively to specific types of objects. It can therefore be difficult to tell whether variations in the coding features of object-like NPs reflect differences in their grammatical relations.

Kasus på objekt i norrønt er ein type "coding features", og skilnaden mellom strukturell og leksikalsk kasus trekker eit viktig skilje mellom dei to objektstypene. Me stå altså overfor spørsmålet om det finst syntaktiske skilnader mellom akkusativobjekt på den eine sida og dativ- og genitivobjekt på den andre sida. Den einaste kjende skilnaden mellom desse to objektstypene har eg alt vore inne på. Denne er knytt til passiv: OBJ men ikkje OBJ θ kan svare til subjekt i passiv. Ei aktivsetning som inneheld OBJ, korresponderer dermed med ei personleg aktivsetning, medan ei aktivsetning som inneheld OBJ θ men ikkje OBJ, svarar til ei upersonleg passivsetning. (102) og (103) illustrerer dei relevante skilnadene.

(102)

- a. Finnr Árnason drap þegar Þorstein. (HKII 493.19–20)
- b. (...) at maðrinn sé eigi drepinn. (HKII 253.16–17)

(103)

- a. Hon fagnaði vel skáldnum. (HKII 166.5)
- b. Var þeim þar vel fagnat. (HKII 107.7–8)

Som vist ovanfor, følgjer denne skilnaden mellom OBJ og OBJ θ av at

argument med leksikalsk kasus er [+a] og dermed ikkje kan bli subjekt, medan (patiens-liknande) argument utan leksikalsk kasus er [-a] og kan anten bli subjekt eller objekt.

5 Ein alternativ analyse av islandsk og tysk:

Zaenen et al. 1990

Objektsystema i islandsk og tysk er analyserte i ei LFG-ramme av Zaenen et al. (1990). Analysen deira har mange fellesdrag med analysen som er presentert ovanfor: Han gjør greie for skilnader som gjeld passiv i dei to språka med utgangspunkt i eit system av assosieringsprinsipp for tematiske roller og syntaktiske funksjonar. Vidare bygger analysen deira på direkte assosiering mellom leksikalsk kasus og tematiske roller, tilsvarande det som er gjort ovanfor.

Syntaktiske funksjonar er ordna etter hierarkiet i (104),²⁵ og blir assosierte med tematiske roller etter dei universelle prinsippa i (105).

(104) Hierarki av syntaktiske funksjonar

SUBJ > OBJ > 2OBJ

(105) Universelle assosieringsprinsipp (Zaenen et al. 1990: 117)

- a. If there is only one thematic role, it is assigned to SUBJ; if there are two, they are assigned to SUBJ and OBJ; if there are three, they are assigned to SUBJ, OBJ and 2OBJ.
- b. Agents are linked to SUBJ.
- c. Default case marking: the highest available G[rammatical] F[unction] is assigned NOM case, the next highest, ACC.

I tillegg stiller dei opp to språkspesifikke assosieringsprinsipp, eitt for islandsk og eitt for tysk; desse er viste i (106)–(107).

(106) Språkspesifikt assosieringsprinsipp — islandsk (Zaenen et al. 1990: 117)

Case-marked Themes are assigned the lowest available GF

(107) Språkspesifikt assosieringsprinsipp — tysk (Zaenen et al. 1990: 128)

Case-marked thematic roles are assigned to 2OBJ

²⁵ Den viktigaste skilnaden mellom OBJ og 2OBJ er at bare det første kan bli subjekt i passiv. 2OBJ er ekvivalent med OBJ θ i vår analyse av norrønt, men skil seg frå dette ved å bli rekna som ein semantisk uavgrensa funksjon. (Sjå Levin (1987: 4) for ei drøfting av dette.)

Det islandske prinsippet i (106) bind eit temaargument med leksikalsk kasus til den lågast tilgjengelege funksjonen i (104). Som illustrasjon kan me sjå på det ditransitive verbet *skila*, jf. (108), med to dativ-objekt, eitt som realiserer tema (*peningunum*) og eitt som realiserer benefaktiv (*henni*).

(108)

- a. Ég skilaði henni peningunum.
eg-NOM returnerte henne-DAT pengene-DAT
Eg leverte pengene tilbake til henne
- b. Henni var skilað peningunum.
ho-DAT (SUBJEKT) blei returnert pengene-DAT
Ho blei levert tilbake pengene
- c. *Peningunum var skilað henni.

skila har tre argument, agentiv, benefaktiv og tema. Det agentive argumentet i aktivsetninga (108a) blir assosiert med funksjonen SUBJ (jf. (105b)), mens temaargumentet, *peningunum*, ifølgje (106) blir assosiert med funksjonen 2OBJ, som er den lågaste tilgjengelege funksjonen, fordi det er eit tema med leksikalsk dativ. Det benefaktive argumentet, *henni*, som også har leksikalsk kasus, blir assosiert med funksjonen OBJ på grunnlag av (105a). Sidan bare OBJ, og ikkje 2OBJ, kan bli subjekt i passiv i deira analyse, gjør assosieringsprinsippa (105)–(106) greie for passivering ved *skila*. Også ved dei andre gruppene av transitive verb gjør denne analysen tilfredsstillande greie for forholdet mellom aktiv og passiv.

Tysk skil seg i analysen til Zaenen et al. (1990) frå islandsk ved at alle tematiske roller med leksikalsk kasus, ikkje bare tema-roller, blir assosierte med funksjonen 2OBJ, jf. (107). Alle objekt i tysk med dativ eller genitiv kasus får med andre ord funksjonen 2OBJ. Sidan 2OBJ ikkje kan bli passivsubjekt, svarar tyske aktivsetningar med akkusativ-objekt til personleg passiv, mens dei med dativ- eller genitivobjekt svarar til upersonleg passiv, jf. kontrasten i (109) ved dativ verbet *helfen*:

(109)

- a. Wir halfen ihm.
Me hjalppte han (DAT)
- b. Ihm wurde geholfen.
Han blei hjelpt

Denne analysen predikerer at tysk ikkje kan ha verb som tar to objekt med leksikalsk kasus. Grunnen til dette er at slike verb ville ha vore subkategoriserte for to 2OBJ, som ville ha representert eit brot på kravet om ein-til-ein-forhold mellom rolle og funksjon. Som det går fram av avsnitt 1.3 har ditransitive verb i tysk bare kombinasjonane dativ + akkusativ, akkusativ + genitiv og akkusativ + akkusativ. Dette gjør analysen til Zaenen et al. (1990) greie for utan problem.

Mens analysen til Zaenen et al. (1990) gjør greie for skilnader i leksikalsk assosiering mellom islandsk og tysk, møter han problem med tilsvarende data i norrønt. Det islandske prinsippet (106) predikerer feilaktig at objekt med leksikalsk kasus i norrønt kan bli subjekt i passiv, fordi "the lowest available GF" ikkje alltid er 2OBJ, men også kan vere OBJ; (108b) er eit islandsk eksempel på dette. Som eg har vist ovanfor, stemmer ikkje dette for norrønt.

Også det tyske assosieringsprinsippet (107) predikerer feil om norrønt, fordi det slår fast at alle objekt med leksikalsk kasus er 2OBJ. Her er det dei ditransitive verba som er problematiske. For eksempel, det norrøne verbet *synja* deler ut rollene agentiv, benefaktiv og tema, med leksikalsk kasus på begge objekta. Etter (107) skal *synja* ha to 2OBJ; dette gir korrekt resultat med omsyn til passiv — *synja* tar upersonleg passiv. På den andre sida bryt ein slik analyse med kravet om ein-til-ein-forhold mellom rolle og funksjon (sjå avsnitt 2.6 ovanfor).

Problemet med dei tyske prinsippa i forhold til norrønt er altså knytt til funksjonen 2OBJ. I dette arbeidet har eg presentert eit alternativ som gir korrekt resultat for passiv i norrønt, og som også vil gjøre greie for islandsk og tysk, gitt ei omformulering til TLA av det teoretiske apparatet i Zaenen et al. (1990). Dei relevante komponentane i TLA er repeterte som (110)–(112).

(110)

- a. Viss ein deltakar har fleire patienssegenskapar enn agensegenskapar, blir den merka [-a].
- b. Viss ein deltakar har fleire agensegenskapar enn patienssegenskapar, blir den merka [-o].
- c. Viss ein deltakar har ein interessesfære som er relevant for ein annan deltakar, blir den merka [-a].

(111)

- (i) Ordne deltakarane på følgjande måte etter inherent klassifisering:
-o < -a < +o < +a.

- (ii) Ordne dei syntaktiske funksjonane på følgjande måte:
 SUBJ < OBJ < OBJ_θ (< OBL).
- (iii) Assosier frå venstre kvar deltakar med ein syntaktisk funksjon som er kompatibel med denne.

(112)

Argument med leksikalsk kasus er [+a].

Islandsk skil seg som nemnt frå norrønt og tysk ved ikkje å ha nokon spesiell samankopling mellom leksikalsk kasus og semantisk avgrensa funksjonar; islandsk manglar med andre ord prinsipp (112). I utgangspunktet kan me då anta at leksikalsk assosiering i islandsk går etter (110) og (111). Dette stemmer for dei monotransitive verba, jf. (12) ovanfor. For distransitive verb i moderne islandsk er imidlertid ikkje situasjonen like enkel; eit relevant eksempel er verbet *skila*, jf. (108a). Her vil det agentive argumentet vere [-o] etter (110b), og SUBJ etter (111); det benefaktive dativargumentet (*henni*) blir [-a] etter (110c), og OBJ etter (111). Problemet oppstår ved det andre dativargumentet, som med sine klare patienssegenskapar burde bli [-a] etter (100a). Ei slik klassifisering gir tilordning til ein av funksjonane SUBJ eller OBJ. Ingen av desse funksjonane er imidlertid reelle alternativ, sidan begge ville ha medført brot på FAB (jf. avsnitt 2.6), prinsippet som skal hindre ein og same (semantisk uavgrensa) funksjon i å realisere meir enn ei rolle i ein argumentstruktur.

Ei interessant, TLA-basert løysing på dette problemet er ASYMMETRI-PARAMETEREN, lansert av Bresnan og Moshi (1990). Asymmetriparameteren skil mellom symmetriske og asymmetriske språk. I asymmetriske språk kan ikkje meir enn eitt internt argument til eit predikat vere [-a], mens i symmetriske språk kan dette vere tilfelle.²⁶ Viss me antar at islandsk er eit asymmetrisk språk, og dermed bare kan ha eitt [-a] argument for kvart predikat, kan også ditransitive verb gjørast greie for. Det andre dativargumentet ved *skila* (*peningu-*

²⁶ Det underliggende motivet for å postulere asymmetriparameteren er at dei språka Bresnan og Moshi (1990) har sett på, skil seg frå kvarandre når det gjeld syntaktiske eigenskapar ved objekt til ditransitive verb. Dei aktuelle eigenskapane er passivering, objektsmarkering på verbet, stryking av uspesifisert objekt, resiprokalisering, og dessutan ulike kombinasjonar av desse. I symmetriske språk har begge objekta til ditransitive verb desse eigenskapane, i asymmetriske gjeld dette bare eitt av objekta. Ved hjelp av denne parameteren i kombinasjon med andre grunnleggande prinsipp i TLA gjør Bresnan og Moshi greie for symmetrisk og asymmetrisk fordeling av objektsegenskapar i tre ulike bantuspråk. Videre analyserer Alsina (1992) kausativkonstruksjonar i bantu-språket chichewa ved hjelp av parameteren.

num, jf. (108)) har patiens-eigenskapar, men kan ikkje bli [-a], fordi det første dativargumentet er [-a], og islandsk er eit asymmetrisk språk. Alternativ klassifisering for eit internt patiensargument i TLA er [+o], jf. (27) ovanfor.

F-strukturen til *skila* i (108) kan nå stillast opp som i (113).

(113)				
A-struktur	<i>skila</i>	(x	y	z)
L-kasus			DAT	DAT
Inherent klassifisering		-o	-a	-a/+o
Asymmetriparameteren		+o		
Default		SUBJ	OBJ	OBJ _θ

Norrønt og tysk er på den andre sida ulikt moderne islandsk ved at prinsipp (112) gjeld. Her vil alle argument med leksikalsk kasus bli sekundære objekt. Dei kan dermed heller ikkje bli subjekt i passiv. Dette er i samsvar med dei faktiske forholda.

6 Sluttord

Eg har i dette arbeidet argumentert for å sortere norrøne objekt i to hovudgrupper, semantisk uavgrensa objekt, OBJ, med akkusativ kasus, og semantisk avgrensa objekt, OBJ_θ, med dativ eller genitiv kasus. Dette skiljet svarer til den tradisjonelle inndelinga i objekt som kan og objekt som ikkje kan bli subjekt i passiv. Eg har vidare vist at den analysen som er presentert for norrønt også gjør greie for forholdet mellom aktiv og passiv i islandsk og tysk.

Inndelinga i OBJ og OBJ_θ er gjort med utgangspunkt i teorien om leksikalsk assosiering (TLA), som bygger eit slikt skilje mellom anna på regelmessige samband mellom tematiske roller og syntaktiske funksjonar. Men eit viktig spørsmål står framleis utan svar: Er det samsvar mellom termane “uavgrensa” og “avgrensa”, og dei aspekta ved norrøn syntaks som er relevante for denne distinksjonen? Etter mitt syn er svaret ja. Ein semantisk uavgrensa funksjon er ein funksjon som i prinsippet kan realisere fleire ulike tematiske roller, og dessutan vere atematisk (dvs. ikkje realisere noka rolle i det heile). Både SUBJ og OBJ har desse eigenskapane. Viss me held oss til tradisjonelle rolle-nemningar, ser me at i (114) uttrykker SUBJ agentiv (114a), perseptiv (114b) og objektiv (114c), mens OBJ uttrykker tema (114a–b) og perseptiv (114d).

(114)

- a. Þá skar Rognvaldr jarl hár hans. (HKI 130.11)
- b. Hér sér engi maðr okkar samvist. (BJS 80.36–37)
Her ser ingen mann-NOM vårt samvære-AKK
- c. Magnús konungr andaðisk. (HKIII 123.1)
Magnus konge-NOM døde
- d. Lærðir menn hræða oss við helviti (...). (Hom. 212.25–26)
Lærde menn-NOM skremmer oss-DAT med helvete

At disse funksjonane også kan vere atematiske, ser me av følgjande setningar med nominativ og akkusativ med infinitiv, der subjektet i (115a) og objektet i (115b) ikkje ber nokon tematisk relasjon til det overordna verbet:

(115)

- a. Þótti honum hon vel hafa gørt. (Nygaard 1905: 156)
syntest han-DAT ho-NOM (atematisk SUBJ) vel å gjort
Det syntest for han som ho hadde gjort vel.
- b. Opt hefi ek heyrt yðr þat mæla. (Nygaard 1905: 233)
ofte har eg høyrt dykk-AKK (atematisk OBJ) det seie

Ved semantisk avgrensa funksjonar er det eit nærmare samband mellom ein bestemt tematisk relasjon og den funksjonen som realiserer ho, ved at det er eit ein-til-ein-forhold mellom ein bestemt funksjon, f.eks. OBJ_{BEN} og benefaktiv rolle. Ein semantisk avgrensa funksjon kan av same grunn heller ikkje vere atematisk, fordi funksjonen føreset den tematiske rolla han er assosiert med. Spørsmålet er om dette er tilfellet med dei NP-ane eg har analysert som OBJ_Ø ovanfor.

Den enklaste kategorien er genitivobjekt, som ser ut til å realisere ein relasjon, assosiert med omgrepet mangel. Verb som tar dativobjekt, skapar på den andre sida problem, fordi denne kategorien, som eg tidligare har peikt på, kan sjåast som fleirtydig, og dermed i ein viss forstand er parallell med akkusativ. Men her er det også viktig å hugse på at dativ kasus skil seg frå akkusativ ved at dativ direkte uttrykker den semantiske relasjonen (benefaktiv, instrument, osv.) leddet har, i motsetnad til akkusativ kasus, som uttrykker underordning under transitivt verbal, og ikkje ein spesifiserbar semantisk relasjon (Dyvik 1986: 82). Akkusativ kasusmarkering er derfor uspesifisert med omsyn til den semantiske relasjonen akkusativleddet har til verbet; denne relasjonen er uttrykt gjennom det styrande verbet. Forholdet er illustrert i kontrasten mellom (114a, b) og (114d): I dei to første setningane

realiserer OBJ tema, i den siste perseptiv. I kvart tilfelle er det dei styrande verba, og ikkje akkusativ kasus, som bidrar med denne informasjonen.

Som nemnt uttrykker dativ kasus i seg sjølv eit spesifiserbart innhald som rett nok varierer med konteksten ledda står i, men som likevel kan isolerast uavhengig av det styrande verbet. Ut frå dette ser det ut til at skiljet mellom OBJ og OBJ_Ø som er trekt i dette arbeidet, svarar til relevante aspekt av norrøn morfologi, syntaks og semantikk.

Kjelder

a. Primære kjelder

BJS: *Barlaams ok Josaphats saga*; Utgåve ved Magnus Rindal. Oslo 1981.

HKI-III: *Heimskringla*, bd. I-III; Utgåve ved Finnur Jónsson. København 1893-1900.

Hom.: *Gamal norsk homiliebok*; Utgåve ved Gustav Indrebø. Oslo 1966.

b. Sekundære kjelder

Fritzner 1973/I-III. Fritzner, J. 1973. *Ordbog over det gamle norske sprog*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hanssen m. fl. 1976. Hanssen, E., E. Mundal og K. Skadberg: *Norrøn grammatikk*. Oslo 1976.

Hreinn Benediktsson 1980. Benediktsson, Hreinn. 1980. The Old Norse passive: Some observations. E. Hovdhaugen (red.): *The Nordic languages and modern linguistics*. Oslo: Universitetsforlaget.

Norrøn Ordbok. Utgåve ved Leiv Heggstad, Finn Hødnebo, Erik Simensen. 4. utgåve. Oslo 1990.

Nygaard 1905. Nygaard, M. 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania: Aschehoug (W. Nygaard).

Litteratur

Alsina, A. 1992. On the argument structure of causatives. *Linguistic Inquiry* 23:517-555.

Alsina, A. 1996. *The role of argument structure in grammar. Evidence from Romance*. Stanford, Ca.: CSLI Publications.

Anderson, S.R. 1992. *A-morphous morphology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Andrews, A.D. 1985. The major functions of the noun phrase. Shopen, T. (red.): *Language typology and syntactic description*. Bd. 1: *Clause structure*, s. 62–154. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Askedal, J.O. 1976. *Innføring i tysk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bresnan, J. 1982a. (red.). *The mental representation of grammatical relations*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bresnan, J. 1982b. Control and complementation. Bresnan 1982a:282–390.
- Bresnan, J. 1994. Locative inversion and the architecture of Universal Grammar. *Language* 63:72–131.
- Bresnan, J. og J. Kanerva. 1992. Locative inversion in Chichewa: A case study of factorization in grammar. T. Stowell og E. Wehrli (red.): *Syntax and the lexicon*. *Syntax and semantics* 26, s. 53–101. San Diego: Academic Press.
- Bresnan, J. og L. Moshi. 1990. Object asymmetries in comparative Bantu syntax. *Linguistic Inquiry* 21:147–185.
- Bresnan, J. og A. Zaenen. 1990. Deep unaccusativity in LFG. K. Dziwirek, P. Farrell, E. Mejías-Bikandi (red.): *Grammatical relations. A cross-theoretical perspective*, s. 45–57. Stanford: CSLI.
- Dalrymple, M., R. M. Kaplan, J. T. Maxwell III og A. Zaenen (red.) 1995. *Formal issues in Lexical-Functional Grammar*. Stanford: CSLI Publications.
- Dowty, D. 1979. *Word meaning and Montague Grammar*. Dordrecht: Reidel.
- Dowty, D. 1989. On the semantic content of the notion of 'thematic role'. Chierchia, G., B.H. Partee og R. Turner. (red.). *Properties, types and meaning*. II: *Semantic Issues*, s. 69–129. Dordrecht: Kluwer.
- Dowty, D. 1991. Thematic proto-roles and argument selection. *Language* 67:547–619.
- Dyvik, H. 1986. *Grammatikk og empiri. En syntaktisk modell og dens forutsetninger*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Faarlund, J.T. 1990. *Syntactic change. Toward a theory of historical syntax*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Gruber, J.S. 1976. *Lexical structures in syntax and semantics*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Holmberg, A. og C. Platzack. 1995. *The role of inflection in Scandinavian syntax*. New York: Oxford University Press.
- Jackendoff, R. 1972. *Semantic interpretation in generative grammar*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Jackendoff, R. 1987. The status of thematic relations in linguistic theory. *Linguistic Inquiry* 18:369–411.
- Keach, C.N. og Rochemont, M.S. 1993. Asymmetry in symmetrical object languages: A problem for LFG? *Working papers in linguistics* 18: 86–92. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Kristoffersen, K.E. 1991. Kasus, semantiske roller og grammatiske funksjoner i norrønt. Magistergradsavhandling. INL, Universitetet i Oslo. [Opptrykk, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, 1994.]
- Kristoffersen, K.E. 1994. Passiv i norrønt og nyislandsk — ei samanlikning. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 12:43–68.

- Kristoffersen, K.E. 1996. *Infinitival phrases in Old Norse. Aspects of their syntax and semantics*. Upublisert doktoravhandling, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Levin, B. og M. Rappaport Hovav. 1995. *Unaccusativity*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Levin, L. 1987. *Toward a linking theory of relation changing rules in LFG*. Stanford: CSLI.
- Lødrup, H. 1995. The realization of benefactives in Norwegian. *Proceedings of CLS*, bd. 31, Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Mørck, E. 1992. Subjektets kasus i norrønt og mellomnorsk. *Arkiv för nordisk filologi* 107: 53–99.
- Nygaard, M. 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania: Aschehoug (W. Nygaard).
- Pinker, S. 1989. *Learnability and cognition*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Rögnvaldsson, Eiríkur. 1991. Quirky subjects in Old Icelandic. Sigurðsson, Halldór Á. (red.): *Papers from the twelfth Scandinavian conference of linguistics*. Reykjavík: Háskóli Íslands.
- Reis, M. 1982. Zum Subjektbegriff im Deutschen. W. Abraham (red.): *Satzglieder im Deutschen*. Tübingen: Narr.
- Schachter, P. 1992. Comments on Bresnan and Kanerva's 'Locative inversion in Chichewa: A case study of factorization in grammar'. T. Stowell og E. Wehrli (red.): *Syntax and the lexicon. Syntax and semantics* 26, s. 103–110. San Diego: Academic Press.
- Sigurðsson, Halldór Á. 1989. *Verbal syntax and case in Icelandic*. Doktoravhandling. Lund: Lunds universitet. [Optrykk 1992, Háskóli Íslands, Reykjavík.]
- Tenny, C. 1994. *Aspectual roles and the syntax-semantics interface*. Dordrecht: Kluwer.
- Tonne, I. 1993. *Scales and participants. University of Trondheim working papers in linguistics* 15. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Tonne, I. 1994. Scales and participants. Allwood, J., B. Ralph, P. Andersson, D. Kós-Dienes og Å. Wengelin (red.): *Proceedings of the XIVth Scandinavian conference of linguistics and the VIIIth conference of Nordic and general linguistics August 16–21 1993. Gothenburg papers in theoretical linguistics* 69. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Yip, M., Maling, J. og Jackendoff, R. 1987. Case in tiers. *Language* 63: 217–250.
- Zaenen, A. 1994. Unaccusativity in Dutch: An integrated approach. J. Pustejovsky (red.): *Semantics and the Lexicon*. Dordrecht: Kluwer.
- Zaenen, A., J. Maling og Höskuldur Thráinsson. 1990. Case and grammatical functions: The Icelandic passive. Maling, J. og A. Zaenen (red.): *Modern Icelandic syntax. Syntax and semantics* 24, s. 95–136. San Diego: Academic Press.

BENGT SIGURD

Analyzing Runic Swedish by a computerized grammar

Introduction and abstract

The language on Swedish rune stones written in the 16-type alphabet (futhark) constitutes a very special fragment of the Swedish of its time (about 800–1100). Because of the ritual character of the inscriptions the language is rather standardized. The greatest variation is in proper names. As has long been noted the typical formula is (in English translation): *N raised this stone after M his P*, where *N* and *M* are personal names and *P* is a kinship term. Additional sentences may state that he was a good person or where the person died, e.g. *He fell in Greece*. Depending on the success of the new religion the formula *God help his soul* is sometimes also added (for safety). There are about 3000 rune stones with text of this type.

The purpose of this paper is to demonstrate how a generative phrase structure grammar implemented as a computer program can parse typical Runic sentences and present analyses in terms of subject, predicate, objects and adverbials (functional roles) in addition to word meanings. The grammar used is Swetra (Referent) grammar which has been developed for use in the automatic translation project Swetra, see chapter 1 in Sigurd (1994) and has been used in various automatic translation and text generation projects. Swetra grammar is a variant of the generative phrase structure grammar first presented in Chomsky (1957). Swetra grammar includes a functional representation instead of the typical Chomskyan trees and it uses no deep structure and no transformations. The functional representation can be used as an intermediate (universal) language (interlingua) in automatic translation systems or multilingual text generation system. The Swetra grammar is fairly well elaborated and has good empirical coverage. Most of the grammatical constructions met in texts are accounted for. It has been used for analyzing Swedish, English, German, Danish,

Russian, Polish, Latvian and Chinese, in particular in the weather and stockmarket domains.

The paper will at the same time describe a computer program called Rune which is able to interpret typical rune stone texts and translate them into Modern Swedish. In a first step the runes are transliterated into Latin letters. The second step is the parsing of the transliterated text resulting in a functional representation showing the analysis in terms of subject, predicate, objects and adverbials in addition to word meanings according to Swetra grammar. In a third step this functional representation is then used as an intermediate language (interlingua) in the automatic translation into Modern Swedish using an equivalent Modern Swedish grammar. The program may also be run in the other direction translating Modern Swedish into runes. Some inscriptions are offered for demonstration.

The program Rune has been implemented in the programming language LPAProlog. (I am indebted to Johan Dahl for assistance in developing the interface.) It can be transported to other Prolog variants and other computers. The program will be demonstrated on demand at the Department of Linguistics, Lund University. The description in this paper will be given with a view to linguistic readers rather than computer science readers. Some of the grammatical problems are discussed. Knowledge in the formalisms of generative grammar and the programming language Prolog is an advantage for the reader.

The program Rune may possibly be used as an aid in the interpretation of rune stones or as a pedagogical tool for those who want to learn the runes or the language of the rune stones. There is a convenient interface with several windows and menus offering a choice of input language and a choice of operations: transliteration, grammatical analysis, translation (see picture).

The potential of the grammar in analyzing rune inscriptions, will be illustrated in the section called Print-outs. We do not maintain that all rune inscriptions can be analyzed (and understood) by the grammar but a substantial fragment certainly can. In some cases the grammar rightly offers several solutions. In some cases a solution might be wrong.

To my knowledge no formal grammar of Runic Swedish has been written before, but computers have been used for storing texts (see survey by Lena Peterson 1996). Particular runic constructions have been commented on, e.g. by Wessén (1956, 1959) and Jansson (1963, 1976), and the runic language is treated in e.g. Noreen (1904), Krause

(1971) and Antonsen (1975). The runic language is interesting as the oldest Nordic language but also from a general linguistic point of view and the formal grammar presented in this paper pinpoints some of the special features of Runic Swedish.

The rune stones

As the Scandinavian nations were not established in these old days around 1000 and the Vikings spoke more or less the same language (tongue) the language described here could have been called runic Norse, but as most of the stones discussed belong to what is nowadays called Sweden the term Runic Swedish has been preferred. It should be clear, of course, that the Vikings did not only speak in the style used on the rune stones, but the rune inscriptions are almost the only evidence we have and are therefore an important key to Old Swedish. The rune inscriptions written in the 24-type alphabet are generally older and more difficult to interpret. They are not treated in this paper.

Scholars have taken an interest in runes since the 17th century (Bureus), but the modern scientific approach started at the end of the 19th century when the problems of the origin of the runes were discussed in the light of new historical-comparative methods by Wimmer, Bugge and von Friesen. The most elaborate documentation of Swedish rune inscriptions is the series *Sveriges Runinskrifter* published by the Royal Swedish Academy of Letters (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien) for each region separately since the beginning of the 20th century. It includes detailed discussions of all linguistic, archeologic and historical matters. Similar series were started in Denmark and Norway. The rune stones of Skåne are treated in the Danish works (by Wimmer and later by Jacobsen & Moltke).

A shorter survey including the most interesting stones is *Runinskrifter i Sverige* (1963, 1976) by the famous rune specialist Sven B. F. Jansson. Lars Rask *Runläseboken* (1990) is a pedagogical presentation of runes and rune inscriptions including lessons in rune reading. The stones mentioned by Rask have been taken as a representative set here and some of them are included in the demonstration menu (see Print-outs).

Writing

The runic language treated here is the language written by the 16-type runes. The set of runes allowed in the system Rune is presented in a special window including word space : (colon). Dotted ("stung") runes for e.g. *e* distinguishing it from *i*, *p* distinct from *b* are generally not accepted by the transliteration decoder. The Prolog program can not mix runic writing (font) with Latin writing in the same window.

The grammar will generate and analyze Runic Swedish spelled with transliterated runes. The grammar rules operate on transliterated texts.

There are transliteration rules to decode and encode the runes. The runes are written using the special runic font called *Bryggen*.

The following table presents the runes, the transliteration used and the phonological equivalents generally assumed. As is well-known several phonological distinctions, e.g. consonant voice and minor differences in vowel quality are disregarded by the 16-rune alphabet. The values of some runes are dubious, but this is of little importance for our project. We will not dwell on the writing problems in any detail and give no rune variants.

Runes	transliteration	phonetic values (in IPA)
ƒ	f	f, v
ᵿ	u	u, v(w), o, y, ö
þ	th (thorn)	þ (voiceless), dh (voiced)
ᵿ	a(n)	(nasal) a/o
ᚱ	r	r
ᚷ	k	k, g
*	h	h
ᚢ	n	n
ᚦ	i	i, j, e
ᚨ	a	a, ä, e
ᚱ	s	s
ᚤ	t	t, d
ᚷ	b	p, b
ᚹ	m	m
ᚠ	l	l
ᚫ	R	R (palatal r < z)

Only these runes are used in the program and when writing an input text these letters must be picked from a table in a special window. If other rune forms are met on a stone — and there are many variants — they must be identified with and rendered by one of these in order to be processed by our program. Note that the thorn rune þ is transliterated with *th* and R is used for the ʀ rune.

Nasals (*n*, *m*) were not generally marked (are latent) in the writing resulting in e.g. *sikmutR* for *sikmuntr* (*Sigmundr*), *buati* for *buanti* (*buandi*), *iklat* for *England*. The length of sounds was generally not marked in runic writing (e.g. by double letters).

The spelling of words was, of course, not standardized as in our modern national languages with a long orthographic tradition. In order to cover some of the variation some alternative spellings have been accepted in some lexical rules, e.g. *stain/stin* (stone), *þansi/basi* (this), *raisþi/risþi/raisti/risti* (raised), *satu/sautu* (set), *þair/þar* (they), *aftir/iftir/uftir/aft*. Further variants can easily be added to the grammar to increase its coverage. We will not dwell on these problems here.

The Prolog program interprets capital letters as variables and proper names can therefore not be spelled with initial capitals (unless surrounded by ' ').

The computer program and the grammar

The program presented is an experimental variant allowing variable input and operations. The input language may be in 16-type runes, which may then be transliterated by one operation. But one may alternatively input a rune text in Latin letters. Another operation is grammatical analysis of the transliterated text, which results in a functional representation with word meanings. A third operation is translation resulting in Modern Swedish. It is also possible to input modern Swedish, analyze it to get the functional representation and translate it into a runic text. There are two grammars and lexicons in the system. They are bidirectional and can be used both for analysis and generation.

The interface (see picture) includes one window for Latin text, one window for runic text. There are menu windows for the choice of input language and operations. A window with a tablet of 16 runes and space (:) is available when the input language is set at Runic Swedish. A set of inscriptions is available for demonstration.

The syntactic patterns and the lexicon used are based on select examples presented in surveys of rune inscriptions (see references). The program has ad hoc ways of handling some idiosyncracies of the rune inscriptions. A lacking object will be interpreted as 'stone' in sentences equivalent to *Ulf raised after Asmund*. A lacking subject will be interpreted as a pronoun (*he* or *they* depending on the agreement) in sentences equivalent to *died in London, fell in the east*. If required to interpret a rune inscription with unknown words the program will offer solutions where unknown words in nominal positions will be interpreted as proper names.

The grammar rules

The sentence is the basic unit of the grammar. In the Prolog program a sentence is represented as a list of words within square brackets, [], with commas between the words. The grammar described here does not generate nor analyze coordinated sentences. How this can be done can be seen in Sigurd 1994. But our grammar covers coordinated noun phrases, which are quite frequent on rune stones (e.g. *Tuki auk Biurn risþu stain þansi*).

The typical runic sentence includes an np which has the functional role of subject (e.g. *Tuki*; in the nominative), a finite verb (e.g. *risþi*, 'raised'; number sg), an np which has the functional role of object (*stain þansi*, 'stone this'; accusative case) and a prepositional phrase which plays the functional role of adverbial (*aftir Tuma*; accusative case).

The first sentence rule below states (when used in analysis) that if we find a noun phrase with the semantic value N_1 in the nominative ($agr(nom, Nu, _)$) followed by a finite verb V agreeing with the preceding noun phrase as to number ($agr(_, Nu, _)$) and a following np N_2 in the accusative case ($agr(acc, _, _)$) and possibly an adverbial phrase this sentence will get the functional analysis shown to the left of the arrow: [$subj(N_1), pred(V), obj(N_2), advl(A_1)$]. The surface case marking has disappeared from this representation and only the semantic values of the words are accounted for. The order of the functional roles within the brackets is arbitrary, but standardized in this way in Swetra grammar.

Following Swetra grammar the mode (declarative, question, imperative, optative) of the sentence is shown in the first slot after the

top predicate $s(\textit{entence})$ and the semantic value of the topicalized (first) constituent of the sentence shown in the second slot (in this case the subject, N_1). The values of the constituents represented as capital letters are derived by the later phrase and lexical rules.

If read in a generative (synthetic) way the rule states that a $d(\textit{eclarative})$ sentence with topicalized subject and the functional representation found within square brackets in the third slot can be rendered as an np in the nominativ agreeing with the following finite verb as to number, the finite verb and an np in the accusative, followed by an adverbial phrase.

$$s(d, N_1, [\textit{subj}(N_1), \textit{pred}(V), \textit{obj}(N_2), \textit{advl}(A_1)]) \rightarrow$$

$$\textit{np}(\textit{agr}(\textit{nom}, \textit{Nu}, _), N_1),$$

$$\textit{vfin}(\textit{agr}(_, \textit{Nu}, _), V), \textit{np}(\textit{agr}(\textit{acc}, _, _), N_2), \textit{advp}(A_1).$$

Note how agreement is handled. A value can not be unified with a distinct other value, e.g. *nom* not with *acc*, but a value can be unified with an identical value and an unspecified value: $_$. The subject noun must be a nominative form which is shown in the agreement complex $\textit{agr}(\textit{nom}, \textit{Nu}, _)$. The number value of the subject (*sg* or *pl*) is given by the variable *Nu* to be used to control the verb agreement. There are no requirements for a certain gender in the agreement between subject and verb. If *Nu* has the value *sg* in the subject, it must have the same value (or no value $_$, as for modal verbs) in the verb agreement slot; if the value of *Nu* is *pl* in the subject the verb must have this value too (or no value). This takes care of the variation between e.g. *risti* (*sg*) and *ristu* (*pl*), *fil* (*sg*) and *filu* (*pl*).

A good thing with this formalism (technically, Definite Clause Grammar, DCG) is that it can be run directly as a program in Prolog provided certain phrase and lexical rules are also implemented. If we write to the program:

```
s(M, T, F, [suin,risti, stain, thansi, aftiR, ulf], []),
the program will "solve" the variables M, T, F giving,
M=d, (The mode: declarative)
T= m(suin,prop), (The topic)
F=[subj(m(suin,prop),pred(m(raise,past)),obj([m(stone,sg),m(this,_)],
advl([m(after,_),m(ulf,prop)])))].
```

The (transliterated) rune sentence to be analyzed is placed in the fourth slot as a list with commas between the words. If we enter a

functional representation on the other hand, the Prolog program will solve for the variable in the fourth slot and generate a grammatical runic sentence as illustrated by the following call:

```
s(d,m(tuki,prop),[subj(m(tuki,prop)),pred(m(raise,past)),
obj([m(stone,pl),m(these,-)]),advl([])],S,[])
```

This time the program will solve S and deliver the output:

S=[tuki,risti,staina,thisi]. The adverbial was set at [] (empty list).

The program Rune includes equivalent Modern Swedish rules, which use Swedish categories (prefixed with *m*) but the same functional representations and representations of word meanings. This enables the program to translate between Runic and Modern Swedish by writing: s(M,T,F,Runic,[]),ms(M,T,F,ModSwed,[]).

Several sentence rules are needed. The following is the equivalent Modern Swedish sentence rule.

```
ms(d,N1,[subj(N1),pred(V),obj(N2),advl(A1)]) ->
      mnp(agr(nom,-,-),N1),
      mvfin(agr(-,-,-),V),mnp(agr(acc,-,-),N2),madvp(A1).
```

The cases nom and accusative are needed only for pronouns.

Sentence variants with auxiliaries

The following is a variant sentence rule showing how a sentence with the auxiliary *let* plus an infinitive is generated and analyzed. Note that the object is placed before the infinitive in the first rule. This corresponds to the sentence: *suin lit stain þansi raisa aftir asbiurn fapur sin*. The word order with the object after the infinitive is caught by the second rule which gives the same functional representation in Swetra grammar. Short comments or examples are given (as in the Prolog program) after the sign %. Still another variant is found on the stone Kyrkstigen, Ed where the object and infinitive verb are placed first, topicalized (*runa rista*). This structure with inverse word order is taken care of in the third rule, where the object (*N2*) and the infinitive (*V2*) are registered as topic. The fourth rule covers the case, where the object only (*N2*) is topicalized.

s(d,N1,[subj(N1),pred([V1,V2]),obj(N2),advl(A1)]) ->
 np(agr(nom,Nu,_),N1),aux(agr(_ ,Nu,_),V1),
 np(agr(ack,_ ,_),N2),vinf(V2),advp(A1). % Obj before aux

s(d,N1,[subj(N1),pred([V1,V2]),obj(N2),advl(A1)]) ->
 np(agr(nom,Nu,_),N1),aux(agr(_ ,Nu,_),V1),vinf(V2),
 np(agr(ack,_ ,_),N2),advp(A1). % Obj after inf

s(d,[N2,V2],[subj(N1),pred([V1,V2]),obj(N2),advl(A1)]) ->
 np(agr(ack,_ ,_),N2),vinf(V2),aux(agr(_ ,Nu,_),V1),
 np(agr(nom,Nu,_),N1),advp(A1). % Obj+inf as topic

s(d,N2,[subj(N1),pred([V1,V2]),obj(N2),advl(A1)]) ->
 np(agr(ack,_ ,_),N2),aux(agr(_ ,Nu,_),V1),
 np(agr(nom,Nu,_),N1),vinf(V2),advp(A1). % Obj as topic

Intransitive sentences

In order to handle typical intransitive sentences the following rules may be added. A typical example is *þair filu i viking* (they fell in viking campaign). The intransitive finite verb category is denoted by *finvi*. This sentence type generally includes two adverbials — more may be added to all sentence patterns. The second rule shows how sentences with a preposed (topicalized) adverbial is covered (as Rök: *aft uæmod standa runar þar*).

s(d,N1,[subj(N1),pred(V),advl(A1),advl(A2)]) ->
 np(agr(nom,Nu,_),N1),finvi(agr(_ ,Nu,_),V),
 advp(A1),advp(A2). % Subj np as topic

s(d,A1,[subj(N1),pred(V),advl(A1),advl(A2)]) ->
 advp(A1),finvi(agr(_ ,Nu,_),V), np(agr(nom,Nu,_),N1),
 advp(A2). % Adverbial phrase as topic

Predicative sentences

Predicative sentences, i.e. sentences with a copula verb and a predicative make up a special type as they have an adjective or (indefinite)

noun phrase as a nominal complement. Typical examples are equivalents of *He was very brave* or *He was (the) leader of (the) gang*. The predicative complement must agree with the subject (and be in the nominative case). The functional representation of such sentences may be a matter of discussion as the predicative is, in fact, similar to an attributive or apposition. In the rule below the value of the predicative occurs with the category label *compl(ement)*. A characteristic feature of predicative sentences is the occurrence of special verbs (*be*) as predicates and we have chosen to label this category as *cop(ula)*. Note how the agreement restriction between the subject *np* and the predicative is rendered. The predicative (*prt*) is simply defined as an *np* or an adjective phrase (to be defined in the later rules).

$s(d, N_1, [\text{subj}(N_1), \text{pred}(V), \text{compl}(P), \text{advl}(A_1)]) \rightarrow$
 $\text{np}(\text{agr}(\text{nom}, \text{Nu}, G), N_1), \text{cop}(\text{agr}(_, \text{Nu}, _), V),$
 $\text{prt}(\text{agr}(\text{nom}, \text{Nu}, G), P), \text{advp}(A_1).$

$\text{prt}(\text{Agr}, N) \rightarrow \text{np}(\text{Agr}, N).$ % A predicative can consist of an *np*
 $\text{prt}(\text{Agr}, A) \rightarrow \text{ap}(\text{Agr}, A).$ % A predicative may be an adjective

Noun phrases and modifiers

The following are some rules of noun phrases, which have been presumed in the rules above. They specify different types of noun phrases, including the most frequent coordinated noun phrases. The rules generating individual lexical items are presented later. The rules show the importance of agreement in Runic Swedish.

The first rule shows the case where the noun phrase consists of a noun only. The second shows how a pronoun may be an *np*.

$\text{np}(\text{Agr}, N) \rightarrow \text{n}(\text{Agr}, N).$ % a noun only, e.g. Tuki (nom), Tuka (acc)
 $\text{np}(\text{Agr}, N) \rightarrow \text{pron}(\text{Agr}, N).$ % a pronoun only, e.g. ThaiR (nom)

A noun phrase may be more complex and contain a modifier phrase (*mp*) as in the following rules. The modifier phrase may occasionally occur before the noun which is indicated by the second variant. Nominal agreement between the head and the modifier is controlled by the values in the agreement complex *Agr*, the name of the complex variable *agr(Case, Number, Gender)*. If there are several word meanings

they are gathered in a list as is shown by [N,A] in the semantic representation to the left of the arrow.

np(Agr,[N,A]) → n(Agr,N),mp(Agr,A). % buanta kuthan, bruthir sin
 np(Agr,[N,A]) → mp(Agr,A),n(Agr,N). % kuthan buanta

Modern Swedish normally only accepts attributives before the head and we will therefore only have one equivalent rule for Modern Swedish, unless we want to reflect the archaic word order of Runic Swedish.

mnp(Agr,[N,A]) → mmp(Agr,A),mn(Agr,N). % god make, sin broder

Appositions

Old Norse is famous for its appositions, placed rather freely (see below). The use of the appositions is illustrated by the following rules, where *ap* is the apposition category. Typically, the head of such a noun phrase is a proper noun: *Ulf sun sin*. The second rule takes care of the case where there are two appositions, one apposition before and one after the head. The apposition must agree with its head, which is controlled by the variable *Agr*.

np(Agr,[N,A]) → n(Agr,N),ap(Agr,A). % Tuki bruthir BiarnaR
 np(Agr,[N,A,B]) → ap(Agr,A),n(Agr,N),ap(Agr,B). % bruthur sin
 Tuka trak kuthan (acc)

The structure of appositions is specified by the following rules. Typically, the noun is a kin or social word, e.g. *bruthur* (brother; acc), *sun* (sons; acc), *filaka* (fellow; acc, sg or pl). The *mp* may also be a genitive *np* or possessive pronoun. We will not go into further details here.

ap(Agr,[N,A]) → n(Agr,N),mp(Agr,A). % fathir tuka, bruthir sin

The word order in Modern Swedish may be rendered by the rule below, which, in fact, changes the postattributive apposition into a pre-attributive epitete, e.g. *Tuki brupir sin* into *sin broder Toke*. The different functions of *sin* and a personal pronoun such as *hans* in Modern Swedish are pinpointed when experimenting with the program. Modern Swedish *Björn reste denna sten efter Toke sin broder* is

somewhat strange, if *sin* is to refer to Björn; an alternative is *Toke hans broder*. It is, however, correct to use *sin* if the apposition is changed into a preattributive epithet as in *Björn reste denna sten efter sin broder Toke*. In that position *hans* can hardly be used if the word is to refer to Björn.

$mnp(\text{Agr}, [\text{N}, \text{A}]) \rightarrow \text{map}(\text{Agr}, \text{A}), mn(\text{Agr}, \text{N})$. % Björns broder Tuki

Removed appositions

Old Norse is famous for its use of appositions removed from their heads (postponed appositions). We show how this can be handled in our grammar by the following rule which includes a postponed subject apposition after the adverbial phrase. Note that the apposition is required to agree with the subject noun phrase and that the value of the apposition included in the variable *Ap* is inserted after the value *N₁* of the subject *np* in the functional representation just as if it was not removed.

$s(d, N_1, [\text{subj}([\text{N}_1, \text{Ap}]], \text{pred}(\text{V}), \text{obj}(\text{N}_2), \text{adv}(\text{A}_1)]) \rightarrow$
 $\text{np}(\text{agr}(\text{nom}, \text{Nu}, _), N_1),$
 $\text{vfin}(\text{agr}(_, \text{Nu}, _), \text{V}), \text{np}(\text{agr}(\text{acc}, _, _), N_2), \text{advp}(\text{A}_1),$
 $\text{ap}(\text{agr}(\text{nom}, \text{Nu}, _), \text{Ap})$.

This rule takes care of a sentence such as: *Tuki raisti stain þansi aftir Tuma faþir Bjarnar*, where *faþir Bjarnar* is the postponed subject apposition whose content value by this rule is represented in the same way in the functional representation as in: *Tuki faþir Bjarnar raisti stain þansi aftir Tuma*. In the sentence *Tuki raisti stain þansi aftir Tuma faþur sin* the apposition *faþur sin* is in the accusative and must therefore belong to the object *Tumi (Tuma)*. The grammar will analyze such cases correctly.

The word *sin* gets the meaning representation $m(\text{refl}, _)$, and the further interpretation of *sin* is considered a matter of semantic interpretation. Such an interpretation rule could state that a reflexive marker should be identified with (substituted by) the value of the subject of the sentence, often a proper name which identifies the referent.

Coordinated noun phrases

The following are rules for coordinated noun phrases. Such noun phrases coordinated with *auk* are quite common. The second rule takes care of the case where a personal pronoun (*þair*) sums up and stresses the coordination. Such cases (*Asbiurn auk Loke þair . . .*) occur only in subject position. The third rule illustrates how an apposition (in plural) to a coordinated noun phrase is handled. Note that the agreement number of a coordinated np is *pl*.

By using np as the second constituent our rules can also handle multiple coordinations, e.g. *Biurn auk Tuki auk Suin . . .* The semantic representation of coordination is a list including the meaning of the nps coordinated and the word *and*. *Ca* denotes case. The meaning of *þair* does not appear in the semantic representation.

$np(agr(Ca,pl,_{-}),[N1, and, N2]) \rightarrow n(agr(Ca,_{-},_{-}),N1),[auk],$
 $np(agr(Ca,_{-},_{-}),N2). \% Tuki auk Suin$

$np(agr(nom,pl,_{-}),[N1, and, N2]) \rightarrow n(agr(nom,_{-},G1),N1),[auk],$
 $np(agr(nom,_{-},G2),N2),pron(agr(nom,pl,G3),N3). \% Tuki auk$
Suin þair

$np(agr(Ca,pl,_{-}),[N1, and, N2, E]) \rightarrow n(agr(Ca,_{-},_{-}),N1),[auk],$
 $np(agr(Ca,_{-},_{-}),N2),ap(agr(Ca,pl,_{-}),E). \% Tuki auk Suin sunir$
BiarnaR (with an apposition)

One Swedish equivalent is the following:

$mnp(agr(Ca,pl,_{-}),[N1, and, N2]) \rightarrow mn(agr(Ca,_{-},_{-}),N1),[och],$
 $mnp(agr(Ca,_{-},_{-}),N2). \% Toke och Sven$

Adverbial phrases

The general adverbial expression is a prepositional phrase (*aftr Tuma*) but some standard adverbial phrases of several words may be regarded as unit idiomatic expressions, e.g. *i uiking* and given a unit semantic representation. The preposition requires the following np to have a certain case (only accusative implemented). Alternatives are given within parentheses and ; between them.

advp(m(inviking,_)) -> [i,uiking].
 advp(m(intheeast,_)) -> ([i,austr];[a,ustarla]).
 advp(m(well,_)) -> [uel].
 advp(m(manly,_)) -> [trikila].
 advp([P,N]) -> p(Agr,P),np(Agr,N).
 advp([]) -> []. % no adverbial

Some prepositions

p(agr(acc,_),m(after,_)) -> ([aftiR];[iftiR]; [aiftiR];[uftiR];[aft]).
 p(agr(acc,_),m(in,_)) -> [i].
 p(agr(acc,_),m(for,_)) -> [at].
 p(agr(acc,_),m(on,_)) -> [a].

The following are some equivalent modern Swedish rules

madvp([P,N]) -> mp(Agr,P),mnp(Agr,N).
 madvp(m(inviking,_)) -> [i,viking].
 madvp(m(intheeast,_)) -> ([i,öster]).
 madvp(m(well,_)) -> [väl].
 madvp(m(manly,_)) -> [manligen].

mp(agr(acc,_),m(after,_)) -> [efter].
 mp(agr(acc,_),m(in,_)) -> [i].
 mp(agr(acc,_),m(for,_)) -> [för].
 mp(agr(acc,_),m(on,_)) -> [vid].

Representation of word meanings

In Swetra grammar all word meanings are written on the form $m(M,Gr)$, where m stands for meaning. The lexical meanings (values of the variable M) are given in Swetra grammar as “machinese” English-like words and the grammatical meaning as values of the variable Gr . For nouns Gr takes the values *sg* and *pl*, for verbs *pres*, *past*, *imp(erative)*, *conj(unctive)*, *nonf(inite)*. The meaning (universal semantic representation) of *fabir* is thus written: $m(\textit{father}, \textit{sg})$ and the meaning of *raisti* is written $m(\textit{raise}, \textit{past})$. The case of the words is not represented in the word meanings of Swetra. Case is considered as a surface phenomenon varying with the syntax of the particular language. Gender is neither represented in the word meanings — it is considered as a feature of the lexicon and morphology of the particular language. Definiteness is regarded as a textual phenomenon which

belongs to noun phrases if it is marked in the language (see Gawronska, 1993). Such considerations have made it possible to use Swetra grammar for languages as different as Swedish, English, German, Russian, Latvian and Chinese and perform automatic translation between them with reasonable success.

Adjectives, adverbs, prepositions and conjunctions have no value (underscore) of *Gr*, but are represented by the same formula for technical reasons. The semantic representation of *after* is *m(after,_)*. Only the syntactic category includes information about the rection of the preposition. The following are some lexical items. We have not written any general morphological rules for the restricted domain in focus here. How such rules can be written is described in Sigurd (1994).

Some lexical rules

a(agr(nom,sg,m),m(good,_)) → [kuther]. % nominative form singular

a(agr(acc,sg,m),m(good,_)) → [kuthan]. % accusative form singular

a(agr(acc,pl,m),m(good,_)) → [kutha]. % accusative form plural

n(agr(nom,sg,m),m(tuki,prop)) → [tuki].

n(agr(acc,sg,m),m(tuki,prop)) → [tuka].

n(agr(nom,sg,m),m(sigmund,prop)) → ([sikmutr];[sikmuntr]).

n(agr(acc,sg,m),m(sigmund,prop)) → ([sikmut];[sigmunt]).

n(agr(nom,sg,m),m(kunar,prop)) → [kunar].

n(agr(acc,sg,m),m(kunar,prop)) → [kunar].

n(agr(nom,sg,m),m(father,sg)) → [fathir].

n(agr(acc,sg,m),m(father,sg)) → [fathur].

n(agr(nom,sg,m),m(son,sg)) → [sun].

n(agr(gen,sg,m),m(son,sg)) → [sunaR].

n(agr(acc,sg,m),m(son,sg)) → [sun].

n(agr(nom,pl,m),m(son,pl)) → [sunir].

n(agr(acc,pl,m),m(son,pl)) → [suni].

n(agr(nom,sg,m),m(husband,sg)) → ([buanti];[buati]).

n(agr(acc,sg,m),m(husband,sg)) → ([buanta];[buata]).

n(agr(nom,sg,m),m(fellow,sg)) → [filaki].

n(agr(acc,sg,m),m(fellow,sg)) → [filaka].

n(agr(acc,pl,m),m(fellow,pl)) → [filaka].

n(agr(acc,sg,m),m(stone,sg)) → ([stain];[stin]).

n(agr(acc,pl,m),m(stone,pl)) → ([stina];[staina]).
 n(agr(ack,pl,_),m(rune,pl)) → ([runa];[runaR]).
 n(agr(nom,sg,n),m(cairn,sg)) → ([kumbl];[kubl]).
 n(agr(ack,sg,n),m(cairn,sg)) → ([kumbl];[kubl]).
 n(agr(nom,pl,n),m(cairn,pl)) → ([kumbl];[kubl]).
 n(agr(ack,pl,n),m(cairn,pl)) → ([kumbla];[kubla]).
 n(agr(ack,pl,m),m(runmark,pl)) → [merki,siRun].
 n(agr(ack,pl,m),m(runmark,pl)) → [merki].
 n(agr(nom,sg,_),m(god,sg)) → [kuth].
 n(agr(ack,sg,_),m(soul,sg)) → ([sial];[sialu]).

pron(agr(nom,pl,m),m(m,pl)) → ([thaiR];[thiR]).
 pron(agr(nom,sg,m),m(m,sg)) → ([haa];[ha];[saR]).
 pron(agr(acc,_,_),m(refl,_)) → [sik].

vfin(agr(_,sg,_),m(raise,past)) → ([risthi];[raisthi];[risti];[raisti]).
 vfin(agr(_,pl,_),m(raise,past)) → ([risthu];[raisthu];[ristu];[raistu]).
 vfin(agr(_,sg,_),m(set,past)) → [sati].
 vfin(agr(_,pl,_),m(set,past)) → [satu].
 aux(agr(_,sg,_),m(let,past)) → [lit].
 aux(agr(_,pl,_),m(let,past)) → [litu].
 finvi(agr(_,sg,_),m(fall,past)) → [fil].
 finvi(agr(_,pl,_),m(fall,past)) → [filu].
 finvi(agr(_,sg,_),m(go,past)) → [fur].
 finvi(agr(_,pl,_),m(go,past)) → [furu].
 cop(agr(_,sg,_),m(be,past)) → ([uaR];[huar];[uas]).
 cop(agr(_,pl,_),m(be,past)) → [uaRu].
 cop(agr(_,sg,_),m(be,pres)) → [iR].
 cop(agr(_,pl,_),m(be,pres)) → [iRu].

A rule interpreting unknown words

The following rule may be used when trying to interpret unknown inscriptions. It states that an unknown word (X) in a noun position may be identified as a proper noun with singular agreement. This rule must be used with care otherwise words may be wrongly identified as proper names.

n(agr(_,sg,_),m(X,prop)) → [X].

_1122]), advl([m(after, _723), [[m(gamal, prop), [m(husband, sg), m(refl, _4926)]]], and, [m(asar, prop), [m(son, sg), m(ma, sg)]]]])

Tove reste dessa stenar efter sin husbonde Gammal och hans son Assar

This interpretation assumes that Gammal and Assar are both objects of the preposition *after*. It has, however, been maintained (see e.g. Wimmer) that the correct interpretation should be Tove reste dessa stenar efter sin husbonde Gammal tillsammans med hans son Assar meaning that Assar helped Tove. It is clear from the verb form *raisþi* that the subject is not plural and the phrase *auk asar sun hans* can hardly be a removed second part of a coordinated noun phrase. If we want to get the interpretation where Assar helped Tove we may take *auk asar sun hans* to be a kind of adverbial phrase equivalent to *even Assar his son* or *together with Assar his son*. One may perhaps also think of the phrase as some kind of removed apposition. We have not implemented these other solutions.

Täby

iarlabaki lit raisa stain thisa at sik kuikuan

subj(m(iarlabaki, prop)), pred([m(let, past), m(raise, inf)]),
obj([m(stone, sg), m(this, _1890)]), advl([m(for, _1341), [himself
alive]])

Jarlabanke lät resa denna sten åt sig själv i livet

We have regarded *sik kuikuan* as a kind of unit noun phrase.

Hunnestad 1

asbiurn auk tumi thaiR satu stain thansi aftiR rui auk laikfrut suni
kuna hantaR

subj([m(asbiurn, prop), and, m(tumi, prop)]), pred(m(set, past)),
obj([m(stone, sg), m(this, _1086)]), advl([m(after, _606), [m(rui,
prop), and, m(laikfrud, prop), [m(son, pl), [m(kuna, prop), m(hanta,
prop)]]]])

Asbiörn och Tume satte denna sten efter Gunne Hands söner Roi och Lekfrod

Skivarp

tumi raisthi stain thansi aftiR rua filaka sin
subj(m(tumi, prop)), pred(m(raise, past)), obj([m(stone, sg), m(this, _4320)]), advl([m(after, _3900), [m(rui, prop), [m(fellow, sg), m(refl, _1260)]]])
Tume reste denna sten efter sin kamrat Roi

Gårdstånga 1

austi auk kunar raisthu staina thisi aftiR knut auk biurn filaka sina
subj([m(austi, prop), and, m(kunar, prop)]), pred(m(raise, past)), obj([m(stone, pl), m(these, _1320)]), advl([m(after, _921), [m(knut, prop), and, m(biurn, prop), [m(fellow, pl), m(refl, _1251)]]])
Austi och Gunnar reste dessa stenar efter sina kamrater Knut och Björn

Kyrkstigen 1

runa rista lit rahnualtr
subj(m(ragnuald, prop)), pred([m(let, past), m(carve, inf)]), obj(m(rune, pl)) advl([])
Runor rista lät Ragnvald

This text is interesting as it shows how the main infinitive verb with its object can be preposed (topicalized). This feature is kept in the Swedish translation.

Kyrkstigen 2

huar a krikianti
subj(m(m, sg)), pred(m(be, past)), advl([], advl([m(in, _921), m(greece, prop)]))
Han var i Grekland

This inscription lacks a subject, but the program assumes that it is the equivalent of *he*, represented by *m(m, sg)*.

Kyrkstigen 3

uas lis forunki

subj(m(m, sg)), pred(m(be, past)), compl([m(chief, sg), m(gang, sg)]),
advl([])

Han var gängs ledare

This inscription also lacks a subject, and the program assumes that it is *m(m, sg)*. The Swedish translation should include a definite article (*gängen*; An English translation would be: *He was the leader of the gang*), but this program does not insert articles.

Hällestad

saR flu aiki at ubsalum

subj(m(m, sg)), pred(m(flee, past)), advl(m(nix, _3429)), advl([m(at, _),
m(upsala, prop)])

Han flydde ej vid Uppsala

We note that this inscription includes the pronoun *saR*.

The following example shows how the common formula equivalent to *God hel his soul* is interpreted.

s(M, T, F, [kuth, hialbi, sial, hans], [])

No.1 : M = opt, T = m(god, prop),

F = [subj(m(god, prop)), pred(m(help, conj)), obj([m(soul, sg),
m(ma, sg)])]

English translation: God help his soul

The following examples show how the program recognizes the difference between an object apposition (*suní biarnar*) and a subject apposition (*sunir biarnar*).

1) s(M, T, F, [tuki, auk, austi, thaiR, raisthu, stain, thansi, aftiR, tuma,
auk, asur, suni, biarnaR], [])

No.1 : M = d, T = [m(tuki, prop), and, m(austi, prop)],

F = [subj([m(tuki, prop), and, m(austi, prop)]), pred(m(raise, past)),
obj([m(stone, sg), m(this, _80577)]), advl([m(after, _80505), [m(tumi,
prop), and, m(asur, prop), [m(son, pl), m(biorn, prop)]]])]

2) s(M, T, F, [tuki, auk, austi, thaiR, risthu, stain, thansi, aftiR, tuma, auk, asur, sunir, biarnaR], [])

No.1 : M = d, T = [m(tuki, prop), and, m(austi, prop)],

F = [subj([m(tuki, prop), and, m(austi, prop)], [m(son, pl), m(biorn, prop)]), pred(m(raise, past)), obj([m(stone, sg), m(this, _91362)]), advl([m(after, _91290), [m(tumi, prop), and, m(asur, prop)])])]

The following print-out shows how the ambiguous apposition *sun biarnar* is analyzed either as belonging to the subject or the object.

s(M, T, F, [tuki, raisthi, stain, thansi, aftiR, tuma, sun, biarnaR], [])

No.1 : M = d, T = m(tuki, prop),

F = [subj([m(tuki, prop)], pred(m(raise, past)), obj([m(stone, sg), m(this, _6129)]), advl([m(after, _6057), [m(tumi, prop), [m(son, sg), m(bjorn, prop)])])])]

No.2 : M = d, T = m(tuki, prop),

F = [subj([m(tuki, prop), [m(son, sg), m(bjorn, prop)])], pred(m(raise, past)), obj([m(stone, sg), m(this, _76086)]), advl([m(after, _76014), m(tumi, prop)])])]

The following is an example with several unknown (made-up) names showing how the special lexical rule interprets unknown words as proper names

s(M, T, F, [kulir, auk, ausi, satu, stain, thansi, aftiR, tilt, bruthur, sin], [])

No.1 : M=d,T = [m(kulir, prop), and, m(ausi, prop)],

F = [subj([m(kulir, prop), and, m(ausi, prop)], pred(m(set, past)), obj([m(stone, sg), m(this, _58251)]), advl([m(after, _58179), [m(tilt, prop), [m(brother, sg), m(refl, _54777)])])])]

Stenkvistastenen (Södermanland), with coordination of three names (M, T, F, [helki, auk, fraykaiR, auk, thorkautr, raistu, merki, siRun, at, thiuthmunt, fathur, sin], [])

No.1 : M = d, T = [m(helki, prop), and, [m(fraykaiR, prop), and, m(thorkautr, prop)]),

F = [subj([m(helki, prop), and, [m(fraykaiR, prop), and, m(thorkautr, prop)]), pred(m(raise, past)), obj(m(runmark, pl)), advl([m(for, _32778), [m(thiuthmunt, prop), [m(father, sg), m(refl, _43713)])])])]

English translation: Helge and Fraykair and Thorkautr raised these rune marks for Thiutmund their father.

This example shows the correct interpretation of a coordination of three noun phrases. The example also shows that the reflexive pronoun *sin* must be rendered by *their* in English. Obviously, the number of the subject must be taken into account. We will not discuss how this can be built into the program.

Literature

- Antonsen, E. H. 1975. *A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions*. Tübingen. (Sprachstrukturen, Reihe A. Historische Sprachstrukturen 3.)
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Clocksin, W. & Mellish, C. S. 1981. *Programming in Prolog*. Berlin: Springer.
- Erikson, O. & J. P. Strid. 1991. *Runstenar*. Malmö: Edition Erikson.
- Gawronska, B. 1993. *An MT oriented Model of Aspect and Article Semantics*. Lund: Lund University press.
- Jacobsen, L. & E. Moltke. 1941–1942. *Danmarks Runeindskrifter*, 3 volumes. København.
- Jansson, B. F. 1963; 2:a uppl. 1976. *Runinskrifter i Sverige*. Stockholm: AWE/GEBERS.
- Krause, W. 1971. *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg.
- Lindquist, Ivar. 1973. *Poesin i inskrifterna på Hällestad-stenarna*. Lund: Studentlitteratur.
- Noreen, A. 1904. *Altschwedische Grammatik*. Halle.
- Peterson, L. 1996. "Runologi. Försök till ett aktuellt signalement." *Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1995*. Uppsala: Textgruppen i Uppsala, pp. 39–54.
- Rask Lars. 1990. *Runläseboken*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Sigurd, Bengt. 1994. *Computerized grammars for analysis and machine translation*. Lund: Lund University press.
- Wessén, Elias. 1956. *Svensk språkhistoria III*. Grundlinjer till en historisk syntax. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wessén, Elias. 1955 (5:th ed.) *Svensk språkhistoria I*. Ljudlära och böjningslära. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wimmer, L. 1894–1908. *De danske Runemindesmærker*, 4 volumes. København.

LARS WOLLIN

Mognande lagspråk Stilskikt i Kristoffers landslag

Bo-A. Wendt: Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag. I: Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 53. Lund 1997. ISSN 0347-8971. ISBN 91-7966-440-7.

Lagstiftningen är en av skriftspråkets centrala användningsdomäner. Den är också en av dess ursprungliga. I språkhistorien brukar vi ju räkna med att det skrivna folkspråket tar form i och genom just den första skriftliga fixeringen av ett principiellt illitterat samhälles s.k. muntliga lagsaga. I Sverige skall det ha skett under tidigt 1200-tal, då den äldre Västgötalagen först nedtecknades. Huvuddelen av landskapslagarna är dock bevarade till eftervärlden i handskriftsdokument tillkomna efter 1300; de utgör jämte legender, bibelparafrafer, verskrönikor och tidiga birgittinska uppenbarelser den litterära och språkliga grundvalen för den ofta lovprisade "guldålder" som man traditionellt gärna velat förlägga till just den kulturellt glansfulla folkungaepoken.

Redan inom de autonoma landskapens jurisdiktion utvecklades lagspråket i riktning mot större enhetlighet. Ett tydligt exempel är den redigering av tidigare laguppteckningar (bl.a. de s.k. Vigers flockar) som enligt uttryckligen meddelad uppgift i lagens företal utfördes i samband med den kungliga kommissionens nedteckning av Upplandslagen år 1296. Rimligtvis sammanföll denna utveckling med landskapets egen konsolidering som judiciellt och politiskt sammanhållen och självständig enhet inom ett ännu löst organiserat svearike. Tendensen fullföljdes på riksplanet, då de olika landskapslagarna vid 1300-talets mitt ersattes av Magnus Erikssons landslag resp. stadslag. Framväxten av en rikstäckande lagstiftning var självfallet ett väsentligt moment i den medeltida utvecklingen mot en centralstyrd svensk nationalstat, en process som Gustav Vasa omsider skulle fullborda.

Men dessförinnan genomgick den nyetablerade rikslagstiftningen en

långvarig och invecklad senmedeltida konsolideringsfas. Ett viktigt led i denna var den revision av landslagen som representanter för kyrkan och rikets ledning förelade unionskungen Kristoffer av Bayern och som av honom godkändes och stadfästes den 2 maj 1442. Detta betydde emellertid inte utan vidare att "Kristoffers landslag", som denna senmedeltida lagredaktion traditionellt betecknas, omedelbart och överallt ersatte den nästan hundra år äldre landslagen. Magnus Erikssons landslag reproducerades handskriftligt medeltiden ut, och båda landslagarna fungerade uppenbarligen som rättsunderlag i domstolarna fram till 1608, då Karl IX lät trycka Kristoffers landslag med förnyad stadfästelse. Den var sedan gällande lag tills den ersattes av 1734 års enhetliga rikslag.

1. Medeltids- och lagspråksforskning

Forskningen kring Sveriges medeltida lagspråk är mycket rik och återgår på en lång tradition. Den alltjämt bestående basen är C.J. Schlyters tolvbandsutgåva av hela textmaterialet: landskapslagarna, de båda landslagarna och stadslagen. Schlyter inledde sitt monumentala editionsarbete, som för sin tid också var metodiskt banbrytande, redan på 1820-talet och avslutade det ett drygt halvsekel senare med ordboksbandet 1877. På grundval av dessa utgåvor, kompletterade med nya editioner av vissa centrala lagar i viktiga varianthandskrifter, har under 1900-talet såväl språk- som rättshistoriker bidragit till en ganska grundlig genomlysning och värdering från skilda utgångspunkter av landskapslagarnas språk, stil och framställningssätt. Viktiga namn i den filologiska debatten är Helmut de Boor, Paul Diderichsen, Elias Wessén och Carl Ivar Stähle.

Forskningen har alltså kretsat huvudsakligen kring det äldsta dokumenterade skiktet av medeltidens skrivna lagsaga, landskapslagarna. De senmedeltida *landslagarna* och *stadslagen* har ägnats ett betydligt mera förstrött intresse. Detta torde sammanhånga med en seglivad nationell och historieromantisk värdetradition, som länge präglat förhållandet till våra äldre språkhävder. Senmedeltidens språk- och kulturtillstånd har värderats i termer av upplösning och förfall. Idag är grundtemat snarare mångfald och mognad. En viktig ram för sådant nytänkande erbjuder den internationellt förankrade s.k. nya filologin, i Sverige särskilt odlad i Stockholm.

Som ett utflöde av nyorienteringen i synen på den svenska sen-

medeltidens kulturyttringar måste man uppfatta också Bo-A. Wendts här recenserade monografi om språk och stil i Kristoffers landslag.

2. Undersökningen och dess föremål

Wendts avhandling är uppdelad på sju kapitel. Det första är en inledning, som redovisar allmän bakgrund och forskningshistorik samt preciserar arbetets syfte, material, metod och uppläggning. Kap. 2 avhandlar "texthistoriska utgångspunkter" och är på samma gång materialbeskrivande och kvalitativt resultatredovisande. Kap. 3, 4 och 5 meddelar avhandlingens tunga, kvantitativt inriktade resultatredovisning, avseende lagbudets uppbyggnad samt lagspråkets syntax och lexikon. Kap. 6 är en smärre studie över stilprägel i enskilda balkar. Det avslutande kap. 7 sammanfattar och formulerar en "stilhistorisk tolkning".

Det egentliga föremålet för Wendts undersökning är alltså Kristoffers landslag. Denna text innehåller till dominerande del (knappt 350 av drygt 400 flockar eller ungefär tre fjärdedelar av ordmassan) text som övertagits mer eller mindre intakt från den nittio år äldre landslagen. Resterande partier består av sådant textmaterial som antingen övertagits från samma källa i substantiellt bearbetad form eller är nyskrivet.

3. Premisser

Wendts sortering av sitt inledande budskap på frågor och hypoteser, syfte, material och metod förefaller inte alltid helt genomtänkt. Utom på några, och då särskilt kommenterade punkter följer jag här ändå bokens ordning.

Frågor

Inledningsvis tecknar förf. sin version av den ovan antydda bakgrunden till sitt studium av senmedeltida svenskt lagspråk. Den första infallsvinkeln är den språk- och stilhistoriska (sid. 11 ff.).

Utgångspunkten för Wendt är här "det inbördes förhållandet mellan de från MEL övertagna delarna i KrL och de ändrade och helt nyttkomna delarna" (sid. 13). Han formulerar två grundläggande frågor.

För det första undrar han i vad mån de ändrade och nya delarna i KrL reflekterar sin samtids språk: är de "moderna" eller lagspråkligt arkaisierande? För det andra vill han utreda hur den traditionella fornsvenska lagstilens specifika egenheter tillvaratas i dessa ändrade och nya delar: behåller man det som är livskraftigt, och har man låtit sig inspireras från andra källor, enkannerligen då Magnus Erikssons stadslag?

(Till Magnus Erikssons landslag och Kristoffers landslag refereras i det följande, liksom i boken, med beteckningarna MEL resp. KrL, till Stadslagen med StL.)

Wendt skisserar de två huvudlinjerna för det möjliga utfallet av en sådan undersökning. Antingen får de ändrade och nya partierna i KrL sin språkform väsentligen bestämd av den stiltradition som den gamla landslagen är bärare av; det blir alltså ett ganska ålderdomligt språk. Eller tar de ändrade/nya KrL-partierna dominerande språklig färg av sin samtid. Denna hade vid mitten av 1400-talet fått en urbanare kulturprägel, mera lik den som något sekel tidigare började spira i de små städer för vilkas rättsbehov StL tillkom. — Det skall sägas att Wendt redan på detta tidiga stadium uttalar ett försiktigt förord för den senare hypotesen. Den implicerar ju också det mera dynamiska förloppet och är väl därmed, språkhistoriskt sett, den mera spännande.

Andra dimensioner av bakgrunden är de samhälls- och rättshistoriska — vari kan inbegripas de i grunden omöjliga problemen kring *tillkomsten* av den redaktion av den gamla landslagens text som går under beteckningen KrL. Wendt diskuterar (sid. 16 ff.), med utgångspunkt i bl.a. modern socialantropologisk teoribildning, rollfördelningen mellan skilda aktörer på olika nivåer av textens tillkomst: "huvudmän", "författare", "verkställare" (den s.k. goffmanska triaden). En i sammanhanget central fråga är naturligtvis hur de nyskrivna partierna av KrL, uppenbarligen tillkomna mer eller mindre direkt för den redaktion som stadfästes 1442, härvidlag förhåller sig till de från MEL övertagna partierna. Wendt landar i den försiktigt uttalade slutsatsen (sid. 21) att "huvudförfattare [i första hand till de nyskrivna delarna av KrL] — de som svarat för den grundläggande utformningen av språket" varit högt uppsatta män, utanför men ändå närstående den krets inom högfrälset där vi torde ha att söka lagredaktionens huvudmannaskap, sannolikt även språkligt befryndade med denna krets; egentlig professionalism i det språkliga hantverket behöver man däremot bara tilltro den eller de "verkställare" som i slutfasen förde pennan. Att en och annan bland KrL-redaktionens aristokratiska huvudmän själv agerat medförfattare i de ändrade och nyskrivna delarna, eller i varje fall i

efterhand kunnat korrigera språkformen, håller Wendt likväl för troligt.

Resonemang som dessa — de är vanliga i nyfilologisk litteratur — kan ju egentligen aldrig utmytna i annat än spekulation, vilket Wendt också är väl medveten om. Det beror inte bara på frånvaron av varje evidens i källmaterialet för en mer konturskarp bild av de faktiska förhållandena. Lika viktig är det medeltida författarbegreppets inneboende relativitet. Avgränsningen mellan roller i textens tillkomstfaser torde ha saknat fastare underlag i samtida begreppsbildning, och risken för anakronistiska felslut är uppenbar. Att *författa* en text, att *diktera* den, *översätta* den, *bearbeta* den, *korrigera* den, *skriva ut* den — de för oss tydliga och självklara distinktionerna mellan dessa förfaranden tillhör senare skeden i skriftkulturens, "litteracitetens", historiska utveckling.

Syfte

Efter en historik över forskningen kring svenskt lagspråk (inbegripande även senare perioder) är Wendt mogen att precisera syftet för sitt företag (sid. 26 f.). Egentligen skedde det redan i den just refererade redovisningen av språk- och stilhistoriska utgångspunkter; en viss tendens till omständlig upprepning kan inte fränkännas förf:s framställning.

Vad Wendt syftar till är alltså "en stilhistoriskt inriktad språklig jämförelse" mellan å ena sidan från MEL övertagna och å andra sidan ändrade/nyskrivna partier av KrL. Det gäller att "försöka frilägga tendenser i det senmedeltida svenska lagspråkets stilhistoria".

I jämförelsen dras alltså konsekvent in relevant material ur StL. Som antytts ovan ser Wendt StL som en troligare förebild än MEL för de nyskrivna KrL-partierna. Denna tanke anför Wendt som "utgångshypotes" för sitt arbete.

Wendt karakteriserar sin undersöknings föremål som "en viktig, och hittills ouppmärksam, länk i lagspråkets stilistiska utveckling från äldre medeltid till nutid".

Material

Ett textmaterial som det Wendt använder avkräver forskaren i utgångsläget två ställningstaganden. Det första är textfilologiskt: det gäller att välja ut de för ändamålet mest adekvata bland alla bevarade *handskriftsversioner* av texter vilkas "original" är helt abstrakta storheter.

Det andra ställningstagandet är mer utpräglat metodologiskt. Man måste i detta fall någorlunda stringent *avgränsa* de partier av KrL som övertagits från MEL jämförelsevis intakta från dem som övertagits i mera substantiellt ändrad form, eller som är helt nyskrivna. Den första kategorin åsätter Wendt den boken igenom använda beteckningen *KrL=MEL*, den andra *KrL Ändr.* Den tredje, nyskrivna kategorin betecknar han *KrL Ny*. De båda kategorierna av nyare text omtalas vid behov under samlingsbeteckningen *KrL Ändr/Ny*.

Wendt preciserar på vissa punkter de textfilologiska förutsättningarna för hanteringen av sitt material (sid. 27 ff.). Källäget är jämförelsevis enkelt vad gäller KrL, för vilken ett par handskrifter är samtida med själva lagredaktionens tillkomst. StL vållar visst bekymmer, dock mera principiellt än praktiskt. Vi står här inför ett av Schlyters få misstag: den handskrift av StL han trodde var äldst och lade till grund för sin utgåva har senare påvisats vara avsevärt yngre; den äldsta bevarade torde i stället vara den s.k. Söderköpings lagbok, nedtecknad 1387 och utgiven (av E. Wessén) 1971. Wendt väljer trots detta Schlyters text som sitt underlag; som motiv för ett sådant, vid första anblicken kanske något anmärkningsvärt ställningstagande anför han konsekvensskäl (allt annat bygger ju på Schlyter!) samt ringa mängd relevanta avvikelser mellan de båda StL-handskrifterna. I praktiken blir det som sagt ganska oproblematiskt.

Riktigt intrikat — värre än förf. själv tycks vilja se — är däremot underlaget för värderingen av de talrika MEL-handskrifterna. Urvalet av dessa aktualiserar en komplex problematik, som samtidigt inbegriper principerna för den grundläggande gränsdragningen mellan "övertaget" och "ändrat" stoff i KrL. Wendt avhandlar dessa besvärliga frågor först i kap. 2, under rubriken "metodiska förutsättningar" (sid. 35 ff.). Själv föredrar jag att diskutera behandlingen av MEL:s källäge i det sammanhang där jag anser att det borde ha tagits upp — dvs. här, i den inledande materialgenomgången, jämte behandlingen av de båda andra texterna.

Självfallet är MEL-traditionen intressant i Wendts perspektiv bara i de delar som är äldre än KrL. Denna äldre MEL-tradition låter han företrädas av det tjugotal handskrifter i det relevanta åldersskiktet som Schlyter i sin notapparat anger icke kunnat påvisas vara avskrivna av någon annan känd handskrift — vilket förstås inte utesluter möjligheten, eller sannolikheten, att de är avskrifter efter okända förlagor. Därutöver använder han "som korrektiv till Schlyter" en modern utgåva av en viktig varianthandskrift (Wiktorsson 1989).

På grundval av iakttagna relationer i detta material genomför Wendt så sin uppsplättning på de båda KrL-kategorierna: KrL=MEL resp. KrL Ändr. Så vill man i alla fall tro att han gör — men redan förf.s språkbruk kan väcka undran. Han skriver:

Endast dylikt i KrL=MEL som inte återfinns i någon enda av dessa [MEL-handskrifter], så långt jag har kontrollerat dem, har antecknats som en språklig förändring. [— —] Allt i KrL=MEL som finns i någon av dessa MEL-handskrifter, en eller flera, har alltså setts som övertaget och ej som ändrat. (Sid. 38)

Man frågar sig till en början: om något "dylikt i KrL=MEL" inte återfinnes i någon MEL-handskrift och följaktligen "antecknats som en språklig förändring", hur kan det då i utgångsläget för bedömningen återfinnas i KrL=MEL? Måste det inte definitionsmässigt tillhöra KrL Ändr? Efter att i utgångsläget ha observerats i ännu inte klassificerad KrL-text? Och på samma sätt: är inte "allt i KrL=MEL" definitions- mässigt "övertaget", annars skulle det väl inte stå där? Cirkelargumen- tationen förefaller uppenbar. — Eller kan det möjligen förhålla sig så, att förf. här talar om de smärre ändringar som han räknar med också inom kategorin KrL=MEL? (Jfr citatet nedan i avsn.4!) Vad har han i så fall att säga om gränsdragningen mellan kategorierna?

Jag föredrar att läsa förf.s 'KrL=MEL' i citatet som 'KrL'. Utifrån denna tolkning är det ju ganska klart hur avgränsningen i KrL mellan KrL=MEL och KrL Ändr gått till. Emellertid kan — och måste — Wendts förfarande också då kommenteras.

Besvärande i sammanhanget är nämligen frånvaron av en fast punkt för bedömningen av dessa många olika handskriftsburna varianter in- bördes relationer, deras värden i ett okänt men rimligtvis reellt under- liggande texthistoriskt sammanhang. Om KrL på en given punkt går samman med *en enda* av de MEL-handskrifter Wendt undersökt men avviker från samtliga övriga, anses alltså den aktuella KrL-passagen vara "övertagen", ej ändrad. Det torde innebära att denna enda MEL- handskrift, just på grund av sin överensstämmelse med KrL, uppfattas som konstitutiv för hela MEL-traditionen, vars språkbruk på denna punkt därmed är "övertaget" i KrL. Vad är då de övriga handskrif- terna? "Ändrade"? — A priori rimligare i ett sådant läge vore måhända att se de övriga som konstitutiva MEL-textvittnen och den avvikande läsarten som en "ändring", som sådan "övertagen" i KrL.

Termen 'övertagen' är i förf.s språkbruk problematisk. Den tycks implicera någon sorts *ursprunglighet* i det övertagna, och denna ur-

sprunglighet tas utan argumentation för given. Kanske kunde en kategori som *övertagen ändring* ha övervägts. Dess genomslag skulle rimligtvis ha förskjutit proportionerna mellan textskikten i KrL till ändringens fördel. Nu bokförs som övertaget också stoff som är så svagt företrätt i MEL att det lika gärna eller hellre kunde ha setts som ändrat — låt vara att ändringen förebådats i någon enstaka, kanske sen och perifer MEL-handskrift. Det rör sig egentligen om grader på en skala mellan "ursprungligt" och "ändrat", där "övertaget" pendlar mellan polerna.

Det kan naturligtvis invändas att urskiljningen av ytterligare en svåravgränsad textkategori i detta kontinuum av flytande övergångar säkert skulle ha medfört nya problem, antagligen utan motsvarande vinster i ett mera nyanserat resultat. Dessutom visar ju det klara utfallet av undersökningen att det tillämpade förfarandet trots allt varit metodiskt betryggande (troligen på grund av det konsekventa utförandet). Men Wendt hade ändå inte förlorat på en mera förutsättningslös teoretisk genomlysning av underlaget för sina avgränsningar. De diskussioner han faktiskt för kring saken (sid. 38 f.) är inte klagörande och förefaller hamna vid sidan av det verkliga problemet.

Metod och uppläggning

Undersökningen är alltså en "lagspråklig stilhistoria", ägnad yngre fornsvenskt lagspråk. Ämnesvalet aktualiserar först vissa specifika *text-historiska förutsättningar*, som utreds i det andra kapitlet. Undersökningen har, framhåller förf. (sid. 30), en implicit jämförelsebakgrund i äldre fornsvenskt lagspråk, dvs. i landskapslagarnas språk. Detta förhållande sägs återspeglas i valet av *undersökningskategorier*. Wendt urskiljer "tre olika huvudangreppspunkter", aktuella i det tredje, fjärde och femte kapitlet.

Kap. 3 ställer lagbudets struktur i fokus. Här rör sig förf. med de traditionella kategorierna *försats* och *eftersats*, med sikte på den förras *typologi* (främst frågeformade konditionalsatser, *Nu*-inledda satser och allmänna relativsatser) och den senares variation av "*modus*" (indikativ, hjälpverbskonstruktion och konjunktiv).

De båda andra angreppspunkterna är syntax och lexikon, och i det fjärde och femte kapitlet vrids alltså perspektivet från textstrukturen mot språkformen. Viktiga variabler i kap. 4 är komplexitet, subjektutelämnning och ordföljd, i kap. 5 ordval och ordförråd.

Det metodiska greppet på stilhistorien är *kvantitativt*: boken innehåller 28 tabeller, samtliga i kap. 3–5.

Denna svit av tre stora kapitel utgör bokens kärna. Särskilt kap. 3 anknyter mycket påtagligt till ofta bearbetade kategorier i traditionell lagspråksforskning, medan kap 4 och 5 har väletablerade förebilder i modern, kvantitativt inriktad stilforskning.

Det sjätte kapitlet är kortare. Här gör Wendt ett försök att urskilja karakteristiska stildrag i lagens olika balkar. Han urskiljer fem, på innehållsgrund avgränsade "balkgrupper": offentlig rätt (Konungabalken); familjerätt (Giftermålsbalken, Ärvdabalken); fastighets- och handelsrätt m.m. (Jordabalken, Byggningsbalken, Köpmålsbalken); processrätt (Tingsmålsbalken); straffrätt (Edsöresbalken, Högmålsbalken, Dråpsbalken, Sårabalken, Tjuvabalken).

Grundläggande hypoteser

Som "utgångshypotes" har alltså redan formulerats antagandet om StL:s primat över MEL som stilmönster för de nyskrivna/ändrade partierna av KrL. Under den onekligen mindre adekvata rubriken "Metod och uppläggning" får läsaren omsider veta (sid. 31 f.) — dessvärre (det måste sägas redan här) något konsternerad av framställningens mångordighet och lösliga disposition — att förf. rör sig med flera dylika "utgångshypoteser".

Den viktigaste av dessa är långt ifrån ny i denna forskningstradition, men ändå kanske intressantare och av vidare räckvidd än den nämnda. Wendt menar sig kunna påvisa distinkta reflexer i de senmedeltida lagarnas språk och stil av vissa specifika, grundläggande historiska omvälvningar i samhället. Det är rimligt att tänka sig, anser han, att lagstilen under medeltidens lopp, i samspel med övriga kulturförändringar, "utvecklas" från ett äldre skedes närmast episkt narrativa framställningssätt, ofta inriktat på konkret beskrivna enskilda rättsfall, mot mera generellt och abstrakt anlagda uttrycksformer. Tanken är som sagt omhuldad i såväl äldre som nyare lagspråksforskning. Den rätts-historiskt fundamentala avvecklingen av en kasuistiskt anlagd formulering av lagbud sammanhänger med den relativa moderniteten i nordisk senmedeltid: framväxten av ett allt mera komplext och diversifierat, allt mera urbant och litterat samhälle, där behovet av — liksom beredskapen för — abstraherande verklighetsbeskrivning tilltar.

En viktig aspekt av utvecklingen mot en generellare lagstil i senmedeltiden är den samtida framväxten av en svensk *kanslistil*, odlad särskilt i diplomlitteraturen. Emellertid, påpekar förf. (sid. 32), har även StL utpekats som bärare av kanslispråkliga stildrag, särskilt märk-

bara i en viss förkärlek för abstraktion och generalisering. StL blir därmed länken mellan Wendts båda grundläggande hypoteser.

4. Texthistoriska utgångspunkter

Avhandlingens andra kapitel utreder de "texthistoriska utgångspunkterna". Samtidigt presenteras emellertid (kvalitativt) vissa iakttagelser, som nog får sägas ha status av resultat.

Förf. diskuterar alltså först det komplicerade källäget för studiet av MEL-traditionen; detta berördes ovan. Därefter handlar det framför allt om förhållandet mellan de två landslagarna samt mellan de nyskrivna partierna av KrL och deras förmodade källor. Vilken sorts ändringar har utförts vid omarbetningen och kompletteringen av MEL i KrL, och hur har de nyskrivna KrL-partiernas källor behandlats?

Ändringsanalysen i detta kapitel avser, märkligt nog kan man kanske tycka, alla tre kategorierna, även den första. Man möter rubriker som "textstrukturella omflyttningar i KrL=MEL", liksom "ändrade ordböjningar", "omkastningar", "ändrade ord och uttryck", "andra omformuleringar" samt "strykningar och tillägg" — allt "i KrL=MEL". Den logiska kullerbyttan i ett sådant språkbruk bekymrar inte förf. och spelar, praktiskt sett, heller ingen roll. I verkligheten räknar han nämligen inte med någon identitet mellan de båda landslagstexterna. Han meddelar — dock bara på annat ställe (i materialavsnittet i kap. 1):

När inget annat uttryckligen sägs, har jag i KrL Ändr/Ny endast tagit med sådana innehållsligt ändrade eller nya textavsnitt som omfattar *minst en paragraf* [recensentens kursivering]. Det gäller alla undersökningar utom en del av dem som avser ordförrådet (kapitel V). (sid. 29)

Halheten i avgränsningen av dessa textkategorier gäller alltså inte bara underlaget i handskriftstraditionen. Också urskiljningen av kriterier i språket självt är vanskelig, och 'lika med' (=) i 'KrL=MEL' är ett i hög grad relativt begrepp. Här är det just *avvikelserna* från en implicerad identitet som förf. ställer i fokus.

Den språkliga bearbetning som kan påvisas i *KrL=MEL*-partierna av KrL avser då rimligtvis och i allt väsentligt förändringar inom den grammatiska meningens och huvudsatsens ram, dvs. de är av syntaktisk och lexikalisk natur. Många av dem, säger förf., ger mest intryck av att "hänföra sig till avskrivandets nyckfulla tillfälligheter". De omvittnar knappast mer än "en punktvis uppträdande och isolerad stilmedvetenhet".

Av helt annan tyngd är givetvis de avvikelser som faktiskt konstituerar en kategori som *KrL Ändr.* Förf. exemplifierar här (sid. 49 ff.) några olika typer av textuell omgestaltning på paragrafens och t.o.m. hela flockens nivå: från nära överensstämmelse mellan versionerna, på gränsen till "övertaget" enligt normen för *KrL=MEL*, över varianter av textkrympande och textansvällande grepp med strykningar resp. tilllägg av innehållsbärande sekvenser av minst paragrafstorlek, till radikal parafrasering, där en innehållskärna fortfarande är gemensam men bara enstaka ord och ordgrupper länkar versionerna till varandra på ett språkligt formellt plan. Genomgången är helt kvalitativ och tycks mest tjäna som en åskådlig illustration — i sig intressant och tidigare inte utförd på samma sätt — av verkligheten i dessa texter. Även om förf. refererar till ett antal liknande passager under varje typ, anger han inga exakta kriterier för avgränsningen av typerna, och det torde vara svårt att generalisera utifrån meddelade data. I det sagda ligger ingen kritik, ty på forskningens nuvarande ståndpunkt torde saknas fasta riktlinjer för mera exakt systematisering av detta slags iakttagelser.

Betydande intresse har Wendts genomgång av de källor han postulerar för de *nyskrivna* partierna av *KrL* (sid. 53 ff.). Det handlar här, vid sidan av bl.a. kyrkobalkarna i vissa landskapslagar, framför allt om olika *stadgor*, tillkomna under de nittio åren som skiljer *KrL* från *MEL* och *StL*. Wendt kan här tillgodogöra sig tidigare forskares inventeringar, men hans stilhistoriska slutsats är ny: "*KrL*:s författare har i huvudsak förhållit sig språkligt självständiga gentemot sina förlagor, också när de helt och hållet tagit över deras innehåll" (sid. 57). Detta möjliggör den språkhistoriskt viktiga konklusionen att "det mesta av *KrL Ny* är nyskrivna lagformuleringar från omkring 1440, ehuru de innehållsligt ibland går avsevärt längre tillbaka i tiden".

5. Resultat och tolkning

I sitt sjunde och avslutande kapitel summerar Wendt de många resultaten från den kvantitativt anlagda analysen i kap. 3–5 av textstruktur, språk och stil i *KrL*. Basen för redovisningen är den inledningsvis formulerade "utgångshypotesen" om stilkaraktern i de ändrade och nyskrivna partierna av *KrL*. Dessa partier antogs ju ansluta närmare till *StL* än till de *KrL*-partier som utan radikala förändringar övertagits från *MEL*.

Resultattyper. Hypoteser och förklaringsfaktorer

Wendt sorterar först (sid. 214 ff.) sina resultat i relation till det varierande utfallet av hypotesprövningen. Han urskiljer tre grupper eller typer av resultat: (1) dem som helt eller nästan helt bekräftar den styrande hypotesen, så att StL:s värden väl stämmer överens med KrL Ändr eller KrL Ny eller båda, däremot inte med KrL=MEL; (2) dem som delvis men inte helt bekräftar hypotesen, så att värdena för KrL Ändr/Ny ligger mellan dem för KrL=MEL och StL; (3) dem som i någon mening "överträffar" hypotesen, så att värdena för StL ligger mellan dem för KrL=MEL och KrL Ändr/Ny. Teoretiskt är självfallet flera kombinationer tänkbara, men (varianter av) dessa tre tycks vara de som Wendt kunnat belägga.

Det visar sig ofta inträffa att hypotesprövningen utfaller olika i de ändrade och i de nyskrivna KrL-partierna, så att en kombination av resultattyper anknyts till samma variabel.

Utifrån en sådan "resultattypologi" ordnar Wendt sedan (sid. 220 ff.) de vunna resultaten i relation till skilda förklaringsfaktorer — eller "drivkrafter" för språkförändringen, som han också kallar dem. De diskuteras ingående. Noga taget är de fyra. Tre av dem tillhör vad Wendt kallar "lagstilens egen utveckling", och de betecknas: (1) *ökad explicit generalitet*; (2) *utländskt inflytande inom laggenren*; (3) *lagstilens stabilitet*. Som en förklaringsfaktor av en räckvidd som sträcker sig utom laggenren urskiljes slutligen (4) *den allmänna språkutvecklingen*.

Den första av dessa fyra storheter har alltså redan tidigare (sid. 32) lanserats som en styrande hypotes, i uppenbar om också inte glasklart formulerad koppling till "utgångshypotesen" (den om StL:s mönsterbildande roll vid KrL-redaktionen). Här återkommer alltså den gamla idén om ökande generalitet i lagstilen, men nu har den skiftat hamn och framträder som en "förklaringsfaktor", en "drivkraft", något som ligger *bakom* den nu påvisade förändring som i undersökningens initiala skede hypotetiskt *antogs*. Det som här i slutskedet borde ha anförts som positiv evidens för en inledningsvis uppställd hypotes diskuteras i stället i termer av förklaring till en verklighet som plötsligt (och då egentligen utan argumentation) tas för given. Logiken är återigen på glid. — Saken har väl ingen egentlig betydelse för de nya och viktiga insikter i yngre fornsvensk lagstil som Wendt otvivelaktigt bjuder oss på. Dock hade de teoretiska premisserna för hans argumentation med fördel kunnat återspeglas tydligare i framställningen.

Resultat

Några viktiga resultat skall här redovisas i anslutning till förf:s egen genomgång i kap. 7. Utgångspunkten är sorteringen efter resultattyper och (så kallade!) förklaringsfaktorer.

Den omtalade tendensen till ökad grad av **explicit generalitet** i lagstilen yttrar sig i ett flertal variabler. Mest frekvent är väl växlingen mellan *satstyper i lagbudets kasusdel*, dvs. den för lagen typiska "försatsens" typologiska variation. Tabeller (sid. 73, 75, 78) illustrerar den tydliga tendensen: de s.k. frågeformade konditionalsatserna ("FFK-satserna"; de anses ha sin historiska grund i deklarativt utformad, konkret relation av omständigheterna i rättsfallet, alltså en äldre typ) uppvisar en relativt sett högre andel i KrL=MEL och KrL Ändr, en lägre i KrL Ny och Stl, medan mönstret är det omvända för de allmänna relativsatserna (vilka uppfattas som utslag av ett mera generaliserande uttrycksätt). De *nu*-inledda försatserna, stilistiskt närmare besläktade med FFK-satserna än med de allmänna relativsatserna, ansluter i sin fördelning närmast till de förra. Hypotesprövningen klyver alltså här det textmaterial i KrL som inte övertagits tämligen oförändrat från MEL: hypotesen bekräftas fullt ut i de nyskrivna partierna, som går med StL, medan det övertagna ändrade går med det övriga övertagna och därmed icke bekräftar hypotesen.

Denna fördelning på försatstyper är en av de oftast iakttagna och beskrivna variablerna i lagstilen. Samma motsättning i förhållningssättet speglas i valet av *indefinit pronomen* i försatsen som beteckning för rättsfallets huvudperson: det mer konkreta och specifika *man* (som ju i denna texttyp rentav kan läsas som ett substantiv) resp. det abstrakt generaliserande *nokor* ('någon'). En besläktad nedslagspunkt är bruket i deklarativa försatser — särskilt *nu*-inledda sådana — av omskrivning med s.k. *epistemiskt 'kunna'* och infinit huvudverb (i stället för finit huvudverb: *Nu kan man komma . . .* resp. *Nu kommer man . . .*). Sådan hjälpverbsomskrivning uppfattas som ett generaliserande stildrag. Dessa båda variabler visar sig också bekräfta hypotesen, låt vara liksom den första på ett sammansatt och inte helt motsägelsefritt sätt (tabeller sid. 162 resp. 168).

I lagbudens eftersatser kan en stigande frekvens av de indefinita, generellt syftande *all*, *hvar* och *ængen* antas återspegla en utveckling i hypotesens riktning, vilket till dels också bekräftas (tabell sid. 171).

På lexikal nivå kan förf. se sin hypotes entydigt bekräftad. Det gäller särskilt frekvensen av den *disjunktiva konjunktionen eller*, som i

KrL=MEL är det tredje vanligaste ordet i texten (efter *ok* och *han*), medan det i KrL Ändr/Ny liksom i StL ryckt fram till andra plats (efter *ok*; tabell sid. 176). Detta tolkas som ett uttryck för en tilltagande benägenhet att explicit ange flera alternativa varianter av ett rättsfall, likaså en art av generaliseringssträvan.

Hypotesen om en historisk stilutveckling i riktning mot mindre kasuistiskt och mera generellt utformade lagbud kan Wendt alltså bekräfta på ett språkligt plan. Bekräftelsen är varken fullständig eller entydig, men reservationerna gäller preciserade skillnader mellan materialtyperna och innebär såtillvida bara en värdefull nyansering. Han kan dessutom visa att denna utveckling i landslagsspråket föregreps av — och sannolikt hade sin förebild i — Stadslagens språk. Allt detta är från flera synpunkter ett mycket viktigt resultat.

Den andra lagspråksrelaterade "drivkraften" Wendt vill se bakom iakttagna språkförändringar är alltså **utländskt inflytande**. Termen är i luddigaste laget och undgår inte att väcka viss olust: vad i vår språkutveckling beror inte på impulser utifrån? Wendts argumentation kring den närmare karaktären av sådana förmenta kontinentala influenser (främst sid. 227 f.) är också mycket allmänt hållen och utmynnar egentligen bara i det svårbestridliga antagandet av en "växelverkan" mellan "det egna språkets tillgångar" och "kalkering" av utländska förebilder. De nedslagspunkter förf. väljer att applicera sin förklaring (eller testa sin hypotes?) på uppkallar dock i sig själva inga invändningar, då de visar sig ge mycket klara utslag.

Det handlar först om valet av *modus* i lagbudets preskriptiva del, eftersatsen/rättsföljdssatsen. Här är det *konjunktiven* som stärker sin redan tidigare starka position. Den dominerar kraftigt över de två andra viktiga "modus"-typerna, indikativ resp. hjälpverbskonstruktion, i samtliga materialtyper, men dess dominans är ännu starkare i KrL Ändr/Ny och i StL än i KrL=MEL. Indikativen och hjälpverbskonstruktionen i samma materialtyper är i ungefär motsvarande grad svagare företrädda (tabeller sid. 93, 95, 96).

Det har påvisats tidigare (Mattsson 1933, Ståhle 1958) att modusvalet i de gamla landskapslagarnas eftersatser var i hög grad lexikalt betingat. Konjunktiven var där starkt bunden till ett mindre antal verb, "kategoritypiska lagbudsverb" med Wendts beteckning, med specifik anknytning till tingsförhandlingens begreppsvärld (*böta*, *dylia*, *vita*, *væria* osv.). Konjunktivens frekvens avtar i det äldre fornsvenska lagspråket (till förmån för hjälpverbsomskrivningen) med verbaktionens avstånd från den forensiska kontexten.

Man kunde då möjligen förmoda att den expansion av konjunktivbruket som Wendt belägger i de senmedeltida lagtexterna skulle bero på ökad användning av just sådana särskilt "konjunktivbenägna" verb. Så är uppenbarligen icke fallet. Wendts inventering av verbbeståndet i de undersökta textkategoriernas lexikon ger nämligen vid handen att andelen verb som *bara* möter i modus konjunktiv ökar markant över tid: procentandelen sådana verb är i KrL=MEL 12, i StL 23, i KrL Ändr/Ny 39 resp. 30 (figur sid. 101). Mönstret hör alltså till den tredje resultattypen enligt ovan, den som rentav "överträffar" hypotesen om StL:s stilstyrande verkan på de nya partierna av KrL.

Konjunktivens expansion i medeltida svenskt lagspråk innebär alltså inte bara att flera lagbud formuleras med det centrala verbet i konjunktiv, utan lika mycket eller mera att flera, lexikalt *specifika verb* tar sina finitformer i konjunktiv. Det tycks handla om en generellt tilltagande benägenhet att formulera lagens preskriptioner medelst verbböjning i den i senare skeden avvecklade formen presens konjunktiv. Det är en intressant iakttagelse, i ett längre språkhistoriskt perspektiv närmast frapperande. Wendts förklaring heter som sagt "utländskt inflytande". Närmast är det från — ospecificerade! — latinska och lågtyska textdokument av snarlik karaktär han vill se dessa influenser häröra.

Det andra viktiga utslaget av stilinfluenser från omvärlden — väl då närmast i latinsk språkform — ser Wendt i syntaxen, vars *komplexitet* tycks bero av laggenre och tid. De viktigaste variablerna är här *satslängd* och *bisatsfrekvens*.

Satslängdsvariabeln splittrar det nyare KrL-materialet, men i StL-hypotesens riktning. Ordantalet per sats är lägst i KrL=MEL (8,4 i försatser, 12,0 i rättsföljdssatser), något högre i KrL Ändr (9,1 resp. 13,1), ännu något högre i StL (9,9 resp. 14,7), högst i KrL Ny (11,0 resp. 15,0; tabeller sid. 116, 118). Bisatsfrekvensen företer samma mönster i försatserna (30 bisatser per 100 satser i KrL=MEL, i de övriga i ordning enligt ovan resp. 35, 36 och 44), medan rättsföljdssatsernas mönster är mer sammanhållet i relation till hypotesen (64 bisatser per 100 satser i KrL=MEL, 75 resp. 84 i KrL Ändr/Ny och toppvärdet 92 i StL; samma tabeller).¹

Nu är beräkning av variabler som "satslängd" och "bisatsfrekvens" i medeltida lagspråkstext både teoretiskt och metodiskt problematisk,

¹ Wendt räknar också fram det andra och mera suspekta av de vanligen använda måtten på bisatsfrekvens. Det är relaterat till textens ordmängd och har ringa informationsvärde.

främst på grund av den strikt formelbundna textstrukturen. Variationen i meningsbyggnaden är här mera låst än i andra genrer, betingad som den är av den grundläggande satstypologin i lagbudets rättsfallsdel och det tämligen enhetliga mönstret för modusvariation i rättsföljds-satsen. Wendt stannar som synes för den säkert kloka lösningen att ut-föra dessa beräkningar i försatser och eftersatser var för sig. Kategorin 'huvudsats', som i äldre lagspråk är hopplöst svårfångad, offras helt enkelt. Likaså undgår man att ta ställning till om t.ex. FFK-satser skall klassificeras som huvudsatser eller bisatser; som "satser" tillhör de ramen för analysen, inte objektet för den. Vinsten är uppenbar: stö-rande faktorer som härrör ur den specifikt lagspråkliga textuppbygg-naden neutraliseras, och det blir möjligt att isolera den variation mel-lan texttyperna som återspeglar faktiska olikheter i syntaktisk kom-plexitet. Dessa blir stringent jämförbara mellan de undersökta text-typerna, principiellt också med motsvarande beräkningar i andra medeltidsgenrer. Å andra sidan omintetgörs just den senare jämför-barheten, då ju den "menings"-kategori som sedvanliga beräkningar av meningslängd bygger på i stort sett sammanfaller med den offrade huvudsatsen. Detta dilemma bekymrar dock inte Wendt, som inte hel-ler i andra, mera lätthanterliga variabler utför de jämförelser med an-nat material som där hade varit fullt möjliga.

Wendt belägger alltså övertygande en signifikant ökning över tid av den syntaktiska komplexiteten i det senmedeltida lagspråket, och han lyckas därvid också hålla styr på störande, genrebetingade faktorer. Det är i sig ett viktigt resultat — alldeles oavsett betydelsen av "ut-ländskt inflytande".

Redovisningen berikas här också av en något vidare kommentar. Wendt försummar inte referenser till en annan central medeltidsgenre: helgonlegenden. Jonas Carlquist (1996, jfr även Wollin 1997) verifierar en snarlik hypotes om ökande syntaktisk komplexitet i det legendspråk som odlades i Vadstena kloster under 1400-talet. Carlquists socialt ori-enterade förklaringsmodell, som är nyfilologiskt förankrad, företer i sin betoning av språkutvecklingens samspel med den yttre kulturutveck-lingen tydliga likheter med Wendts "utgångshypoteser" och "förkla-ringsfaktorer". Mycket talar för att Carlquist och Wendt här, från olika men starkt befryndade utgångspunkter — därtill i stort sett samtidigt — beskriver samma senmedeltida verklighet.

I den mån det utländska, särskilt kanske det latinska, inflytande som Wendt talar om faktiskt haft denna betydelse för en tilltagande syntak-tisk komplexitet i landslagsspråket (en tes som nog åtminstone be-

höver preciseras), bekräftar det också bilden av StL:s roll som både föregångare och föredöme. Men den svenska medeltidslagens stil kan inte heller frånkännas en viss grad av **stabilitet**, av Wendt alltså mobiliserad som tredje förklaringsfaktor eller drivkraft — om man nu kan tänka sig en "drivkraft" bakom en *utebliven* förändring. Och här framträder StL:s roll i ett annat ljus.

Wendt drar fram särskilt tre syntaktiska fenomen, där StL avviker — eller tycks avvika — från det förväntade mönstret, antingen i arkaiserande eller moderniserande riktning. De är subjektsstrykning, placering av attribut efter huvudord och initial negationsplacering i rättsföljdssatser. En lexikal kategori mobiliseras också i sammanhanget: uddrimmande ordpar. Samtliga dessa stildrag (möjligen med reservation för den sistnämnda) kan betecknas som ålderdomliga, och deras frekvens bör kunna förväntas sjunka med tiden.

Subjektsstrykningen är en klassisk kategori i nordisk lagspråksforskning. Särskilt den starka kopplingen mellan subjektsstrykning och modus konjunktiv är uppmärksammas; Wendt refererar bl.a. den danska debatten (Diderichsen 1941, Heltoft 1995). Av redovisat material framgår framför allt att subjektsstrykningen i den dominerande konjunktiviska rättsföljdssatsen är ungefär dubbelt så vanlig i KrL=MEL och i StL som i KrL Ändr/Ny (tabell sid. 133). StL ansluter alltså här mycket distinkt till det äldre mönstret, och den modernisering som värdena i de nyare KrL-partierna vittnar om har i varje fall inte inspirerats av stadslagsspråket.

Ett mer komplext mönster uppvisar de värden Wendt meddelar för *attributplaceringen*, särskilt vad avser *possessiva* attribut. Efterställningen behåller här konstant en jämförelsevis hög frekvens i landslagspråkets samtliga tre texttyper, medan den är mindre vanlig i StL (tabell sid.144). Den sistnämnda texten svarar därmed ensam för det modernare tillståndet, som inte tycks ha påverkat de nyare KrL-partierna — alltså ett mönster liknande det som gällde för subjektsstrykningen men med ombytta roller.²

² Den därmed tecknade bilden av efterställning av possessivattribut är visserligen grovt summarisk och har möjligen bara sekundärt intresse, vilket framgår av de kompletterande data Wendt omedelbart meddelar (sid. 145 f.). Det visar sig nämligen här att en på denna punkt mycket specifik stilkaraktär uppenbarligen tillkommer laggenrens *straffrättsbalkar*. Efterställning av possessiver ökar i KrL=MEL men minskar i KrL Ny om straffrättsbalkarna frånräknas, så att mönstret i kvarstående lagtextmaterial därmed liknar det vanliga. I straffrättsbalkarna är alltså efterställningen markant svagt företrädd i den förra texttypen, starkt i den senare. Det avvikande mönster som Wendt i första vändan tycks tillskriva hela laggenren visar sig alltså vid närmare skärskådan gälla —

Det sagda gäller för övrigt även det tredje stabilitetsbetingade stildraget i lagspråkssyntaxen: benägenheten att *inleda* en rättsföjdssats med *negation* (*Ey ma bonde hustru sinna iordh sælia*). I samtliga texttyper i KrL kan omkring hälften av negationerna vara på detta sätt spetsställda, medan StL bara uppvisar ströfall (tabell sid. 153).

Som ett ålderdomligt stildrag, förankrat i en förlitterär muntlig lagsaga och tjänande mnemotekniska syften, har man ju traditionellt velat se de *uddrimmande ordparen* (*trygger ok troen, pant ella peningom*). Modern tysk forskning (senast Ehrhardt 1977) har tecknat en skarpt avvikande bild: allittererande ordpar är generellt ytterst lågfrekventa i nordiska medeltidslagar (mindre än en procent av ordmassan) och kan redan därför inte rimligtvis ha uppburit några minnesstödjande funktioner; dessutom tenderar de att öka i användning i senare lagtext, inte avta som man kunde vänta av ett ålderdomligt stildrag. Mycket talar för, har det hävdats, att allitterationen som så mycket annat i det nordiska medeltidsspråkets stilistiska arsenal är kontinentalt importgods: den är vanlig i samtida och jämförbara latinska dokument.

Denna radikala omvärdering är allmänt sett helt övertygande. Den är dessutom intressant just därför att den initierats utifrån. Wendt finner här den naturliga utgångspunkten för en inventering av allittererande ordpar i lands- och stadslagstexterna. Resultatet är mångtydigt: i jämförelse med värdena för KrL=MEL uppträder dessa ordpar med sjunkande frekvens i KrL Ändr, stigande i KrL Ny; i StL förekommer de men är överlag färre än i KrL (tabell sid. 197).

"Ehuru alltså ett klart produktivt stilmedel också i StL", konkluderar Wendt (sid. 198), framstår uddrimmandet i senmedeltida lagspråk ändå som en företeelse på reträtt. Lika fullt, menar han emellertid också, är uddrimstraditionen, oavsett sitt ursprung, väl upprätthållen i 1440-talets landslagsspråk. Den stigande frekvensen i KrL Ny föranleder honom rentav att spekulera kring "en ny vår" för uddrimmet vid denna tid, då det måhända framstod som ett lätthanterligt lagstils-signum. Wendt jämför härvidlag med efterställningen av possessiver.

Wendts hållning till uddrimmandet kan förefalla inte så lite ambivalent. Samtidigt befäster hans utredning intrycket av en sammansatt

och det i betydligt skarpare profil – bara straffrättsbalkarna, distinkt avgränsade från resten. Särskilt Tjuvabalken tycks utmärka sig. Wendt diskuterar dessa balkbundna särdrag i kap. 6; däremot tar han märkligt nog ingen hänsyn till dem i den summerande genomgången i kap. 7 (sid. 233). Man kan också tycka att framställningen här i syntaxkapitlet hade vunnit på en redovisning av förhållandena på denna punkt i två delmaterial.

verklighet, som tycks slingra sig ur en kanske något schematiskt uppfattad motsättning mellan gamla och nya tankemönster hos forskarna. Uppgåelsen med en fast rotad kliché i nordisk språk- och stilhistoria, alltjämt envist upprepad i encyklopedier, populärvetenskap, handböcker och elementär undervisning, må te sig angelägen, men den är tydlig en invecklad och segsliten affär.

Det är alltså uppenbart att landslagarnas stilprägel, också i nyare partier av KrL, tenderar att distansera sig från stadslagens på just punkter som dessa, där den är entydigt betingad av lagspråkets egna stiltraditioner. Mönstret är visserligen som vanligt sammansatt — det händer att utfallet slår åt andra hållet — men det bekräftar ju ändå på sitt sätt Wendts utgångshypotes: StL verkar stilistiskt styrande på det senare landslagsspråket, men den gör det från en position *utanför* den traditionella medeltida lagstilens domäner, alltså (oftast) med resultat i en tillnärmning av lagspråket till andra stilsfärer, väl främst kanslispråket. Traditionellt lagspråkliga stildendenser som positivt omhuldas i landslagen rår StL däremot inte på.

Wendts fjärde och sista "förklaringsfaktor" är alltså den han kallar **den allmänna språkutvecklingen**. Den har varit aktuell som en subsidiärt verkande kraft i några av de ovan nämnda instanserna också (främst den syntaktiska komplexiteten och subjeksstrykningen), men Wendt urskiljer särskilt två variabler där generella tendenser i språkförändringen, utan specifik koppling till laggenren, varit avgörande: bisatsordföljd och lånordsförekomst.

Bisatsordföljden är i nordisk medeltidsfilologi en lika klassisk kategori som subjeksstrykningen. Den utforskades ivrigt i en äldre tradition för ett drygt halvsekel sedan (kanske främst av Larsson 1931) och har under senare decennier fått ny aktualitet inom ramen för modern teoretisk grammatik, i Sverige främst i Lund (Platzack 1983, Falk 1993).

Wendt turnerar den gamla frågeställningen, enkelt uttryckt: i vilken utsträckning står det finita verbet i bisats på andraplats, och i vilken utsträckning är det förskjutet mot satsslutet, särskilt med placering efter satsadverbial? Tendensen till sådan förskjutning ligger på linje med den postulerade "allmänna språkutvecklingen" i det aktuella historiska skedet.

Urvalskriterierna i dessa studier är intrikata och utfallet alltid komplext. Det gäller ju bl.a. att hålla isär "senareled", som står var som helst efter det andra satsledet, från de alltid slutställda "sistaleden", detta dessutom i bisatser med varierande ledmängd.

Grundmönstret i de senmedeltida lagspråktexterna, som Wendt

belägger det, är dock tydligt nog. Inemot hälften av bisatserna i KrL Ändr/Ny har finit verbet som tredje eller senare led, mot mindre än en tredjedel i StL och nätt och jämnt en fjärdedel i KrL=MEL (tabeller sid. 150, 151). Resultatet är alltså av den tredje typen enligt ovan, där utgångshypotesen överträffas och StL intar ett mellanläge i KrL:s variationsfält. Det är, hävdar förf., just vad man kan förvänta när den aktuella variabeln styrs av "den allmänna språkutvecklingen" och ytterpunkterna i KrL-variationen är kronologiskt bestämda. StL företer i sig själv ett modernare språktillstånd än den samtida MEL, som går igen i KrL=MEL, men har inte hunnit uppnå samma grad av modernitet som de avsevärt yngre nyare KrL-partierna.

En variabel som Wendt bara beskriver kvalitativt, eller i varje fall utan exakta mängduppgifter, är förekomsten av *lånord*, särskilt *låg-tyska* sådana (sid. 189 ff.). Av den sistnämnda kategorin finner man tydligen ett drygt tjugotal exklusivt i KrL=MEL, medan de som bara återfinns i KrL Ändr/Ny uppgår till nära det dubbla; till de senare kan läggas något dussin som dessutom förekommer i StL. Exklusiva för den senare texten är likaså ett fyrtiotal lågtyska lånord — många helt naturligt med anknytning till stadslivet. Dessa ungefärliga proportioner accentueras givetvis (vilket Wendt egendomligt nog försummar att framhålla), om man beaktar också skillnaden i *omfång* mellan texter och textdelar: de nyare KrL-partierna, vilka som framgick inledningsvis tillsammans bara omfattar ungefär en fjärdedel av ordmassan i KrL, framstår då i jämförelse med resten som mångdubbelt mer "lånordstäta", medan StL, vars omfång i relevanta delar är knappt hälften av KrL:s, prydligt inrangerar sig i samma väntade mellanläge som vid bisatsordföljden.

Konklusion: unionstidens lagspråk

Wendt framhåller att "påfallande många" av de lånord som är exklusiva för de nyare partierna av KrL och för StL är obelagda i de gamla landskapslagarna. Dessa lånord tillhör alltså senmedeltidens rika lågtyska nytillskott till den svenska ords-katten. Iakttagelsen styrker på lexikal nivå den ena extremen i den allmänna bild av unionstidens svenska lagspråk som denna undersökning låter framträda, i ljuset av uppställda hypoteser och återopade förklaringar. Huvudintrycket blir ganska klart: ett stilistiskt modernt och lättroligt idiom, i vissa stycken utpräglat urbant, i hög grad präglad av generellt verkande tendenser i samtida språkutveckling. Härmed sammanhänger den tydligt iakttag-

bara benägenheten för abstraktion och generalisering i uttrycket, utvecklade på linje med den omgivande allmänna kulturutvecklingen, särskilt framväxten av en alltmer komplex litteracitet. Öppenhet för influenser utifrån, i latinsk och lågtysk språkform, kompletterar bilden av ett modernt och dynamiskt kulturspråk.

Den andra extremen är emellertid lika påtaglig. Den handlar om "stabilitet": det senmedeltida lagspråket, särskilt det som möter i de båda landslagarna, bevarar en distinkt, i vissa stycken arkaistisk stilprägel, färgad av genrens redan då gamla tradition. Detta konservativa drag behöver inte egentligen vara oförenligt med huvudintrycket: arkaisering kan, som Wendt också flerstädes antyder, vara ett lättfunnet grepp i en medveten stilistisk strategi, väl anpassad till omgivningens förväntningar på adekvat lagspråk.

Stadslagens språk är generellt modernare än landslagarnas. Det förra tycks också verka som positivt styrande föredöme i utvecklingen av det senare. Detta gäller så länge exemplet kan verka i stadslagens efterföljd, i dess egen stilistiska anda. De konservativt genrestabila stildrag som alltså också utmärker landslagarnas språk tycks däremot snarare vara ägnade att markera en motsättning mot stadslagen. Prövningen av Wendts utgångshypotes om stadslagens styrande roll i det senmedeltida lagspråkssammanhanget har därmed utfallit på ett nyanserat sätt.

Det låter möjligen säga sig att ett så intressant och viktigt resultat hade förtjänat också detta slags skarpare och kortare summering — utöver förf:s förtjänstfulla men ganska vidlyftiga resultatgenomgång i kap. 7. Nu förefaller den summeringen vara inskränkt till förlagsreklamerna på bokomslaget.

6. Slutomdöme

Bo-A. Wendts avhandling om språk och stil i Kristoffers landslag är ett gediget innehållsrigt arbete. Det spänner över flera centrala språkvetenskapliga fält: filologi, syntax, lexikologi och stilistik, där förf. överallt rör sig säkert och kunnigt. Boken inrymmer också vissa öppningar mot en för oss språkvetare ofta mindre hemtam rättshistorisk problematik. Förf. ställer viktiga frågor och formulerar intressanta hypoteser, som han sedan prövar på ett mycket sammansatt och omfattande material. Detta lyckas han sortera i hanterliga kategorier, och de resultat han utvinnet är relevanta och intressanta. Förf. är väl beläst i de rika forskningstraditioner som hans arbete aktualiserar, men han

bevarar hela tiden en förtjänstfullt kritisk distans till sina många föregångare. Allt vi får veta är inte alltigenom nytt, men vår kunskap om just senmedeltidens svenska lagstil — ett tidigare bristfälligt utforskat område — har ändå i rikt mått förnyats och ökats. Den bild av denna materia som framträder efter Wendts utredning är konturskarp och detaljrik, väl nyanserad i relation till tidigare föreställningar och förväntningar.

Själv är förf. ingen briljant stilist. Omdömet gäller även om man bortser från hans personliga preferenser i valet mellan vissa stilmärkta alternativ (Wendts språkbruk är på dessa punkter utan tvivel något udda; så t.ex. torde subjunktionen *ehuru* tanger extrema frekvenser i hans text). Värre är en viss omständlig mångordighet, som stundom betänkligt försvårar den jäktade läsarens ansträngningar att hitta kärnan i budskapet. Härmed sammanhänger möjligen vissa brister i dispositionen: sannolikt är det en ambition att inte lämna något osagt som bär skulden till rätt många, ibland förvirrande upprepningar — liksom till en och annan väl vidlyftig utredning kring det ena eller andra marginalfenomenet. Det händer också att ett tematiskt enhetligt komplex splittras på olika avsnitt. Uppenbart är vidare att förf. inte tänkt riktigt färdigt kring vissa basala teoretiska koncept i företagets uppläggning; jag syftar särskilt på den här påtalade glidningen mellan hypotes och förklaring. — En viss allmän åtstramning i språkform och framställningssätt, till en del också i sak, hade läsaren nog varit betjänt av.

Åtskilliga andra brister har påtalats eller antyttis i genomgången ovan. De rör mer eller mindre väsentliga ting. Generellt måste ändå sägas — och det framgår väl också indirekt av det sagda — att avhandlingens fel väger tämligen lätt mot dess förtjänster. Wendts bok är, sedd i stort, ett tungt bidrag till den angelägna uppvärdering av väsentliga senmedeltida kulturyttringar som för närvarande pågår i svensk humanistisk forskning.

Bibliografi

- Carlquist, J. 1996: *De fornsvenska helgonlegenderna. Källor, stil och skriftmiljö*. Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar. Häfte 262. Band 81. Stockholm.
- Diderichsen, P. 1941: *Sætningsbygningen i Skaanske Lov fremstillet som Grundlag for en rationel dansk Syntaks*. København.
- Ehrhardt, H. 1977: *Der Stabreim in altnordischen Rechtstexten*. Skandinavistische Arbeiten 2. Heidelberg.
- Falk, C. 1993: "Bisatsordföljden i fornsvenska och modern svenska. Ett minimalistförsök." I: *Flyktförsök. Kalasbok till Christer Platzack på 50-årsdagen 18 november 1993 från doktorander och dylika*. (Stencil.) Lund.
- Heltoft, L. 1995: "Grammatikaliseringsprocesser i dansk syntakshistorie." I: B. Holmberg (red.): *Sproghistorie i 90'erne*. Selskab for nordisk filologi. København.
- Larsson, C. 1931: *Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken*. I. Uppsala universitets årsskrift. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 1. Uppsala.
- Mattsson, G. 1933: *Konjunktiven i fornsvenskan*. Lund.
- Platzack, C. 1983: "Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700." I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 85. Åbo.
- Stähle, C.I. 1958: *Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 2. Stockholm.
- Wessén, E. 1971: "Inledning." I: *Söderköpings lagbok 1387*, utg. efter den medeltida handskriften. Rättshistoriskt bibliotek 15. Stockholm.
- Wiktorsson, P-A. (utg.) 1989: *Magnus Erikssons landslag enligt Cod. Ups. B 23*. Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar. Häfte 258. Band 78. Stockholm.
- Wollin, L. 1997: "Helgonlegender och klosterkultur." Recension av Carlquist 1996. I: *Arkiv för nordisk filologi* 112 (1997). Sid. 153-82.

Poul Lindegård Hjorth †

Poul Valdemar Lindegård Hjorth avled efter en tids sjukdom den 21 maj 1998. Med honom gick en framstående dansk filolog och universitetslärare ur tiden.

Hjorth föddes den 24 juli 1927 i Sanderum på Fyn som son till överkontrollör Georg A. V. Lindegaard Hjorth och hans maka Agnes Jensine Dorothea, f. Thygesen. Efter studentexamen i Odense 1946 blev han cand. mag. med högsta vitsord vid Köpenhamns universitet 1952. Under tiden 1 jan. 1956 – 30 juni 1962 innehade han tjänst som utländsk lektor i danska språket vid Lunds universitet. Tillsammans med sin maka Karen-Louise gjorde han under lundatiden sitt hem till ett naturligt centrum för alla som älskade danskt språk och dansk litteratur och kultur.

Vid återkomsten till Köpenhamn anställdes Hjorth som adjunkt vid Köpenhamns universitet. Han disputerade 1965 för doktorsgrad på avhandlingen *Filologiske studier over Karl Magnus' krønike* och utnämndes samma år till professor i danska språket vid Danmarks lärarhögskola. År 1978 återvände han till Köpenhamns universitet som professor i nordiska språk. Han uppehöll professuren i detta ämne till sin pensionering 1992. På sin 70-årsdag 1997 hyllades han med en omfattande festskrift betitlad *Ord, Sprog og artige Dict*.

Hjorths vetenskapliga produktion var mycket rik och endast hans viktigaste arbeten kan här nämnas. År 1958 utgav han arbetet *Nordsamsisk böjningslära*. Påföljande år utkom Niels Nielsen – Poul Lindegård Hjorth, *Dansk sproglære for svenskere*, en av Hjorth utförd bearbetning av Niels Nielsens *Dansk grammatik for svenskere*. I sin fortsatta forskning kom han dock att ägna sig åt andra fält, främst filologi och lexikologi.

Före lundatiden var Hjorth en tid anställd som redaktör vid *Ordbog over det Ældre Danske Sprog*. År 1961 utgav han tillsammans med Bengt Sigurd *Dansk-svensk ordlista*. Han kom senare att återvända till lexikologien med *Vejledning i brug af Ordbog over det danske sprog* (1970).

Under lundatiden gav Hjorth ut det stora arbetet *Karl Magnus' Krønike*, den text som han fem år senare skulle komma att behandla i

sin doktorsavhandling. 1971 utkom *Sjælens og Kroppens Trætte og Ars Moriendi*. Den store danske lexikografen Matthias Moths litterära verksamhet behandlade han i två stora arbeten, utgåvan *Forvandlingerne. Uddrag af Matthias Moths oversættelse af Ovids Metamorphoses* (1979) och avhandlingen *Matthias Moth og Ovids metamorfoser* (1997).

Hjorths förnämsta editionsarbete blev dock *Leonora Christinas Jammers Minde*. Utgivningen skedde i samarbete med Marita Akhøj Nielsen och Ingelise Nielsen. Boken presenterades den 16 mars 1998, på trehundraårsdagen av kungadottern och statsfångnen Leonora Christinas dödsdag.

Hjorths fallenhet för administrativa och organisatoriska arbetsuppgifter kom rikligt att utnyttjas i Danmark. Han var sålunda ordförande i Selskab for nordisk filologi 1963–1968, medlem av Dansk sprognævn 1964–1984 och dess ordförande 1966–1973, medlem av styrelsen för Universitets-jubilæets danske samfund från 1967 och dess ordförande från 1977, medlem av Det kgl. danske videnskabernes selskab från 1974 och dess redaktör från 1988 samt medlem av styrelsen för Det danske prog- og litteraturselskab 1975–1985. Han ingick vidare i redaktionskommittén för Arkiv för nordisk filologi sedan 1986. Han invaldes som medlem i Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg 1987 och i Det Norske Videnskabs-Akademi 1992.

Hjorths inställning till språkvetenskapen var filologens, icke lingvistikens. Han var med starka band knuten till sin forne lärare Johannes Brøndum-Nielsen. Han hade ett fint sinne för språkets nyanser och skrev själv en elegant prosa. Man instämmer gärna i den lakoniska karakteristik som Brøndum-Nielsen gav vid Hjorths disputation: "Deres sprog behager mig".

Vetenskapsmannen och administratören Poul Lindegård Hjorth var en framstående pedagog, något som gärna omvittnades av hans studenter under lundatiden. Den stora vänkretsen kommer att minnas honom som en man som förenade kritiskt skarpsinne och akribi i sin vetenskap med en varm, mänsklig humor, som ofta kom till uttryck i hans kontakter med omvärlden.

Närmast sörjande är makan Karen-Louise, f. Balsløv, samt sonen Troels och dottern Elisabet med familjer.

Sven Benson

Litteraturkrönika 1997

Av E. Andersson, G. Hallberg, B. Pamp, C. Platzack och B. Söderberg

Germanic Studies in Honor of Anatoly Liberman. Edited by Kurt Gustav Goblirsch, Martha Berryman Mayou, and Marvin Taylor. X + 528 s. Odense 1997 (Odense University Press). (North-Western European Language Evolution (NOWELE). Vol. 31/32.) ISBN 87-7838-359-5. ISSN 0108-8416. Denna festskrift till Anatoly Liberman på hans sextioårsdag innehåller förutom ett porträtt av festföremålet, en förteckning över hans publicerade skrifter och sedvanlig Tabula Gratulatoria, trettiofem bidrag inom (germansk) lingvistik, medeltida litteratur och filologi, ämnesområden som ligger Liberman varmt om hjärtat och inom vilka han själv publicerat flera betydande arbeten. Volymen inleds med ett förord av Gerhard Weiss, där Liberman kortfattat presenteras. Flera av bidragen har nordisk anknytning. Hit hör t.ex. Frederic Amorys "On the Linguistic Understanding of Kennings", Jesse Byock och Marcin Krygiers "Teaching Old Icelandic *u*-Umlaut: A Student-Friendly Approach", Hans Fix "Text Editing in Old Norse: A Linguist's point of view", John Lindows "*Prymskvíða*, Myth and Mythology", Stephen Michells "Courts, Consorts, and the Transformation of Medieval Scandinavian Literature" och Alois Wolfs "Das Streben nach Variation in *skálda-* und *ástasögur* als Element der literarischen Umgestaltung der isländischen Frühzeit zu einem *Heroic Age*". Michael Barnes visar i en intressant uppsats att det knappast finns skäl att behandla urnordiskan som en enhetlig dialekt, och Lotte Motz skriver om Tors vapen. Magnús Pétursson behandlar fonetiska förändringar i modern isländska och visar på en snabb utveckling av det isländska uttalet. C.P.

Torbjörn Nilsson [och] Patrik Svensson, *Gotiska. Grammatik, text och ordförklaringar*. 124 s. Lund 1997 (*Studentlitteratur*). ISBN 91-44-00238-6. Som upplyses i förordet bygger den här anmälda boken på ett kompendium utarbetat av professor Sigurd Fries för undervisning i gotiska vid Umeå universitet. För avsnitten om goternas bakgrund, med över-

sikter över historia, Wulfila och det gotiska alfabetet, de gotiska texterna samt gotiskans ställning i förhållande till andra germanska språk svarar huvudsakligen Torbjörn Nilsson, som också behandlar gotiskans ljudlära. Patrik Svensson tar därefter vid med kapitel om ordförråd och ordbildning samt morfologi, medan följande återgivning av och kommentarer till Markusevangeliet i huvudsak bygger på Sigurd Fries' kompendium och muntliga undervisning. Att Fries inte står som medförfattare till boken skall inte lastas Nilsson och Svensson; Fries har enligt förordet "vänligt men bestämt" avböjt detta.

Oavsett vem som är ansvarig för vad är *Gotiska* en utomordentligt användbar lärobok, som "vänligt men bestämt" vägleder eleven såväl i gotiskans bakgrund och uppbyggnad som i konsten att analysera och förstå en gotisk text. B.P.

Vergleichende germanische Philologie und Skandinavistik. Festschrift für Otmar Werner. Herausgegeben von Thomas Birkmann, Heinz Klingenberg, Damaris Nübling und Elke Ronneberger-Sibold. VIII + 310 s. Tübingen 1997 (Max Niemeyer Verlag). ISBN 3-484-73031-5. När Otmar Werner omkom i juli 1997 var arbetet på en festschrift till hans 65-årsdag redan långt framskridet. Förutom en inledning av utgivaren och en förteckning över Otmar Werners skrifter, innehåller volymen nitton bidrag, av vilka de med skandinaviska teman uppräknas här. Werner Arbraham undersöker kausativering och dekausativering i de västgermanska och nordgermanska språken, och John Ole Askedal diskuterar orsakerna till att indirekt objekt används oftare i tyskan än i norskan. Thomas Birkmann analyserar isländskans mediopassiv och kommer fram till att *-st* bör ses som ett rent derivationssuffix. Helmut Rix jämför vissa runor med tecken i venetiansk skrift. Oskar Bandle frågar sig varför tvärvetenskapliga studier där språkhistoria och kulturgeografi ömsesidigt befruktar varandra är vanliga på tysk botten men i stor utsträckning saknas i den skandinaviska forskningen. James Cathey studerar variation och reduktion i färöiskans vokalsystem, och Povl Skårup ger filologiska och textkritiska aspekter på den franske 1800-talslitteraten Xavier Marmiers översättning av den färöiska visan *Ali-gast*. Heinz Klingenberg bidrar med en fyllig artikel om semantiska figurer i fornnordisk poetik och poesi och Damaris Nübling med en studie av svenskans efternamn. Volymen avslutas med en förteckning över bidragsgivarnas adresser. C.P.

*

Björn Andersson, Runor, magi, ideologi. En idéhistorisk studie. 459 s. Umeå University 1997. (Acta Universitatis Umensis/Umeå Studies in the Humanities. 136.) ISSN 0345-0155. ISBN 91-7191-300-9. I centrum för denna idéhistoriska doktorsavhandling står diktaren, slavisten och runologen Sigrud Agrell. Människan och verket presenteras, liksom tidsbakgrunden och Lundamiljön. Agrells teorier om runornas mystiskt magiska talvärden (gematri) och bemötandet av dessa beskrivs och analyseras, likaså tämligen utförligt. Men dessförinnan möter vi personligt självreflekterande och tämligen vildvuxna exposéer av skiftande skrift- och idéhistoriska bakgrunder till "det fördoldas tankefigur", "ideologisk på så vis att den tilldelar det okända oerhörda dimensioner av mystisk art — så länge det fortfarande är okänt" (s. 70). I de fyra första kapitlen möter vi sålunda bl.a. kabbala, hermetism och hieroglyfer, Bureus adalruna, symbolism och litterär alkemi, ariosofer i Österrike och Tyskland samt runologin i tredje riket. Boken avslutas med ett kapitel om runologins utveckling efter Agrell: teoretiska och metodiska skiljelinjer tecknas, och den med bl.a. Hartner återuppståndna gematrin presenteras.

Bokens inte okontroversiella men intressanta framställning kompletteras med ett behövligt namnregister, vidare en käll- och litteraturförteckning som bildar en utmärkt inkörsport till vidare studier av hermetiska och symboliska traditioner. B.S.

Blandade runstudier 2. 201 s. Uppsala 1997 (Institutionen för nordiska språk). (Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 11.) ISBN 91-506-1199-2. ISSN 1100-1690. Boken rymmer nio blandade bidrag: Judith Jesch skriver om den versifierade runtexten på den 1905 funna silverhalsringen från ön Senja i Nordnorge i syfte att placera in fyndet i sitt senvikingatida sammanhang. Texten rapporterar om en lyckad militär expedition till Frisland, men varför den tillkom förblir i övrigt en gåta. Magnus Källström rekonstruerar en skadad runstenstext från sörmländska Överselö med hjälp av två andra runtexter från samma socken, diskuterar det i texten uppträdande och omtvistade unika mansnamnt **uarfaitr**, och pläderar för att texten skall attribueras runristaren Åsbjörn. Michael Lerche Nielsen behandlar den 1985 upptäckta sörmländska Harby-stenens

personnamn, tolkning och datering. Efter en insiktsfull revidering av tidigare läsningsförslag och tolkningsförsök lägger han fram den hittills rimligaste helhetslösningen av textproblemen. Jan Meijer tar upp den spännande frågan om i vilken utsträckning vikingatida människor hade förmåga att läsa och förstå runtexter, om sponsor och runristare kunde vara en och samma person, om beställaren kunde läsa vad ristaren skrev. Marie Stoklund behandlar den 1974 i Schleswig funna futharken, ristad på ett revben, som med sina konsekvent anbragta skilletecken mellan futharkens ätter i praktiken utgör nyckeln till ett välkänt lönnrunesystem. Ulla Stroh-Wollin diskuterar regional och kronologisk variation i språket med utgångspunkt i runologiska kriterier såsom växlingen mellan *s*- och *r*-skrivningar i verbformer som *es*, *vas* och *er*, *var* och i relativpartikeln *es/er*. Olof Sundqvist anlägger sunt kritiska religionshistoriska aspekter på fr.a. Stentofte-stenens magiska runtext som föregivet bevis för existensen av ett förkristet nordiskt sakralt kungadöme. Däremot kan texten enligt Sundqvist mycket väl tolkas som indicium för att en lokal härskare också spelade en aktiv roll vid kultiska offerceremonier. Huvudsyftet är emellertid att understryka nödvändigheten av tvärvetenskapligt samarbete mellan runologi och religionshistoria inför uppgiften att rätt kunna tolka runtexterna med sakralt innehåll. Fred Wulf tar dels upp frågan om bakgrunden till uttrycket **hann drunknaði** i flera vikingatida inskrifter, där omständigheterna ibland inte närmare anges, dels tolkningen av Fjuckby-stenens runsekvens **hafnir**. I det förra fallet tycks det ha funnits ett behov av att i hemorten markera en betydande persons frånfälle, när begravning inte kunnat ske varken på den kristna hemkyrkogården eller inom hemortens förkristna gravfält. I det andra rör det sig enligt Wulfs läsning om en senare tillagd text, som berättar att stenresarens andre son Hafnir "dog hemma". (Sonen Åke dog i Grekland.) G.H.

Allan Karker, Birgitta Lindgren og Ståle Løland (red.), Nordens språk utgitt av Nordisk språksekretariat. 215 s. Oslo 1997 (Novus forlag). ISBN 82-7099-274-7. Detta är en ny version av den 1983 utgivna Språkene i Norden. Författarna har här reviderat och aktualiserat sina bidrag, och ett kapitel om det finska språket i Sverige har kommit till. I två inledande avsnitt skriver Allan Karker om språk och samhälle i Norden samt Ståle Løland om språkförståelse och språksamarbete i Norden. De enskilda språken presenteras av Allan Karker (danska), Eyvind Fjeld Halvorsen (norska), Bertil Molde (svenska), Mikael Reuter

(svenskan i Finland), Esko Koivusalo (finska, reviderat av Aino Piehl), Paula Ehrnebo (finskan i Sverige), Ole Henrik Magga (samiska), Baldur Jónsson (isländska), Jóhan Hendrik W. Poulsen (färöiska) och Robert Pedersen (grönländska). Den lättlästa framställningen och de klara översikterna gör att bokens syfte att vända sig till "alle som intresserar sig för sprogene i Norden og det nordiske sprogfællesskab" är väl uppfyllt. Det borde dock övervägas om inte en reviderad version på något eller några av de stora världsspråken skulle kunna vara av värde för de förmodligen ganska många som utan att behärska något nordiskt språk vill ha en orientering om den språkliga situationen i de nordiska länderna.

B.P.

Lucien Musset, Nordica et Normannica. Recueil d'études sur la Scandinavie ancienne et médiévale, les expéditions des Vikings et la fondation de la Normandie. Préface de Michel Fleury. Avant-propos de François-Xavier Dillman. XX + 500 s. Paris 1997 (Société des études nordiques). (Studia Nordica. Volume 1.) ISBN 2-912420-00-8. ISSN 1279-7944. Lucien Musset är professor emeritus vid universitetet i Caen och en framstående expert på vikingatida förhållanden i Norden, Normandie och England. Han hyllas på sin sextiofemårsdag med detta omfattande urval av egna artiklar. Den första huvudavdelningen bär titeln "La Scandinavie au temps des Vikings" och innehåller bl.a. två längre artiklar, "La pénétration chrétienne dans l'Europe du Nord et son influence sur la civilisation scandinave" (1967) och "Problèmes militaires du monde scandinave (VIIe–XIIe siècles)" (1968). Den andra heter "Les Vikings et l'Europe occidentale"; här märks t.ex. "Pour l'étude comparative de deux fondations politiques des Vikings: le royaume d'York et le duché de Rouen" (1975). Mest omfattande är den tredje avdelningen, "Les Scandinaves et la Normandie", med bidrag om bl.a. det skandinaviska inflytandet på den äldsta normandiska rätten (1976) samt om härskare och underlydande i den skandinaviska och i den normandiska världen (1968). Sist kommer en mindre avdelning, "Problèmes anglo-scandinaves et Normandie".

Boken är del 1 i en ny serie, *Studia nordica*, som därigenom har fått en lyckosam start. Som kommande delar i serien annonseras Jean Audigard des Gautries, *Onomastica minora Normanniæ. Recueil d'études sur les noms de lieux et les noms de personnes d'origine scandinave en Normandie* och François-Xavier Dillman, *Les runes dans la littérature norroise*.

B.P.

Norden i Europa. Brott eller kontinuitet? Föredrag vid Erasmusseminarium för skandinavister. Helsingfors universitet 16–21.9.1996. Redigerade av Maria Fremer, Pirkko Lilius, Mirja Saari. 175 s. Helsingfors 1997 (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B:17.) ISBN 951-45-7751-5. ISSN 0358-0180. Boken återger 14 av Erasmusseminariets 17 föredrag, fördelade på seminariets tre teman: (1) Språkets identitetsskapande roll (6 föredrag), (2) Nordisk litteratur — kontinuitet eller förnyelse? (3 föredrag) och (3) Problem kring nationsbildningen i periferin (5 föredrag). Erasmusseminariets idé är att samla representater för tvärvetenskapliga nätverk kring sådana här gemensamma teman, i detta fall främst nordister, litteraturvetare och historiker. Föreläsarna var i förväg vidtalade och arbetsformerna planerade. Av de 45 deltagarna kom 30 från de nordiska länderna, övriga från Belgien, Holland, Italien och Tyskland. Förutom föreläsningar och diskussioner ingick utfärd till Tallinn, ambassad- och teaterbesök i Helsingfors samt författarafton på Hana-holmen. G.H.

Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen, Sigtuna 17-21 augusti 1994. Utgivna av Maj Reinhammar. 347 s. Uppsala 1997 (Språk- och folkminnesinstitutet). (Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet genom Dialektenheten i Uppsala (f.d. Dialekt- och folkminnesarkivet). Serie A:27.) ISBN 91-85540-77-3. ISSN 0348-4475. I denna volym är 36 av de 41 föredragen vid den femte nordiska dialektologkonferensen tryckta: boken innehåller dessutom ett förord och en sonett av Lars Huldén. Antalet artiklar är för stort för att alla här ska kunna omnämnas. Oskar Bandle pläderar i sitt bidrag för att dialektologi och språkhistoria bör vara jämställda som mål i sig själva men inom ramen för en språklig helhetssyn som omfattar både tid och rum. Lars Huldén skriver om genitiven och dess förvandlingar, Inger Ejskjær om några lexikala likheter mellan skånska och jylländska, Maj Reinhammar om prepositionen *efter* och dess rektion i svenska och norska dialekter, och Helge Sandøy om överlånga stavelser i nordiska språk. C.P.

Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997. Redigerade av Marianne Blomqvist under medverkan av Maria Fremer, Gunilla Harling-Kranck, Ann-Marie Ivars, Ritva Liisa Pitkänen, Mirja Saari [och]

Peter Slotte. 352 s. *Helsingfors 1997 (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B: 18.)* ISBN 951-45-7752-3. ISSN 0358-0180. Förutom löst bifogad tabula gratulatoria av imponerande längd, trivsamt foto av det blomsterkransade festföremålet och redaktionens förord kring namnet *Kurt* samt, som sig bör, föremålets bibliografi och en engelsk sammanfattning på slutet, rymmer boken hela 70 korta bidrag. Dessa utgör en aptitretande provkarta på bredden av den internordiska forskningen kring språk, namn och dialekter, med tvärvetenskapliga utblickar över arkeologi, etnologi, historia och litteratur. Några av bidragen drar trådarna vidare ut över världen. Här finns allt från iakttagelser kring enskilda namn och appellativer, från konkret utmejslade detaljer, till övergripande, teoretiska diskussioner. Kongenialt med festföremålet självt förmedlar pärlbandet av forsknings- och åsiktsglimtar en känsla av trivsel och glädje över att få ta del av detta språkets brokiga myller. G.H.

Runor och ABC. Elva föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1995. Staffan Nyström (red.). 192 s. Stockholm 1997 (Sällskapet Runica et Mediævalia, Riksantikvarieämbetet, Stockholms Medeltidsmuseum). (Sällskapet Runica et Mediævalia Opuscula. 4.) ISBN 91-88568-075. ISSN 1103-7970. Förutom en inledning av Helmer Gustavson och Jonas Ferenius innehåller skriften elva uppsatser, baserade på föredrag hållna vid ett symposium anordnat i anslutning till utställningen Runmärkt — Från brev till klotter, som Riksantikvarieämbetet och Stockholms medeltidsmuseum arrangerade under november 1994 – januari 1996. Samlingen ger en god bild av bredden i dagens runforskning, med bidrag om runskriftens uppkomst, dess användning som skriftsystem, ibland sida vid sida med den latinska skriften, runornas ställning i ett allmänt literacy-sammanhang, magiskt bruk av runor, m.m. Jan Ragnar Hagland och Rutt Trøite Lorentzen visar på likheter i runskrift med tidig skrivning hos barn, och Runo Löfvendahl illustrerar hur runforskaren kan utnyttja naturvetenskaplig metod och teknik. Thorgunn Snædal presenterar en nytolkning av Björketorpstenens inskrift och Lena Peterson utreder samspelet mellan text och tolkare utifrån en analys av Hogastenen i Bohuslän. Övriga bidragsgivare är Michael P. Barnes, Klaus Düwel, John Hines, Alan Johnston, Raymond I. Page, Gun Widmark och Henrik Williams. C.P.

Marit Åhlén, Runristaren Öpir. En monografi. 249 s. Uppsala 1997 (Institutionen för nordiska språk). (Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 12.) ISBN 91-506-1200-X. ISSN 1100-1690. I denna doktorsavhandling redovisas och undersöks den produktive runristaren (Ofeg) Öpirs samtliga 49 signerade inskrifter från 1000-talets slut (varav 47 från Uppland), detta som underlag för en grundlig analys av hans individuella skrivarvanor. Analysens resultat används därpå som instrument för att avgöra, om de övriga inskrifter som brukat attribueras Öpir verkligen kan ha skrivits av honom. Undersökningen inbegriper en resumé över vad som sagts om Öpir i litteraturen, vidare avsnitt om runristarnamnets etymologi, runformernas utförande, deras motsvarande ljudvärden, ordskillnads-tecken, ordförråd, syntaktiska mönster, ornamentik och, inte minst intressant, en diskussion om det finns fog för de i Öpir-litteraturen framförda beskyllningarna för slarv och felristningar. Undersökningens resultat blir snarare att Öpir konsekvent har försökt genomföra vissa ortografiska förkortningar, som inte nödvändigtvis behöver bero på "slarv" eller ha sin grund i dåtida uttalsformer. Öpirs redan i tidigare litteratur konstaterade ordknapphet bekräftas, liksom att texterna är strängt formelbundna, med få syntaktiska variationer. Versifiering förekommer inte, som däremot t.ex. hos Balle. Öpirs ristningar använder bara ett rundjur, med huvudet i profil. Öpir framstår enligt avhandlingen som en noggrann, lättolkad, konsekvent och konstnärligt begåvad runristare.

Efter en metodisk bortsällning av alla kända osignerade vikingatida runristningar i sten, som rimligen inte kan attribueras Öpir (inklusive ett antal sådana som tidigare ändå tillskrivits honom), detaljgranskas de kvarstående mot bakgrund av ovannämnda analyser. Ytterligare några inskrifter faller bort efter närmare fr.a. språklig granskning. De där-efter återstående 49 ristningarna (varav 41 tidigare attribuerats Öpir) jämförs i detalj med detaljanalysen av de signerade. Resultatet blir att endast 25 osignerade ristningar med rimlig säkerhet kan hänföras till Öpirs produktion. G.H.

*

ALVÍSSMÁL Forschungen zur mittelalterlichen Kultur Skandinaviens Nr 7. 128 s. Berlin 1997. (VWB — Verlag für Wissenschaft und Bildung.) ISSN 0942-4555. ISBN 3-86135-608-2. Detta nummer gör med sina fem

artiklar och sex recensioner som vanligt rättvisa åt tidskriftens namn; det spänner över ett vitt fält. Här behandlar Anne Heinrichs den kärlekskranke Frey, sedan editio princeps av den poetiska eddan 1787 betraktad ur ett naturmytiskt perspektiv. Heinrichs placerar emellertid den av kärlek sjuke Frey och hans uppträdande i Skírnismál inom en medeltida kristen, medicinsk och moralisk ram med rötter redan i hellenistisk tid, och bekant i Norden redan omkring 1200 genom Alcuins traktat om dygder och laster. Ett sådant perspektiv visar enligt Heinrichs att Frey bör tolkas som en människa och inte en fruktbarhetsgud; som Lokasenna är därmed Skírnismál att betrakta som en travesti på hedna föreställningar.

Stephen Mitchell skriver om Blåkulla och dess föregångare i katolsk och heden tid. Källorna består av rättegångsrapporter o.likn., isländska sagor och eddadikt, lagar och runmonument. Han diskuterar också den intressanta frågan om i vilken utsträckning europeisk häxjakt, även under senare tid, varit en reaktion på förändringar i kvinnors status och/eller makt, fattade som hot mot den bestående ordningen. En etymologisk studie av beteckningar för häxor visar att ord som *trollbacka*, *trollpacka* och *trolldpack* förkroppsligar de två aspekter som konstituerar häxbegreppet under senmedeltiden "namely, that of the assembling, transvecting witch".

I numret bidrar också Judy Quinn ("Ok er thetta upphaf" — First Stanza Quotation in Old Norse Prosimetrum), Russel Poole (Composition Transmission Performance: The First Ten *lausavisur* in Kormaks saga) och Anatoly Liberman (An Addendum to "Ten Scandinavian and North English Etymologies"). Vidare recenseras *Ordbog over det norrøne prosasprog*, vol. 1, J. Jochens *Women in Old Norse Society*, M. J. Driscoll (ed.transl.) *Ágrip . . .*, R. A. Skelton m.fl. *The Vinland Map and the Tartar Relation*, S. Kamarz-Bein (ed.) *Hansische Literaturbeziehungen* och T. Gunnell *The Origins of Drama in Scandinavia*. B.S.

Ármann Jakobsson, Í leit að konungi. Konungsmynd íslenskra konungasagna. 377 s. Reykjavík 1997. (Háskólaútgáfan.) ISBN 9979-54-208-X. I denna digra MA-avhandling ställer sig Ármann frågan hur det kommer sig att islänningarna, som själva saknade kung, under förra hälften av 1200-talet skrev kungahistoria som hör till det märkligaste i genren som det medeltida Europa frambragt. När islänningarna 1262 accepterade den norske kungen Hákan Hákansson som kung också över Island, slutade de däremot att skriva kungasagor. — Just bristen på

kung, hävdar Ármann, var förutsättningen för det intresse som drev fram kungasagorna. Och därtill kom att isländska hövdingasläkter kan ha haft ambitioner att för egen del höja sin status ytterligare, genom att avhjälpa bristen.

Argumenten baseras på undersökningar av kungabilden i Sverresagan, Skjöldungasagan, Morkinskinna, Fagrskinna, Heimskringla och Knytlingasagan. De framställer alla kungdömet i positiv dager, genom en kungabild i överensstämmelse med universella medeltida ideal, men skillnader framträder också. I bedömningen av handskrifterna skiljer sig Ármann inte sällan från tidigare forskning. Särskilt intressant är därvid hans karakteristik av Morkinskinna. Han finner bl.a. att de många tåtarna om islänningar i Morkinskinna fungerar som exemplar, demonstrerande dels att det är bäst med en enda kung (inte samregenter alltså) och att det leder till olycka om stormännen inte solidariserar sig med denne, dels att det vore bra för islänningarna att bli den norske kungens undersåtar.

Boken är inte bara en grundlärd undersökning (med exv. en litteraturlista omfattande ett 40-tal sidor i petit) utan den ger också nya och intresseväckande infallsvinklar på stoffet.

En summary på engelska underlättar tillgängligheten, liksom en kronologisk förteckning över norska och danska kungar samt ett mycket användbart namnregister.

B.S.

Celts and Vikings. Proceedings of the Fourth Symposium of Societas Celto-logica Nordica. Edited by Folke Josephson. 292 s. Göteborg 1997. (Novum Grafiska AB.) (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 20.) ISSN 0348-7741. ISBN 91-630-5548-1. I denna volym behandlas irländska ämnen av irländska, polska, norska, danska och svenska forskare, från litterära, historiska, lingvistiska och folkloristiska utgångspunkter.

Boken är uppdelad i fyra avdelningar. Den första innehåller tre uppsatser om litteratur och historia. Här fungerar Gearóid Mac Eoins "Satire in Middle Irish Literature" också som en utmärkt introduktion för den i irländsk medeltidskultur obevandrade, medan Liam Mac Mathúnas bidrag "The Vikings in Ireland: Contemporary Reaction and Cultural Legacy" är det som tydligast anknyter till boktiteln. Boken andra del omfattar studier i lingvistik och poetik: förutom en uppsats om syntaktiskt underordning (R. Ó hUiginn), samt en om rumsperception och grammatisk struktur (A. Ó Corráin), behandlar Edmund Gussmann under den vitsiga rubriken "Putting Your Best Foot For-

ward" betoningsmönster i Munster-irländska. Vidare visar Glyn Welden Banks hur Gerald Manley Hopkins i sin poesi utnyttjar det speciella ljudmönster som kallas *Cynghanedd "Sain"*. I den tredje avdelningen finner vi studier rörande muntlig och skriftlig tradition. Här granskas sakkunnigt två meddelares verksamhet av M. Briody respektive O. Munch-Pedersen, och dessutom presenterar Jan-Erik Rekdal en intresseväckande studie: "The Implications of 'Orality-literacy' for the Understanding of the Sixteenth-century Life of Colum Cille". Ytterligare tre bidrag följer i den sista avdelningen, "Voyages and Legends", där bl.a. Bo Almqvist analyserar några irländska folkloremotiv med anknytning till den fornisländska traditionen om Vinland, och Séamus Mac Mathúna lägger ett spännande pussel kring lokaliseringen av det mytiska Hvíttrammaland. B.S.

The Complete Sagas of Icelanders. Including 49 Tales. General editor: Viðar Hreinsson. Editorial team: Robert Cook, Terry Gunnell, Keneva Kunz, Bernard Scudder. Introduction by Robert Kellogg. 1. 402 s. ISBN 9979-9293-1-6. 2. 466 s. ISBN 9979-9293-2-4. 3. 472 s. ISBN 9979-9293-3-2. 4. 472 s. ISBN 9979-9239-4-0. 5. 448 s. ISBN 9979-9293-5-9. Reykjavík 1997 (Leifur Eiríksson Publishing). ISBN 9979-9293-0-8 (hela verket). I fem mäktiga och vackert formgivna band i kassett utges nu den första kompletta, samordnade översättningen till engelska av de 40 isländska sagorna, tillsammans med 49 "tåtar", eller kortare berättelser. För tre sagor och två berättelser har man kunnat utnyttja nyligen publicerade översättningar, som dock har reviderats för att stämma överens med samlingsverkets redaktionsprinciper. Allt det andra materialet har nytolkats. Sammanlagt har redaktionen anlitat 30 översättare från de flesta av världens hörn: Australien, Canada, Danmark, England, Island, Tyskland, USA. Dessa experter har fått noggranna förhandsinstruktioner om att bl.a. försöka behålla den klassiska sagastilens särdrag: paratax, underdrifter, få adjektiv; men inte historiskt presens, och inga arkaismer. Den preliminära versionen har granskats av isländskspråkiga experter, sedan återsänts till översättaren för revision, därefter nagelfarits av engelskspråkiga experter och ånyo reviderats av översättaren, för att slutligen underkastas en sista granskning av redaktionskommittén.

Det väldiga materialet grupperas enligt en lätt förenklad version av Örnólfur Thorssons indelning, vilken i sin tur är en förfining av Vésteinn Ólasons klassifikation. Ett schema i början av varje band visar

var i indelningen bandets olika texter hör hemma. Före varje text finns en inledning där sagan eller berättelsen kort karakteriseras och dess handskriftsbakgrund skisseras. I det sista bandet finns en referensavdelning med kartor, tabeller, sakupplysningar av skilda slag, en förteckning över viktigare termer, med förklaringar, samt ett personnamnsregister.

Anmälarer kan inte underlåta att uttrycka sin beundran för hur man i ett litet land som Island har kunnat samla sig till en så storartad kultur- och litteraturpolitisk manifestation som denna. Utgåvan önskas all framgång: för den engelskspråkiga världen bör den under decennier framåt bli det naturliga referensverket om den fornisländska prosalitteraturen. B.P.

Bjarne Fidjestøl, Selected Papers. Edited by Odd Einar Haugen and Else Mundal. Translated by Peter Foote. 406 s. Oslo 1997 (Oslo University Press). (The Viking Collection. Studies in Northern civilization. Volume 9.) ISBN 87-7838-275-0. ISSN 0108-8408. Professorn i fornnordisk filologi vid Bergens universitet Bjarne Fidjestøl avled endast 56 år gammal den 9 februari 1994. Han var en framstående och uppslagsrik forskare som inte tvekade att utnyttja allmänlingvistikens senaste landvinningar i sina undersökningar. Fidjestøl hyllas här med en översättning till engelska av några av hans viktigaste artiklar i norrön filologi. Förutom av en introduktion inleds boken av fem artiklar om skaldediktning, däribland Fidjestøls strukturalistiskt influerade analys från 1974 av kenningssystemet. Nästa avsnitt består av sagastudier, däribland hans artikel om Hranfkell Freysgoði, med en tillämpning av A. J. Greimas' semiologiska modeller. Den tredje huvudavdelningen ägnas åt prosa och poesi, den fjärde — som består av endast en artikel — åt litteraturhistoria. Till sist följer tre bidrag avsedda för en bredare allmänhet. En avslutande systematiskt ordnad bibliografi förtecknar Fidjestøls verk som forskare och översättare; tidningsartiklar i politiska och allmänna ämnen har undantagits. B.P.

Helgi Guðmundsson, Um haf innan. Vestrænir menn og íslenzk menning á miðöldum. 413 s. Reykjavík 1997 (Háskólaútgáfan). ISBN 9979-54-196-2. Från 800-talet och fram till 1200-talet talades norrönt i ett stort område runt Nordsjön. På många ställen kom nordborna i kontakt med gaelisktalande folk; det är om dessa kontakter som den här boken

handlar. Förf. inleder med en översikt över vilka folk som de västfarande nordborna kom i kontakt med på de brittiska öarna och fortsätter med ett kapitel om de första seglatserna västerut. Här finns vidare kapitel om paparna, de irländska munkarna som bodde på Island före nordbornas ankomst, om gaeliska låneord i norrönt och om person- och ortnamn. Två kapitel ägnas åt tidiga texter från Orkneyöarna och Island, och det avslutande kapitlet handlar om Storri Sturluson, Ari Þorgilsson och Sæmundur Sigfússon. Boken avslutas med två kartor och namn- och ordregister. C.P.

Hermann Pálsson, Keltar á Íslandi. 240 s. Reykjavík 1996 (Háskólaútgáfan). ISBN 9979-54-197-4. Denna bok handlar om de tidiga inbyggarna på Island som inte var nordmän. Här berättas om paparna, om irländska och sydländska landnamsmän, Kólumkilli, Kjarval Írakonung och hans släkt, om brittiska och keltiska hövdingadöttrar som gifter sig med isländska bönder och om keltiska mansnamn som bars av islänningar. C.P.

Frands Herschend, Livet i Hallen. Tre fallstudier i den yngre järnålderns aristokrati. 100 s. Uppsala 1997 (Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet). (Occasional Papers in Archaeology. 14.) ISBN 91-506-1251-4. ISSN 1100-6358. Detta är en forskningsrapport från det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade programmet SIV (Svealand i vendel- och vikingatid: bebyggelse, samhälle och makt). Trots att den är skriven av en arkeolog saknar den inte intresse för språkforskare. Den första fallstudien handlar om det fornengelska diktfragmentet *Striden i Finnsborg* och den episod i *Beowulf* som handlar om samma strid; den presenterar dikterna i original och översättning och ger utförliga språkliga och kulturhistoriska kommentarer. Ett andra, kortare avsnitt handlar om hallen och högsätet och dessas funktion hos den äldre järnålderns aristokrati. Det tredje diskuterar med utgångspunkt i en strof ur Kormak Ögmundarsons Sigurdsdrapa den hedniska blotfesten och den uppstigande aristokratins försök att utvidga sin makt med hjälp av denna. I samband med en analys av strofen ger också författaren sin syn på kenningens uppkomst och funktion (till försöken att belysa detta med hjälp av ortnamn ställer sig dock anmeldaren tvivlande).

En del korrekturfel ställer till onödiga problem vid läsningen. B.P.

Hlǫðskviða. Sangen om hunernes undergang. Med oversættelse og kommentar av Marina Mundt. 63 s. Odense 1997 (Hestnes forlag). ISBN 87-90451-11-2. De strofer som utgör dikten *Hlǫðskviða* presenterades för första gången som en helhet i *Eddica Minora* (Heusler & Ranisch) från 1903; diktens namn är ursprungligen lanserat av Axel Olrik. Texten återges här i stort sett i enlighet med Neckel/Kuhns *Edda*-utgåva från 1962; avvikelser från denna är förtecknade i utgivarens fylliga kommentar, som omfattar både språkliga och kulturhistoriska notiser. Parallellt med den fornisländska texten ges en norsk översättning. Boken, som är rikt illustrerad, innehåller också en översikt över handskriftsläget, ett kapitel med fakta om hunnerna, samt avsnitt om diktens person- och ortnamn. C.P.

Íslensk bókmenntasaga III, Árni Ibsen, Gísli Sigurðsson, Matthías V. Sæmundsson, Páll Valsson, Silja Adalsteinsdóttir, Viðar Hreinsson, Halldór Guðmundsson, ritstjóri. 1016 s. Reykjavík 1996 (Mál og menning). ISBN 9979-3-0908-3. Detta tredje band av den isländska litteraturhistorien täcker perioden från upplysningstiden (ca 1750) till början av 1900-talet. Förutom ett namn- och verkregister innehåller bandet också rättelser till de två föregående volymerna. C.P.

Karl G. Johansson, Studier i Codex Wormianus. Skrifträdion och avskriftsverksamhet vid ett isländskt skriptorium under 1300-talet. 271 s. Göteborg 1997. (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensia. 20.) ISSN 0078-1134. ISBN 91-7346-308-6. Under de tio senaste åren har intresset för den medeltida skrifträdion och dess kontext ökat. Till studiet av compilationer och textsamlingar med fokus på redaktörer och skrivare sällar sig nu Karl G. Johanssons doktorsavhandling om den isländska 1300-talshandskriften *Codex Wormianus*. Med sina grammatiska avhandlingar och sin utbyggda version av den yngre eddan, Snorres lärobok i skaldekonst, är den enligt Johansson ett verk av en lingvistiskt och retoriskt inriktad redaktör.

Avhandlingens syfte är dels att etablera en modell för studiet av skriften och skriftsystemet i medeltida handskrifter, dels av pröva denna modell på den aktuella handskriften. I avhandlingens första del diskuteras mot bakgrund av forskningsläget handskriftens proveniens och datering, redaktör och skrivare, skriptoriet och med *codex Wormianus* samhöriga handskrifter. Här ges bl.a. stöd åt tidigare hypoteser

om den roll benediktinerklostret i Þingeyrar spelat för isländsk bokproduktion. Det tredje kapitlet behandlar grafemanalys och olika typer av normer. I det fjärde introduceras metod och material dels ur ett avskrivningsperspektiv, dels ur ett produktperspektiv. Här presenteras alfabetiska graftyper och abbreviaturer i CW, vidare genomförs en grafematisk analys. I det femte kapitlet jämförs så på en mikropaleografisk nivå skrivarhanden i CW med samma hand i Hauksbók. Resultatet stöder antagandet att det rör sig om samma hand. I ett sjätte kapitel studeras den ortografiska variationen och dess samspel med olika normer i CW:s alla texter, med siktet inställt på relationerna mellan redaktör och skrivare, förlaga och avskrift. Med hjälp av variationsmönstren etablerar Johansson intressanta hypoteser om bl.a. kompilationsordningen.

Avhandlingen får en intressant sidbelysning av Alexander Zjeltukhins avhandling från 1996, *Orthographic Codes and Code-Switching. A study in 16th century Swedish orthography* (anmäld i ANF 112). Också här utvecklas en modell för studiet av ortografiska variationsmönster med sikte på bl.a. skrivarattribution och förlageförhållanden. Båda avhandlingarna har, typiskt, eller illa nog, tillkommit under samma period men utan kontakt med varandra, kanske p.g.a. de vattentäta skotten mellan norrönt och östnordiskt och mellan gammal och ny tid. Det är synd, ty båda avhandlingarna ger på mycket olika sätt fruktbara bidrag till den aktuella teoretiska och metodiska diskussionen om skrift och skrivare.

B.S.

Jón Hnefill Adalsteinsson, Blót í Norrænum síð. Rýnt í forn trúarbrögð með þjóðfræðilegri aðferð. 263 s. Reykjavík 1997 (Háskólaútgáfan Félagsvísindastofnun). ISBN 9979-54-201-2. Författaren, som är professor i folkklivsforskning vid Háskóla Íslands, anlägger i denna bok ett folkloristiskt perspektiv på de partier i den äldre fornvästnordiska litteraturen som behandlar blot, den hedniska nordiska offerakten. I de äldsta texterna, Landnámabók och Íslendingabók, finns en neutral syn på blotet som saknas i de tidigast översatta legenderna och i de sagor som behandlar missionskonungarna Ólafur Tryggvason och Ólafur Haraldsson (Ólafur den helige). Först i Snorres skrifter finner vi åter en neutral, närmast vetenskaplig syn på blotet. Förf. undersöker också hur blot behandlas i de stora familjesagorna och i Ulfljótslög, den tidigaste lagen på Island. I det avslutande kapitlet diskuterar förf. olika begrepp som är relaterade till blotet, som *hlaut*, *blótsþánn*, *hlutan* och *fórnar*

blöd. Boken avslutas med en fyllig engelsk sammanfattning, och innehåller både ett namnregister och ett sakregister. C.P.

John Lindow, Murder and Vengeance among the gods. Baldr in Scandinavian Mythology. 210 s. Helsinki 1997 (Suomalainen Tiedeakatemia. Academia Scientiarum Fennica.) (Folklore Fellows' Communications. No. 262.) ISBN 951-41-0809-4. ISSN 0014-5815. Balders död och de därpå följande händelserna spelar en central roll i skandinavisk mytologi. I den här monografin gör författaren, som är professor i skandinavistik vid Berkeley, ett försök att förstå myten genom ett närtudium av de relevanta texterna, Snorres Edda, den poetiska Eddan och Saxo Grammaticus "Gesta Danorum". Mot denna bakgrund kritiserar författaren tidigare försök att finna en enhetlig teori om Baldersmyten, och prövar i stället att tolka olika texter och traditioner om Balder i ljuset av det samhälle där de islänningar levde som på 1200-talet skrev ner myterna. Förutom ett inledande kapitel där bakgrunden till myten tecknas och tidigare forskning presenteras, behandlar förf. sitt ämne kronologiskt: det andra kapitlet handlar om Balders död, det tredje om hans begravning, det fjärde om försöket att föra Balder tillbaka från dödsriket. Hämnaden på Loke tas upp i kapitel fem, och det avslutande sjätte kapitlet ägnas åt Ragnarök och den nya värld som följer därpå, där de döda gudarna Höder och Balder återuppstår. Boken avslutas med ett fylligt index. C.P.

Mírmanns saga. Edited by Desmond Slay. 216 s. Köpenhamn 1997. (C.A. Reitzels forlag.) (Editiones Arnarnaganaeanae. Series A, vol. 17.) ISBN 87-7876-025-9. Mírmanns saga är en riddarroman, vars handling tilldrar sig i Europa på kejsar Neros tid. Redan sagans första ord "A daugum Clementis papa" antyder emellertid det perspektiv som dominerar historien om en jarl av Saxland, hans bistra öden och kvinnorna i hans liv — innan han slutar sina dagar i ett kloster.

Den populära sagan är helt eller delvis bevarad i 34 manuskript, varav främst två, ej helt fullständiga men delvis överlappande medeltida, som konstituerar kärnan i textgrupperna A och B, samt ett antal mer eller mindre fullständiga 1600-talsmanuskript vilka utgör kärnan i texterna C, D, E. Till dessa kommer ett 1800-talsmanuskript med några kopior, som kan utgöra en prosaversion av Mírmans rímur från 1500-talet (F). Stemma för de över tjugo A-manuskripten redovisas,

liksom, i ett diagram, täckningsgrad för de sju som på olika sätt utnyttjas i själva utgåvan. Dessutom ger ytterligare ett diagram en översikt över parallelliteten mellan de sex tryckta A-E-texterna. Bakom dessa redovisningar ligger ett ytterst omfattande arbete med manuskripten, i boken omfattande över 150 sidor.

Själva utgåvan innehåller dels en återgivning av A-E, dels, separat, F-texten. På så sätt vill utgivaren nå två mål: 1) A-texten får ett möjligt slut, och de tidigare ej utgivna varianterna ger A och B en kontext, och därmed möjlighet att värdera deras läsningar. 2) Utgåvan återger Mírmanns saga i alla sina existerande former, och därmed kan den ses som ett bidrag både till kodikologin och texthistorien men också till litteratur- och samhällshistoria. Resultatet tycks väl svara mot ambitionerna.

Utgåvan är försedd med bl.a. flera register: ett över namnen i Mírmanns saga samt ytterligare två, relaterade till introduktionen (namn, manuskript m.m.).

B.S.

Ordbog over det norrøne prosasprog. 1: a-bam. // A Dictionary of Old Norse Prose. 1: a-barn Redigert af Helle Degnbol, Bent Chr. Jacobsen, Eva Rode, Christopher Sanders, Porbjörg Helgadóttir. II + 453 s. København 1995 (Den arnamagnæanske kommission). ISBN 87-7001-280-6.

Ordbog over det norrøne prosasprog. ONP 1: Nøgle // Key. Redigert af Helle Degnbol, Bent Chr. Jacobsen, Eva Rode, Christopher Sanders, Porbjörg Helgadóttir. II + 453 s. København 1995 (Den arnamagnæanske kommission). ISBN 87-7001-281-4.

Detta är det första av elva planerade band i Den arnamagnæanske kommissionens *Ordbog over det norrøne prosasprog*, vars uppläggning presenterades i det registerband som kommissionen utgav 1989 (*Ordbog over det norrøne prosasprog: Registre*). Huvudredaktörer under arbetets gång har varit Björn Hagström (1978–86), Kirsten Wolf (1986–88) och Guðrún Ása Grimsdóttir (1990–92). Samtidigt med ordboksbandet publiceras ett särskilt häfte (*ONP 1: Nøgle*) som innehåller en användarvägledning, bibliografi, lista över förkortningar och symboler, samt rättelser till registerbandet och till första bandet. All text återges både på danska och engelska. Det samma gäller ordbokens betydelseangivelser.

C.P.

The Poetic Edda. Volume II. Mythological Poems. Edited with Translation, Introduction and Commentary by Ursula Dronke. 443 s. Oxford 1997. (Clarendon Press.) ISBN 0-19-811181-9. I förordet till utgåvan uppges att volym III, med Sigurdsdikterna relaterade till tysk tradition, och volym IV är långt komna, och att den fortfarande mycket använda volym I, som utkom 1969 och innehöll *Atlakviða*, *Atlamá*, *Guðrúnarhvöt* och *Hamðismál*, skall publiceras i uppdaterat nytryck. Med den nu aktuella volym II, som innehåller *Völuspá* (med *Baldrs draumar* som appendix), *Rígsþula*, *Völundarkviða*, *Lokasenna* och *Skírnismál*, skulle vi alltså snart ha den poetiska eddan i en ny fullständig utgåva med engelsk parallellöversättning.

Ursula Dronkes utgåva har främst ett litterärt syfte, att göra det möjligt för den vanlige läsaren att avnjuta eddadiktningens komplexitet och uttrycksfulla språk samt dess mytiska, religiösa och mänskliga tematik. Men detta syfte utesluter ingalunda — vid sidan av intressanta analyser av genre, struktur och idéinnehåll, proveniens- och dateringsdiskussioner, litterära och mytologiska jämförelser — en redovisning av manuskriptsituationen samt variantapparat och textkommentar. Dronke förenar lyckligt litterär sensibilitet med filologisk och historisk lärdom. Även om man inte är ense med henne i detaljfrågor, kan bara konstateras att en klassiker är på väg att fullbordas.

B.S.

Daniel Sävborg, Sorg och elegi i Eddans hjältediktning. 485 s. Stockholm 1997 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History of Literature. 36.) ISBN 91-22-01767-4. ISSN 0491-0869. Den traditionella synen på eddadikten *Guðrúnarhvöt* och andra elegier inom Eddan är att dessa utgör ett ungt inslag, tillkommet under medeltiden, och därigenom skilt från de mer genuina eddadikterna från vikingatiden. Denna uppfattning finner inget stöd i författarens kritiska granskning: hans studie visar att det inte finns något skäl att särskilja elegierna från övriga eddadikter utan att de två diktyperna verkar höra till samma poetiska tradition. Förf. kan t.ex. visa att sorgemotivet inte bara förekommer i elegierna, även om det är mer framträdande i dessa, utan snarare är ett permanent inslag i den fornnordiska/forngermanska heroiska poesin.

C.P.

*

Målsamlingar frå Christiansands og Agershuus Stifter av Ivar Aasen. Redigert av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset. XLII + 187 s. Bergen 1997 (Norsk bokreidingslag L/L). (Skrifter fra Ivar Aasen-selskapet utgjevne av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset, Serie A. Tekster nr. 4.) ISBN 82-7834-007-2. I Ivar Aasen-sällskapetets serie A utges Aasens efterlämnade manuskript. Denna volym omfattar följande sju arbeten, tillkomna under perioden november 1844 – november 1845: Oplysninger om Almuesproget i Stavanger Amt, Oplysninger om Almuesproget i Mandals och Nedernæs Amter, Oplysninger om Almuesproget i Tellemarken, Oplysninger om Almuesproget i Budskeruds Amt, Oplysninger om Almuesproget i den sydligste Deel af Kristians Amt tillige med Hedemarken, Oplysninger om Almuesproget i Gulbrandsdalen, samt Udkast til en Dialektlære, eller Forklaring over det inbyrdes Forhold imellem Sprogartene i Bergens, Kristiansands og Agershuus Stifter. I sin inledning ger Oddvar Nes en översikt över de utgivna manuskripten och deras tillkomst; inledningen innehåller också tre kartor över Aasens resor hösten 1844, våren 1845 och hösten 1845. — Boken avslutas med rättelser till band 2 och 3 i serien Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet (Målsamlingar frå Sunnmøre, utg. 1994, och Målsamlingar frå Bergens Stift, utg. 1995). C.P.

Johan A. Schulze, Eit eldre jamningstilhøve i vest-vikversk. Andre deilen (Eldre jamning på -å). Bolkar med døme og finnestader. 78 s. Oslo 1997 (eget förlag). ISBN 82-992999-2-6. Detta är en fortsättning på författarens år 1972 utgivna del 1 om tilljämning i östra delen av yttre Telemark. Båda delarna har sitt upphov i en "hovuduppgåva" från 1957. De partier av denna som inte utnyttjades i del 1 återges här som en fotokopia av relevanta handskrivna sidor ur huvuduppgåvan, dock med en ny för hand införd paginering. B. P

Kjell Venås, Målvitskap og målrøkt. Festskrift til 70-årsdagen 30. november 1997. Redigert av Andreas Bjørkum, Botolv Helleland, Eric Papazian [och] Lars Vikør. 505 s. Oslo 1997 (Novus). ISBN 82-7099-291-7. Kjell Venås hyllas här på sin sjuttioårsdag med en volym innehållande trettio av hans tidigare tryckta artiklar, utvalda av jubilaren själv. I en in-

ledning ger utgivarna en kort presentation av festföremålet. Artiklarna, av vilka somliga har reviderats före nytryckningen, är grupperade i ämnesområdena Målføre og sosiolingvistik, Grammatikk, Språk- og faghistorie, Nynorsken i dag, och Namn och Dikting; redan dessa rubriker visar den stora spännvidden i Venås forskning. Boken innehåller dessutom en "Helsingliste" och en bibliografi av Lars Vikør som kompletterar den Tove Bull publicerade i festskriften till Venås på hans sextioårsdag. Det är utmärkt att som här få ett stort antal artiklar av en av de mest betydande av dagens nordister samlade i en volym.

C.P.

Tor A. Åfarli, Syntaks. Setningsbygning i norsk. 190 s. Oslo 1997 (Det Norske Samlaget). ISBN 82-521-4369-5. Med utgångspunkt i nyare generativ grammatik går förf. i denna grundläggande introduktion i norsk syntax igenom centrala syntaktiska ämnesområden som verbal och icke-verbal funktion, flyttning, frasstruktur, frastypologi, ordföljdsanalys och satstypologi. Boken är samtidigt en införelse i syntaktisk teori, terminologi och analysteknik, där förf. hela tiden strävar efter att lära läsaren att analysera satser och att skriva meningsfullt om syntaktiska ämnen. Preliminära versioner av boken har använts några år på grundfagsnivå i nordiska språk vid universitetet i Trondheim. I anslutning till texten finns gott om övningsuppgifter. Boken, som avslutas med en definitionsordlista och ett register, bör lämpa sig utmärkt för den som vill sätta sig in i den syntaktiska beskrivningens grunder.

C.P.

*

Poul Lindegård Hjorth, Matthias Moth og Ovids Metamorfoser. 173 s. København 1997 (C.A. Reitzels Forlag). (Universitets-Jubilæets danske Samfunds skriftserie. Nr. 543.) ISBN 87-7876-032-1. I ANF 1980 anmälde Sven Benson Poul Lindegård Hjorths utgåva 1979 av valda delar av den danske lexikografen Matthias Moths dittills otryckta, fullständiga översättning till danska vid 1600-talets slut av Ovidius Metamorfoser. Hjorths praktutgåva omfattade ungefär femtedelen av Moths översättning. Huvudvikten lades då vid den textfilologiska editionen. I inledningen redogjordes för förhållandet mellan original och översättning, liksom för Moths behandling av namnförrådet, men då med medvetet ofullständiga bakgrundsundersökningar av förlagor och käll-

skrifter. Nu presenteras en svit mera genomträngande studier av Moths arbete med avseende på text-, kommentar- och översättartraditioner. Den inleds med en redogörelse för planerna på en reviderad utgåva av Moths handskrift redan efter hans död 1719 och en utvidgad analys av handskriftens och kopparstickens öden därefter. En naturlig utgångspunkt är den 1719 tryckta auktionskatalogen över Moths efterlämnade boksamling, som bl.a. innehåller de Metamorfosutgåvor och översättningar som Moth själv bevisligen ägde. Punktundersökningar i text- och kommentarverken visar, att det fr.a. var Nicolaus Heinsius arbeten som legat till grund för Moths bemödanden. Men även andra källor har bidragit, och Moth har fortsatt att bearbeta sin text, främst avseende rim och namnförråd. Avslutningsvis försöker Hjorth besvara två frågor: Varför valde Moth att ge sin översättning bunden form? Varför valde han sina i olika avseenden fördanskade specialformer av de klassiska namnen i grundtexten? Slutsatserna blir att Moth i stort sett följde en etablerad kommentartradition, att hans eget nyskapande inte var så genomgripande, som man kanske tidigare förutsatt. Exkursivt redogörs för kopparsticken som illustrerar Metamorfosutgåvorna, inklusive de som skulle ha illustrerat Moths egen utgåva, som ju aldrig kom till stånd. Därmed illustreras också Hjorths grundliga textanalyser i den föreliggande boken på ett sätt som högeligen berikar dess kulturhistoriska värde.

G.H.

Ord, Sprog og artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500–1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth. Redigeret af Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen, John Kousgård Sørensen. 549 s. København 1997 (C.A. Reitzels Forlag). (Universitets-Jubilæets danske Samfunds skriftserie. Nr. 544.) ISBN 87-7876-034-8. Den 24 juli 1997 fyllde professor Poul Lindegård Hjorth 70 år. Han hyllades då med denna magnifika festskrift, vars titel är hämtad från Anders Sørensen Vedels karakteristik av stilen i de av honom år 1591 utgivna *It Hundrede vduaalde Danske Viser* ("Nu staar oc ingen anden steds til at finde saadane Danske Ord/Sprog oc artige Dict"). Som framgår av titeln avgränsas bidragen till perioden 1500–1700, en tid som i Danmark likaväl som i Sverige var avgörande för utvecklingen av skriftspråket till ett relativt enhetligt och normerat riksspråk. Den i undertiteln utlovade "Overblik" är skriven av Flemming Lundgreen-Nielsen, som elegant och lärt ger en överblick över vad som har skrivits om de två seklernas språk och språkutveckling samt — väl så viktigt — vad som återstår att göra.

Att redovisa samtliga 28 "indblik" låter sig självfallet inte göra. De flesta har danska författare, tre (av Sven Benson, Bertil Ejder och Gösta Holm) svenska. Flertalet viktiga aspekter på tidens språk och litteratur tas upp: religiös litteratur, folkvisor, lärd litteratur, juridiska texter, dramer, musiktryck och den litterära kanon i Danmark före år 1700.

Poul Lindegård Hjorth hann inte uppleva mycket av sitt åttonde decennium. Han gick bort den 21 maj 1998. En nekrolog över honom återfinns i detta nummer av ANF. B.P.

Knud Sørensen, A Dictionary of Anglicisms in Danish. 405 s. Copenhagen 1997 (Munksgaard). (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filosofiske Skrifter. 18.) ISBN 87-7304-284-6. ISSN 0023-3307. Knud Sørensen har sedan länge intresserat sig för anglicismer i danskan och gav redan 1973 ut en bok i ämnet (*Engelske lån i dansk*). Hans nu utgivna omfångsrika ordbok, som baserar sig på egna excerperingar från huvudsakligen tryckta källor av olika slag, är historisk och försöker dokumentera det engelska inflytandet på danskan från äldsta tider och fram till nu. Lånen delas in i direkta lån (*feedback*), översättningar (*armvridning* från *arm-twisting*), hybrider (*grapefrugt* från *grapefruit*), semantiska lån (*duer* från *doves*, *høge* från *hawks*), formella anpassningar (*minelægger* i stället för *mineudlægger*, från *mine-layer*), förkortningar (*ADB*), akronymer (*AIDS*), pseudoanglicismer (*aircondition* för *airconditioning*), indirekta anglicismer (*roligan*, till *hooligan*), fraser (*arbejd-langsomt aktion*, från *go-slow-action*), idiom och ordspråk (*skyde sig selv i foden, tid er penge*), syntax (*kommentere på* i stället för *kommentere*). Den enskilda artikeln innehåller, förutom uppslagsord, dessutom information om uttal, ordklass, proveniens, betydelse, kronologi och bruklighet. Vidare ges exempel på ordet eller frasen plus en översättning till engelska, samt i förekommande fall korshänvisning.

Undantagsvis kan man kanske tycka att definitionen av *anglicism* är väl vid. Vi har ju lånat bruket med utegrillning från USA. Men innebär det att *havegrill* språkligt härrör från *barbecue*? Och kan ett egennamn eller åtminstone ett egennamnsliknande ord som *Beatles* räknas som en anglicism? Men som har nämnts hör sådana fall till undantagen. Sørensen har skrivit en väl genomtänkt och innehållsrik ordbok, relevant inte bara för danskan utan också för de andra nordiska språken. B.P.

*

Aspekter på växtnamn. 128 s. Umeå 1997 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie E. Växtnamn. Nr 1.) ISBN 91-86372-30-0. ISSN 1402-6783. Hösten 1995 belönades professor Sigurd Fries med stiftelsen Språk och kulturs stora pris. I samband med detta arrangerades ett växtnamnssymposium. Tio av de föredrag som hölls då publiceras här. Tack vare Sigurd Fries' insatser har DAUM-numera, enligt arkivchef Jan Nilssons förord till utgåvan, landets förnämsta växtnamnssamling, och volymen har fått bli den första i en ny serie ägnad åt just växtnamn. Det första bidraget i symposierapporten är som sig bör signerat av Sigurd Fries och utgör en lärdomshistoriskt värdefull översikt över växtnamn i svenska floror från fr.a. språkvårdssynpunkt. Det framgår att debatten om lämpliga växttermer var som livligast vid förra sekelskiftet men att inga språkforskare deltog offentligt. Ingegerd Fries skriver om växtnamn i skönlitteraturen, liksom Edgar Platen, som skildrar bl.a. blommetaforer i Heines *Die Harzreise*. Jan Nilsson behandlar några nordiska ord för 'tuvull', 'ängsull', och Gunnar Persson analyserar olika språks val av attribut vid namngivning av några svamparter. Övriga ämnen som tas upp är fjällkvannen (Phebe Fjellström), växtord i svenska idiom (Bengt Odenstedt), ordet *förgätmigej* (Mats Rydén) och folklig botanik (Margareta Svahn). Utanför ämnet växtnamn faller det sista bidraget, av Karin Viklund, om växter och växters användning i ett arkeobotaniskt perspektiv. B.P.

Jan Carlquist & Jonas Carlquist, Nådig Fru Kristinas andaktsbok — möte med en bannlyst kvinnas fromhetsliv. 224 s. Örebro 1997 (Libris). ISBN 91-7195-128-8. Den fru Kristina som åsyftas i titeln på den här anmeldda boken är fru Kristina Nilsson Gyllenstierna (1499–1559), främst känd som den som ledde försvaret av Stockholm mot danskarna 1520. Hon föddes som katolik och dog som evangelisk luthersk kristen. Under sitt forskningsarbete med religiösa fornsvenska handskrifter (se ANF 1997 (112): 206 f.) fann Jonas Carlquist hennes andaktsbok, som härmed publiceras i översättning till nusvenska, med inledande utförliga kommentarer som ger den historiska och religiösa bakgrunden. Handskriftens originaltext återges däremot inte, vilket gör boken mer intressant för religionshistoriker och religiöst intresserade än för renodlade språkforskare. B.P.

Lisa Christensen, Framtidsuttrycken i svenskans temporala system. 222 s. Lund 1997 (Lund University Press). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. A 52.) ISBN 91-7966-422-9. ISSN 0347-8971. Futurum i svenskan uttrycks antingen med futuralt presens, futuralt *skola* eller futuralt *komma*. I denna gedigna och insiktsfulla avhandling undersöker förf. vilka kontextuella krav som måste vara uppfyllda för att de tre uttrycken ska fungera som framtidsuttryck. Som ett steg på vägen mot att lösa denna uppgift undersöker förf. Reichenbachs och Vikners tempusmodeller och visar att dessa är otillräckliga för hennes syften. Hon utvecklar därefter själv en övergripande modell över svenskans tempussystem, enligt vilken den temporala informationen hos en finit sats bestäms av tempussuffixen (presens/preteritum), inom- och utomspråklig kontext, och hjälpverb som informerar om den temporala relationen mellan överordnat och underordnat verb. Efter en grundlig genomgång av hur de tempusbestämmande kategorierna verkar följer en detaljerad presentation av svenskans centrala verbala framtidsuttryck. Christensens avhandling innebär ett stort steg framåt i vår förståelse av hur språket uttrycker temporal information. C.P.

Mats Eriksson, Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion. 307 s. Uppsala 1997 (Institutionen för nordiska språk). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 43.) ISBN 91-506-1196-8. ISSN 0083-466. Den vardagliga, muntliga berättelsen bland ungdomar på 10–15 år är studieobjektet för denna doktorsavhandling, som syftar till att beskriva strukturella, interaktiva och funktionella aspekter på berättandet, d.v.s. på strategierna för introduktionen av en berättelse i samtalet, konstruktionen av själva berättelsen, bruket av direkt anföring och personbeskrivning, liksom på lyssnarens roll och gensvar, på sättet av avsluta berättelsen och på deltagarnas uppfattning av denna. Iakttagelserna relateras bl.a. till berättare av olika kön och ålder. Berättelserna hämtas ur ljudinspelade samtal och motsvarande transkriptioner, studerade ur ett deltagarperspektiv. Av lätt insedda skäl begränsas analysen till de hörbara, språkliga uttrycksmedlen på bekostnad av de utomspråkliga. I tabeller och figurer illustreras det omfattande undersökningsmaterialet: fundamentstyper, lexikala anföringsmarkörer, ålders- och könsfördelade frekvenser av direkt anföring av olika slag, antalet revolt- respektive missödesberättelser, berättelsemönster med en eller två höjdpunkter m.m. Sammanfattningsvis diskuteras de vunna resultaten rörande ung-

domarnas berättande, d.v.s. berättelsens konstruktion, deltagarnas interaktion, berättandets struktur och funktion i ungdomarnas samtal och flickors respektive pojkaras skilda berättarstil. G.H.

Lennart Helspong [och] Per Ledin, Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys. 303 s. Lund 1997 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-37301-5. I denna bok, som främst riktar sig till universitetsstudierande, presenterar författarna en analysmetod för brukstexter, d.v.s. texter som vi utnyttjar för att få eller ge information om omvärlden och för att ordna våra privata eller offentliga angelägenheter. De inledande fyra kapitlen bildar upptakt till textgranskningen: här tar förf. bl.a. upp frågan om vad som kännetecknar brukstexter och varför man analyserar dem. Under rubriken Vad är en text? anger förf. ett antal egenskaper hos det som brukar kallas "text": en text är kommunikativ, intentionell, verbal, stabil, koherent, konventionell och kreativ. Bokens andra del presenterar författarnas analysmetod, först översiktligt och sedan mer i detalj. Analysmetoden har tre huvuddelar, där den första tar sikte på kontexten eller textens sammanhang, den andra textens form, innehåll och interpersonella struktur, och den tredje själva stilanalysen, där iakttagelserna rörande textens sammanhang och uppbyggnad syntetiseras. Bokens tredje del illustrerar hur analys sättet kan tillämpas för olika syften: ett hermeneutiskt, ett retoriskt och ett ifrågasättande. Boken avslutas med en presentation kapitel för kapitel av den litteratur som författarna hämtat uppslag ifrån, en referenslista och två register. C.P.

Monica Johansson, Lexicon Lincopense. En studie i lexikografisk tradition och svenskt språk vid 1600-talets mitt. 428 s. Göteborg 1997 (Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning). (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 21.) ISBN 91-628-2536-4. ISSN 0348-7741. Denna doktorsavhandling är den första monografiska rapporten från forskningsprojektet "Lexikografisk tradition i Sverige", som startade 1986. Det efter tryckorten benämnda Lexikon Lincopense eller helt enkelt Lincopensen, högtidligare kallat Dictionarium Latino-Sveco-Germanicum, trycktes 1640. Lexikonets författare var läraren, sedermera biskopen i Linköping Jonas Petri Gothus. Avhandlingens syfte är att genom jämförelser med samtida texter undersöka, vilken betydelse lexikonet hade för den språkliga nydningen av svenskan. Av Lincopensens tre

delar, det latinsk-svensk-tyska lexikonet, det svenska indexet med latinska motsvarigheter och det över tyska ord med latinska motsvarigheter, är det de två svenska inslagen som huvudsakligen tilldrar sig intresset, bl.a. deras inbördes påverkan. Det omfattande ordboksarbetet sätts också in i sitt större, lexikografihistoriska sammanhang, med forskningsöversikt, beskrivningar av tillkomstmiljö, utformning, språkbruk (företrädesvis ortografi och ordbildning), inhemska och kontinentala förebilder etc. Givetvis undersöks även arbetets inverkan på den efterföljande lexikontraditionen. Härvidlag är ordbokens roll som förstabeläggs-källa för SAOB särskilt intressant som spegling av ordförrådets nytillskott vid 1600-talets mitt. Lincopensens svenska index blev förebild för en rad svenska ordlistor. Som latinlexikon var den ett pionjärverk med betydelse fr.a. för sin samtid. Då boken redan vid tillkomsten snarast var språkligt konservativ, fick den inte någon större inverkan på den efterföljande språkliga utvecklingen. Som källa för förstagångsbelägg är Lincopensen ett bra exempel på "dubbelnatur", eftersom den å ena sidan i så hög grad återspeglar från latinet och tyskan översatta kulturhistoriska företeelser, varav en del direkt hör till antikens samhällsliv, vilket resulterat i död- eller sällsynthetsmarkerade notiser i SAOB. Å andra sidan har Lincopensen givit SAOB åtskilliga förstabelägg på ännu levande ord i svenskt språkbruk. G.H.

Gunlög Josefsson, On the principles of word formation in Swedish. 183 s. Lund 1997 (Lund University Press). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. A 51.) ISSN 0347-8971, ISBN 91-7966-416-4. Denna doktorsavhandling inför den generativa grammatikens minimalistiska program i ordbildningsläran. Josefsson argumenterar för att syntaxens principer är giltiga också där och är därigenom snarare transformationalist än lexikalist. Å andra sidan räknar hon inte med att morfem och ordstammar har en egen ordklassstillhörighet utan låter ordklassdragen uppbäras av böjningsändelserna. Stammarna har i stället ontologiska egenskaper eller tendenser. I synnerhet deras aktionsart, enligt ett system med fem klasser, ses som en förklaring till restriktioner i kombinationsmöjligheterna.

Efter inledningskapitlet följer ett avsnitt om den teoretiska ramen och en skiss av avhandlingens viktigaste ideer. Därefter följer kapitel om sammansättning, om avledning med suffix och med prefix, om particip och kortare diskussioner av begreppet huvudled (head), ordbildningsprincipernas universalitet och lexikon. Bl.a. diskuteras grän-

serna mellan sammansättning, avledning och böjning. Det faktum att avledningar med betonade suffix kan innehålla fogemorfem på samma sätt som sammansättningar förklaras t.ex. av stammens aktionsart, medan alternativa, mer traditionella förklaringar som att betoningen kan ses som grund för regeln inte hinner diskuteras. Teoretiserande avhandlingar måste ibland begränsa dataurvalet till data som är viktiga för den egna teorin — G.J. faller väl inte i denna fälla, men hinner förstås inte heller samla in ett stort empiriskt material som kunde visa hur övergången från lexikaliseringar till produktiva ordbildningar ser ut i detalj.

Boken är pedagogiskt skriven och klart disponerad men trots detta något svår att tillägna sig för en läsare som inte är van med den teoretiska modellen, dels på grund av att argumentationen av utrymmesskäl ibland blir ensidig, dels för att traditionella termer av teoretiska skäl ersätts med nya. Boken innehåller dock många förtjänstfulla lösningar. Dess förtjänster ligger både i den konsekventa tillämpningen av en ny teori och i förklaringarna av nya detaljakttagelser. E.A.

Olle Josefsson (red.), Svenskan i IT-samhället. 205 s. Uppsala 1997 (Hallgren & Fallgren). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 28.) ISBN 91-7382-743-6. I bokens tio kapitel belyser ett antal språkforskare och språkvårdare vilken betydelse datorerna har för språkutvecklingen. Kapitlen är ordnade kring fyra frågor: hur påverkas svenskan i texter skrivna med ordbehandlare (bidrag av Patric Hadenius, Richard Domeij, Brita Swahn och Lars Melin), vad händer med språket när man översätter med datorns hjälp (bidrag av Bengt Sigurd och Lars Ahrenberg/Magnus Merkel), vad utmärker det dialogiska skriftspråk som utvecklas i datorkommunikationen (bidrag av Kerstin Severinson Eklundh och Anna-Malin Karlsson) och vilka problem och möjligheter innebär datoranvändningen för den etablerade språkvården (bidrag av Ola Karlsson och Hans Karlgren). Varje avsnitt inleds med en översikt av redaktören. I sin inledning pekar Josefsson på ytterligare områden som hade varit intressanta att belysa (hur gör man sin hemsida så tillgänglig som möjligt, vilken roll spelar datorerna för dem som har olika former av språkliga handikapp, o.s.v.). Josefsson påpekar också att det är svårt att avgöra vilka fenomen i språket som är specifikt datorbetingade och vilka som har andra ursprung. C.P.

Ulla-Britt Kotsinas, Anna-Brita Stenström och Anna-Malin Karlsson (utg.), Ungdomsspråk i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium. 248 s. Stockholm 1997 (Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS. 43.) ISBN 91-86762-45-1. ISSN 0348-3568. I denna volym publiceras femton föredrag från symposiet "Ungdomsspråk i Norden", som ägde rum i Stockholm i juni 1996; dessutom innehåller boken en fyllig inledning av Ulla-Britt Kotsinas och fyra översikter över ungdomsspråksforskning i Danmark (Mette Kunøe), Finland (Mirja Saari), Norge (Gunnstein Akselberg) och Sverige (Bengt Nordberg). Penelope Eckerts plenarföredrag "Why ethnography?" har som syfte att argumentera för bruket av etnografiska metoder inom sociolingvistik; som bakgrund använder hon en studie av fonologisk variation i språket hos ungdomar i Detroit's förorter. Det andra plenarföredraget, Ben Ramptons "Sociolinguistics, cultural studies, and new ethnicities in interaction", utvecklar samspelet mellan sociolingvistisk diskursanalys och antropologiska och sociologiska studier av ungdomars kultur. Bland de övriga bidragen märks Anna Gunnarsdotter Grönbergs undersökning av ordvariation bland högstadiungdomar i Göteborgsområdet, Tore Kristiansens studie av hur ungdomar i Næstved-regionen uppfattar den språkliga normsituationen och vilken betydelse detta har för deras eget språkbruk, Stina Aasheims kartläggning av ordförrådet i flerspråkliga ungdomsmiljöer i Oslo, och Kristina Suikkaris presentation av hur tvåspråkiga svensk-finska tonåringar kan använda sitt andraspråk svenska för att förmedla pragmatisk information.

C.P.

Astrid Lundgren, Ordbok över Nysättramålet — en nordvästerbottnisk dialekt. 324 s. Umeå 1997 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Språk- och folkminnesinstitutet. Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 12.) ISBN 91-86372-31-9. ISSN 0280-5553. Nysätra är en av de mindre socknarna i Västerbotten och ligger mellan Lövånger och Bygdeå i landskapets kustland. Från socknen utges nu en dialektordbok på närmare 10 000 ord. Uppslagsorden är tryckta i halvfet stil och består som sig bör av en riksspråklig form, konstruerad i de fall då ordet saknas i riksspråket. Så kommer uppgift om ordklassstillhörighet, uttal med grov beteckning, böjning och betydelse med frasexempel. Läsaren får ingen återgivning ord för ord av fraserna utan en (ibland ganska fri) översätt-

ning. Vad som borde ha skrivits *snottermyren* skrivs *hjordtronmyren*, *sno* skrivs *vänd*, *lilljuldag* *julafton* etc. Men detta är tyvärr snarare regel än undantag i svenska dialektordböcker och ingenting som författaren kan klandras för. Hon har åstadkommit en gedigen ordbok av intresse både för traktens folk och för språkforskare.

Det saknas ett helt ark, ss. 225–241, i anmälares exemplar. Förhoppningsvis är detta en enstaka miss av bokbindaren. B.P.

MISS Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket vid Göteborgs universitet. Göteborg 1997. ISSN 1102-4518.

Nr 17 Marika Lagervall, Betydelseförändring i teori och praktik. 56 s.

Nr 18 Ela Dura, Substantiv och stödverb. 25 s.

Nr 19 Marika Lagervall, Förnamn i Göteborg på 1700-talet. 85 s.

Nr 20 Karolina Wirdenäs, Diskussion och gräl i vardagssamtal. 60 s.

För två av årets fyra MISS-volymer svarar Marika Lagervall. Hennes undersökning av förnamnsskicket i 1700-talets Göteborg väger otvivelaktigt tyngst. Genom studium av 4 707 dopnamn fördelade på 3 334 namnbärande personer beskriver hon över tid namnrikedom, flernamnsbruk, dubbelnamnens sammansättning, stavelseantal, ursprung, frekvens, modevägar, könsskillnader och socialt betingade geografiska skillnader. Under seklet slår flernamnsbruket igenom, först i staden och sedan på omgivande landsbygd. Flicknamnen är till stavelseantalet avgjort längre, och de är mera utsatta för modets växlingar.

Undersökningen av ordens betydelseförändringar rör ett urval besläktade samnordiska ord, som undergår olika betydelseförskjutningar i de nordiska språken, med eller utan samtidigt bibehållen grundbetydelse. Efter en vetenskapsteoretisk, metodisk och terminologisk exposé prövas hypoteserna diakroniskt och synkroniskt på listorna över de utvalda orden. Materialet är för litet för att tillåta helt säkra eller vittgående slutsatser, men undersökningen är en spännande aptitretare för den semantiskt intresserade.

Ela Duras utgångspunkt är lexikala flerordsenheter i ett avhandlingsarbete om automatisk textanalys av svenska, d.v.s. lexikalisk komposition av fr.a. verb+substantiv och verb+substantiv+preposition, detta med åtföljande sammanfattningsaccent i talspråket (tyvärr mindre användbar i en textundersökning) och utmärkande morfosyntaktiska drag i såväl tal som skrift. Materialet hämtas ur den lexikaliska databasen över svenskan vid Språkdata i Göteborg. Undersökningens

urvals- och resultatgrupper listas i appendix och de finns också tillgängliga och sökbara på datanätet.

Även Karolina Wirdenäs återger sitt material i appendix. Hennes undersökning analyserar hierarki och samarbete, ålders- och könsfaktorer i samtalsituationerna diskussion respektive gräl mellan grupper av personer som känner varandra väl. Syftet är att strukturellt och funktionellt beskriva skillnader och att förklara varför diskussion övergår i gräl i den ena samtalsgruppen. Det gäller enkönade gruppsamtal om vardera cirka en timmas längd. Det är mansgruppen som grälar. Oenighet förekommer även i kvinnogruppen, men utan att övergå i gräl. Slutsatserna är med hänsyn till det spröda materialet kanske inte helt övertygande, men spännande nog för att man gärna skulle vilja ta del av en utvidgad tillämpning av metodik och teoriresonemang. G.H.

Muriel Norde, The History of the Genitive in Swedish. A case study in degrammaticalization. XVI + 268 s. Amsterdam 1997 (Vakgroep Skandinavische taal- en letterkunde. University of Amsterdam). ISBN 90-9010785-1. I denna avhandling undersöker förf. hur genitiven utvecklats i svenskan från en morfologisk kasusändelse till en enklitisk frasmarkör; undersökningsperioden sträcker sig från runsvensk tid till mitten av 1500-talet. Förf. vill bl.a. besvara frågan om vilka språkliga och utomspråkliga omständigheter som möjliggjorde uppkomsten av en ny possessiv konstruktion, hur och när genitiv-s spreds till andra deklinationer än de där det ursprungligen hörde hemma, och när -s övergick från att vara en ändelse till en frasmarkör. Förf. studerar också hur utvecklingen av -s som frasmarkör är relaterad till andra grammatiska förändringar, som nedslipningen av böjningsändelserna och uppkomsten av en mer fast ordföljd. Remarkabelt är att förf. inte diskuterar gruppgenitivens roll i sammanhanget. I appendix ges en översikt dels av det fornsvenska kasussystemet, dels av de semantiska relationer som den adnominala genitiven uttryckte i fornsvenskan. Boken avslutas med en sammanfattning på holländska. C.P.

Magnus Olsson, Swedish numerals in an international perspective. 207 s. Lund 1997 (Lund University Press). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. A 50.) ISSN 0347-8971, ISBN 91-7966-413-X. Denna doktorsavhandling om svenska räkneord försöker ge en mångsidig bild av de svenska räkneordens bildning, deras morfonologi och syntax, men

täcker också andra aspekter som pragmatik, utveckling och universella principer.

Det kalejdoskopiska inledningskapitlet ger tyvärr inte en rättvis bild av avhandlingens röda tråd, och avslutningens avsnitt om betydelseforskjutningar hänger kanske inte riktigt ihop med diskussionen av räkneord. Men däremellan presenteras en rikedom av data. Räkneordens ordklassstillhörighet diskuteras, morfonologin hos kardinaltal, ordinaltal, bråktalsformer och s.k. konkreta former (avledda substantiv som *femma*) behandlas. Framställningen interfolieras av etymologiska detaljer, jämförelser med andra språk och notiser om kulturhistoria. Ett kapitel ägnas åt specialegenskaper hos räkneorden *noll*, *ett* och *två*, och ett kapitel åt räkneordens struktur.

Etymologier och formella beskrivningar är kanske inte alltid helt korrekta, men avhandlingens förtjänster ligger snarare på annat håll – i samlingen av intressanta data, i diskussionen av relationerna mellan besläktade former, i reflexionerna kring universella drag i räkneordens bildning. En huvudtes är att lågproduktiva mönster (lexikaliseringar) går före högproduktiva. Men man får också en inblick i hur olika bildningsprinciper tävlar med varandra t.ex. vid bildningen av bråktal eller beteckningar för årtionden.

Speciellt intressant är kapitlet om uttalet av årtal, som direkt tar ställning i språkvårdsdebatten. Olsson föredrar uttalet *år tvåtusen* framom *tjugohundra* och anför data från ett flertal språk som tycks ge stöd för tanken att varianter med *hundra* används bara när de är kortare än varianten med *tusen*. Naturligtvis kunde också andra argument ha diskuterats, men det finns säkert anledning till att återkomma till denna fråga i språkdebatten.

E.A.

Studier i svensk språkhistoria 4. Förhandlingar vid Fjärde sammankomsten för svenska språkets historia Stockholm 1–3 november 1995 utgivna av Patrik Åström. 218 s. Stockholm 1997 (Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS. 46.) ISBN 91-86762-46-X. ISSN 0348-3568. Som påpekas i förordet till denna symposierapport kom aspekter på språkkontakt att i viss mån dominera den fjärde sammankomsten för svenska språkets historia. Redan i det första bidraget, av Ernst Håkon Jahr, tas temat upp i form av en diskussion om kontakten mellan nordiska och medellågtyska under senmedeltiden. På goda grunder argumenterar Jahr för att det rörde sig om en dialektkontakt

och inte om en språkkontakt och att det tidigare förmodade pidgin-språk som skulle ha uppstått i samvaron mellan tyskar och nordbor är en fantasiskapelse. Bland andra bidrag av större räckvidd kan nämnas föredraget av Claes-Christian Elert om språket i södra Skandinavien under bronsåldern, där Elert hävdar att ett germanskt språk kom hit först 1000 till 500 år f.Kr. och att språket dessförinnan var ett indo-europeiskt baltiskt språk eller ett finsk-ugriskt språk — eller bådadera. Ett annat beaktansvärt bidrag lämnas av Muriel Norde, som menar att den svenska genitiven numera bör betraktas som enklitisk determinator och inte som en kasusändelse. Åtskilliga andra artiklar hade varit förtjänta av att dra fram, men de här nämnda kan räcka som smakprov. B.P.

Svenskan i Finland 4. Föredrag vid fjärde sammankomsten för beskrivningen av svenskan i Finland. Åbo 25–26 april 1997. Redigerade av Saara Haapamäki. 265 s. Åbo 1997 (Svenska institutionen, Åbo akademi). (Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo akademi. 3/1997.) ISBN 952-12-0071-5. ISSN 1237-8445. I denna volym publiceras i bearbetat skick arton av sektion föredragen och de två plenarföredragen, Kjell Herberts: "Svenska som minoritets- och majoritetsspråk i Finland — några sociologiska reflektioner" och Ulf Teleman: "Taxonomin i Svenska Akademiens grammatik. Några problem och lösningar". Flera artiklar behandlar svensk-finsk språkkontakt, men här finns också bidrag om svenska språket och finlandssvenskan. Erik Andersson skriver om svenska rörelseverb och måladverbial, Hanna Lehti-Eklund om *alltså* som diskurspartikel, Anne-Marie Londen om *liksom* i ett finlandssvenskt radiosamtal och Caroline Sandström om genus i Sibbodialekten. I en intressant liten studie visar Carita Rosenberg-Wolff hur prosodiska drag som intonation och paus kan ha en klar pragmatisk funktion. Mikael Reuter ställer frågan "Hur annorlunda är finlandssvenskan?" och visar med utgångspunkt i stickprov från finlandssvensk tidningstext 1997 och en remisdebatt i Svenska Finlands folkting att över 99% av den skrivna och talade finlandssvenskan är ren svenska. Bland övriga bidrag märks Kaisa Alanens studie av avgränsning som ett aspektuellt särdrag och Marianne Nordmans undersökning av bruket att använda stor bokstav vid sammansättningar med egennamn som förled (*Borgåbo* eller *borgåbo*). C.P.

Gunilla Söderberg, *Taga, bagare, Bragby. Om g för äldre k i svenskan*. 203 s. Uppsala 1997 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 42.) ISBN 91-506-1192-5. ISSN 0083-4661. Syftet med denna avhandling är att skilja de fall av *g* för äldre *k* som beror på inhemsk utveckling i svagton från fall med annat ursprung. I inledningskapitlet ges forskningshistorik, skissas utvecklingen *k > g* i de andra nordiska språken och presenteras materialet. Därefter följer specialstudier i separata kapitel av suffixet *-lig*, adjektivet *fattig*, verbet *taga* med substantiv bildade till verbet, pronomenet *någon*, pronomenen *jag*, *mig*, *dig*, *sig*, substantivet *bagare*, det fornsvenska och dialektala *skom(m)are* 'skomakare', det fornsvenska *stegharahus* med dialektala särutvecklingar, orden *piga*, *bägare*, *koger* och *svag*, samt diverse ortnamn, däribland *Sverige*. Förf. menar att suffixet *-lig* "beror på inhemsk övergång *k > g* men inte skall förstås som resultatet av en renodlad svagtonutveckling"; att *fattig* har undergått en mer komplicerad förändring, under påverkan av bl.a. bildningarna på *-lig*; att formen *skom(m)are* beror på analogi med andra yrkesbeteckningar på *-are*; och att *bagare*, *stegharahus*, *bägare*, *koger*, *piga* och *svag* är att betrakta som danismer. Påverkan från danskan ligger också bakom formen *Sverige*. Kvar står verbet *taga* samt pronomenen *någon*, *jag*, *mig*, *dig* och *sig*, där *g* beror på en särskild utveckling i svagton, som tycks ta sin början under äldre fornsvensk tid, med utbredningscentrum i Mellansverige. De former som kan räknas som danismer är från yngre fornsvensk tid.

Gunilla Söderberg har åstadkommit ett gediget lärdomsprov. Alla resultat är väl inte lika övertygande, men förf. resonerar genomgående klokt och kunnigt och har utökat vårt kunnande om fornsvenskans utveckling i en ingalunda oviktig ljudhistorisk detalj. B.P.

Till Barbro. *Texter och tolkningar tillägnade Barbro Söderberg den 23 september 1997 utgivna av Roger Andersson och Patrik Åström*. 173 s. Stockholm 1997 (Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS. 45.) ISBN 91-86762-47-8. ISSN 0348-3568. Till professor Barbro Söderbergs 65-årsdag utkom denna festskrift, huvudsakligen författad av forskare som är eller har varit hennes doktorander vid Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Flertalet bidrag berör svenska språkets äldre historia. Roger Andersson undersöker medeltida vidimationshandlingars variation i förhållande till ori-

ginalet, Inger Larsson skriver om kvinnans beseglingar av medeltida urkunder, Rune Palm belyser runkunkskapen under medeltiden, Gisela Vilhelmsdotter analyserar Ivan Lejonridderen som utvecklingsroman, Alexander Zheltukhin skildrar renässansskolor och stavelse­normer, och Patrik Åström presenterar bibeldramat *De creatione mundi*, ett av de äldsta på det svenska språket. Övriga bidrag är av Jonas Carlquist, som skriver om Olle Hedbergs *Får jag be om räkningen*, och Per Ledin, som i Bakhtins efterföljd ger en intertextuell tolkning av apotekens broschyr om smärta. Därutöver förtecknas Barbro Söderbergs tryckta skrifter 1975–1996. B.P.

Anna-Britta Wallerstedt, Den receptiva ordförståelsen hos invandrar­elever och deras inlärnings­situation. En studie genomförd i åk 1 på Omvårdnadsprogrammet. 149 s. + 9 bilagor. Göteborg 1997 (Institutet för svenska som andraspråk, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet). (ROSA. Rapporter om svenska som andraspråk. 1.) ISSN 1403-1353. Detta är en undersökning av ordförståelsen hos invandrar­elever som har börjat sina studier i årskurs 1 i Omvårdnadsprogrammet. Två tester har använts med ord och uttryck presenterade dels fristående, dels i en kontext, i båda fallen valda ur elevernas lärobok *Omvårdnadskunskap A*. Testerna har använts på 68 elever med annat modersmål än svenska och 49 elever med svenska som modersmål. Resultaten, som inte kan betvivlas, är föga uppmantrande. Det visar sig t.ex. att invandrarelever har signifikant sämre ordförståelse inte bara generellt utan också när man jämför elever med ungefär samma medelbetyg från de två grupperna. Mindre nedslående — men föga överraskande — är att invandrarelever som har gått mer än fem år i svensk skola har bättre ordförståelse än sådana som har gått en kortare tid än fem år i svensk skola. Förf.:s slutsats blir bl.a. att "det är av största vikt att invandrarelever ges en kraftigt förstärkt undervisning i svenska språket såväl före som under den gymnasiala undervisningen." Läsaren instämmer gärna. B.P.

*

Byens navne. Stednavne i urbaniserede områder. Rapport fra NORNAS 24. symposium i København 25.–27. april 1996. With summaries in English. Redigeret af Vibeke Dalberg og Bent Jørgensen. 208 s. Uppsala 1997

(NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter. 64.) ISBN 91-7276-062-1. ISSN 0346-6728. Det var ett gott initiativ av NORNA att anordna ett symposium om städernas namn: även om ämnet numera inte är utforskat återstår mycket att göra. Symposiet arrangerades av Institut for Navneforskning och hölls i Köpenhamns universitets lokaler ute på Amager. Samtliga 14 föredrag från symposiet publiceras här. Gunnstein Akselberg skriver om normering och val av väg- och gatunamn, Marianne Blomqvist om husnamn i Helsingfors, Birgit Christensen om nyare gatunamn i Tønder, Bjørn Westerbeck Dahl om bastionnamn som politiska indikatorer i 1600-talets Danmark, Gillian Fellows-Jensen om danskt inflytande på engelska medeltida städer, Jonas Ferenius om aktuella namnproblem i Stockholm, Gunilla Harling-Kranck om liknande problem i Helsingfors, Bent Jørgensen om stadsdelsnamn i Köpenhamn, Ivar Lund om namnkontinuitet i den norska småstaden Halden, Ola Stemshaug om gatunamnspolitik i Norge, Finn Folke Thorp om namn på "husmannsplasser" i Aker som lever vidare efter inkorporationen med Oslo kommun, Marja Viljamaa-Laakso om gatunamn och identitet i Esbo, Þórhallur Vilmundarson om isländska gatunamn och Mats Wahlberg om svenska gatu- och kvartersnamn som historisk och idéhistorisk spegel. Volymen avslutas med ett namnregister utarbetat av Margrethe Heidemann Andersen och Annette Warnez. B.P.

Den ellefte nordiske navneforskerkongressen Sundvollen 19.-23. juni 1994. Redigert av Kristoffer Kruken. 431 s. Uppsala 1996 (NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter. 60.) ISBN 91-7276-058-3. ISSN 0346-6728. Den elfte nordiska namnforskarkongressen ägnades åt två huvudtemata: onomastiken i ämneshistorisk och vetenskapsteoretisk belysning samt namnmönster i regional och kronologisk variation. Båda lockade namnforskare till flera betydande bidrag. Kring det första temat kretsar Thorsten Anderssons tankar om onomastiska grundfrågor, Lennart Elmeviks föredrag om namnelementet *tun* och Svante Strandbergs översikt över den hydronomiska forskningen i de olika nordiska länderna. Vidare kan nämnas Gunnstein Akselbergs vidräkning med teorilösheten i norsk (och annan nordisk) namnforskning och Gudrun Utterströms försök att sätta in den svenska personnamnsforskningen i ett idéhistoriskt sammanhang. Av bidrag som hör till det andra temat vill anmälaren särskilt framhäva Staffan Nyströms föredrag om namnmönster, namnsystem och onomastikon, Bente Holmbergs analys av

termer och avgränsningar i dansk ortnamnslitteratur, Þórhallur Vilmondarson's undersökning av eventuella uppkallelsenamn vid Islands kolonisation samt Svavar Sigmundsson's översikt över namnmönster i isländska gårdnamn. Thorsten Andersson avslutar kongressrapporten med några sammanfattande synpunkter. B.P.

Bent Jørgensen, Stednavne i Vestsjællands Amt. Sorø. Ringsted. Alsted Herred. Ringsted Herred. Udgivet af Institut for Navneforskning. 150 s. København 1997 (C.A. Reitzels Forlag). (Danmarks Stednavne. Nr. 23.) ISBN 87-7876-065-8. Vestsjællands Amt omfattar Alsted Herred och Ringsted Herred samt städerna Sorø och Ringsted. På grundval av ett råmanus utarbetat av Lis Weise innan hon lämnade Institut for Navneforskning ger nu Bent Jørgensen ut ortnamnen i området, efter de principer som sedan länge är fastställda för serien *Danmarks Stednavne*. Materialet innehåller många och svårtolkade namn vilka författaren, som är att vänta, behandlar klokt och insiktsfullt. Man noterar bl.a. ett intressant fall av tidigt partiellt namnbyte: i *Bjernede* (s. 48 f.) var äldst senare leden ett forndanskt *høfthi* 'utsprång', men redan under 1300-talet byttes leden ut mot forndanska *with* 'skog'.

Om *Rundtomhus* (s. 119), som förf. inte lyckas tolka, hade kunnat nämnas att det skånska *Runtenomsgården* (SkO A 3:42), även kallad *Tvillinggården*, *Tvillinggårdarna* eller *Dubbelgården*, kanske erbjuder en tänkbar parallell. Förleden i det östansundska namnet tycks ha samband med att två gårdar ligger så att de tillsammans bildar en kringbyggd gård. B.P.

Hugo Karlsson, Ortnamn i Åmål. 56 s. Karlstad 1997 (Högskolan i Karlstad). (Högskolan i Karlstad. Forskningsrapport. Samhällsvetenskap. 97:5). ISSN 1103-8284. Ortnamnen i Åmåls socken och stad är föremålet för den här undersökningen av förre chefen för Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg Hugo Karlsson. Efter en bred genomgång av ortnamnsforskningens terminologi, metoder, arkiv och publikationer följer ett avsnitt om samhälle och ortnamn. I den egentliga behandlingen av ortnamn i området koncentreras undersökningen till själva stadsnamnet, som är svårtolkat bl.a. för att förleden i det äldsta belägget skrivs Ø-, medan alla följande källor har A- (Å-). Även senare leden, äldst skriven *-mordh*, har en oklar innebörd. Efter en grundlig genomgång av dialekt- och ortnamnsmaterial som innehåll-

ler ordet och dess nära släktingar kommer förf. fram till den välmotiverade slutsatsen att man bör utgå från en betydelse '(grovt) grus', inte som man tidigare har förmodat från innebörden 'skog (på grusig eller stenbunden mark)'. Växlingen i förleden vill Karlsson förklara med att det har funnits två konkurrerande förleder, en fjärrhorisontversion där förleden är ett ånamn *Auma, släkt med det norska dialektala verbet *auma* 'arbeta jamt og trottig', och en närhorisontversion där förleden är appellativet Å-, i båda fallen med syftning på nuvarande Åmålsån.

B.P.

Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift till Lars Hellberg. Redigerad av Svante Strandberg. 311 s. Uppsala 1997 (Uppsala University Library). (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica. Arkiv för germansk namnforskning. 22.) ISBN 91-554-4051-7. ISSN 0349-3075. För att fira professor Lars Hellberg på hans 80-årsdag anordnades den 25–27 mars 1994 ett symposium i Uppsala med det tema som anges i boks titeln. Under symposiet hölls sammanlagt 16 föredrag av Sveriges främsta namnforskare och av representanter från Norge, Finland och Schweiz. Den nu utgivna symposierapporten inleds av Thorsten Andersson, som ger en fin samlad översikt över Lars Hellbergs forskningsinsatser. I jubilarrens anda analyserar Stefan Brink några västsvenska namnmiljöer, medan Oskar Bandle i sitt bidrag snarare griper tillbaka på Jöran Sahlgrens tankar om svenska kulturprovinser och kulturvägar dokumenterade genom ortnamnen. Två intrikata namn- och ljudhistoriska frågor behandlas på ett mycket fruktbart sätt av Lennart Moberg och Gun Widmark: den förre skriver om synkope i sammansatta ortnamn, den senare om ordlängdsbalans i ortnamn. Ola Stems-haug företar med utgångspunkt i några konkreta fall en kritisk granskning av Magnus Olsens term "veiens namn", och Svante Strandberg ger en översikt över sörmländska sockennamn. Jan Nilsson tar upp en viktig fråga för ortnamnsarkiven, nämligen möjligheten att bättre anpassa de regionala ortnamnsserierna efter allmänhetens behov. Av övriga bidragslämnare behandlar Lars-Erik Edlund ett hydronymkomplex i Ångermanland, Lennart Elmevik ortnamn på Frö-, Sigurd Fries frågan om huruvida sjönamnet eller ånamnet är primärt i klart besläktade namnpar, Botolv Helleland möjligheten att tematisera ett antal ortnamn med syftning på sociala och sakrala förhållanden, Gösta Holm ortnamnens och dialekternas vittnesbörd om den norrbottniska kolonisationen, Lars Huldén uppkallelsenamn på Åland, Staffan Nyström

Jäder och *Jädra*, Lena Peterson ett ortnamnsbelägg på Järvsöstenen, Jørn Sandnes ortnamnselementet *tun* i norska gårdnamn och Karl Inge Sandred det nordiska Norfolk som ett språkkontaktsområde. Därutöver bibliograferar Agneta Sandström Lars Hellbergs publicerade skrifter. Sammantaget ger symposierapporten ett starkt intryck av att namnforskningen även inom sitt nuvarande — mycket vida men gamla — paradigm är ett synnerligen vitalt forskningsområde, med många utmanande, otillräckligt utforskade och mycket spännande problemkomplex. B.P.

John Kousgård Sørensen, *Patronymy i Danmark*. 2. *Nyere tid og nutid*. 139 s. København 1997 (C.A. Reitzels forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 36.) ISBN 87-7876-060-7. Med denna andra del avslutar John Kousgård Sørensen sin undersökning av patronymer i Danmark. Den första delen kom 1984 och omfattade run- och medeltid. Den andra delen går fram till nutiden. Inledningskapitlet ägnas åt bl.a. patronymer och proprialisering, i en diskussion med Kristin Bakken och andra. Därefter följer ett avsnitt om suffixpatronymymer, som de antikiserande *-anus*, *-inus*, *-ius*, *-ades/-ides*, *-æus*, och ett om flexionspatronymymer med faderns namn i genitiv, både av latinsk och germansk härkomst. De germanska namnen kommer från tyskan och blev med få undantag inte produktiva i danskan, i motsats till flexionspatronymymer med faderns namn i nominativ, som också kommer från tyskan men som blev en produktiv namnbildningstyp framför allt i den danska borgarklassen. Den återstående delen av boken ägnas åt den vanligaste namntypen av alla, sammansättningspatronymerna; här behandlar ett kapitel bildningsbasen (förnamn eller efternamn), ett efterledens form, ett namntypens sociala konnotationer och ett sammansättningspatronymymer och den danska lagstiftningen.

Med *Patronymy i Danmark* 1–2 har den nordiska personnamnsforskningen tagit ett stort steg framåt. Att de två verken har kommit till delvis samtidigt med den monumental *Danske sø- og ånavne 1–8* (1968–1996) vittnar om en forskarflit och forskarbegåvning högt över genomsnittet. B.P.

Ulf Timmermann, *Der nordfriesische Rufnamenschatz in seiner Zusammensetzung vom späten Mittelalter bis ins 17. Jahrhundert. Teil 1. Die germanischen Namen dänisch-nordischer Herkunft. Med dansk resumé.*

455 s. + 5 kartor. Kopenhagen 1997 (C.A. Reitzels forlag). (*Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 37.*) ISBN 87-7876-072-0. Denna omfattande undersökning är en doktorsavhandling som ventilerades vid universitetet i Köpenhamn i februari 1997. Det är tänkt att den skall följas av ytterligare en del. Här behandlas den första av de tre namngrupper som Timmermann indelar sitt material i, nämligen namn av dansk-nordiskt ursprung, namn av frisisk-lågtysk härkomst samt icke-germanska namn från den biblisk-kristna sfären. Undersökningsområdet är det frisiska kärnområdet Utland i Nordfrisland. Materialet består av personnamn påträffade i källor från 1300-talet och in i 1600-talet. Det delas upp i "Sichere oder wahrscheinliche dänisch-nordgermanische Rufnamen"; här finns namn som *Arnfast, Bo, Bondi, Eskel, Gorm, Inge, Ketel, Knut, Olaf* och *Swen*; samt "Möglicherweise dänisch-nordgermanische Rufnamen", med mer osäkra fall som *Ackel* (*Arkil < Arnketil ?*), *Buddi, Eske* och *Osbern*. Varje namn analyseras ingående beträffande härledning, morfologi och ljudutveckling. I ett avslutande avsnitt diskuteras de vunna resultaten med avseende på namngeografi, namnkronologi och bebyggelsehistoria. B.P.

You name it. Perspectives on onomastic research. Edited by Ritva Liisa Pitkänen [&] Kaija Mallat. A Festschrift for Professor Eero Kiviniemi on his 60th birthday, 2 January 1997. Juhlakirja professori Eero Kiviniemelle kuusikymmenvuotispäivänä 2. tammikuuta 1997. 297 s. Helsinki 1997 (Finnish Literature Society). (Studia Fennica. Linguistica. 7.) ISBN 951-717-921-9. ISSN 1235-1938. Den finske namnforskaren professor Eero Kiviniemi uppvaktades på sin sextioårsdag med en festskrift som har bidrag från, förutom Norden, också Tjeckien, Belgien, Storbritannien, USA, Canada och Sydafrika. Kiviniemis omfattande och djupbörande forskningar rör både ort- och personnamn. Många av hans tyngst vägande insatser behandlar namnteori, namntypologi och namngivningsfrågor — där han speciellt har framhävt analogiens betydelse —, men han har ingalunda väjt för mer konkreta namnfrågor. Hans intressen återspeglas på många sätt i bidragen. Namnteoretiska frågor berörs bl.a. av Kurt Zilliacus, Kristin Bakken, Willy Van Langendonck och Thorsten Andersson. Namnanalogi tas upp av W.F.H. Nicolaisen, Gillian Fellows-Jensen, Staffan Nyström, Vibeke Dalberg och Bent Jørgensen. Bland andra ämnen som behandlas kan nämnas yngre namn på gamla floder (Lars Huldén), apostrofen i ortnamn i USA (Thomas J. Gasque), nationell och internationell standardisering av ortnamn

(Peter E. Raper), namn på flygplan i kommersiell användning (Sheila Embleton & André Lapierre) samt de äldsta finska personnamnen (Jouko Vahtola). Jubilaren är att gratulera till en välredigerad och mycket stimulerande festskrift. B.P.

*Ägonamn — struktur och datering. Rapport från NORNA:s tjugotredje symposium på Svidja 15–17 september 1995. Redigerad av Gunilla Harling-Kranck. 167 sidor. Uppsala 1997 (NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter. 63. Även Studier i nordisk filologi. 75. (1996). Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. 603.) ISBN 91-7276-061-3. ISSN 0346-6728. Ett NORNA-symposium om ägonamn arrangerades på Svidja 1991, utan några inskränkningar i övrigt av ämnet. Symposiumet på samma plats 1995 sökte begränsa föredragen till två centrala aspekter: datering och struktur. De kronologiska problemen är otvivelaktigt de mest komplicerade och torde kunna lösas endast för begränsade delar av namnbeståndet. Sålunda pekade Eli Ellingsve och Saulo Kepsu på de möjligheter som personnamn i gynnsamma fall kan erbjuda, medan andra föredragshållare utnyttjade enskilda efterleder för åldersbestämning: Staffan Fridell *-bol(et)*, Tom Schmidt *-bø*, Birgit Falck-Kjällquist *-planka* och Staffan Nyström *-plog*, *-plöja* och *-plöje* samt därmed besläktade namnelement. Om huvudsakligen strukturella ägonamnsfrågor talade Gunnstein Akselberg, Vibeke Dalberg, Bent Jørgensen, Terhi Ainiala och Bente Holmberg. Föredragens två huvudämnen sammanfattas skickligt i två avslutande bidrag av Gillian Fellows-Jensen (dateringsproblem) och Mats Wahlberg (strukturfrågor). B.P.*

Älvsborgs län. Historia i gränsbygd. Redaktör: Mimi Håkanson. 176 s. Vänersborg 1997 (Länsstyrelsen i Älvsborgs län). ISBN 91-86832-09-3. Åtta författare har medverkat i denna bok, som är ett led i Älvsborgs läns regionala kulturmiljöprogram. För ANF:s läsare torde de bidrag som avhandlar länet i nyare tid vara av mindre vikt. Här kan det räcka med att nämna att kulturgeografen Ester Roeck Hansen skriver om bebyggelsens anpassning till landskapet i form av storbyar och enstaka gårdar, att Klas-Göran Selinge skildrar fornlämningar i området och att medeltidsarkeologen Hans Andersson behandlar länets medeltida historia. Störst intresse tilldrar sig dock f. arkivchefen Hugo Karlssons skildring av Älvsborgs län ur ortnamnsperspektiv. Läsaren får här en

kunnig och pedagogiskt välavvägd skildring av äldre ortnamn, fr.a. bebyggelsenamn, fram till medeltidens slut. Länsstyrelsen i Älvsborgs län är att gratulera till en lyckad satsning: boken ger i sin helhet en utmärkt bild av länets kulturhistoriska utveckling från äldsta tider och fram till nu. När nu länet går upp i storlandet Västra Götalands län har det med sig i bagaget ett verk som kan skydda dess kulturarv mot alltför långtgående integration.

B.P.

Författarna

- Andersson, Erik*, professor, Nordisk filologi, Åbo universitet, Henriks-
gatan 2, FI-20014 Helsingfors, Finland
- Benson, Sven*, professor emeritus, Göteborgs universitet, Utlandagatan
6 A, SE-41261 Göteborg, Sverige
- Breeze, Andrew*, Ph.D., M.A., FRHistS, FSA, University of Navarre,
ES-31080 Pamplona, Spanien
- Edlis, Herbert*, brother of Lotte Motz (†)
- Glauser, Jürg*, Professor, Dr., Universität Zürich, Deutsches Seminar,
Abteilung für Nordische Philologie, Schönberggasse 9, CH-8001
Zürich, Schweiz
- Hallberg, Göran*, docent, arkivchef, Dialekt- och ortnamnsarkivet i
Lund, Helgonabacken 14, SE-22362 Lund, Sverige
- Kristoffersen, Kristian E.*, Dr. Art., førsteamanuensis, Institutt for
lingvistiske fag, Universitetet i Oslo, Boks 1102, Blindern, NO-0317
Oslo, Norge
- Motz, Anna*, daughter of Lotte Motz (†)
- † *Motz, Lotte*, se minnesord s. 58
- Pamp, Bengt*, docent, f.d. arkivchef, Dialekt- och ortnamnsarkivet i
Lund, Helgonabacken 14, SE-22362 Lund, Sverige
- Platzack, Christer*, professor, Lunds universitet, Institutionen för nor-
diska språk, Helgonabacken 14, SE-22362 Lund, Sverige
- Richardson, Peter*, Associate Professor, Ph. D., Department of English,
University of North Texas, Denton Texas 76203, USA
- Simek, Rudolf*, Professor, Dr., Germanistisches Seminar der Universität
Bonn, Skandinavistische Abteilung, Am Hof 1 d, DE-53113 Bonn,
Tyskland
- Söderberg, Barbro*, professor, Stockholms universitet, Institutionen för
nordiska språk, SE-10691 Stockholm, Sverige
- Wollin, Lars*, docent, universitetslektor, Uppsala universitet, Institu-
tionen för nordiska språk, Box 513, SE-75120, Uppsala, Sverige
- Zernack, Julia*, Dr. Phil., M.A., Humboldt-Universität zu Berlin, Nord-
europa-Institut, Unter den Linden 6, DE-10099 Berlin, Tyskland

MEDDELANDE

Vid sammanträde i Lund den 4 juni 1998 med Styrelsen för stiftelsen Arkiv för nordisk filologi utsågs redaktören vid Gammeldansk Ordbog, Ph.D. Marita Akhøj Nielsen, København, till ny ledamot av redaktionskommittén efter framlidne professor Poul Lindegård Hjorth. Redaktionen är i övrigt oförändrad. ANF:s adress är Helgonabacken 14, SE-223 62 Lund. ANF distribueras av Lund University Press.